

BORBÉLY ERNŐ

AZ ENYEDI POLITIKAI FŐISKOLA

**Politikai foglyok
a '80-as évek
Romániájában**

Státus kiadó
Csíkszereda, 2013

X 258.697

Borbély Ernő

AZ ENYEDI POLITIKAI FŐISKOLA

Politikai foglyok a '80-as évek Romániájában

708822

Státus kiadó

Csíkszereda, 2013

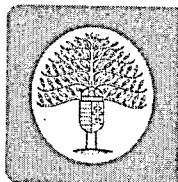
A kötet megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap

támogatta

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001209565

Nemzeti
Kulturális
Alap

Fordította: Tordai Árpád

Borítóterv: Ádám Gyula

A kötet előkészítésében segítettek:

Birtók József

Bodor Julianna

Borbély Tünde

Capcalo Dániel

Cernat Bianca

Iancu Lucian Spiru

Kristó Boróka

Magyari Ibolya

Muşat Carmen

X 258697

ISBN 978-606-8052-92-2

STATUS
printers

EGY ALAPMŰVEL GAZDAGABBAN

Börtönviselt ellenállók emlékei.

Érdekel-e az ilyesmi bárkit is manapság?

Volt politikai foglyok?

Ceausescu, nyolcvanas évek, szekuritáté, Nagyenyed?

A mai romániai társadalom 30 év alatti hányadának nincsenek életszerű ismeretei arról a valóságról, amelyben 1990 előtt próbált túlélni több mint 20 millió ember.

A mai kor román állampolgárának megvan a maga nem kevés baja, s csak mérsékelt érdeklődést mutat azok iránt a valószínűtlen történetek iránt, amelyeknek hőseit – vagy egyszerűen csak szereplőit – országunk morális énjének hordozóiként fogja számon tartani a történelem.

Ezek a nagy morális személyiségek szólnak meg ebben a könyvben; sajnos, nem teljes létszámban: soraikban arat az elmúlás. S ha Borbély Ernő (akit azóta sajnos ugyancsak elvesztettünk – talán a Jilava-i börtönkórházban kéretlenül kapott 20 perces röntgenbesugárzások is szerepet játszhattak e korai távozásban) – nos: ha Borbély Ernő nem tartja feladatának összegyűjteni amennyit csak lehet a koronatanúk emlékei közül, ennyivel is szegényebbek lennénk. Ennyivel is kevesebbet értenénk a korból, amelynek foglyai voltunk, és ennyivel is hiányosabbak lennének az eszközeink, megértetni az ezután érkezőkkel, milyen viszonyok közepette éltek fölmenőik.

Ilyen értelemben, közelmúltunk megismerése szempontjából e kötetet nemcsak hiánypótlónak, hanem kötelező olvasmánynak lehetne neveznünk, ha nem irtóznánk a kötelező jelző használatától spirituális és kulturális kérdésekben.

E könyv tehát: történelmi kézikönyv, fontos kortörténeti dokumentum.

Ez egy dolog.

De nemcsak ennyi.

Sorskatalógus is. A jellemeknek és a belőlük fakadó döntéseknek, tetteknek, valamint mindezek következményeinek elképesztő tablója. Olyan sorshorizont, amely Dante és Balzac tollára – majdnem azt írtam: ecsetjére – kívánczik, s amelyet talán meg nem kerülhető inspirációs forrásként fog tudni használni regényíró, festő és filmes. Azok a művészek, akiktől azt várjuk, hogy remekművekben fogalmazzák meg és mutassák fel annak a kornak esztétikailag artikulált fő igazságait és üzeneteit. Lélegzetelállító helyzetek, dráma, feszültség, konfrontáció, árulók, árulás és a megkerülhetetlen „megérte?” kérdés, s a jelentések szintéziseként egyfajta katartikus feloldás, amely sub specie aeternitatis magában hordozza rá a történelem válaszát. Ez olykor paradoxális ellentmondásban állhat maguknak a könyv hőseinek a (teljesen jogos és érthető) keserűségével, de hozzásegítheti az olvasót ahhoz, hogy erősödjön bizalma a haladásnak, de legalább a rossz lassú meghaladásának az eszméjében, s hogy hálával gondoljon azokra az emberekre, akik csodálatosképpen elég bátrak voltak akkor, amikor mindenki más rettegett – ha ugyan nem volt a gonosztevő hatalmasok cinkosa...

Szócs Géza

„Egy disszidens annál többet tesz, hogy másképp gondolkodik és nem ért egyet: ő nyilvánosan kimutatja, hogy nem ért egyet, és ezt bizonyítani akarja honfitársai és az Állam előtt. Más szóval, ő nem csak sír magánéletében, a felesége, vagy a közeli barátok előtt”

Roy Medvegyev

FILIPESCU RADU

Radu Filipescu vagyok, Marosvásárhelyen születtem 1955. december 26-án. Bukarestben élek.

Az események, amelyeket elmesélek Bukarestben történtek.

1982-ben komolyabban kezdtem venni az életemet, a mások életét, az elégedetlenséget, ami éreztem, amit mások is éreztek, életünk minden napjában, a politikai vonatkozásokat, a politikai vezetés ránk gyakorolt nyomását, a kommunizmus felé haladó szocialista társadalomban.

Nekem, a családomnak, apámnak köszönhetően, jó anyagi helyzetem volt, apámnak, aki ismert orvos volt, úgy az országban, mint külföldön. A Sürgősségi Kórház intenzív osztályának főnöke volt, jó anyagi helyzetben, sok baráttal, itthon és külföldön. Ennek ellenére szorongást éreztem, talán inkább az élet perspektívája miatt, mert nem lehetett semmit elintézni a szakmád által, protekciózni kellett, kapcsolatok kellettek egy kiló hús, egy kiló narancs, egy liter tej beszerzéséhez. Egy átlagember sorba kellett álljon, néha estétől reggelig két liter tej beszerzéséért.

Én nem voltam ebben a helyzetben, de rettegtem, hogy két-három év múlva sorba kell állnom, ha gyereket akarok nevelni. Nem bírtam még a gondolatát sem, hát még a sorba állást. Olyan időszak volt, amikor öt-hat órát kellett sorba állni benzinért, télen, a hidegben megfagytak a lábaink, volt mikor kínunkban könyvet olvastunk.

Nem csak gazdasági, de lelki nyomor, megaláztatás volt az életünk. Egyetemet végeztem, sok érdekes dolgot tanultam, s a helyett, hogy szórakoztam volna főlösképpen sorba kellett állni vagy pártgyűlésen ülni. Ezek a pártgyűlések sem érdekelték, elrettentőek voltak s nagyon unalmasak, az ott elhangzottak miatt, a hamis életvitel miatt. Jelszavakat zengtünk, idézeteket Ceaușescu beszédeiből, ekképp lehetett haladni, s nem a szakmai tudás alapján. Tehát, valamiféleképpen nem hittem annak a társadalomnak a fejlődésében. Ugyanakkor nem lehetett külföldre utazni csak protekcióval. Voltam Németországban, Olaszországban, Magyarországon egy vízilabda csapattal, Csehszlovákiában és mindenütt szabadabbnak, normálisabbnak tűnt az élet, mint Romániában. Ezeket mind megbeszéltük baráti körben és mindenért Ceaușescut okoltuk. Fő vicctéma volt minden munkahelyen.

Ez a pártvezetőség, a fővezér iránti elégedetlenségi érzet, beszédtema volt, vicceket mondtunk a munkahelyen kávézás közben, nem is kávé volt, inkább valami szója, borsó-féleség, mi „nechezol”-nak hívtuk. Rájöttem, hogy ez a vicc formában kifejezett elégedetlenség csak időtöltésnek bizonyult, s arra gondoltam, valami hatásosabb dolgot kellene kitalálni, például jelszavakat készíteni, Ceaușescu-ellenes felvonulást szervezni.

Beszéltem egy barátommal, Eugennek hívták, aki nagyon szkeptikus volt az eredmény szempontjából. Még beszéltem egy barátommal, de diszkréten visszavonult, beszélni lehetett nem kellett mindig félni. Röpcédulákat készítettünk és 1983 januárjában szétszórtuk Bukarestben. Egy Dimo típusú géppel készítettük, úgy 10.000 példányban. Szétszórtuk a Taberei negyedben, a Balta Alba környékén és a Ștefan cel Mare utcákban, ahol sokemeletes tömbházakban sokan laktak. Az eredmény lesújtó volt, nem lett semmilyen tüntetés. Rájöttünk többfelé és kevesebb példányszámban egy helyen, kellett volna szórjuk, hogy a székuritáté ne tudja begyűjteni. Ez a műveletet ismételtük egész májusig, amikor elfogtak 1983-ban, pontosan Húsvét napján.

- Mit gondol honnan tudta a székuritáté, hogy önt, Radu Filipescut kell elfogni? Mit tud erről?

- Én minden második nap futottam a negyedekben és szórtam a lapokat. Voltam a Berceni, Balta Albă, Drumul Taberei, Tei negyedekben. Később megtudtam, az egész akciót nagyon intenzíven figyelte a székuritáté, gyakorlatilag bementem a lépcsőházakba, egy-két perc múlva már mentem is tovább.

Az történt ugyanis, hogy egy adott pillanatban, tele hátizsákkal egy tömbház felé haladva füttyszót hallottam, azt hittem a milícia követ, közben megnyugodtam, mert rájöttem az állomás környékén vagyok. Aztán egy lány elkezdett kiabálni, hogy jöjjön a milícia, gondoltam megváltoztatom a szórás idejét, azután nappal „dolgoztam”. Azt hittem, ha nappal járok a szekusok azt hiszik lakó vagyok, s nem kapnak el.

Utólag megtudtam, Bukarest zónákra volt osztva és mindenütt megfigyelők voltak elhelyezve. Vidékről is hoztak, meg újakat is alkalmaztak, hogy jobban le tudják fogni a várost. Egy délután, május 7-e volt, a Feltá-

madás éjszakája, a Május 1 körúton voltam, majd átmentem a Torda utcába, néhány tömbházba bementem és kijöttem. Egyik blokkban, mikor én bementem, bejött egy elvtárs is, rövid bőrkabátban, ahelyett, hogy, mint ahogy szoktam, kijöttem volna, elindultam a lépcsőn felfelé, hogy ne találkozzam az illetővel. Ő elkezdett szaladni utánam, lelassultam és mikor mellém ért megkérdezte, mit csinálok, mi van a táskámban? Azt mondtam az én bajom, s mikor elkezdett becsengetni a lakásokba, elakasztottam, meglöktem, de nem ütöttem meg csak úgy, hogy elessen. Furcsa helyzet volt, később Jilaván egy rabtól, aki jól tudott verekedni, megtudtam, hogy állon kellett volna vágjam, hogy ájuljon el egy rövid időre. Szaladni kezdem, ő utánam és láttam, hogy az emberek látva, hogy egy fiatal szalad egy idősebb előtt mintha akadályozni akartak volna. Megálltam. Vádolóan rám szólt, mi van a táskámba? Kivettem egy pár cédulát, megmutattam, hogy Ceaușescu-ellenes röpcédulák vannak, mi baja velem? Volt ott egy úr a csödületben, észrevette, hogy baj van, segíteni akart, azt mondta, fiatal, hagyjon békén, de jött egy zöld Dácia, kiszállt három fogdmeg, hátra csavarták a kezeim, beraktak a kocsiba és elvittek a Victoria utcai milíciára. Kihallgattak, előbb alacsonyabb rangúak, aztán jött egy őrnagy, egy kapitány, aztán egy másik őrnagy, egy ezredes és egy alezredes. Később egy nagyon dühös alak fölön fogott beleverte a fejem az asztalba, kiabálva, miért tetted ezt, miért tetted? Jött egy nyomozó, elnézést kért, azt mondta a főnök nagyon haragudott, sok bajt okoztam. Következett a kihallgatás, házkutatás, a szüleim lakásán, ahol éjnek idején vagy 120 székuritátés feltúrta a kamrát, felszedték a parkettet, szétszedték a zongorát, mindent, hogy lássák, milyen bizonyítékokat kapnak az én tevékenységemmel kapcsolatban. Bár megijedtem, de örvendtem, hogy Eugennel kapcsolatban semmit se tudtak bizonyítani, bár őt is vizsgálták, de bizonyíték hiányában se le nem tartóztatták se be nem zárták. Eugen volt a legjobb barátom, aki segített a röpcédulák szétszórásában és tudta, mi történt velem.

Hosszas, szinte négy hónapos vizsgálódás következett. Eleinte haragosak, agresszívak voltak. Egy idő után lecsendesedtek, bár a nyomozó mindig mondta, hogy meg vagyok hibbanva, miért csináltam így meg úgy. Emlékszem, aki jött, hogy írásmintát vegyen, el volt csodál-

kozva, de mondta, hogy beteg volt és apám műtötte meg a kórházban. Ez egy kicsit megnyugtató, gondoltam csak lesz egy kis protekció, de a végén a politikai dolgokat sokkal fennebb rendezték, a szeku vezetésén, talán éppen Ceaușescunál, kizárt volt az ügy eltussolása. A grafológiát végző nyomozó, miután próbát vett nagyon el volt csodálkozva azon, amit tettem. Jól esett, hogy volt valaki, aki nem nézett gyűlölettel rám.

A négy hónap után következett a tárgyalás, aztán a fellebbezés, nagyon meglepődtem, nem tudtam, hogy elítélik azokat, akik hasonló tetteket hajtanak végre. Volt néhány eset, amiről hallottam 1982, sőt 1983 elején, olyanokról, akik szökevények voltak, vagy röpcédulákat szórtak eltűntek. Volt egy, aki jelszót vitt az Unirea nagyáruházról a Discount áruházig, elfogták és elítélték 9 évre, Bogdan Ion volt, vele Egyeden találkoztam. Hallottam egy mesterről Iașiból, aki felmászott egy állványra a Lipscani-on és onnan szórt szét valami röplapokat, és beszédet tartott, az is eltűnt. Az ő estében sem lehetett tudni, hogy tárgyalás volt, azért nem tudtam, hogy az ankét után tárgyalás következik. Azt hiszem ez egy olyan társadalom volt amelyben minden kommunikáció titkos volt, hogy rettegésben tartsák a lakosságot. Egy tárgyalás gondolata sokkal jobb, mint egy eltűnési hír. Általában az ellenállók, disszidálni akarók eltűntek, nem lehetett tudni, mi lett velük. Az ötvenes évek utáni börtön jó lehetőség volt a nép terrorizálásában.

1983-ban a négy hónapig tartó vizsgálat elég civilizált módon zajlott le, ahhoz képest, hogy mire számíthatott valaki, aki Ceaușescu ellen felázadt. Jut eszembe a nyomozók milyen nyugodtak és csendesek voltak. Délután 15 és 17 óra között szünet volt, hallottam a kockák gurulását a sakktáblákon, ez alatt az idő alatt „tábléztak”, tehát valamilyen kikapcsolódás volt. 1987-ben megint próbáltam egy referendumot szervezni Ceaușescu ellen, bezártak, de a kihallgatás egészen más volt, mint 1983-ban. A letartóztatás utáni napon vallattak, hogy kinek küldtem külföldre levelet, kik a segédeim és egy-kettőre előkerültek a gumibotok, fel kellett emeljem a karjaim, azután lehúzták a cipőimet és ütöttek-verték, ahogy csak tudtak. Ugyanaz a nyomozó volt, mint 83-ban, Treasca Ionnak hívták, időközben előléptették, és olyan kegyetlenséggel vert, hogy minden re-

ményemet elvesztettem. A kezeim feldagadtak, a hátam a lábaim szét-hasadoztak, de ő nem hagyta abban. Úgy meg volt vadulva, hogy egy térképet is levert a falról, mikor elhúzódtam az ütések elől. Nem bírtam tovább, kitaláltam egy mesét, amely elég közel volt a valósághoz, de gyakorlatban ahelyett, hogy egy barátnőről, vagy a szüleimről beszéljek, akik néha segítettek az információk küldésében, kitaláltam egy akármilyen angolt, aki segített, és akivel az anglikán templom mellett találkoztam, ahol én laktam. Lecsendesedtek, de hoztak különböző fényképeket angol diplomatakról, meg akarták pontosan tudni, ki segített.

Igaz, hogy egy kicsit lecsendesedtek, de ahányszor vittek lefelé kampó után nézelődtem, hogy felakasszam magam, minthogy megint kihallgassanak a következő nap. Szerencsémre, néhány nap után lecsendesedtek a kihallgatások, tíz nap után, mikor kiszabadultam tudtam meg, hogy nagy nyomást gyakorolt rájuk a Szabad Európa, a BBC, valamint Jacques Chirac, Párizs volt polgármestere, mert abban az időben nyilatkoztam az Antene 2 televíziónak és a franciák azt mondták megszakítják Romániával a diplomáciai kapcsolatot, ha engem nem engednek szabadon. Úgy tudom, ugyanebben a helyzetben volt Mariana Celac és Doina Cornea asszony is. Azt akarom mondani, hogy sose lehetett tudni mi következik másnap. Voltak esetek, mint például Gheorghe Ursu, meghalt a börtönben, éppen a szekuritátésok verései következtében, vagy egy kevésbé ismert eset, a Visky Árpádé, akivel együtt voltam az enyedi, majd a bukaresti Rahován, a szekuritáté központjában.

Visky Árpád, miután kiszabadult 1985-ben, egy amnesztia következtében, Marosvásárhelyen, Gyergyóban és Sepsiszentgyörgyön, szülővárosában élt, itt találták meg felakasztva egy erdőben, nem lehet tudni mi történt, de világos, minden jel a szekuritáté felé vezet.

No, de térjünk vissza az én 1983-as letartóztatásomhoz.

A röpcédulák szétszórása után '83 április-májusában következett a vizsgálat, aztán szeptemberben a tárgyalás, amely a Calea Plevnei-i Katonai Törvényszéken volt. Mikor oda szállítottak a szekuritátéről egy helyettes tiszt megmutatta a pisztolyát, hogy ne próbálkozzak szökéssel, mert a valóság az, hogy aki börtönben van az menekülésre gondol, azaz

van idő mindenre gondolni. A törvényszéken láthattam meg először a családom, szüleimet, testvéremet, a barátokat, akik a teremben voltak, keveset tudtam velük beszélni a vádlottak kuckójából. Kíváncsiak voltunk, hogy lássuk egymást. Miután bejöttek a bírák, bár az ügyvédek kérte, hogy a családom is részt vehessen a tárgyaláson, mindenkit kiküldtek, a bíró azt mondta a per titkos, senki nem maradhat benn. Régi mese következett, megkérdezte az ügyész megbántam-e amit tettem, nekem nem igen volt mit megbánjak, hisz semmi rosszat nem tettem, tudtam a besorolást, izgatás a szocialista társadalmi rend ellen. Később megtudtam, hogy a besorolás nem volt szabályos, én nem tettem egyebet, mint, hogy felhívtam az emberek figyelmét, nem vicceket kell mondani, hanem, demokratikusan, mindenki, aki elégedetlen a Ceaușescu-rezsimmel, mondja meg a véleményét. Ha a rezsim demokratikus, és mindenki a Ceaușescu véleményén van, akkor miért kell elítélni azt, akinek más a véleménye, nem bántam meg mit tettem, mert nem tartom bűnnek a véleménynyilvánítást, a felső pártvezetés is tudja, hogy vannak elégedetlen emberek, elégedetlenek az életfeltételekkel, azzal a móddal, ahogyan őket vezetik. Párhuzamot vontam, hogy az úton kocsival menni és a gyalogost lepriccolni nem büntetett, nem ítélnék el, nem büntetnek meg, de én sajnálom, ha egy ártatlan embert besározok az utcán. A tüntetések sem tudnak ártalmasak lenni egy olyan államban, melynek rendelkezésére állnak a TV adók, az újságok. Sajnálni csak akkor fogom amit tettem, ha bebörtönöznek, de azt más szemszögből fogom sajnálni, nem lelkiismeret furdalás miatt.

Az ítélet, állam elleni propaganda, 10 év börtön, egy állambiztonsági börtönben, de nem ismerték el a politikai foglyok létezését. Tehát, nem létezik speciális ellátás a politikai foglyoknak, ezt később megtudtam, először a bukaresti Rahova börtönben, amely, el kell ismerjem, nekem a legkevésbé tetszett. Nagyon rossz voltak az életfeltételek, beton cellák, hideg mint kint, rossz gárdiánok... Lenyitós ablak volt, ha egészen becsuktuk, nagy volt a bűdösség, ha egy kicsit nyitva hagytuk odafagyott a víz, napokig nem lehetett becsukni. Benn, a cellában volt a WC, voltunk 2-3-4-5 fogoly, az ablakot sem tudtuk mindig nyitva tartani, köztes meg-

oldást találtunk ki, félig nyitott ablak, biztosította a szellőztetést. Megtanultam, hogy a börtönben is vigyázni kell, ne legyenek konfliktusok, így ott is lehet rossz vagy kevésbé rossz az élet. Az elején belekötöttünk az örökbé, politizáltunk, megbüntettek. Emlékszem Drăghici Ion nem tartotta be a szabályt, nem állt vigyázban, mikor jöttek az örök, elkülönítőbe vitték, és miután a cellában hideg volt, ő 10 napig egy ablak nélküli cellában ült, ahol a falakat sózták, a föld vizes volt, mikor visszahozták alig ismertük meg, szakálas, dermedt és sápadt volt. Bár vese problémái voltak, nem vettek semmit figyelembe, ott tartották 10 napig. Néhány hónap után Enyedre vittek. Az út bármilyen fáradtságos volt vonattal, mégis valami új helyzetbe kerültünk, nem volt olyan unalmas, mint a monoton börtönélet.

- *Változás volt. Szeretném ha elmesélné, milyen egy ilyen vagon, amelyben rabokat szállítanak és mennyit tart egy ilyen utazás?*

- Bukarestből Enyedre két útvonal volt: Kis-Erdély és Nagy-Erdély. Vonathoz csatolták a börtönvagon, amely egy postaszállító vagonhoz hasonlít, kintről nem lehet belátni, mit szállít a vonat, de fel lehet ismerni a rabszállító vagonokat. Kicsi cellákra van osztva, meg lehet fagyni télen, nyáron szenvedni a hőségtől. A Nagy-Erdély két napig tartott, minden börtönhöz elvisznek. Bukarestből Ploiești mellett, Brassó, Feketealom, azután sok útvonal lehetőség volt, amíg Enyedre értél. A vagonok közönségesek voltak, mindenféle feliratozással, egy csomag, ami alig volt elég élelemnek. Emlékszem, mikor Enyedre érkeztünk, januárban volt, hajnali 3 óra, havazott és nagyon szép volt. A vonatról átraktak egy teherkocsira. Kiszálltunk a vagonokból, felsorakoztattak, aztán fel a teherkocsira. Ott egy rácsos kukucskáló ablakhoz kerültem, amin ki lehetett látni, annyi hónap cella után láthattam a havazást, a dombokat, amelyek előjöttek a reflektorok fényében.

Enyeden, rövid berendezkedés után bezsúfoltak egy cellába étlen-szomjan, elhelyeztek kicsi keskeny szobákba, de melegebbek voltak mint a bukarestiek, a Rahován. Két sor emeletes ágy volt, hármasával, olyan 1,5-1 méter tér az ajtóig, hat fogoly, esténként körbejártunk, hogy egy keveset mozoghassunk.

- Érdekelne a hazaküldött levelező lapok, gondolom, még van belőlük emléken. Tudom egyszer cirkusz is volt és bezárták az elkülönítőbe.

- Unalmas időszak volt, nem igen volt mit csináljunk, el akartuk ütni valamivel az időt. Sokan voltunk, akik tudunk sakkozni, nem lévén sakk, kenyérből és újságpapírból csináltunk sakfigurákat, a fehéreket beken-tük fogpasztával, a feketéket orvosi széntablettával, gyomorfájás elleni tabletták voltak, mi festéknek használtuk. A sakktáblára kockákat rajzol-ni több módszerünk volt, egyik amelyik nem tetszett nekem, de a végén nem volt más megoldás, fekete és fehér tasakokból sávokat vágtunk és összeszóttuk egyet felül, egyet alul és kialakult a sakktábla. Nem volt szabad bicskánk, ollónk vagy ceruzánk legyen. Havonta, éjjel kinyitották az összes ajtót, ablakot, nagy zajjal mindnyájunkat kiállítottak a folyosó-ra, levetkőztetve mindent egy törülközőre kipakoltattak, jöttek a gvérdiá-nok, néha bukarestiek, keresték az ágyakban, a matracokban, hogy lássák ha van valami tiltott dolog, ceruza, olló, penge, ki tudja, mit kerestek, de minden esetre nagyon durvák voltak, sose tudtad mire számíthatsz.

Egyszer írtam egy levelet, amelyben egy kicsit őszintébb voltam. Két ilyen esetem volt, először Rahován írtam Bukarestbe, az első képeslap volt, írtam a szüleimnek „kedves anyám, kedves apám, nem írok a tengerről, a hegyekből, ahogy meg vagytok szokva, hogy levelet kapjatok tőlem, innen írok, Bukarestből”, mert gyakorlatilag ugyanabban a város-ban voltunk a szüleimmel „nem nézhetem a televíziót, de szerencsém van, néha hallgathatom a televíziót, mert éppen a cella mellett, amelyben mi vagyunk, 39, van a gvérdiánok szobája”, nekik volt TV-jük, néha hallatszott mit csinálnak.

Utólag előhívatott az ezredés, aki felelt a mi cellánkért, megkérdezte mit írtál, hogy írsz olyanokat, hogy „a tengerről, a hegyekből”. És hogy mersz titkokról írni, hogy televízió van, de nem látod csak hallod, mi ez?
- A cellában, ahol vagyok nincs televízió, de hallottam az önök szobá-jából. Megbüntettek, nem szabadott csomagot kapjak.

Ugyanaz a dolog történt Enyeden is, elmeséltem, hogy az árpakása amit kapunk nagyon jól följavítható cukorral és dióval. Nekem tetszett ez a megoldás, egy ehetetlen ételből valami olyat csinálni, aminek íze volt.

Megírtam a szüleimnek, még egy lista is volt az elképzelt ételekből, még azt is elmeséltem, hogy a harmadik ágyban vagyok és, hogy nagyon jó ötlet volt, hogy onnan írok. Minden esetre nagyon sablonos gondolkodá-sod kellett legyen, mint mindenkinek. Ha a levélben valami egyebet írtál, mint amire a gvérdiánok gondoltak, büntetést kaphattál, s a harmadik ágy titkos dolog volt.

- Volt elkülönítőben?

- Nem voltam, általában csomag megvonással büntettek, ami kisebb büntetés volt. Láttam a kollegákat, akik elkülönítőben voltak, vagy akik egy évre voltak szigorítottban. A 10 napos elkülönítés után teljesen meg-változtak. Emlékszem, Ion Ilie, aki egy este becsomagoltak, tehát össze kellett szedje minden cókmo-kját, elvitték, gondoltuk Bukarestbe viszik, de 10 nap múlva visszajött, teljesen meg volt változva, nagyon lelombozódva testileg, lelkileg. Sohase tudtuk mi történik velünk, megbüntetnek, áthe-lyeznek, mikor szabadulunk. Olyan időszakok voltak, amikor amnesztiá-ra vártunk, 1984-ben, a fasizmus feletti győzelem 40 éves évfordulóján, úgy tudtuk szoktak 10 évig bezártak részére amnesztiát adni, évforduló lévén nagyon vártuk, de semmi sem történt, át kellett vészelnünk.

- A szülők hogy vészelték át, zaklatták-e őket a szekusok. Hogy tudták meg az eseményeket, hogyan viszonyultak a szekuritáéhoz?

- A börtönben nagyon kevés dolgot hallottam a szüleimről, egyálta-lán, hogy mi történik odakinn. Gyakorlatilag, a letartóztatásom után 5 hónapig nem láttam őket csak a tárgyaláson, majd mikor beszélőre en-gedték őket. Megfigyeltem nagyon együtt éreztek, nem haragudtak rám, de letaglózó volt számukra a letartóztatásom. Idővel igazat adtak nekem, ez is egy módja, hogy az ember elrendezze dolgait, hisz apám is, néhány-szor nagyon bátor állásfoglalása volt, ő volt a példaképem, lehet nem közvetlen mód, de gyakran jött haza felháborodva a kórházi rossz körülmények miatt. Voltak nők, akik rossz körülmények között kellett terhes-ség megszakítást eszközöljenek, bekerültek a reanimálóba és meghaltak. 20-30 év közötti nők, mert a törvény nagyon durva volt és a milícia nyomon követte és nagy volt a büntetés, azoknak, akik nem követték hűségesen a

párt irányelveit. Nagy volt az elégedetlenség, néha be is tudta bizonyítani. A 77-es földrengés után Ceaușescu látogatni kezdte az összes kórházat, és tanácsokat adott az orvosoknak mit hogyan csináljanak, hogy kezeljék azokat, akik a földrengés után kórházba kerültek. És apám, ott ahol ő volt a reanimáló főnöke, halotta, hogy Ceaușescu azt mondta vigyázzanak, ha beteg érkezik, ne adjanak azonnal enni, inni mert nem egészséges. Igaza volt Ceaușescunak, csak az volt a baj, hogy ő olyan orvosoknak beszélt akik értették a mesterségüket. Apám azt is mondta neki, „tudja az a baj, hogy mi orvosok vagyunk. Nem tűnik nagy dolognak, de akkor, amikor mindenki hajbókolt és mondta, hogy milyen okos a pártfőtitkár, és hogy milyen hasznos tanácsokat ad, bátorság volt ilyet mondani. Ugyanakkor voltak betegek, mint Părvulescu Constantin, aki beszédet tartott Ceaușescu ellen a XIII-ik kongresszuson, beutalták, apám felpártolta és bátorította.

Elmondtam néhány ellenzéki esetet, hogy ecseteljem, miután én elkövettem amit tettem, a szüleim mellém álltak kihasználták minden lehetőséget, hogy kiszabadítsanak, írtak az Amnesty International ügynökségre, röpcédulákból példányokat küldve, ennek is köszönhető, hogy én 86-ban kiszabadulhattam, hamarabb, mint 10 év, és hamarabb, mint a többi politikai fogoly. Fényképeket küldtek külföldre, ismertté tették az esetemet. Voltak például svájci egyetemisták, akik tüntettek értem. Ezek az akciók nem tetszettek a kommunista rezsim vezetőinek, a pártelvtársaknak, bár nem akarták mutatni, de hatással volt rájuk, így szabadulhattam hamarabb.

- Érdekes, és vannak ilyen esetek, a volt politikai foglyok között is, hogy ha valaki kijön a börtönből újra elkezd és újra bezárják. Volt egy kölcsönös zaklatás, Ön és a szekuritáté között, egyféle macska-egér harc, nem is tudom, hogy fejezem ki magam, már említette, de beszélne még az 1987-es letartóztatásáról.

- 1987. április 27-én szabadultam, tehát közel három év után. Nagyon meglepődtem, a kiszabadulás előtt két hetet Jilaván voltam, ahol az étel jobb volt valamivel, olyan szabadulás előtti kozmetikázás volt. Szabaduláskor az üzenet az volt, legyenek rendes, ne zavarjam őket s akkor biztos nekem is jobb lesz. Egy darabig nem hogy rendes voltam, de meg kellett szokjam a kinti életet. Kiszabadulva megtapasztaltam milyen

hatással van az emberekre a röpcédulázás. Alkalom nyílt, gondolkoztam mit tehetnék, bár nem akarták, de kénytelenek voltak egy munkahelyet biztosítani, ahol ledolgozol 8 órát és szem előtt is lehetsz. Emlékszem Havel vizsgálatnak volt alávetve és nagy érdeklődést keltett az emberekben, nem csak Csehszlovákiában. Rájöttem, egy per nagyon zavarná a Ceaușescu-rezsimet. Az első alkalommal rájöttem, ha valamit teszel a társadalom ellen, ítélkeznek fölötted, s ez nem föltétlen muszáj igazságos ítélet legyen... Az első alkalommal röpcédulákat szórtam, hogy jöjjenek tüntetni az emberek, most egy referendumot készítek amelyben azok akik Ceaușescu ellen voltak, tüntessenek, egy téren, mondjuk a Szentpéntek téren, ahol leromboltak egy templomot, akik Ceaușescu-pártiak tüntessenek egy másik téren, mondjuk a Szocializmus Győzelme terén.

A referendum, olyan gondolat volt amely miatt nagyon nehéz egy tárgyaláson ítéletet hozni. Másképp a referendumat szerették a kommunista rendszerek. Ilyen céllal készítettem egy sor röpcédulát és szétszórtam Bukarest különböző terein, még külföldre is küldtem egy csomaggal. Abban az időben adtam egy interjút egyik francia televíziónak, úgy, hogy az utánam való nyomozás egyre intenzívebb lett. Három kocsit volt 12 emberrel, akik reggel 6-tól 9-10-ig míg haza mentem a nyomomban voltak. Egy ideig zavart, de aztán érdekes lett és kerestem az alkalmat, hogy szórakoztatóbbá tegyem. Biciklivel mentem sétálni, olyan útvonalon tudtam menni, hogy autóval nem tudtak követni. Tudtam az Amzei-on egy helyet ahová egy bejárat volt és kettő ki, könnyen leráztam őket. Másnap, mikor megint indultam biciklizni, egyik a követőim közül megállított és azt mondta ilyent többet ne csináljak, mert veszélyes. Mondtam veszélyes, mert a tegnap is majd elütöttek egy gyalogost és jobb, ha megmondják a főnöküknek, ne nyomozzanak utánam, nem csinállok semmi törvényellenes dolgot. A beszélgetésnek később volt következménye. A referendumos röpcédulák és a TV-interjú nyomán letartóztattak és már említettem, milyen szigorú vallatásnak voltam alávetve. Apámékat, a börtönöm ideje alatt is végig követték, egyszer apám vitte a testvérem leányait és utánuk szegődött a követők kocsija, monda a lányoknak, látjátok az a Radu kocsija, csak Radu nincs itthon most minket követnek.

- Megjelent egy könyv egy német újságíró tollából, először Németországban, a diktatúra idején...

- Nem, 1990 után jelent meg, az akkori információkat közölték.

- Mesélne az információk küldéséről és a könyv megjelenéséről?

- A legfontosabb dolog, amely segítette az ellenzékieket, hogy túléljék, hogy életfeltételeink elfogadhatóak legyenek a börtönben vagy az életben, az a külföldi kapcsolatok voltak. Gyakorlatilag a rezsim semmi tiszteletet nem tanúsított az országban élőkkel szemben, de a külföldi kormányok, vagy szervezetek igyekezett elfogadható képet nyújtani. Úgy, hogy az én s talán mások kiszabadulása a külföldi kapcsolatnak köszönhető, de sajnos nagyon nehéz volt ilyen kapcsolatot fenntartani. A külföldi levelezéseket, a hivatalosakat leellenőrizték, még a belső levelezés is, lehet, teljesen ellenőrzés alatt tartották. Emlékszem elküldtem néhány levelet állami intézményekbe, amikor 1987-ben referendumot készítettem elő, és mikor megkérdezték a vállatóim, kinek küldtem levelet, az összes ott volt a dossziében. Meglepő volt, hogy a hat levél, amelyek a meghívókat tartalmazták, a szekusok kezében volt. Úgy hogy ha külföldre akarsz információt küldeni más eszközökhöz kell folyamodni. Nekünk voltak barátaink, akik külföldre jártak. A szüleim egyik jó barátja, a SwissAir légitársaságnál dolgozott, egy nagyon jó barátnő, aki munkahelyét kockáztatta és a szabadságát ilyen leveleket küldött 1983-ban, tehát az első leveleket, amit külföldre küldtem, Lia néninek köszönhetem. Utána voltak valami ismerőseim, akiknek kapcsolatuk volt az Amnesty Internationallal, így ez a nagyon fontos szervezet segített engem és kiszabadulásom után hírt adtam a többi politikai fogolyról is. Hasonlóan, az Emberi Jogok ligája Párizsból, a Helsinki-bizottság és egy csoport egyetemista Svájcban, elszörnyedtek, hallva, hogy Romániában valaki 10 évet kapjon röpcédulák szétszórásáért. A lakásban, ahol én laktam volt egy szomszéd, aki német anyanyelvű volt és 1985-ben kitelepedési engedélyt kapott. Németországban találkozott egy romániai ismerőseivel, egy íróval, Herma Kennel, aki ismerte a romániai állapotokat, a férje a Német Nagykövetségen dolgozott. Mikor egy eredeti esetről hallott, ismerőseiktől, Romániába jött. Miután megtudta, hogy kiszabadultam eljött 1986-ban,

hogy könyvet írjon. A férjének nehéz volt megmagyarázni, hogy nem lehet csak úgy Romániába jönni, bárkivel szóba állni, írni amit akarsz s utána elmenni, úgy, hogy várnia kellett egészen 1990-ig, amikor jöhetett együtt az én Cristi barátommal, aki segített és akivel elmeséltük az én esetemet. Így jelent meg a Herder kiadónál, Németországban a német nyelvű kiadás. Eredeti címe „Es sind Dinge, die man nicht einfach tun”, ezt a könyvet fordították románra Jogging a szekuritátéval címen.

- Az enyedi börtönben találkozott magyar nemzetiségű foglyokkal is. Nem lepte meg ez a dolog, azaz, hogy értékelte, hogy ugyan az ellen a diktatúra ellen nem csak a románok, a magyarok is föllázadtak, ők azt mondták, hogy kettős elnyomatásban éltek. Mondana valamit ezzel kapcsolatban?

- Léteztek a kommunista propaganda szövegekben olyan frázisok mint „románok, magyarok és más nemzetiségűek”. Mikor valamit csináltak azt a románok, magyarok és más nemzetiségűek csinálták. Mikor Enyedre értem megértettem, hogy az ellenzéket is a románok, magyarok és más nemzetiségűek alkották. Volt néhány magyar kollegám, akikkel nagyon jól megértettük egymást és gyakorolni tudtam a magyar nyelvet, amelyet, nagyon kevésbé, ismertem marosvásárhelyi tartózkodásom alatt, ahol születtem és töltöttem az első hét évem. Együtt voltam Barabás Ferivel, Barabás Mártonnal, Borbély Ernővel, Béla bácsival, Páll Adalberttel, Visky Árpáddal, Buzás Lászlóval. Volt három szerb is Victor Totu, Pavel és Vlăsceanu Florin. Voltunk, tehát a propaganda szerint, valamennyien elégedetlenkedők egy abszurd diktatúrával szemben. A magyarok elégedetlensége megsokszorozódtak, mert specifikus problémák voltak, nyelvi szigorítások, hamis képviselő a törvénykezésben és a politikai diskurzusokban. Kapcsolatunk nagyon jó volt és megmaradt a börtön évek után is.

- Találkozott, tartotta a kapcsolatot a volt börtöntársakkal?

- Próbáltam kapcsolatot tartani 86 után is, kapcsolatba lépni egyik-másik családjával, találkoztam Marin Iancu feleségével, akit a munkahelyén értem el. Voltam Lițoiu családjánál Mălăiești-en, a Manu családjánál. Lițoiunak 15, Manunak 8 év büntetése volt. Két 22 éves srác volt. A találkozás érzelmi volt, nem tudhattuk mi következik, nem tudtam mit

mondják, mikor szabadulnak, megpróbáltam vigasztalni, reményt, biztatást adni.

Voltam a Barabás családjánál is Miklósváron, általában a kapcsolat amely a börtönben volt megmaradt. Voltam Scaletchiéknál, megismertem az anyját, aki, mint minden anya, nagyon gondoskodó volt, és félt mi fog még történni, és mi lesz a fiával. Ez volt, végérvényesen a mi bajunk is a börtönben, legtöbbször a család baja érdekelt, zaklatott, hogy ne essen bajuk miattunk. Manu például, egyik látogatáson anyja és nővére elmondták, hogy az apjuk balesetet szenvedett, leesett a csúrról, gerinc-törése van, valahol ez volt a legnagyobb gond, hogy nem tud segíteni a szüleinek, mert be van zárva.

- Utolsó kérdés, hol dolgozik, mit csinált, miután kiszabadult a börtönből? Hogy érte a 89-es fordulat, Ceaușescu házaspár kivégzése?

- Miután 86-ban kiszabadultam megpróbáltam a régi helyemre, az Automatikához vissza kerülni, de bár az igazgató azt mondta nincsen semmi kifogása, elég bátor volt ahogyan fogadott, végül is nem dolgozhattam ott, mert a szekuritáté nem egyezett bele. Végül egy gyárban kezdtem dolgozni, Bukarestben a IEMI-nél, egy olyan csoportban, akikkel jól megértettük egymást. Egy idő után jött egy kollega, aki talán a figyeléssel volt megbízva, és mivel a többiek gúnyolódtak vele, kérte az áthelyezését. Ez egy kis győzelemnek tűnt a besúgók fölött. Mind, a kollegákkal együtt, láttuk a szekusokat, akik reggel jöttek, álltak a gyár előtt 8 órát, hazafele követtek kocsival, a metrón aszerint, hogy mivel jöttem. Jut eszembe, decemberben, amikor a Ceaușescu féle tüntetés után ellentüntetés alakult, Ceaușescu-ellenes, december 21-e volt. Kijöttem a munkából, elértem a Piața Romana-ra, kollégáimmal együtt kiáltottuk „le Ceaușescuval, le a kommunizmussal, elején bátortalanul, halkan aztán bátrabban. Bár a tankok fenyegettek, felénk jöttek, szétszóródtunk elszaladtunk, megint összegyűltünk. Fantasztikus szabadság-érzés töltött el. Találkoztam a testvéremmel fogtuk egymás karját, az emberekkel leültünk a földre, aztán felemelkedtünk. A demonstráció átkerült az Interhez, találkoztam a szüleimmel, nem tudtuk mi fog következni. Véres bosszú is lehetett volna, szerencsésen megúsztuk, nem történt nagyobb baj a családjunkban.

Nagyszerű lelkesedés volt, mely átjárt minket, néhány jelenete forradalomnak tűnt, legalább is az én szememben.

Ceaușescuék elítélése és kivégzése, lehet nagyon durva pillanatok voltak, de nem hiszem, hogy lehetett volna más ítélet, más viselkedési mód, igen nagy volt az ő bűnük, az ítélet nem lehetett más.

Most, 2001-ben vagyunk, május 9-én lesz 18 éve hogy letartóztattak, anyám juttatta eszembe két napja. Nagyjából meg vagyok elégedve azzal, amit csinálok. Nem jelenti azt, hogy mindennel egyetértek, ami az országban történik, gazdasági és politikai szinten, de gondolom egy jobb világ felé haladunk. Mi volt 89 előtt, egy mesterséges világ, a 70-es években kisebb reményekkel, 80 után egyre romlott a helyzet, úgy gazdaságilag, mint morálisan. Én most gyakorolhatom a szakmámat, van egy kis elektronikai cégem, saját termékeket állítok elő, egy találmány amellyel aranyérmet nyertem a brüsszeli világkiállításon. Gyártom és rendeléseket kapok Ausztráliából, a német Bosch cégnek is adtam el. Elégedett vagyok ebből a szempontból.

- Melyek ezek a saját termékek?

- Ez a találmány neve „clemopapagal” Krokodil csipesz, egy kapcsolási szerkezet mérőműszerek kapcsolására, egyszerű, praktikus.

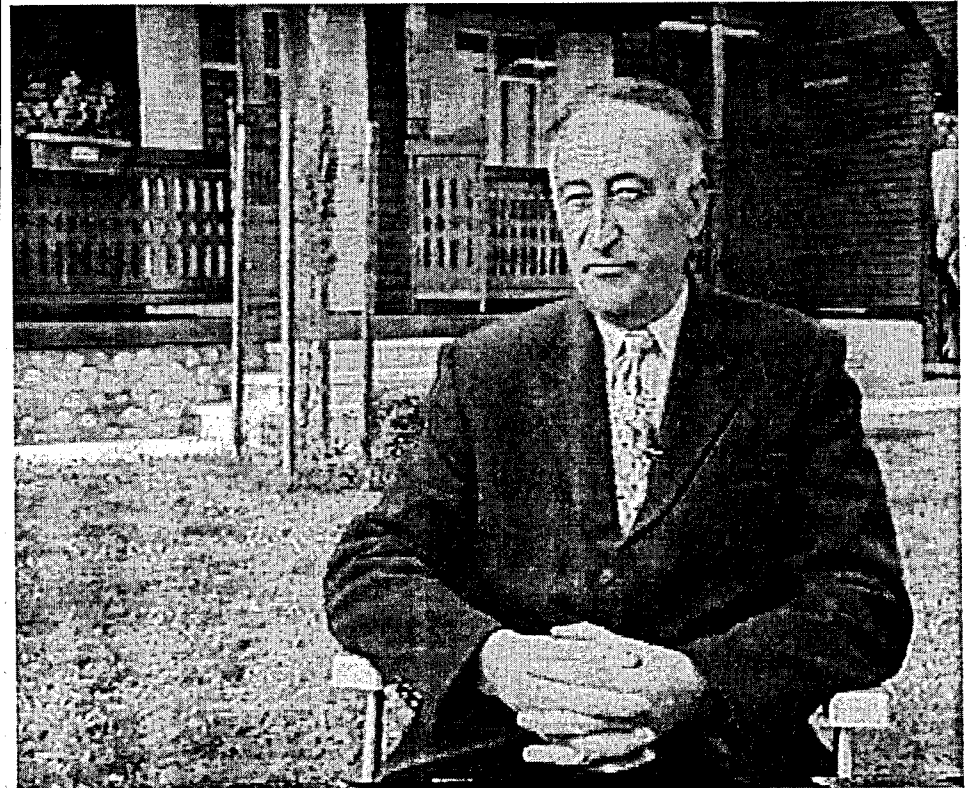
- Mi az álláspontja egy esetleges politikai karrier 2001-ben, hogy látja?

- A tapasztalatok alapján, gondolom, mint a Ceaușescu-rendszer egyik ellenzője részt tudnék vállalni valamilyen emberjogi szervezetben, vagy amilyen például a Társadalmi Párbeszéd Csoport. Szakmailag is vannak eredményeim. Nem hiszem, hogy sikeres politikus tudnék lenni, majd később az idő teltével, lehet szerepet vállalom ilyen irányba, de nem hiszem.

- Lehet gyártani a politikust?

- Szeretni is kell, én megszoktam, azt csinálok, ami nekem tetszik.

ION ILIE

- Ilie Ion vagyok, Pitești-en élek.

- Politikai fogoly volt a 80-as években, Enyeden is volt, mesélje el, mi történt, mit csinált, mit csináltak magával?

- 1982. június havában kommunizmus, Ceaușescu ellenes plakátokat készítettem, melyeket három városban (Târgoviște, Găiești, Pitești), terjesztettem. Felhívást tartalmaztak, a lakosság fellépését sürgettem a szabadság, a gazdasági fejlődés érdekében: ne menjenek szavazni, ne menjenek közmunkázni, néma felvonulással tüntessenek az ország valamennyi településén. Nagy volt a keserűség, tapsolni kellett ha tetszett, ha nem, hűséggel támogatni kellett minden balgaságot, mit a Ceaușescu házaspár kitalált.

\\ Szórtam tehát a röpcédulákat a három városban, aztán nem tudom hogyan, de lefűleltek. Meggyőződtem, hogy elvileg végig követtek, rájöttem, hogy ha kocsival mentem mindig volt a nyomomban valaki, nem is nagyon közel, de nem is távol, hogy ne vegyem észre. Láttam, hogy egy ferde antenna volt a kocsira szerelve, ketten, sőt néha négyen is ültek benne. Minden mozdulatomat továbbbították. Volt egy biciklim, azzal mentem, szándékosan szembe a forgalommal. Követtek, ha megálltam megálltak, úgy tettek mintha újságot vásárolnának, ha elindultam ők is elindultak.

Gondolom érdekes lehet, elmesélem, hogy egy alkalommal Râmnicu Vâlcea-ra mentem, volt ott egy brigád az építő telepen. A munkások egy párthotelben voltak elszállásolva, minden megyei pártszervezetnek volt egy ilyen egysége, amely szállást és ételmezést biztosított, olyat amihez a halandó nép nem jutott hozzá. Ha nem volt pártvendég, mások szállásolásával pótolta a jövedelmet. Volt tehát egy csapatunk Râmnicu Vâlcea-n elszállásolva, és egy szombaton, amikor a csoport Piteștire jött, megbeszéltem, hogy az ők szobájukban fogok aludni. Piteștiről elindulva, láttam, hogy egy autó követ. Megérkezve a pártszállóhoz nagyon zavarba jöttem, megjelent még 2-3 kocsi, olyanok mint az a Pitești-i. Felmentem a szobába, a mellettem levő szobák azonnal megteltek civil szekusokkal. Mivel egy nagy, 6000 alkalmazottat foglalkoztató vállalatnál dolgoztam, elég nagy beosztásban, azt hitték összeesküvésről van szó. Az országban volt vagy 20 ilyen ipari építő vállalat, azt hitték, mivel havonta találkoz-

tudományosságot tanultam, rájöttem, hogy sok a hazugság, nagy az eltérés a valóság és a tanítottak között. A kommunizmust nem akarták az emberek, erőszakkal hozták létre, egy szűkkörű csoport akaratából, a Szovjetunió kísérletezési mintájára, nem úgy, mint azt Marx mondta, hogy győzedelmeskedni fog az egész világon, mint átmenet az egyik társadalmi rendszerből a másikba, a kapitalizmusból a szocializmusba. A valóságban egy feudális-katonai rendszert váltott fel egy ugyancsak katonai rendszer, amely a kommunista ideológiára támaszkodott. Tehát semmi más személyi okom nem volt, mint a megtapasztalás, hogy a kommunizmus nem más, mint a dolgok rendjéből való kitérés, hogy lassítsa a népek fejlődését.

- *Térjünk vissza Rahovára, azt mondta letartóztatták. Meséljen a kivizsgálásról, tárgyalásról, ítéletről, Enyedről. Kövesse ezt a vonalat.*

- Hamar rájöttek, hogy nincs szó hálózatról, összeesküvésről, de megpróbáltak mindent kiszedni belőlem, minden gondolatomat. Nem volt fizikai megfélemlítés, de a pszichikai nyomás annál nagyobb volt, egészen a fenyegetésig. Gyakran emlegették a fiamat, hogy semmi nem lesz belőle, a családot, a rokonságot; ismételték, hogy milyen súlyos dolog amit elkövettem és hogy golyót érdemelnék a tetteimért. Az ügycsomót néhány nyilatkozatomból, meg amit ők mellé írtak rakták össze. Jött egy ügyvéd is, valami Götz Aurora, ők nevezték ki hivatalból. Közölték, jegyezzem meg a kihallgatás hivatalosan, ügyvéd jelenlétében történt, egy pár percig tartott minden, figyelembe vették, hogy nem voltam elítélve, hogy szorgalmas, hozzáértő és jó szakember voltam, ilyen banális dolgok, de hamar észre lehetett venni, hogy az ítélet már előre kész volt. Nem is kellett volna fellebbeznem, minden egy rossz színjáték volt.

- *Melyik törvényszék ítélte el?*

- A Bukaresti Katonai Törvényszék, a Plevnai úton.

- *Ki volt az esküdtszék elnöke?*

- Nem emlékszem.

- *Sitaru Vasile. Ki volt a bíró?*

- Ștefănescu. Emlékszem, amikor szót kaptam, beszéltem a helyzetemről, nem tagadtam amit tettem, bocsánatot se kértem, cselekedetem nem volt népellenes, és ha elítélnék, vigyenek valahova munkára, akár állatgondozónak, gyárba, mezőgazdaságba, bárhova, semmint tétlen üljek valahol egy cellában. Míg beszéltem az ügyész hallgatott, mikor befejeztem, mintha álomból riadt volna föl, visszaparancsolta arcára az eredeti arcvonásait.

A fellebbezés után Rahovára vittek, a különleges osztályra, ahol a halálraítéltek és a politikai foglyok voltak, akiket nagyon veszélyesnek tartottak, az állam biztonságát veszélyeztették.

Rahován nagyon nehéz körülmények között éltünk, lent cement, a plafon közel, nyáron dögmeleg. Hatan voltunk egy 3,5x4 méteres cellában. Mikor esett az eső a cement hasadásain hernyók másztak elő; télen nagyon hideg volt. 1982 októberétől 1984 januárjáig voltam ott, akkor áthelyeztek Enyedre. Az enyedi börtönnek már hallottuk a hírét, gondoltam még nehezebb lesz, vajon visszatérünk-e onnan. Szerencsére, Enyeden valamivel jobb volt mint Rahován, mert egy ideig dolgozhattam egy tekercselő műhelyben; a börtön viszont nagyon nehéz volt. Ha Enyedről kell beszélni azt mondom, ne adjon az Isten annyi bajt, amennyit az ember elbír. Hólyaggyulladásom volt és vesekövem, semmi orvosi felügyelet, a kövek lassan elmentek, sebeket hagytak a húgycsővemben, befertőződött, ezt tetőzte a hideg. Könyörögtem az őrnök, kértem végezzenek analízist, nem adtak rá lehetőséget. Úgy három hét múlva elvittek a rendelőbe, azt mondtam elég mérgesen, hogy a helyzetem nagyon veszélyes. Az aszisztens megsértődött a felemelt hangom miatt, vizeletet vett és visszaküldött a cellába; le is voltam nagyon fogyva. Azon este jött a milicista, és bár valamennyiünket ismert, megkérdezte, ki az a Ion Ilie; szedtem a zsákomat és vittek. Kint Borsan őrmester káromkodott egy néhányat, hogy mit csináltál te gazember, lökött rajtam néhányat a gumbottal, „mit képzelsz neked jogod van durván beszélni az aszisztenssel?” Mondtam, talán összetévesztett valakivel, általában jól viselkedem, tudom miért voltam elítélve, nincs értelme bármit is tennem. „Ó, még előadást is tartasz nekünk?” Még megtaszított egy párszor és az elkülöní-

töbe vitt. Nem mondtak semmit, hogy miért büntettek meg, annyit mondtak, be az elkülönítőbe. Volt ott egy őrmester, Vaida, híres a kegyetlenségéről; rám káromkodott és azt mondta azonnal vetközzem le. Levetköztem és arra kértem ellenőrizze, mert tévedés történt, én nem csináltam semmit. Nagyon feldühödött, „még ellenkezel is, hazugnak nevezél minket, hogy nem tudjuk mi a feladatunk”. Hozz valami vastagabb láncot, parancsolta. Életemben nem láttam olyan vastag és nehéz láncot. A kezeimre bilincset rakott, nagyon megszorította, hogy a vér kiserkent csuklóimból, közölte, öt napi büntetést kaptam. Beteg voltam, az elkülönítő egy 5 méteres helyiség volt, két és fél méter széles, volt egy festékes bidon, alul cement, egy 60-80 cm-es deszka a falhoz rögzítve, amelyet kívülről lehetett felhúzni függőleges állapotba. Este 10-kor engedték vízszintes állapotba, arra feküdhattél láncostól, bilincsestől, reggel 5 órakor zörögtek a felhúzó vasak, le kellett ugrani az „ágyból” mert megint felhúzták a fal mellé függőlegesen. A bilincs belevágott a húsumba, már a második nap befertőzött, így ültem, fertőzötten, nem 5, hanem 12 napot. Dörömböltem 5 nap után, rám káromkodtak, másnap közölték, hogy még kaptam egy 7 napos büntetést, azért, mert mikor az elkülönítőbe hoztak azt mondtam, nem csináltam semmit. Vaidának volt ilyen joga, hogy még hét napot rámsózott. Ma is csodálkozom, hogy bírtam ki befertőzött csuklókkal, 100 gramm kenyérrel, februári hidegben, mezít-láb a cementen. Honnan volt erőm egész nap járkálni a cellában. A rozsdás vasak fényessé váltak a lábamon súrlódva a cementhez, amelyen por keletkezett, hogy markodba tudta venni. Szerencsém volt, mert mikor kikerültem az elkülönítóből a családom a csomagba antibiotikumot is pakolt, és lassan-lassan felmelegedtem, meggyógyultam. Mikor kiszabadultam a börtönből az volt az érzésem, olyan vagyok mint a szerencsejátékos, aki nyer és utána könnyen játszik, mert a nyereményből játszik. Azaz abból éltem amit, talán nyereségképpen kaptam valaha... Nagyon fájdalmas élettapasztalatot szereztem akkor.

Tudjuk, hogy a szekuritáté működött a börtönben is, ott volt Lazár ezredes, ott volt Ispas, akik nagyon sok problémát okoztak. Mit tud mondani az ő működésükről?

- Rahován is volt szekuritáté, nem tudom ki volt a parancsnok, nem láttam, de Enyeden Lazárt láttam; voltak mások is. Elég ördögi módszerekkel rendelkeztek, hogy összeugrassanak bennünket, akik egy cellában voltunk. Például az ajtóhoz jöttek, kinyitották, beszóltak, ki az az Ilie, gyere ki, elvittek egy úgymond szellőztető terembe, ami 1/1-es világító volt. Hasonlóan cselekedtek a többi rabbal is. Mikor visszajöttél a cellába kételyek születtek, hogy azért vittek-e ki, mert besúgójuk vagy, azért vittek-e, hogy írj valamit a többiekről. Rahován betettek egy nem politikai foglyot, vagy kicseréltek, és különféle kérdésekkel ostromoltak. Engem is odatettek, hogy írjam le mit mondanak, mit gondolnak a rabok. Elutasítottam, akkor rámparancsoltak, hogy írjam le van-e fegyelmi probléma a cellában, hogy teljen az idő, hogy a többiek gyanúsítsanak, vajon hol voltál, mit mondtál, mit árulkodtál.

Gyakran cserélték a foglyokat a cellákban. Mit gondolsz, miért?

- Gondolom, hogy ne alakulhasson ki stabil kapcsolat a rabok között, hogy valamit kiterveljenek. Voltak másért elítéltek, mint az államellenesség, voltak szekusok, akik valamit elkövettek, azok folytatták bent is a mesterségüket, lehet a valóságnál is többet közöltek, mint ami megtörtént.

Időközönként cellavizsgálatot végeztek, ilyenkor mindenkit kitettek a folyósóra. Mesélje el milyen volt egy ilyen vizsgálat.

- Ilyenkor mindenkit cellánként ellenőriztek. Nagyon durvák voltak ezek az ellenőrzések, ki kellett állni minden cuccoddal, le kellett vetközni, a milicisták megalázó módon megvizsgálták a szánkat, fülünket, végbelünket, hogy nem rejtettünk-e el valamit, taszigáltak, káromkodtak, aztán gyorsan kellett pakolni. Bent a cellában nagy felfordulás fogadott, felforgatott ágyak, mindent gyűlölettel, ellenségesen csináltak.

Mikor szabadult?

-1982. augusztus 18-án tartóztattak le, 6 évre ítélték, ez lecsökkent, mert Ceaușescu, különböző ünnepek alkalmával nagylelkűnek akart tünni, így 1986 júliusában szabadultam. Hazajöttem és rövid időn belül dolgoznom kellett. Sok ismerősöm volt, felkerestem őket, kaptam mun-

kát. Hívtak a szekura, mondták ne lázítsak, mert a végén ott fogok dolgozni ahová ők tesznek. Várom kellett, két-három hónap múlva közölték, hogy a Pitești-i Petrokémiai Intézetnél kell dolgoznom. Húsz év régiség után, kezdő fizetéssel kezdtem el dolgozni a Petrokémianál, közgazdászként. A párttitkár kíváncsi volt, talán hallott rólam, de félt is. Egy irodába hívatott – voltak ott mások is, pártfunkcionáriusok –, fiatalabb volt nálam. Azt mondta: „Te, Ilie, mi ütött beléd, hogy olyan dolgot csinálj, pontosan te, aki olyan jó szakember vagy, közgazdász?” „Uram, nézze, ami tettem az az én dolgom.” „Én fiatalabb vagyok – mondta, – de tőlem megtanulhatod, hogy ez az út, amelyen a mi hazánk jár, a győzedelmes kommunizmus útja, mondhatom örök út, s ha én rájőnnék, hogy nem ez az igazi út, leugranék erről az emeletről.” (A hatodik emeleten voltunk). 1989-ben a forradalmi események alatt találkoztam vele és mondtam, a hatodik emelet kettővel fennebb van, gyere menjünk fel és álld a szavad. Azt mondta, tévedett és mindnyájan tévedünk és megkérdezte, mit csináljon ebben a helyzetben. December 22 után volt. Nem voltam bosszúálló életemben, azt mondtam, ő tudja mit tett az emberekkel, akik most nagyon elindultak, maradjon otthon egy ideig, míg lecsillapodnak a kedélyek. Ha olyant tettél, amiért megérdemled a felelősségre vonást, felelősségre fognak vonni, de az a véleményem, hogy a történelem folyamán sem veletek, sem a szekuritátéval, nem fog az történni, amit ti, ők tettek, tettetek a néppel.

– *Ma bánja amit tett?*

– Nem, szó se lehet róla, nem azért tettem, hogy valaha előnyöm származzon belőle, úgy éreztem szükség van rá, hogy valaki tegyen valamit, és tenni kellett, harcolni és örvendek, hogy egyike vagyok azoknak, akik tettek a kommunizmus ellen.

– *Gondolja a volt politikai foglyok tettei érték valamit?*

– Igen, célja volt annak, amit tettünk, tudtak rólunk, Ceaușescut értesítették tetteinkről. Emlékszem egyszer, talán Enyeden a műhelyben, egy Scânteia újság került hozzánk, egy kis cikkben a törvényhozás és a szekuritáté tevékenységének értékelése volt. Azt hangsúlyozták, hogy

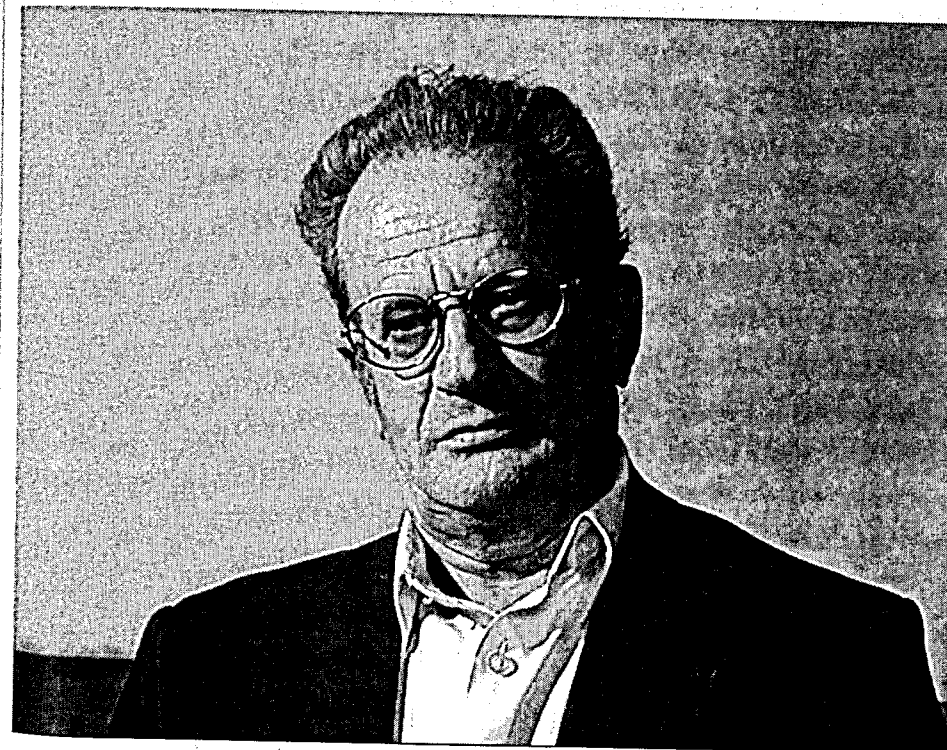
Romániában nincsenek politikai foglyok, de vannak egyes „elemek”, nem nagy számban. Tehát nyilvántartottak, félték tőlünk. Amit én tettem annak úgy vélem volt értelme, bizonyította a propaganda hamisságát, miszerint az egész nép, egyhangúan, felzárkózva a párt és főttkára körül...

– *Hősnek tartja magát?*

– Nem vagyok hős és nem is azért tettem, hogy hősnek nevezzenek.

Ha olyanokkal találkozom, akik dicsérnek, elzárkózom, s mégis, akik ott voltunk, sokat szenvedtünk, jó, hogy a fiaink, akik utánunk jönnek tudjanak ezekről a dolgokról, hogy értékelni lehessen a maga nagyságában a szabadságot, a demokráciát, mert néha megszokjuk mind a kettőt és természetesnek vesszük, anélkül, hogy értékelnénk.

GHERGHINA BEȘCIU GHEORGHE

Gherghina Besciu Gheorghe a nevem, Bukarestben lakom. Râmnicu-Vâlcea megyében, Bogdănești faluban születtem 1941. szeptember 11-én, 68 éves vagyok.

- *Most nyugdíjas, azelőtt mivel foglalkozott?*

- Sok mindennel. Technikai beállítottságú ember vagyok, eleinte kárpitos voltam, de a sok anyaglopás miatt el kellett menekülnöm, kivizsgálások voltak, jókor léptem le. A 3-as számú autóbázishoz kerültem autókárpitosnak, vederből cseberbe estem. Volt egy alacsony termetű igazgatónő, Ritának hívták. Ez tört-zúzott a Român Kommunista Párt nevében. Parancsot adott, hogy egy kocsinak Németországba kell érnie másnap, végezzem el a kárpitozását. Ennyi idő alatt még elrontani sem tudtam, nemhogy megjavítani. Közöltem, hogy nem lehet, csak két kezem van, nincs segítségem. Börtönnel fenyegetett, ha nem lesz kész. Ceaușescu vagy az emberei kellett utazzanak. Technikai trükkökkel, 24 órát dolgozva, valahogy elkészítettem, aztán beadtam a felmondásomat. Alkalmaztak a Kisipari Szövetkezet kárpitos osztályára. Hat hónap után levelet kaptam, hogy jelentkezzem az autóbázisnál, adjam át a leltárt, több száz méter szövet volt a leltáromon. A magam módján lelakatoltam, nem nyúlhattak hozzá, át is adtam, valami selejt vattát kidobtam a szemétre, jött egy alak, faluról, kérdezte elviheti-e, mondtam ott a szemétkben, a végén dossziét csináltak, 9 hónap börtönbüntetésre ítélték.

- *Melyik évben?*

- Úgy 1955-ben, nem emlékszem pontosan. Olyan papírral engedtek el, hogy hat hónapig nem alkalmazhatnak egy vállalatnál sem. Dolgoztam a gyógyszergyárban, Propranolol gyártottam. Nagyon szerettem a kémiát, a második feleségemet ez a gyógyszer mentette meg. Egy mérnök 16 órát fizetett 8 helyett, mert a mechanikai munkát egyedül végeztem, amikor át kellett szerelni a részleget. Gyakran nem volt alapanyagunk. Egy alkalommal jött Ceaușescu, hogy megnézzze, hogyan építjük mi a szocializmust. Megkérdezte, hogy megy a munka. Nekem viszketett a nyelvem, azt mondtam „hazudozva, Ceaușescu elvtárs”. A főnököm mondta, hogy ne vegye komolyan, nem tudom mit beszélek. Még egyszer

elmondatta. „Hazudunk – mondtam – vizet használunk vegyszer helyett, nem gyártunk semmit.” Jött a szekuritáté, munka után kellett nézmem. Elmentem a Pionír gyárba – cipőt gyártottak – de jött utánam a dossziém. Itt dolgoztam néhány évet majd elmentem a postára táviratosnak. Egy táviratot 70 perc alatt kellett elküldeni, négy regiszter volt: egy a gépe, egy a küldésé, egy a technikai ellenőré és egy a szekuritátéé. Ez vette fel a legtöbb időt, nehogy valami ellenőrzés nélkül átmenjen. Végül a Distrigazhoz kerültem, a központi fűtéshez.

- *Álljunk meg egy pillanatra. Szeretném, ha minél hamarabb a letartóztatáshoz jutnánk. Azelőtt hol dolgozott?*

- A Caritas kórháznál dolgoztam. Volt mellette egy legénységi lakás az egészségügyi dolgozóknak, ide küldtek kazánfűtőnek. Engedélyt kértem az igazgatótól, hogy egy fotólaboratóriumot nyithassak ott, a kórház pincéjében, a kórház érdekében. Jóváhagyta, ma is megvannak az iratok. Oda járt Ion Nicolae, egy szomszédom, akinek rádiójavító műhelye volt. Jó fiú, jól egyeztünk. Jött Besciu Mariana kisasszony is, a jelenlegi feleségem, beszélgettünk, mit lehetne tenni ezért az országért. A feleségem asszisztensnő volt a tüdőbetegek kórházában, a Rahova utcában. Egy napon megvitattuk minden gondunkat, bajunkat, aztán elneveztük magunkat Román Liberális Pártnak, pecsétet készítettünk, tevékenységi tervet.

- *Ne haragudjon, a mostani felesége?*

- Igen, Besciu Mariana volt, most Gherghina is.

- *Volt még egy házassága, régebb.*

- Nagyon rég. Amikor az ellenállást kezdeményeztük nős voltam a másik feleségemmel.

- *Hogy ismerte meg a szomszédját, Nicolae-t?*

- Az utcámban, az utca végében volt a műhelye. Mindenkinek megjavította a lámpás televízióját. Néha átjött hozzám, tábláztunk. Hármán alapítottuk meg a pártot. Ő, Besciu Mariana és én. Nicolae Ion szerezte a betűnyomtatót, egy mosógép tárcsájára szereltük fel. Tust szerezünk, papírt. A Szent István utca sarkán volt egy könyvesbolt, ott férj-feleség dolgozott. Nem szerették a rendszert, de nem mertek cselekedni... Viszont

segítettek nekünk, a papírt tőlük vásároltuk az éjszaka leple alatt, mert abban az időben nem lehetett nagy mennyiségű papírt vásárolni.

Az első dolog, amit nyomtattunk egy pár levél volt a Szabad Európa rádióhoz. Nicolaenak volt egy barátja Izraelben, aki felvállalta, hogy továbbítja a leveleket. De nem jutott el egy levél sem a Szabad Európa rádióhoz, amint ezt később megtudtuk, mind odaadta a szekuritáténak.

Azután röpcédulákat készítettünk és a postaládákba raktuk. Fenygettünk, követelőztünk, hogy ha nem teljesítik kérésünket, ha nem engedik Paul Gomát és a többi politikai foglyot szabadon, a levegőbe röpítjük a Pártközpontot. Kértük, hogy legyenek jó kommunisták, akik tisztelik az emberi jogokat. Nem volt semmi eredménye. Ha nem, akkor két éjjel és két nap kinyomtattunk vagy 20-30 ezer röplapot és egy bonyolultabb akcióba kezdtünk. Tudtam a kutyákról, úgy tévesztettük meg őket, hogy egy nagy kazánba betettem egy rácsot, arra ráraktam halomba a cédulákat. A rács alatt petróleum volt, ott hagytam a röpcédulákat néhány napig, a cédulák átvették a petróleum szagát. Ez megbénította a kutyák szaglószerveit. A szekusok megbokrosodtak, nem találtak nyomot. Nicolae-nak volt egy 600-as Fiatja, abba raktuk be a röpcédulákat. Hátul a padlózatot meglékeltek, Nicolae vezetett, Mariana Besciu bontotta a kötegeket, nekem hátraadta, én a léken eregettem le, röpcédula-felhő keletkezett a nyomunkban. Nyolc negyedet bénítottunk meg. Reggel, mire a szekusok felébredtek, az egész város tele volt cédulákkal. A város szélére is el akartunk jutni, de kevés volt az idő, nagy volt a razzia az egész városban.

- *Ez mikor történt?*

- 1977-ben.

- *Melyik hónapban?*

- A király napján, május 10-én. Élveztük a tömeg örömét, a jóleső morgást, az elégedetlenség hangját.

- *Mondja, mit írtak a röpcédulákra?*

- Kérjük, hogy engedjék szabadon Paul Gomát és az összes politikai foglyot, és tartsák tiszteletben a Ceaușescu által is aláírt Helsinkii egyezményt. Ő aláírta, de nem tartotta be az emberi jogok chartáját. Az zavar

engem, hogy a Ziua napilapban megjelent egy cikk Radu Filipescuról, amelyben én is szerepeltem, hogy a Paul Goma nevét paravánnak használtuk. Szemenszedett hazugság. Goma, mint minden más politikai fogoly, mint Borbély, Barabás, Iancu Marin vagy mások, egy csoportosuláshoz tartozott. Nem, hogy felhasználtuk az ő nevét, de a mi követelésünkre engedtek ki a börtönből és küldték Franciaországba. Ő úgy tudja az egyetemisták álltak mellé, de mi Nicolae Ion, Besciu Mariana, és én is felemeltük szavunkat az ő szabadulása érdekében. Mi nem is vártuk el, hogy ő tudjon róla, nem ezért tettük. Tiszteletbeli elnökünk volt.

- Meg szeretném kérdezni, honnan hallott ön Paul Gomaról?

- Róla beszélt az egész Európa. Hallottam Bukarestben van, egyszer fel is hívtam telefonon. „Goma úr, elhatároztam, hogy meglátogatom, lehet sikerül valamit összehozni, ön mellett vagyunk”... „Javasolom, ne jöjjön ide, mert nagyon rossz kimenetele lenne, ne mondja meg a nevét, ne mondjon semmit”. Nem az otthoni telefonomról beszéltem, mégis két nap múlva éjjel kettőkor felköltöztek, hogy ellenőrizzék a telefonom.

- Honnan tudta Goma telefonszámát?

- A telefonkönyvben találtam meg, bárki megtalálhatta. Szerencsém volt, hallottam a hangját mielőtt lecsukták. Mi végeztük tovább a mi dolgunkat.

- Szórták a röpcédulákat...

- Igen.

- Aztán, mit csináltak?

- Elváltunk, azaz Ion Nicolae elment a kocsival, mi sem tudtuk hová. Elrejtette az autót, hogy ne tudják levenni a keréknyomokat. Ezt előre megtárgyaltuk. Én nem tudtam segíteni, de azt tanácsoltam, hajtson vízbe, és maradjon ott, mert ha szárazra megy még jobban fognak a nyomok látszani. Ezután egy ideig csendben voltunk. Elváltam az első feleségemtől, a rokonai féltek, hogy letartóztatnak. Évekig nem történt semmi, aztán négy év múlva letartóztatták. A társam, Nicolae Ion miatt. Volt egy fia, tir-sofőr. A tudtom nélkül, a pecséteket, az Európa rádióhoz írt levél-másolatokat, a kormányt fenyegető leveleket, egyszóval kommunizmus-

ellenes iratokat egy nagy bőröndben elvitte a fiához, s még dicsekedett is vele. A fiának volt egy balesete, félő volt, hogy bezárják, és mindent átadott a szekuritáténak, hogy ép bőrrel megússza. Magyarul eladta az apját. Neki megbocsájtottak, de az apját négy év után letartóztatták, 83 vagy 84-ben. Nem tudtam, hogy Ionelt letartóztatták. Már nem laktam a Nerva Traian utcában, a négy év alatt összeházasodtunk Besciu kisasszonnyal, aki a titkárnőnk volt az akciókban. Egy 3-as komfortú lakásban laktunk a Foisorului sétányon. Érdekes, éppen költöztünk, amikor a milícia jött és közölték, hogy letartóztatnak – az asszony rendezkedjen be ahogy jónak látja, maga velünk jön. A Rahovára vittek kihallgatásra, Coman ezredes volt a vallató. Pisztollyal a kezében vallatott és olyanokat kiabált, mint „az anyád istenit te, gyilkos, mit akartál, te, hogy elfoglald a Ceaușescu helyét?” „Ki mondta magának ezt a hülyeséget? Engem az érdekelt, hogy Ceaușescu elvtárs tartsa be, amit a kezecskéivel aláírt, az emberi jogokról. Sokat kértem?”, „Milyen jogok, te gazember? A kurva anyád, ma és holnap”, aztán ütött ahogy tudott, eltörte az állkapcsom, összetörte a szemüvegem...

- Szekuritátés tiszt volt, vagy milicista?

- Szekus tiszt volt. Akik elvittek kocsival, azok a bukaresti miliciáról voltak. Az egyik meg is sajnálta a gyerkeimet, látva, hogy a magukra maradnak. Volt benne valami humánus, de a másik nagyon durva volt.

- Tehát, egyből átadták a szekuritáténak?

- Igen azonnal.

- Többet nem engedték el?

- Nem, nem. A vizsgálat után jött a börtön.

Ahogy megérkeztünk Coman ezredes kezére adtak. Magas, erős ember, egy bemélyedés volt az orra egyik felén. Kegyetlen volt a vizsgálati fogság, fizikailag is és pszichikailag is. Amellett, hogy kézzel-lábbal ütött, olyan papírokat íratott alá, amelyeket ő diktált, hogy „írjad, az anyád istenit, ahogy mondom.” Azt diktálta, hogy ellensége vagyok a társadalomnak... Naponta 50 nyilatkozatot is íratott, fájtak a kezeim... állandóan szidva, verve. Eltelt egy hónap, majd egy nap csoda történt, el kellett menjen, hívatta a főnöke. Ott maradtam egy másikkal. „Miért

vannak benn? Mit csináltak?" – kérdezte. No, ez nem olyan hóhér, mint a másik, gondoltam. Aztán visszajött Coman.

A felségem azt mondta, ő önként írta a nyilatkozatát. A vizsgálója elmondta, hogy fáj a szíve, neki is van egy vele egykorú leánya, az is így gondolkodik, nincs mit csinálni, a kezükben vagytok. Aztán érkezett Coman, mindennek összeszidta, „tolvaj gazember, elmentél azzal a szemüvegessel, hogy felborzoljátok a társadalmat.” Szegényke, sírva bújt az ő vizsgálójához mögé. A végén halálra ítélik mind a kettőnket, a gyerekek mehetnek az árvaházba.

– Halálra ítélték?

– Mind a kettőnket, így mondták. De ez csak a tárgyalásig tartott.

– Tehát közölték, hogy halálra fogják ítélni, de nem ítélték, mert nem volt per.

– Besoroltak a halálra ítélték paragrafusba. Az egész kivizsgálás a 167-es szerint „összeesküvés” vádjával szerepelt.

Végül három hónap kivizsgálás után Ion Nicolaével összebilincselve betettek egy Dáciába, a feleségem egy másik kocsival vitték. Megkezdődött a tárgyalás. Volt egy ügyvédnőnk, hivatalból persze, semmit nem tett az érdekünkben, az ő emberük volt, azt kellett mondja, amit diktáltak. Volt ott nekem is mondanivalóm, válaszolnom kellett az elnök kérdéseire...

– Ki volt?

– Nem jut eszembe a neve, de írja a végzésben. Elítéltek, én 6 évet, Ion Nicolae 7 évet kapott, a feleségem 5 évet. Egy évre rá találkoztunk Enyeden. A beszélőre hozták, hogy megmondja, öt évet kapott. A gyerekek a szüleinél voltak.

– Nem fellebbeztek?

– De, a legfelsőbb bíróságon. Kivettek a Rahováról, betettek egy vasműhelybe, külön megbilincselve. Egy kovács nyitotta ránk a nehéz vasakat. Mikor kivittek a kocsizhoz, látom, hogy Ion Nicolaet is hozzák. Tudtam a kezükben vagytok, nincs más feladat csak a túlélés. Beraktak a föld alá, egy kőasztal és kőpadok voltak ott, és azt mondták, „abban a dicsőségben van részetek, hogy ott laktok, ahol az első miniszter lakott, a királyság idején, Antonescu.”

Nagyon hideg volt, kint is, úgy vittek a fellebbezésre. Azért tettek egy cellába Ionnal, hogy beszéljünk, hogy eláruljunk valamit a tevékenységünkről. Aztán jött a per, megerősítették a büntetést, vissza a rabszállítóba, a kovácshoz, levágta a bilincseket, be egy olyan cellába, ahol emeletes ágyak voltak és egy kübli, haton egy cellában. A kübli hamar megtelt, de még egy-két napot hagyták, szegények, akiknek gyomorbántalmaik voltak kínlódtak.

– Mindez a Rahován történt?

– Igen.

– Mikor került Enyedre?

– Várjon, Enyedre későn kerültem. A telet Rahován töltöttük, aztán felpakoltak egy vonatra, azt hiszem nyár volt, elvesztettem az időérzéke-met. Sokan voltunk, velünk volt Ionel is. Bőr a bőr mellett, egy tüt nem lehetett volna leejteni. Abban a zárt vagonban, ahová nem hatolt be a fény, mint a heringek, étlen szomján a nagy hőségben... Ploieșten túl vak-vágányra tolattak és otthagytak, a kutya se törődött velünk. Nem tudom mennyit ülhettünk ott, egyesek szerint 10 napot, a valóság az, hogy haltak meg közülünk. Mikor Enyedre értünk, hallottam amint mondták: „a halottakat vigyétek túlfelől”. Engem és Ion Nicolaet egyenesen az elkülönítőbe vittek, a híres „zárkába”. Hat hónapot voltam az elkülönítőben, azután beraktak a cellasorba. Mikor kikerülsz bojárnak érzed magad; van börtön a börtönben.

– Térjünk vissza a rabszállító vonatra, amelyben 5-10 napot töltöttek. Kaptak élelmet, vizet?

– Nem, semmit.

– Hányan voltak?

– 4-500-an, hús a hús mellett.

– Négy-ötszáz ember?

– Igen, egymás hátán, mint a heringek, mint az állatokat bezsúfoltak és amikor megérkeztünk, kimerülve, kiéhezve, dehidratálva, ahelyett, hogy egy cellába helyeztek volna, bedugtak az elkülönítőbe.

- Megkérdezem, szükségleteiket hol végezték?
- Hát, mindenik... tudja volt egy mondásuk, süljön meg a saját levében. Aki megmarad, az megmarad, aki nem, az nem.

- S ráadásul a meleg, hisz azt mondta nyáron vitték Enyedre.

- Igen, nyáron vitték, levegőtlen vagonokban.

- Hogy történt az átszállás, a vagonból a börtönbe?

- Éjjel érkeztünk. Engem és Ionelt milicisták szedtek le, bilincsbe verve vittek a rabszállító kocsiba, amíg beértünk a börtönbe. A többi rabról nem tudtam semmit. Az elkülönítőben nem volt WC, kübli volt és minden második nap 50 gramm kenyér és egy bögre víz, ennyi. Ion Nicolae nagyon beteg lett, feldagadtak az ajkai, nem tudott beszélni. Aztán a 166-os cellába kerültem. Ott ismertem meg egy volt igazgatót, Iliesnek hívták, egy karakteres ember, mindenkinek csak jó tanácsot adott... csak néhány napig voltam vele egy cellában, elvitték, többet nem hallottam róla. Egy másik cellában megismertem Lițoiut, egy magas fiút - ő tényleg politikai volt. Egy társával az aszfaltra írták „le a kommunizmussal”, ezért zárták be mint politikai foglyokat, a nép ellenségeit... pedig még gyerekek voltak. Engem is kihívtak Lazăr ezredeshez, hogy írjak róla, Litoiuról, mit mondott. Soha nem írtam egy sort se a dossziémon kívül.

Többek között volt egy cellatársam, Baicu Ilie, aki Bukarestben dolgozott a tervezési osztályon. Nagyon értelmes ember volt. A szabad szakszervezet kezdeményezője. Sokféle betegségben szenvedett. Egyszer eljött az édesanyja beszélőre és mondta, hogy hazaküldték a személyazonosságiját, azt jelenti, kiszabadul. Az anyja 90 éves, ő 60 éves volt. Azt mondta „nem tudom, anyám, nem tudom, mit mondjak”. Nem telt el egy hét, ő kómába esett, valami zöld folyadék jött ki a száján, meghalt. Ott halt meg a karomban. Másnap jelentettem, hogy az X számú rab meghalt. A gárdián azt mondta, tudomásul vette. Egy hétig ott volt a hulla.

Elfelejtettem mondani, szabály volt a börtönben, hogy a rabok felváltva kellett jelentsenek a következő szöveggel „tizedes, vagy százados (amilyen rangú érkezett) elvtárs, a nép gyilkosa jelenti, hogy a cellában ennyi meg ennyi rab van, senki nem szökött meg”. Kötelező volt oda

tenni, hogy „a nép gyilkosa”. Mikor én jelentettem „Gherghina Gheorghe rab, a nép gyilkosa volt a szöveg. Két évvel később Enyeden megváltoztatták a szöveget: „XY rab jelenti...”

Még volt egy kellemetlen esetem, miután meghalt Baicu, egy olyan cellába kerültem ahol Nicolae Ion mellett még volt egy Cazac Petre nevű moldvai fiú. Nem hiszem, hogy sokan hallottak volna róla, ezt a fiút politikai fogolynak nyilvánították, pedig semmi köze nem volt a politikához. Megölte a polgármester összes libáját, azon okból, hogy miért éljen a polgármester jobban. A polgármesternek néhány száz libája volt. Gyakorlatilag egy libagyilkossal kerültem egy cellába, nem egy politikai rabbal. Azt hiszem ma is kapja a politikai foglyoknak járó segélyt. Ez a Cazac Petre mindannyiunkat terrorizált, erkölcsileg a földön volt, szokták mondani. A többi finom lelkű fiú volt, a magyarok, akikkel egy cellában voltam - Barabás, Borbély és mások - rendkívül művelt emberek, vagy Radu Filipescu, Dumitru Iuga. Iugának hatalmas fájdalmai voltak, sokat szenvedett a börtönben, orvosi kezelésben sem részesült, sőt Baicu Iliesnek adott gyógyszert, hogy enyhüljenek fájdalmai. Mások is voltak hasonló helyzetben, senki nem segített rajtuk. A börtönben egy homoszexuális orvos volt - Ceaușescu idejében nem volt olyan, hogy a homoszexuálisok kérhetik a jogaikat... ahogy elkapták, azonnal bezárták őket. Az orvos csak mímelte, hogy kezel, Lazăr ezredes parancsait teljesítette. „Adok egy pirulát, hogy elmúljon a fájdalma”. „Adj egy pirulát, hogy fájjon jobban” - ezt megtapasztaltuk a saját bőrünkön.

Aztán jött egy csapat fiatal, valamit firkáltak a járdára, a besúgó kikérdezte őket, aztán jöttek és felforgatták az egész cellát, végül találtak egy ceruzahegyet: „Szóval információkat akartok küldeni”. Bevitték őket az elkülönítőbe, minket pedig megbüntettek, mert nem jelentettük, hogy ceruzahegyet rejteget a másik.

Az nyilatkozatírás, amelyre Coman ezredes kényszerített szintén egy kín volt. Gondolom írtam olyan 2000-3000 darabot négy év alatt, mert havonta tízszer, hússzor, sőt ötvenszer is kihívatott - gondolom a főnökeitől kapott utasításokat... hogy ez meg ez még el kell mondja ezt meg ezt. Le kellett írni mit mondott egyik vagy másik cellatárs. Nem

tudott kiszedni belőlem semmit. Az én nagy titkomat senki sem tudhatta, hogy nagy hengert, amivel a röpcédulákat nyomtattuk hova rejtettem el. A családtagokat is megkínozták; anyósom félelmében nem tudott egyebet mondani, csak hogy hagyják őt békén. Nem tudta szegény mibe keveredett. A hengert apám száz éves fája alá rejtettem.

Enyeden egyszerscsak kivittek munkára. A tekericselőben dolgoztam, rendőrautókra készítettünk fényforgókat. Radu Filipescu is ott dolgozott; közbűnözők irányítottak minket. Egyik azzal dicsekedett, hogy hat embert ölt meg. Ott készítették a mi újabb ítéletünket, a munka szabotálását. Rövidebbre vágtunk valami vezetékeket. Használhatták volna más helyen, de ránk bizonyították, hogy szabotáljuk a munkát – minden méter anyagért egy év járt. Kiakadtam, valami satu volt előttem, kitéptem a csavarokból, bevágtam az irányítók közé. Bejött a kinti őrseg, azt mondtam „mostantól kezdve, engem csak az elkülönítőben tartsatok, nem dolgozom többet, hogy mindent a nyakunkba sózzatok”. Ott, a magánzárában ültem hat hónapig... enni két napban egyszer adtak. A terror folytatódott, amint már említettem volt ott egy nagyon szép fiú – mint egy angyal –, aki rettegésben tartotta a foglyokat.

– Ő fogoly volt vagy felügyelő?
– Nem felügyelő volt. Rangja volt, de nem tiszt, altiszt. Viszont hihetetlen élvezettel verte az embereket. Csak filmekben lehet ilyent látni. Én meditációval, jogával védelmeztem át, szidott, káromkodott, de nem hallottam. A szervezet megszokja a kínzást. Imádkoztam, azt mondtam magamban, üssétek gazembereket, nem engem üttök. A test csak egy rongydarab, azt csináltok vele, amit akartok, a lélkemhez nem férköztök közel. Többet nem vittek dolgozni, a szigorítottba se vittek, de szegény Ion Nicolae gyakran került a szigorítottba. Akkor ismertem meg a magyarokat, Borbélyt és a többieket, az utolsó évben.

1985 nyarán szabadultam, adtak egy vonatjegyet és valamennyi pénzt. Az első érzésem az volt, hogy megvakultam. Sértett a nagy fény, rég nem láttam olyan erős napsütést. A járdán élستم, nem bírtam felállni. Lassan elértem az állomásig. Végig kísérték a nyomozók, az Északi Pályaudvaron átvettek mások, azt kérdezték, hol fogok dolgozni, lakni.

Mondtam a Mircea Vajda 56 szám alatt, oda költöztem. Előkészítették az utamat: mielőtt hazaértem felgyújtották a házamat – minden elégett, megszenesedett. A feleségem rémületben találtam – éjjel érkeztem –, de sírt örömeiben, hogy kiszabadultam. Vendég is volt, egy unokatestvére Turnu Măgurele városból, és a kisebbik fiam. A nagyobbik az anyósoméknál volt. Jelentkezni kellett 24 órán belül a milicián, aztán nekifogtam a takarításnak. Lehallgató készülékekre bukkantam. Nekifogtam és megjavítottam a házat, megint csillogott minden, új kanalizálást, WC-t, kagylót szereltem, két hét alatt, aztán elmentem munkát keresni. Sehol sem vettek föl, ahol addig dolgoztam. A társadalom kilökött magából, nem fogadott vissza. A munkaelosztó se segített, a végén a Smârdanon levő Kisipari szövetkezethez kerültem. Az elnök dadogott egy kicsit, aztán azt mondta, „találok neked valamilyen munkát”. Kazánfűtő leszel. Bármilyen, mondtam, családom van, el kell tartani valamiből. Elküldtek a Lucaci utcába, a kárpitozó részlegre, ott egy Furdui nevű volt a főnök. „Milyen kazánfűtő, ember, nekünk még kályhánk sincs, nemhogy kazánunk legyen. Itt egész télen hidegben dolgoznak az emberek, a kezükbe fúznak, hogy melegegjenek.” „Furdui elvtárs, csinálunk mi központi fűtést, csak bízson bennem, télire fűtőtesteket szerelünk, ha támogat. Amíg én dolgoztam, az utcánkban lebontották a házat; más házat nem, csak az enyémet. Dolgoztam, mint egy hülye, hiába. Megijedtem, elmentem Furdui elvtárhoz, mondom, nézze, ezek lebontják a házamat. Adtak lakást, a Râmnicu-Sărat utcában, a hetedik emeleten. A gyerekek onnan ugráltak a körülöttünk levő szeméthalmokra. Ez az ember, akit mindenki olyan veszélyesnek tartott, ez a Furdui kocsit adott és küldte a munkatársakat, eltakarítottuk a szemetet. Egy igazi rendes ember volt.

A gyárban a főnök anyagot adott és megcsináltuk a központi fűtést. Aztán hívták a szekuritátéra, jelentést kellett tenni az én beilleszkedésemről, magaviseletemről. Azt mondta, dolgozom, őt nem érdekeli a politikai nézeteim. Becsületes ember volt. Dolgoztam is, hegesztettem reggeltől estig. Nyolc óra helyett 16 órát írtak be, aztán jöttek és visszafizették, törvénytelen túlóra miatt... minden balul ütött ki. Itt, ezek az emberek szerettek, de a családban még a legközelebbi rokonok is besü-

gók lettek. Ha hazamentem Călimănești-re, a rokonok mindent jelentettek rólam. Mi nyolcan voltunk testvérek, azok közül 2-3 besúgott. Még apám is azt mondta, jobb lett volna, ha e fiú helyett más született volna – ő megrögzött kommunista volt. Emiatt, amikor a feleségem magára maradt a gyerekekkel, nem segítettek. Enyedre nem jöttek látogatni sem a szüleim, sem a nővéreim. Apósomék mind a ketten eljöttek meglátogatni, ők vigyáztak a gyerekekre, ők szaladtak, amikor a feleségemet letartóztatták, mosták a szennyes ruhát. Üldözték is eleget őket, megfigyelték, követték, kínozták őket.

A forradalom a 18-as egységnél, a Bútor és kárpitos részlegen ért. Forradalom? Milyen forradalom? Semmit nem értettem, nagy volt a zűrzavar. Megállt egy kocsni mellettem, a sofőr megkérdezte, hová megyek. Mondtam, haza. Gyere, elviszlek elvtárs... szabadok vagyunk, megszabadultunk Ceaușescutól. Volt egy kis örömrözetem. Elmentem én is a televízióhoz, vettem vagy 20 kenyeret, odavittem a barikádokra, éhesek voltak. Miközben ott voltam, nagy számarányt láttam. Mondtam a mellettem levő katonának, hallod, nem lő senki. Dehogyan, ott azzal a géppuskával lőnek... Színház volt az egész.

Én kétféle forradalmat tapasztaltam meg: az első, felhevülésben azt hittem forradalom van; a második, hogy államcsíny, túl sok volt a színjáték. Nem tudom melyik a való igazság, azt csak Iliescu tudja, mi lehet soha nem fogjuk megtudni a színtiszta igazságot.

- A forradalom után, hol dolgozott?

- A forradalom után a Fiziológiai Intézetben dolgoztam, amíg nyugdíjaztak. Itt dolgoztam a központi fűtésnél, több hőközpontért feleltem, ingáztam, technikai ellenőrzéseket végeztem. Az igazgató tudta, hogy fogoly voltam, azt mondta nem fél tőlem, de tudjam meg, hogy követ egy dosszié, bár ő nem használja fel ellenem.

- Mikor ment nyugdíjba?

- 2000-ben, 22 év ledolgozott munkával, azaz 42 év a politikai éveket is figyelembe véve. Akkor 60 éves voltam, elég jó nyugdíjat kaptam másokhoz viszonyítva.

NICOLAE ION

Nicolae Ionnak hívnak 1937. szeptember 1-én születtem. Nemrég elhunyt szüleimmel 15 évesen Bukarestben éltem, ahol szakiskolát végeztem, ezért mentem a fővárosba. Most a szülőfalumban lakok, Amerikából hazatérve öt éve itt élek és itt vagyok megtalálható. A helység, ahol lakom Sinesti község, Lileci falu, Ialomita megye.

Most arról fogok beszélni, hogyan kerültem börtönbe a kommunista rendszerben. 1960-ban, elvégezve az elektronikai szakiskolát, diplomával a kezemben kisiparos lettem a román államban. Engedélyem lévén a román államtól, nyitottam egy magánműhelyt a Nerva Traian 72. sz. alatt. Engedélyem lévén persze, hogy a kuncsaftkörömre vigyáztam, kiszolgáltam őket és sok kuncsaftom lett köztük megismertem egy öreg zsidót. Ez az öreg a Negru Voda 10 sz. alatt lakott, megkért, hogy menjek fel a lakására javítsak meg egy rádiót. Ez a rádió egy román márka volt, amelyen ő a Szabad Európát hallgatta, de nem ment. Azt mondta menjek a lakására és javítsam meg a rádiót. Elmentem és megjavítottam, nem emlékszem mennyit fizetett azért a kicsi javításért. Azt mondta, Ilie úr, nem tud valamit csinálni, hogy tisztábban halljam a Szabad Európát? Őszintén szólva igyekeztem beállítani, mert én magam is kedveltem ezt az adót, minden este hallgattam. Beállítottam a közép, nem a rövid hullámot, és ráhangoltam a rádiót a Szabad Európára.

Így barátkoztunk össze. Kell tudni, hogy abban az időben tilos volt bizonyos adók hallgatása, mint a Szabad Európa, vagy az Amerika hangja rádiók. Megbízunk egymásban. Innen indult két ember közötti bizalom, pedig ő nem volt román, ő zsidó volt, de egy rendes ember, jó, szép és emberi tartással. Később jóval, úgy egy év múlva megint megjelent nálam, a műhelyben Ez úgy 1976-ban lehetett. Egy kicsi, olyan 3 négyzetméternyi műhely volt. Leült egy székre, beteg volt. Elfelejtettem mondani, hogy ez az ember legionáriusok idején be volt zárva. Gondoltam megint elromlott a rádiója, de nagyon meg volt változva, könnyes volt a szeme. – Milea úr, mi történt? – Ilie úr, úgy jöttem, mint egy régi jó ismerőshöz. Egy közölünk való embert letartóztattak, és beszélni kezdett Paul Gomaról. Ez az ember 77-ben elkezdett egy könyvet írni az emberi jogokról. Ne mondjam, hogy a kommunizmus iránti gyűlöletből mentem

el innen. A gyűlölet gyerekkorom óta belém vésődött. Apám harcolt 1916-ban, háború után valami földterülethez jutott. Mikor jött a kommunista rendszer, azokat, akiknek több földjük volt kuláknak nyilvánították. A nagyobb testvéreim, ikrek voltak és a szekuritáténál voltak katonák, én mint kulák gyerek a munkaszolgálatosokhoz kerültem, mintha nem is lettem volna testvér velük. Így kezdtem megutálni a kommunizmust. Kuláknak nyilvánították és mikor jött a kollektivizálás, elvitték a járáshoz, így volt akkor, ha még emlékeznek rá. Elvitték a járási pártbizottságra, jól megverték, fogták az ujját és rátették arra a helyre ahol alá kellett írja, hogy jószántából, senki által nem kényszerítve belépek a kollektív gazdaságba, vagy amilyen elvtársias tömörülés létezett akkor. Én kicsi voltam akkor, egy gyerek. Nos, akarom mondani, innen eredt az én kommunizmus elleni gyűlöletem. Azért mondom, hogy aztán ne kérdezzék, miért tettem azt, amit akkor tettem. No, térjünk vissza Milea Tănăsescu úrhoz, amikor másodszor jött hozzám. Meséljek erről a Paul Gomáról is. Őszintén szólva, nem is tudtam ki az a Paul Goma. Ő mesélte el, hogy egy író, aki követeli az emberi jogokat Romániában. Ilie úr, mondta, tegyünk valamit, hogy kiszabadítsuk ezt az embert, hogy legyen szabad. Egy egész éjjel ültünk nálam a lakáson, kávéit ittunk s törtük a fejünk mit tehetünk, mi, egyszerű emberek, hogy megszabadítsuk ettől a nagy bajtól, mert nagy baj volt, ha valaki harcolt a szocialista társadalom ellen. Ilyennek voltam, később, nyilvánítva én is. Megjegyzem, nem dicsekvésképpen, hogy én nagyon jó kezű ember voltam. Időközben felvettem a kapcsolatot még egy emberrel akit Gherghina Gheorghenak hívtak, akivel később együtt voltunk elítélve. Ez a Gherghina jó szaki volt, egy legénylakásban volt kazánfűtő, az Avram Iancu utca 1. szám alatt. De meséljem el mit mesélt Milea. Egyezzünk meg ketten, hogy röpcédulákat csinálunk és szétszórjuk az egész városban. Nem voltunk elegenden, hogy több városban szórjuk szét pedig sok ember gondolkodott úgy mint mi csak féltünk több emberrel kapcsolatba lépni. Hogy nyomtassunk röpcédulákat? Kézzel vagy géppel kell dolgozni és sorozatban. Kedveseim, egy ruhamosó Alba 7-es gépből csináltunk egy nyomdagépet. Nem a gépből, hanem a csavarójából, emlékeznek, kurblival ellátott csavarók

voltak, két műanyag kerék, melyek összepréselték a ruhát. Ebből a két tárcsából és a felfogó szerkentyűből csináltuk a nyomtatót. Megcsináltuk Isten segedelmével és el kezdtük nyomtatni a cédulákat. Egy asszisztens nő is segített, négy éjjel nyomtattuk a röpcédulákat, persze, minden elővigyázatosságot megszerveztünk, hogy ne legyünk leleplezve. Tudtuk, a kommunisták, főleg a szekuritáté nagyon fel voltak készülve, ezt mi is tudtuk ezért arra is gondoltunk, hogy a kutyák szaglását megtevésszük. Voltak, valami 200 literes hordók, gázt vásároltunk és bekentük a hordókat, polcokat csináltunk a hordókba oda raktuk a cédulákat. Gondolom, jól tettük, emlékszem 1977. május 9-én, amikor Románia 100 éves függetlenségét ünnepelték, mikor mindenki a stadionban szervezett mitinggel volt elfoglalva, amelyen Ceaușescu elvtárs beszélt, és amelyen mindenki ott volt, az elvtársak, a szekuritáté, a milicisták, szabadok voltak a város utcái, szórhattuk a cédulákat észrevétlenül. Persze a miting után az elvtársak, a szekusok, a milicisták mind enni-inni kezdtek, mert így volt ez minden miting után. Mi végeztük a dolgunkat. Volt egy 600-as Fiatom, éppen a stadion mellett mentünk el, a milicisták irányítottak merre menjünk, hogy megkerüljük a stadiont. Megállt a lélegzetem, mikor megállítottak, a kocsit tele volt röpcédulákkal, a hátsó ülésen, a szék mögött, egy pokróccal leterítve. Az Isten velünk volt, a bátyám lakásán vártunk éjjelig, éjfélkor elindultunk szétszórni a cédulákat. Hajnali 4-kor végeztünk. Észrevettük, hogy egy kocsit követ minket, behajtottam egy parkba, a kocsit mivel kicsi volt befért a bokrok mögé. Végeztünk a Berceni negyedbe, kimentünk egy városszéli búzatáblába, eldobáltuk a csomagokat és hazamentünk. Az üzlet előtt leparkoltam a kocsit, reggel 7 óra körül látom, hogy két ember kerülgeti. Nagyon megijedtem. Az Uristen végig velem volt, az emberek elmentek. Este vettem észre, hogy elveszetem a személyazonosságomat.

Az én kocsim narancsszínű volt, de mindenki azt mondta, hogy piros, a szekusok is az mondák látak egy piros Fiatot, vagy Dáciát. A kocsit padlózatát megfúrtuk, Gherghina a hátsó ülésen ült s ezen a lyukon eregette a cédulákat az utcára. Ezt a dolgot még a legelején találtam ki, a Fiat hátsó és oldalsó ablakaira függönyöket szereltem, hogy ne

lássák a hátsó ülésen ülő embert. Nem tudtam hol veszítettem el a személyazonosságim, ott, ahol a kocsit takarítottam, a búzatáblában, a parkban. Elmentem a milíciára, bejelentettem, hogy elveszítettem, kaptam egy kisebb büntetést, aztán néhány héttel később megtaláltam a kocsiban, a székpárnák között. Volt egy barátom, aki szektorista volt, gyakran jött hozzám javígtattam neki ezt-azt. Kérdezte megkaptam-e a személyit, de akkor még nem kaptam volt meg.

Ez alatt az idő alatt, mikor az asztalnál ültünk, mert megkérdeztem iszik-e egy kávé, mentem és kávé készítettem. Elfelejtettem mondani, hogy a házban volt egy személy, Mariana, jött a mappával, mert készültünk írni, egy részét előzőleg megírtuk, a másik részt miután szétszórtuk a cédulákat, írtunk egy egész sor iratot. Először a Szabad Európa rádióhoz küldjük az összes iratot, a szétszórt felhívások szövegével, elküldjük az összes minisztériumba, kezdve a Munkaügyi minisztériummal, minden minisztériumba teszünk egy kiáltványt, benne az összes követelésünk, amit szeretnénk, hogy megvalósuljon Romániában. Első sorban kértük Paul Goma szabadon bocsátását, mind az 50 személlyel akikkel bezárták, másodszor eljutottunk az élelmiszerekig, a lábbelik árának a csökkentéséig, tehát egy sor áruféleség, élelem, gyerekholmik, mert nagyon drágák voltak.

Ez a személy, aki velünk volt röpcédulát osztogatni, a csoportunkban volt, jött a mappával, az egész dokumentációval, mikor bejött a házba letette az asztalra. Letette az asztalra, nem gondoltuk, hogy jön a szektorista. Közben megjött a szektorista, nem volt időm elvenni az asztalról, megsejtette volna, mit rejtegetünk, így ott hagytuk továbbra is az asztalon. A legfájdalmasabb dolog az volt, hogy elmeséltem, de nem mondtam, hogy a milícia nem leleplezett, hanem elárultak minket. Most mindenki kérdezheti, ki súghatott be, ha mind a hárman voltak? Négyen az öreggel, aki nem vett részt a szétszórásán, mert beteg volt. Azt mondta, én szorítok nektek, imádkozom Istenhez. Négyen voltunk, tehát, ki súghatott be, az aki tudott valamit. Mikor hozta a mappát és jött a szektorista is, jött a fiam is, 18-19 éves volt. Örvendtem, mikor jött, megkérdeztem kér-e ő is egy kávé. Azt mondta, igen. Egy szobám volt, nem

mondhattam meg neki miről van szó. Intek neki, hogy vegye a mappát és menjen. Nagyon jól megértettük egymást. Megitta a kávéját és azt mondta, apu én megyek, elvette a mappát, utána mentem, hogy elmagyarázzam, ülj egy félórát a parkban, azén hozd vissza a mappát. Ne matass hozzá, mert semmi sincs benne, csak valami papírok. Itt kezdődött a szerencsétlenség. Ült amíg jónak látta, aztán visszahozta a mappát és mersi, mi továbbra is ott maradtunk, de kivett egy borítékot is a mappából. Természetes, mikor hazaért elolvasta. Látta miről van szó, gondolta mostantól van mivel zsarolja az apját. Úgy hívják zsarolás. Ahányszor jött kért tőlem pénzt, 300 vagy 500-at. Adtam egyszer, adtam kétszer, háromszor, de hát menj dolgozni. Letette a hivatásos sofőr vizsgát, nem volt kedve dolgozni, az első feleségemtől volt, első és utolsó, mert nem nősültem meg többet. Ment a zsarolással sokáig, mikor nem volt honnan adjak küldte a felségét, nem lakott nálam, az anyjával lakott, őt szerette. Gyerekesen gondolkodott, hogy a zsarolás sokáig megy. Mikor látta, hogy nem kap pénzt, küldte az élettársát, hogy adjak valami pénzt, mert letartóztatta a milícia, mert valami festéket lopott egy garázból. Akkor 1600 lejt kért, de honnan adjak annyi pénzt? Azt hiszem ő egy másik változatot választott, ha elengedtek engem, adom az apámat, de eltelt négy és fél év azóta. 1977-ben szórtam a cédulákat és 1980-ban volt az árulás, négy év zsarolás után. Egy adott pillanatban, megunod, még ha a fiad is. Biztos egy milíciával való konfliktusra gondolt, nézzék, én elmondok egy ügyet, de békén hagynak engem, és így adta le a szekuritátéra azt a borítékot.

- Mondja meg a pontos dátumot, amikor lefoglák!

- Tehát, négy és fél év után elárult a saját fiam. Hogy történt, ez volt áprilisban, hamarabb, márciusban, március elején. Egy éjjel, nem emlékszem a dátumra, az udvaron, egy komoly udvar, kitűnő albérlőkkel, dolgoz emberek, valamennyinek munkahelye, idősök. A fiam átugrott a kapun, mert be volt zárva, még két idegen alakkal, durván kopogtattak az ajtón. Az első pillanatban megijedtem, nem tudtam mi történt. A végén, mikor kinyitottam és megláttam miről van szó, a fiam volt két alakkal, akik fölkaptak, nézd, a szekuritátéről vannak, de ő nem volt a szekuritátétól, hanem szekus fia volt. Nem volt a szekuritátéről. Lehet

fölkészítette a szekuritáté, másképp nem értem. Eljutottam a milícia őrre, valahol a Vitánon, a 9-ik őr, már nem is tudom. A legtöbbjüket ismertem. Ketten, akik éjjeli szolgálatban voltak ismertek, megláttak és megkérdezték, mi a baj. Nem tudom mi történik, nem ismerem ezeket az alakokat, né mi történt, megütöttek, erővel elhoztak, pizsamában vagyok. Azok, akik bevittek, biztosan megmondták, mert eltűntek, az a két milicista is eltűnt, akiket ismertem, ők tisztelettel beszéltek velem. Ezek az alakok telefonáltak valahová, jött egy autó még kettővel, elég jól öltözöttek voltak, rájöttem, hogy a szekuritátéről vannak. Leírták az adataimat és haza küldtek. Nem tudtam racionálisan gondolkodni. Haza mentem, pizsamában, igaz nem volt messze a milícia, de akárhogy is éjjel volt. Egy embert éjjel pizsamában látni az úton, azt hiszed kezelésről szökött meg.

Mikor hazaértem, volt egy barátnőm, aki nálam lakott, megkérdezte mi történt, miért vittek el. Mit mondhattam volna, nem mondhattam annak a nőnek, hogy olyan dolgok, amit nem lehet elmondani. Álmatlan éjszakánk volt. Reggel fölkeltem, dolgom volt a Dióda üzletben technikus voltam. Én adtam a szavatossági papírokat. Fél kettő felé jött egy kocsi, két alakkal. Bemutatkoztak, ez és ez a kapitány, meg ez meg ez az őrnagy, megkértek menjek az őrre, nyilatkozatot kell adnom. Uram, dolgom van itt, leltárom. Nem lesz semmi baj, beszélünk az üzlet főnökével. Elvittek, egy óra, másfél alatt írásmintát vettek, haza engedtek, nem mentem vissza az üzletbe, este 9 óra volt. Így vittek el két három nap sorban. Egy napon elvittek, egész nap ott tartottak. Este megjelent a szekuritáté a két írógéppel, az egész dokumentációt géppel írtam nem kézzel. Volt egy pecsétem is, az egész anyag alá volt írva, le volt pecsételve, meg volt számozva. Jöttek, az asztalra tették az írógépeket, pecsétet, rám néztek s azt kérdezték megismerem-e, mondtam, meg, nem mondhattam, hogy nem. Ettől a pillanattól kezdve le vagy tartóztatva. Azt mondta, voltam Gheorghina Gheorghenál, a kutatáskor ezeket kaptam, megtudtam, ők nálam is voltak, még a padlót is felszedték. Honnan jöttem rá? Elővett egy cetlit, amely egy könyvben volt, eladtam valami aranyat, két karika gyűrűt, egy pecsét gyűrűt, abból vettem az írógépet. Kérdezte, hol az arany. Milyen arany, nekem nem volt aranyam. Ara-

nyad van, örökölted, előveszi azt a cetlit, az asztalra rakja. A te írásod? Kacagni kedtem. Voltak valami ékszereim a házban eladtam, hogy gépet vegyek. Nem hazudsz, hogy eladtad? Ez történ a fővárosi milícia őrön, tíz, féltizenegy körül beraktak egy kocsiba és Rahovára vittek, a szekuritáté börtönébe. Ott voltam két hónapig, amíg a kivizsgálás tartott. Nem viselkedtek civilizált módon. Írattak, tépték szét, megint írtam, ismét széttépték, azt mondtam többet nem írok. Reggeltől este 8-9-ig írattak, fájt a kezem, rám ordított, fenyegetett. Kétségbe voltam esve. Éjjel nem lehetett pihenni, verések, ordítások hallatszottak, gondoltam rám is sor kerül, és úgy fogok ordítani, jajgatni, mint azok.

Uram, mikor rám ordított, féltem, Mănescu úr, az a neve volt mint nekem, ha még egyszer rám ordít, tudja meg nekem az élet már semmit se jelent és egyszer leharaptam valakinek az orrát. Nem volt igaz, de kellett mondjak valamit. A torkának ugrom és nem engedem el amíg mind a ketten meg nem halunk. Őszintén szólva attól a pillanattól nem kiabált, nem ütött meg. Az ankét végéig írt és kérdezett, aztán ideadta olvassam el. Nem voltam kíváncsi mit írt, hisz naponta írt 7-8 lapot, elolvastam két-három sort visszaadtam, aláíratva, aláírtam. Egy napon, az ankét végén, jött a vallató, kivisz a cellából, végig vezet egy kanyargós folyósón a vizsgáló szobáig. Nem tudom, hogy hívták az, aki kivezetett a vizsgáló parancsára, elől ment én utána. Volt egy jelük, csettintettek az ujjukkal, hogy csukják be az ajtókat, biztonsági szempontból, hogy ne lássa senki. Uram hoztak még valakit, egy személyt, szintén letartóztatottat, szemtől szembe helyezek, megkérdezték ismerem-e, hogy ismerném, életemben soha nem láttam. Hogy, nem ismered? Nem az? Melyik az, teszed magad, hogy nem ismered? És kivitték. Elővettek egy öl fényképet, elém helyezték, nézzem és amelyiket ismerem tegyem félre. Nézzem, egyet sem ismertem. Őszintén mondom, senkit nem ismerek. Jól van. Visszavitt a cellába, ott volt egy, aki velem együtt volt. Valami Iena-seanunak hívták. Honnan tudhattam, hogy beépített? Így jár az ember, ha őszinte, azt hiszed a melletted lakó személy is olyan mint te. Valahol egy olajtisztítónál dolgozott, elkapták lopott, be tették a politikai, félpoli-

tikai rabok cellájába, naponta kétszer, háromszor kivitték dolgozni, akkor be kellett számoljon. Így történt velem is.

Tehát ezt a személyt úgy hívták Alexandru Ienaseanu, anélkül, hogy tudtam volna, hogy a szeku embere beszélgettünk. Beszélgetett a gyerekről, akit megkereszteltem. Megkereszteltem egy gyereket ennél a családnál, Gheorghina és Mariana, akikkel együtt dolgoztunk, a keresztelőtől a letartóztatásomig eltelt négy és fél év, két gyerekük lett, mind a kettőt én kereszteltem, azt mondtam ennek a Ienaseanunak, hogy az egyik gyereknek a szervezetünk nevét adtam, másnap vittek is kihallgatásra. Az kérdés, hogy volt az a keresztelő, ahol a gyerekek a szervezetek nevét adták. Megdöbbsentem, honnan tudják, később rájöttem, hogy ez az ember volt az áruló. Letelt a kihallgatás, útra tettek Enyed felé. Kivitt a nyomozó, személyesen jött, addig mindig küldött valakit, most Mănescu saját maga, láttam már az ajtóban, elhessegettem a gondolataimat, hátha szabadon enged? Elenged, mert nem olyan veszélyes az ügy, hogy évekre elítéljenek. Nicolae, eljött a nagyfőnök, hogy megismerjen. Én azt hittem Ceaușescu jött, de nem, hanem a román állam szekuritáté főnöke, Tudor Postelnicu. Én nem ismertem személyesen, hallottam ugyan róla, a Szabad Európa rádióban, hogy mit csinált, hány embert börtönözött be, hányat végeztetett ki. Jött, hogy megismerjen, mint embert. A legnehezebb pillanatok voltak életemben. Azt mondták, Niculae, ahogy belépsz, vigyázzba vágod magad, nem mozdulsz se jobbra, se balra, nem mondasz semmit, csak a kérdésekre válaszolsz. Ha, felteszik a kérdést, akkor felelsz. Én azt mondtam, eljött, hogy meglátogasson a legnagyobb főnök, és bevallom, csúnya szavak jöttek a számra, átkoztam Ceaușescut. Jön, hogy lászon szenvedésemben, nem jött, hogy lássa, hogyan élek. Te, bolond, mondta, nem Ceaușescu jött, hanem a mi főnökünk a szekuritáté főnöke. De, ki a ti főnökötök? Mi van, nem tudod, hát Tudor Postelnicu elvtárs. Jól van uram, fogtak, betettek Gheorghe Vasile irodájába, a szeku főnöke volt, itt Rahován. Ő miniszter volt akkor. Az iroda, volt öt méter hosszú, az egyik az egyik végében, a másik a másik végében állt, középen egy asztalon video felvevő. Én nem vettem észre, de nem is érdekelt. Ahogy beléptem, az ördög sugallta-e de rám káromkodott. Hogy az

anyád, és így meg úgy, mi ütött beléd, hogy ilyen csinálj, te nyomorult? Ha rám káromkodott én is rá, az asztalon volt egy csomag Kent, neki-szöktem, megijedtek, hogy valamit teszek, mikor lehajoltam, hogy vegyek a szivarból. Elvettem a csomagot és azt mondtam, te nyomorult, most szívom az én szivaramot. Rám meredt, a te szivarod? Nem engedtem szóhoz jutni. Te kommunista vagy, szívjál marosestit, aminek történelme is van. Vasile rám ugrott, félt, hogy Postelnicut akarom bántani. Mănescu szólt, vigyen vissza a cellába. Vasile, Gheorghe Vasile, a rahovai szeku parancsnoka, azt mondta, Nicolae éjjel a szemed legyen nyitva. Egész éjjel nem aludtam, de nem történt semmi, pedig lehetett volna, az Istennek gondja volt rám.

A tárgyaláson láncra vertek Ugyan az nap ítélték el Măgureanu Gheorghet is. Csak az ügyvédnő volt jelen, azt se tudom, hogy hívják, nem védtek, sőt vádoltak a per alatt. A kuckó körül, amelyben voltunk, gépfegyveres katonák ültek. Ha lefilmezték volna a jelenetet azt hitték volna, hogy Kenedyt vagy valamelyik más államfőt ítélik. 10 évet kaptam, Gherghina és a felesége 6 illetve 5 évet kaptak. Két gyerekük volt, mégis elítélték, a gyerekeket elvitték valami árvaházba. Enyedre vitték, jött a rendelet 5 évig felmentés, haza engedték, lehet azért adtak csak öt évet? El lehet képzelni a Szabad Európa rádiót, Romániában egy nőt öt évre ítélték, egy csecsszopó és egy egy éves gyerek maradt anya nélkül. Augusztus 23-án, tehát kiengedték, mi négy év hat hónapot ültünk Enyeden. Ez a 4 év és nyolc hónap, első két hónapban elkülönítőben voltam, azaz hárman egy cellában, én Gherghina és Măgureanu Gheorghe. Láncra voltunk, ahogyan a vonaton hoztak, hideg volt, tél volt. A Rahován letépett ruhákban, úgy vittek Enyedre, nem volt ing rajtam. Két hónapig 0 fok hidegben voltunk, éjjel leszálltunk, járkáltunk, hogy meg ne fagyjunk. Két hónap után beosztottak, a politikai foglyoknak elkülönített cellák egyikébe, ott ismertem meg a többieket, mikor kivittek levegőzni, vagy negyvenen voltunk. 1987-ben szabadon engedtek. Persze odatettek, hogy kérjünk könnyítést, én nem kértem, ők megírták hivatalból...

Mikor letartóztattak a szeku nem kérdezte kit hagyok a lakásba, nőtlen voltam és volt egy lakásom Bukarestben. Le kellett volna pecsételjék

a lakást, volt egy unokahúgom, őt engedtem be a férjével, persze a szeku beleegyezésével. Mi történt? Később, mikor engem egy évre megbüntettek szigorítottat kaptam, törvénytelen volt, maximum hat hónapot adhattak volna, még a börtön belső rendszabályát sem tartották be, imádkoztam Istenhez, hogy átvészeljem.

- Milyen volt a szigorítottban?

- Ott az étel miatt volt szigorított, büntetés a büntetésben. Egy nap kaptunk enni, egy nap nem. Egy év után elképzelhetik, hogy jöttem ki onnan, a fal mellett tapogatózva. A volt cellatársaim, nem is ismertek rám. Radu Filipescu, aki a mellettem levő cellában volt, a kilesőn nézett és mondta a többieknek, láttam Nicolae urat, most jött ki a szigorítottból, akkora feje volt, mint az öklöm. Ha fürdőben mentem megállt a víz a válamon levő gödrökben, le kellett hajoljak, hogy kifolyjon onnan. De megszabadultam. A cellába újságot hoztak, mindenki tudja az első oldalon volt a Ceaușescu képe. Olyan gyűlölet fogott el, hogy jobbra-balra nézve, hogy lát-e valaki, kiszúrtam a szemeit. Ezért is megbüntettek, pedig a társak azt mondták ők nem látták, én beismertem, hogy ne más büntetésnek miattam. Ezért a tettemért kaptam az egy év szigorítottat. Ez után az év után, kétszer éhségstrájkot ültem, mert minden jogomtól megfosztottak, nem kaphattam csomagot, szivarat. A csomaggal nem volt gond, mert senki se volt aki küldjön. Volt egy testvérem, aki kétszer felkeresett, küldött egy csomagot is. Abban az időben szivaroztam, s ott ha nincs szivar, nincs kenyér. Ott, könnyen megbüntethettek, senki nem kérdezte, hogy Nicolaet miért nem hozták ki levegőzni? Történt egyszer, hogy kivittek az udvarra és kicserélték a gárdiánt, aki ki szokott kísérni. A levegőző udvar nagyon kicsi volt. A gárdián figyelmetlensége volt, hogy összekeveredtünk a közönséges bűnözőkkel, és mire rájöttek, 10-15 perc alatt eltudtuk mesélni nekik, hogy mi politikai foglyok miért vagyunk bent. A hibáért, mind a két ór eltűnt a közelünkben, többet nem láttuk.

Mikor kiszabadultam, az állomásra mentem, nem adtak egy lejt se, mert nem volt. Egyedüli voltam, akit nem vittek munkára, mert veszélyesnek voltam nyilvánítva. Kivittek egy ezredes elé, mondta írjam le, hogy megbántam amit tettem, nem írtam, azt mondtam, nem bántam

meg, és nem is szégyeltem mit tettem, ezért nem vittek dolgozni. Egyszer voltam zsákot varrni, két-három napot varrtunk, többet oda se vittek, éjjel-nappal a cellában voltam.

Kiszabadultam. Volt vonatjegyem, szerencsésen megérkeztem Bukarestbe, itt megtudtam, hogy a lakásom elvették. A raboskodás alatt, a Szabad Európa rádió beszél rólunk. A tény, hogy az Európa Rádió beszélt rólunk, a parancsnok intézkedéseit váltotta ki, kaptam ezt az évnyi szenvedést, ráadásul a házamat is, ahol előtte laktam és amelyet az unoka húgomra hagytam, kiürítették, ők más lakást kaptak, a ház üres maradt, odaadták egy szomszéd öregasszonynak, s mikor kiszabadultam nem volt hova menjek. Elmentem Berceni-be a testvéremhez, ott aludtam néhány hónapig, majd felkerestem a lakásgondozót, hogy adjon egy szobát, mert a börtönből jövök és nincs hol lakjam, jogom volt a régi lakásomhoz és munkahelyhez. A szekuritátén keresztül ígértek egy harmadosztályú garzon lakást, az ötödik emeleten. Munkahely után jártam. A régi munkahelyemen a Diodánál, a volt társak várták, hogy odamenjek, mind kijöttek az irodából, hogy lássanak, mind aláírták a kérésemet, hogy visszavegyenek, senki nem dolgozott az én munkahelyemen, de a személyzeti osztályon azt mondták, nem tudnak alkalmazni, a jól ismert okok miatt, munka nélkül maradtam. Egy évig jártam munkahely után, újságokban kerestem, magas képzettségű elektronista voltam, hetes fokozatú és nem kaptam munkát. Az utolsó hónapig, amikor elhagytam az országot, tudtam meg, hogy nekem különleges személyim van, piros sorszámmal, a szeku jelével, hogy büntetett vagyok, a párt ellensége. Mikor kiszabadultam, mentem a milíciára, hogy kérjem vissza a személyit meg a katonakönyvet, volt egy írásom, amelyben köteleztek, hogy jelentkezzem az örsön, ott azt mondták, hogy az iratok elvesztek és büntetést kell fizessek, felháborodtam és ordibálni kezdtem. Uraim, ha elveszítették az irataim, maguk fizetik a büntetést. És tényleg, néhány nap múlva visszakaptam a személyimet különleges sorszámmal, hogy senki ne alkalmazzon.

A kálváriám szekus kísérettel zajlott, bármerre mentem, találkoztam mindent tudtak. Volt egy ezredes, Rădulescu Dragomir, ő felelt értem,

állandóan mondta, „Nicolae hagyd itt az országot, menj külföldre, én elintézem az útlevelet. Elmentem az útlevélosztályra, beadtam a papírokat, a szemem közé vágta, hova akarsz menni, anyádhoz, testvéredhez? Felszedtem a papírokat eljöttem. Mondtam Rădulescunak, azt mondta beszél velük, úgy lett, mert megkaptam az iratokat Kanadába. Ezalatt, nem is tudom hány nagykövetségen jártam, hogy kapjak vízumot, voltam az Amerikai Nagykövetségen is, nem tudtam bemenni, milicista állt a bejáratnál. Azt mondtam, uram be voltam zárva, el akarok menni az országból. Jött egy kocsi, elvittek a szekuritátéra. A szekuritátén, megint jött a „védőangyalom”, Rădulescu ezredes személyében, kérdezte, mi történt, mondom, hát nem tudja az emberek behoztak a szekuritátéra, nem létezik, monda és attól a perctől bemehettem a nagykövetségre. Ott, volt egy hölgy, egy kövérkés, kicsi hölgy és azt kérdezte, hol voltam idáig, kiszabadultam rég és csak most jövök ide. Nem tudtam, hogy ilyen tájékozottak voltak. Elment Totu, elment Purcaru, én harmadik voltam a listán. Kért egy telefonszámot, azt mondta menjek haza majd szólnak és valóban, két hét után hívtak. Mondtam, orvosi vizsgálatot kérek, azt kérdezték, minek, mert börtönben voltam. Miután elmentek a kuncsaftok, bevitt egy szobába és megkérdezte, miért voltam börtönben? Mondtam, hogy 10 évet kaptam, de 7-el szabadultam, politikai okok miatt, elsírta magát, mert az ő apja is be volt zárva, a Duna csatornánál. Ez a személy ápolt egészen az utazásomig. Nála laktam az indulásig. Ez volt az én történetem.

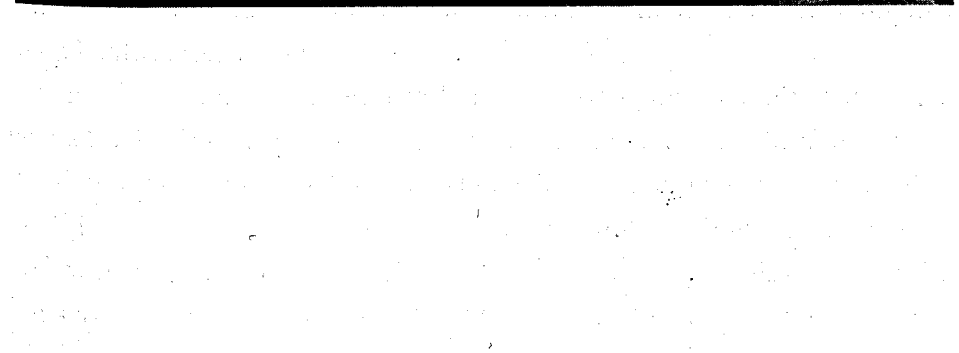
Olaszországban voltam egy hónapot. Találkoztam Viktor Totuval, én nem ismertem meg, odajött az asztalhoz, beszélni kezdett, azt mondja Nicolae úr, nem ismer meg? Megtudtuk, mind a ketten Amerikába megyünk és mind a ketten Vermontba, ott van Purcariu is Vermontban. Mondom, ott is kommunisták vannak, mind egy helyre küldenek, azt válaszolta, nem véletlenül találkoztunk össze. Ő egy héttel előttem elment. Nem ragadt rám az angol nyelv, kérdezték hány éves vagyok, három év után kezdtem alkalmazkodni, addig volt három munkahelyem. Saját felelősségemre álltam munkába, nem tudtam angolul, de jól ment minden, jól kerestem, sokat spóroltam, igaz nagyon szerényen éltem.

Ma megint Romániában vagyok. Építettem egy kis házat a szülőfalumban. Beteg vagyok. Falun élek. A legszomorúbb, hogy senki sem vesz figyelembe. Nem tudtam kapcsolatba lépni a volt fogolytársakkal. Az egyetlen kapcsolatom Iancu Marin volt. Ő sokat segített, akkor is amikor bejöttem az országba, baj volt a személyimmal, a vámnál voltak a kocsijaim, nem akartak beengedni. Nagyon nehéz, mindenki el akar csalni valamit tőlem. Sok kellemetlenségem és nehézségem volt, ma arra ébredek, szívesen vissza mennék. Amíg ott voltam, megkaptam az amerikai állampolgárságot, nagy baj volt, mikor elmentem, mert azt mondták mondjak le a román állampolgárságomról, nem akartam. Jelenleg két állampolgárságom van, az ami itt történik, az emberek rossz útra tértek, a szegénység olyan nagy, hogy lopnak, csálnak, és mi mindent hoz a szegénység. Azt hiszem vissza megyek. Igen nagy a szegénység... Igaz, ha nem dolgozol, nincs... A kommunizmus ideje alatt két munkahelyem volt. Volt maszek munkám, nem soknak engedtetett meg. Nagyon jól voltam, a nagy adó miatt kellett a két munkahely. Éjjel egy órakor mentem haza hét éven keresztül. Amerikában is nehéz annak aki nem dolgozik, de nem hal éhen, az állam mindent megad, amire szükség van, költőpénzt, élelmet.

– 89 decembere Amerikában érte. Hogy érintette Ceaușescu kivégzése?

– Bár elmentem az országból, egy sokat szenvedett ember, azt tartottam, mi vagyunk az áldozati generáció. Ez az ember sokat kínozott, nem csak engem, az egész nemzetet, mégse néztem jó szemmel és nem éreztem elégtételt a kivégzésekor. Ítélet börtön kellett volna legyen, hadd érezze, hogy éltek az emberek ott, ahová ő küldte, a tömlöcökben. Nem csak engem, az egész népet szenvedésre ítélte. Gondoljanak bele, hányan meghaltak a Duna csatornánál, semmiért, mert hallgatták a Szabad Európa rádió műsorait. Mondok egy példát: A politechnikán voltam, volt egy időszak amikor nem volt élelem. A kupolába hoztak a tanároknak túrót, maszlinát. Mi is akartunk vásárolni, nem adtak, mert csak pártkönyvre lehetett vásárolni. Mit mondhatnék még? Őt is úgy kellett volna tartani, ahogyan ő tartott minket...

IVĂNESCU MIHAI

- Ivănescu Mihăinak hívnak; 1962. április 25-én születtem a Vâlcea megyei Dozesti községben, 1970 óta Pitești-en lakom. Nagyon örvendek az önök javaslatának, hogy hozzuk nyilvánosságra antikommunista múltunkat.

- Az első kérdés ehhez kapcsolódik. A 80-as években egy politikai tettet hajtott végre, amely akkor törvénysértésnek minősült. Mesélje el, mit tett és mi történt önnel, hogy itéltek el és hova került?

- Az első kommunistaellenes tettem az általános iskolában kezdődött. Nagy cirkusz lett abból a propagandából, amit akkor tettem. Vietnámmal kapcsolatos. 1980-ban a Pitești-i Autógyárban dolgoztam, a bukaresti szelőrő trösztnél. Éppen akkor indult el a Ionel Cană és Braşoveanu urak által szervezett szakszervezeti mozgalom. Nagyon fiatal voltam akkor, még 17 éves sem és ehhez a szakszervezethez akartam tartozni. TLUMR volt a neve. Mikor megírtam a levelet és előkészítettem a bejelentkezést hallottam hogy letartóztatták őket, le kellett mondjam és konkrétan nem kerültem konfliktusba a hivatalos szervekkel. Ellenben 1981-ben, november 14-én, kihasználtam a kommunista párt által szervezett tüntetést, egy erőltetett dolgot, amelyre sok embert összegyűjtöttek. Kiabáltuk, „békét akarunk” ami nevetséges volt. Abban az időben, 1981 június elején kezdték bevezetni az „élelmiszer jegyeket”. Nagy volt Piteşti-en az éhség, egyszerűen nem volt mit enni. Egy negyed kenyert adtak naponta. Bonjaink voltak, mint háború idején. Hosszú sorok voltak és arra gondoltam valamit tenni kellene az élelem jegyre osztása ellen. Akkor készítettem egy kaucsukból kivágott nyomdai betűsört, amelyeket egy alapra ragasztottam, azt bekentem egy borotválkozó pamaccsal, tusintával, és kinyomtattam, „éhség Romániában, le a diktatúrával, le a kormánnyal”, ilyen lázító szlogenekkel.

És ezen a felvonuláson, kezdtem szétosztogatni az embereknek. Az elsőket a Războieni negyedben, a buszmegállókban hagytam, aztán be mentem a központba, a Trivale üzletbe, a postaládákba, és a levélgyűjtő ládákba dobtam. Szétszórtam, olyan ezer darabot. Utána hazamentem. Akkor nagy riadó volt a városban. Elterjedt a hír, hogy valaki röpcédulákat szórt a városban, jött a szekuritáté. A röpcédulák elrontották a felvo-

nulás célját is. Az emberek látták az ellenséges cetliket, elképzelhetetlen dolgok voltak azok. Jött egy bukaresti brigád, és megálapították, hogy a gonosztevő a Războieni negyedből indult, reggel nyolc órakor riadót fújtak, a jegyárúsnő elmondta, hogy egy ismeretlen társadalomellenes cetliket osztogatott, és a felháborodott közvélemény kéri leleplezését és letartóztatását. Gyakorlatilag megtanították, hogy írja meg a feljelentését. Sejtették, hogy az illető a szekuritáте egyik régi „embere” lehet. Kit gyanúsítsanak? Valaki a Războieni negyedből kell legyen. Elmentek egyenesen egy barátomhoz akit Teodor Stroenak hívtak, azóta elment Amerikába, nagy ellensége volt a kommunizmusnak, de félt bármi konkrétumot tenni. Azt remélték, ott valami kézzel fogható bizonyítékot találnak. Nagyon szigorú házkutatást végeztek, ő nem akarta az ajtót kinyitni, be akarták törni de a végén kinyitotta önként. Elkecseregetten kerestek. Találtak nála egy levelezőlapot, amit én küldtem a tengerpartról. Elmondta, hogy ismer engem. Azt mondták, most megyünk Ivănescuhoz. Akkor hozzám jöttek. Nem számítottam a szekuritáте ilyen korai látogatására. A nővérem kinyitotta az ajtót, nem tudta miről van szó, azt mondták a belügyminisztériumból vannak és szét akarnak nézni a lakásban. Kérdeztem, van-e házkutatási parancsuk. Azt mondták, semi gond, hoznak ők ha kell, főlőleges lett volna ellenkezni. Elkezdődött egy ellenőrzés, a lakást, a szó szoros értelmében szétszedték, a szemetes vedret is kiborították, kaptak elégetett füzeteket, olyanokat is amelyeknek nem volt lapja. Kaucsukdarabokat is találtak, tusfoltokat az asztalon, kérdezték mik azok, tettem magam hogy nem tudom, rájöttem nincs esélyem, kézzelfogható bizonyítékok voltak. Telefonáltak, jött egy kriminalista, fényképezett. Az történt, hogy a nyomtató ott volt az erkély ajtaja mögött és éppen azt az ajtót nyitották ki, találtak egy tasakot, abban megkapták a nyomtatót. Meglátták miről van szó, nyomtatni próbáltak, és kinyomatták, hogy halál a kommunizmusra. Tiszta, téged kerestünk. Nincs értelme a tagadásnak, tiszta, ha együttműködsz hamarabb megy, az ön érdeke, megmondani még kik voltak, úgy könnyebb lesz. A végén elvittek egy kocsival a megyei milícia épületébe, azaz a szekuritáте. Ott beraktak egy irodába, két órát ültem, gyűlést tartottak. Akkor betettek egy kocsiba és elindultunk a Bukarest-

Pitești autóstráda felé, ahol vártunk egy negyed órát, mert egy miniszteri konvoj haladt arra. Mikor elhaladt a kocsisor mi beálltunk mögéjük és 40 km-es sebességgel haladtunk. Szörnyű félelem fogott el, mert hallottam a Szabad Európa rádióból, a kínzásokról és extrém lépésekre gondoltam, neki ugrom a sofőrnek, ráteszem a kezem a volánra és neki hajtok a falnak. De akkor arra gondoltam, hogy én is meghalok. Mondtam az ezredesnek, hogy ezredes úr, tudom mi vár rám, mert a hír elterjedt, hogy meg fognak kínozni, hogy bedugnak a kommunista tömlőcökbe. Hogy, ki mondott neked ilyeneket, ellenséges propaganda, nálunk szocializmus van, emberség és így tovább. Megérkeztünk Bukarestbe, szerettem volna kiugrani a kocsiból, de gondoltam, nem tudsz olyan gyorsan szaladni, az aki mellettem ült, figyelt és mikor leszálltam mellém állt, biztos ha elszaladtam volna, tolvajt kiált és úgyis elfognak. Amíg gondolkodtam beraktak a szekuritáте fogdájába a Rahovei utca 39-szám. Ott Vasile ezredes bemutatott egy tábornoknak és ő azt mondta viselkedjek rendesen s ha még van valaki mondjam meg mert a büntetés enyhébb lesz. Ismerjük ezt a Stroet, a követségekre jár memoárokkal, mondjad, hogy ő is volt. De csak én voltam egyedül. Megkérdezte mi késztetett, azt mondtam az éhség és azt mondta, mondjad, hogy egy pillanatnyi tévelygés volt, más-képp hosszú börtönbüntetést kapsz. Következett a kihallgatás, különböző cellákban voltam, ahol más foglyokkal voltam, mint Manu Gheorghe.

Ebben a cellában voltam 1981. november 14-től, mikor lefoglaltak, egészen január 5-ig. A kihallgatás alatt nem engedték, hogy leírjam az antikommunista tetteket, hanem, hogy szocializmus elleni ellenséges hangulatú cetliket terjesztettem, és hogy nem voltam megelégedve az élelem racionális elosztásával, másként meg lennék elégedve a párt politikájával, az éhínséggel, ők azt mondták nem éhezés volt, hanem tudományos étkeztetés. Azt mondták 5 és 15 év közötti börtönbüntetést kapsz és ha nem azt írom amit ők mondanak, következményeit el kell szenvednem. Megpróbáltam politikusan viselkedni, hogy ne haragítsam, ne sértsem meg, nem volt semmi értelme. Nagyon szigorú vizsgálat volt. Kérdeztek a múlttól, a szülőkről, ha van még testvérük, azt mondtam hogy nincs, hogy ne szenvedjenek miattam, a nagybátyám a külkereske-

delemben dolgozott, és egyik a Măgurele-i atomfizikai intézetben, az úgy nagyon súlyos volt. A kihallgatás befejeződött. Elküldtek a Plevnei utcai katonai törvényszékre, ahol az ügyész és a bíró megkérdezte, milyen volt a fogdában, azt mondták nem kellett erőszakot alkalmazzanak. Megkérdezték, megbántam-e? Én azt mondtam, hogy mindenképpen kellett ez a memorandum, először a hivatalos szerveknek, utána a tömegeknek, mert úgy tudom a törvény garantálja a szólásszabadságot, amely egy fiktív paragrafus volt, nem ültették gyakorlatba. Visszavitték a fogdába és azt mondták öt évet kaptam. Megfellebbeztem, haszontalan volt. Nagyon fiatal voltam, 19 éves, a legkisebb büntetést kaptam 166-os cikkely 2-es paragrafus, 5 évtől 15 évig terjedő börtönbüntetés, a szocialista rendszer elleni propaganda. Fellebbezés után elvittek a bukaresti Rahova börtönbe. A szekusok azt mondták, innen Dél-Afrikába jutsz, meglátjátok ti banditák, megaláztátok a nép államát. A börtönbe „zeghébe” öltöztettek. Volt ott egy gvardián, Doru, aki pofátlanságáról volt híres. Elment egy fogoly mellett, aki kerítést festett valamivel s úgy segbe rúgta, hogy kiejtette a vedret, kifolyt a festék, s ő tovább ment. Olyan emberként, aki nem hágja át a törvényt meglepett. Elvittek az 5-ös, ordibálós szektorba, ott voltak a halálra ítélték, nagyon súlyos bűnökkel, gyilkosság, rablás. Betettek a 142-es cellába, bevésődött az agyamba. Találkoztam Panait Constantinnal, egy tir-sofőrrel, aki 25 évet kapott hazaárulásért, ott volt Filip Iulius, aki Jiláváról jött, azt mesélte ott van a földi pokol, sokat kínozták, drogozták, verték. Megrázó dolgokról beszélt, elvesztettem a hitemet, hogy még megszabadulok. Találkoztam Iancu Marin, Nicolae Ion, Gherghina Gheorghe és Toma Anton urakkal. Egy darabig ott voltam, amikor kivitték és leláncolták lábaikat, nekem nem tettek láncot a lábamra, fiatal voltam, kevés büntetésem volt az ők hatalmas büntetéseikhez mérten, ötéves tervekkel dolgoztak, és nem láncoltak meg.

Kihoztak, egy dubában Bukarestbe vittek, vonatra raktak, két nap s egy éjjel utaztunk Enyedre. A rendezőpályaudvarokon vesztegeltünk Marosvásárhelyen, Ploiești-en, Margineni-en, Podu Olton, Brassóban, Csíkszeredában és vissza Marosvásárhelyre. Két nap s egy éjjel után két-segbe voltam esve, megdagadtak a lábaim, nem fértek a bakancsokban.

Most is nosztalgiával emlékszem, ahogyan négyen ültünk egy kicsi szűk cellában, emelkedő födelű klotyóval. Szörnyű volt, ha vécézni kellett, nem volt szellőztetés. Akkor elvittek Enyedre. Enyeden karantén zárkába zártak, ahol fapadon aludtunk 9 napig, párnának a bakancsainkat használtuk. Annyi út és fáradság és éhezés után nem lehetett enni. Szalonna volt de olyan sós és kemény, hogy nem lehetett megenni. Kenyeret ettünk. Rahován majd éhen haltunk, csak főtt káposztát kaptunk, rothadt káposztát vagy savanyú lőrét. Mégis Rahován a „turtoi” jobb volt mint Enyeden. Mikor megérkeztünk Enyedre, azon a fapadon aludtunk és úgy tűnt, otthon se aludtam jobban, mint itt bakancsban a fejem alatt. Beraktak az egészet egy cellába és elkezdtünk ismerkedni. Az első, akit megismertem Nicolae Ion és Gherghina Gheorghe urak voltak. Örvendtem, hogy annyi idő után, amíg elszigetelten ültem a foglyok között, nem volt szabad beszélni. Nagyon komplikált helyzet volt. Ott az étel katasztrófális volt. Olyant nem láttam, főtt répalevelek, árpakása, mit mondjak főtt lapi s annyi, só nem volt, homokos, szalmás, patkány ürülékes. Még mulatoztunk is, jobb, hogy patkányok voltak és nem bogarak. Olyan félelmetes bogarak voltak, csúnyák és mindenütt. A patkányok ellenben, emlékszem, egy fogoly őrtől kísérve jöttek hozzánk, az állambiztonság elleni rabokhoz, elszigetelten voltunk és mikor jött, a gvardián kísérte. Adta azt a szemét ételt, el kezdtek fájni a fogaim, véreztek, s mi röhögtünk látva ahogyan a patkányok szaladgáltak, hogy ellopjanak egy-egy falatot az ételes szekérről. A gvardián és az ételszállító rab rugdosták őket, hogy elűzzék de olyan gyorsak és nagyok voltak, hogy a macskával a szájukban futottak. Sokáig, egy egész nyáron, talán egy évig voltam Enyeden. Jöttek más foglyok. Gondoltuk megismerjük Gheorghe Calciu Dumitreasa urat is, de nem sikerült, mert elvitték Bukarestbe. Szörnyű jelenetek zajlottak. Kezdték gyűlni a bajok, később kezdtek meghalni a volt kollégák. Megtudtam, hogy Baicu Ioan úr meghalt és az Arges megyei Stolnici faluban van eltemetve. Ott volt egy szolgálatban levő kolléga a temetésen, és elmesélte milyen volt. És meghalt Savu Ioan, én nem értem őt. Más foglyok megbetegedtek, elkezdődtek a betegségek. Drăgici Constantin úr mesélte, hogy nagy baj van a hallásával, és Oloieru úrnak ki-

fakadt egy ér a fejében, ott hagyták egyszerűen a cellában, amíg elvesztette öntudatát, aggonizálni kezdett. A társak kérték vigyék el, semi kezelést nem kapott. Semmi kezelést. Idegosztályra kellett volna vigyék, de csak Jilávára vitték, ahol meghalt, kihasadt egy ér a fejében. Oloieru Dragoş úr régi politikai fogoly volt, még be volt zárva az 50-es években is, mesélte a régi börtönök rémségeit, Piteşti, a halál csatornája. Régi események. Nekem gondom volt az egészségemmel, lehet azért mert a harmadik ágyban aludtam ahol mindig égett egy neoncső, éjjel-nappal, súlyosbodni kezdett és bajom volt a látással, ennyi bajom volt az egészségemmel, de mások nagyobb bajban voltak. Nicolae Ioannak a keze fájt nagyon. Mindenképpen förtelmes helyzetben voltunk. Egy idő után elvittek a rahovai börtönbe, megint következett az utazás kálváriája, ellenben a Rahovába való visszatérés sokkal kellemesebb volt, ott egyedül voltam egy cellában. Ott nem voltak politikai fogjok, oda küldtek.

Aztán jött egy megkegyelmezési törvény, 1983 februárjában kiszabadultam. Kiszabaduláskor azt mondták ne beszéljek, én azt mondtam nem tudom megállni. Más társak is szabadultak, hirül kell vigyem az ottani eseményeket, azt mondták vége az életnek. A börtönben levőket nem felejtettem, voltam a hegyekben. Sokan voltak, akik megkértek, például Chirila Constantin, hogy beszéljek a családjának róla, elmentem Konstan-cáról Hârsovára. Aztán úgy ahogy megígértem elmentem Scaleţchi anyjához, hírt vittem neki. Megettem amit a társak kértek, aztán ahelyett, hogy félni kezdtem volna, valami bolondos bátorság vett hatalmába, most is azon gondolkodom, honnan volt annyi bátorságom. Nem sokkal a szabadulásom után volt a Szocialista Egységfront kongresszusa, ahogyan ők mondták, de én azt mondtam a szekusoknak, hogy ez valójában azt jelenti „ments meg Isten a Szovjetuniótól”, ők is szórakoztak ezen. Volt egy eset, ami nagyon sokba kerülhetett volna nekem, emlékezve nem tudom mi történhetett volna. A megyei könyvtárra kitétek egy nagy pannót amelyre az volt írva „Éljen a román nép egysége élén Nicolae Ceauşescu elvtárral, a párt főtítkárával”. Hatásos tábla volt, piros vászonból, fenyőfa kerettel és egy kicsi ajtóval, amelyen be lehetett menni a könyvtárba. Eszembe ötlött, mit lehetne csinálni, hogy megbontsuk ezt a

megbonthatatlan egységet. Vettem egy csomag Carpati cigarettát, egy üveg benzint, amit a zsebembe tettem tenyeremmel letakarva vagy három órát járatoztam, rengetegen voltak a központban. Mikor láttam, hogy nem olyan nagy a forgalom, a panó mögé mentem, eldobtam a ben-zines üveget, a szivarról meggyújtottam a gyufát. A tűz meglepő volt, a vékony vászon lángot fogott, kiléptem a kicsi ajtón, nem szaladtam, mert gyanús lett volna, felismerhettek és letartóztattak volna. A nép kiabált, tűz van, én egy ösvényen, ahol nem láthattak balra mentem aztán futottam, ahogy soha életemben. Visszakerültem néztem a kavarodást, aztán telefonáltam a könyvtárba, hogy a kommunista ellenes front gyűjtotta fel, bár nem létezett antikommunista szervezet, nem szervezkedtünk. Ha még tart ez a kommunista propaganda, ha még éhezhetik a népet „tudományos étkezéssel”, ütni fogjuk ezt a ferde propagandát és az azt éltetőket. Azt kérdezték ki vagyok és honnan beszélek, azt mondtam egy antikommunista és egy utcai fülkéből beszélek, mit érdekel, és egy idő után megint felhívtam, de foglaltat jelzett, már értesítették a szekuritátét. Két nap múlva jött egy szekus ezredes, azt kérdezte mit csinálok, mondtam fel vagyok háborodva, mert kaptam egy értesítőt a törvényszékről, hogy fizessem ki a perköltséget, holott gyakorlatilag csak a láncot vették le a lábunkról, el kell költöznöm a városból. Ne menj, mert elrendezzük és tényleg nem vonták le a fizetésemből az összeget. Kezdem járni az Amerikai Követségre, érdeklődtem, hogy lehet emigrálni, ott leigazoltattak, leadtam a kérést, még most is megvan az a levél. Azt mondtam megyek el az országból, sok társam elment, én itt maradtam, azóta is nyomoznak utánam. Jöttem egy este a sógorommal, észrevettem valaki jön utánunk. Elkezdtem a különböző összejöveteleken ellenpropagandát csinálni, röplapokat osztogatni, vigyáztam a nyomtatási minták megváltoztatására. Egyszer sem szórtam Piteştien, hogy ne hívjam magamra a figyelmet. Jól ment még az utolsó kongresszuson is, rossz idő volt, előkészítettem egy láda kiáltványt. Esett az eső, egész nap szórtam a kiáltványokat, a Nyugati Pályaudvar mellett magas tömbházak voltak, bedugtam a postaládákba, majd az Unirea piacon, felültem találomra egy villamosra, volt vagy ötven kiáltványom, hogy állítsuk vissza a kommu-

nisták által elrontott szocializmust. Nem akartam olyan erősen hasznos lenni, de reméltem, hogy jobb lesz. Elhaladt egy milícia őrárat mellett, néztek én is őket, a zsebeim tele voltak ragasztó tubusokkal. Emlékszem egyik bukaresti villamosmegállóban felragasztottam néhány cédulát, hamar elmentem, jött valaki, meglátta, elkezdett kiabálni szörnyűlködve és elszaladt onnan. Nagyon szórakoztam az eseten, hívtam valakit, hogy elmesélje az egész filmet, hogy tudjam igazolni a moziban voltam. Jegyem volt, csak nem voltam azon az előadáson. Másnap jöttek a szekusok, milicisták, kérdezték mit csinálok, mondtam most jövök a munkából, adtak 700 lej elszámolást, nagyon szomorú vagyok, azt hiszem itt hagyom ezt az országot, mondták, ne félj ügyelünk rád, sejhettek valamit, mert kerestek a házban de nem találtak semi gyanúsat, békén hagytak de mindig figyeltek. Valaki hozzám jött egy este, mikor elment jöttek a szomszédok, mondták, hogy ott jártak a szekusok, kérdezték mi a véleményük rólam, azt mondták nem tudnak semmit.

Utolsó cselekedetem, ami sikerrel járt, mert a börtön után bizonyos tapasztalatokkal rendelkeztem, az a párt utolsó kongresszusán történt. Elmentem az Unirea palotába, és egy nagy borítékot akartam otthagyni amelyben sok röpcédula volt, ecsettel írott szövegek, mint „halál a sztálinista kommunizmusra, le a diktatúrával, Ceaușescu, Európa utolsó dinoszaurusza”, s ehhez hasonlókat, de nem tudtam bemenni, mert nem volt meghívóm, legitimáltak, a boríték el volt címezve, vállaltam a felelősséget. Másnap éjjel jött a szektorista, azt mondta nagy baj van, nagy a forrongás, a főnöknőt is letartóztatták, mit kerestem én Bukarestben, azt mondta szabadnapos voltam, jött egy ügyész, ki akartak rúgni, de nem tehették, mert nem volt igazolatlan hiányzásom.

Nae úrral együtt elvittek a Pitești-i Petrolkémia Kombinát milícia hivatalába, jött egy öltönyös fiatal ember, mit csináltál te, Bukarestbe? Elkezdett káromkodni, akkora ökölcsapást mért rám, hogy elrepült a szemüvegem, darabokra törve. Megkérdeztem, miért ütsz?, mert nem tanúsítottam ellenállást, és a törvény szerint csak azt üthetik, aki ellenállást gyakorol. Ocsmán szavakat használ és megint megütött. Elvitt a milíciára, ott vagy hat idősebb ember egyenruhában, körülvettek, de nem

estem a csapdájukba. Akkor azt mondták írjam le, hogy Bukarestben voltam és a kongresszuson leadtam valami társadalomellenes fecniket amelyben követelöztem valamiket. Azt mondtam nem tettem ilyesmit, mert a román alkotmány, garantálja a petíció és szólásszabadság jogát, egy memorándumot írtam és kifejeztem elégedetlenségemet. Milyen elégedetlenséget? Hát az éhínség ami honol az országban, a börtöni állapotot a határmentén. Hogy, csak ennyi? Rájöttem, hogy ők nem tudnak a röpcédulákról, csak arról a memórándumról ami Bukaresbe érkezett, így minimalizálódott a veszély. Tényleg, elégedetlen voltam az élelmezéssel és a határ problémákkal. Miért akarsz elmenni így meg úgy, vertek ökölrel és rugdostak, vérbe gügyültek. Erőszakosak voltak, gumibottal vertek. Diplomatikusan mondtam, hogy nem publikus az amit írtam, mert a kommunista párt nem szereti a publikus ellenpropagandát, a memorándumot az államhatóságok felé írtam, nem küldtem se a milícia, sem a szeku felé, tehát nincs mit itt keressek, semi közöm hozzájuk. Ez volt a pitești-i milícián, azaz a szekuritátén. Megint gyűlést tartottak, kocsit hozattak és azt mondták, elküldenek a bolondok kórházába, tűt szúrnak az agyadba, nyomorékká tesznek ott. Azt mondtam, nem vagyok bolond, nem vagyok pszichés beteg, nem vihetnek oda akaratom ellenére. Nem. És ki fog ebben megakadályozni?

Beraktak egy kocsiba este félhatkor és elvittek a Negru Voda-i pszichiátriai intézetbe. Ott Ieremia doktor fogadott, aki udvariasan megkérdezte mit csináltam, és mivel a milicisták el kezdtek beszélni, azt mondtam, vagy velem, vagy velük tárgyaljon. Mondtam, nincsenek pszichés problémáim, és azért vertek meg, mert felelősséget vállaltam bizonyos véleményekért, követeléseim vannak az ország legmagasabb fórumaitól, mást semmit nem tettem. A Szakszervezetek Országos Tanácsa, csak egy derékszíj volt, amely a kommunista párt érdekeit közvetítette, nem volt ki megvédje a mi érdekeinket. Emlékszem az ígérték növelik a fizetésünket, holott csökkentették azokat. Cirkusz volt a javából, amikor Ieremia Victoria doktornő azt súgta a fülembe, jobb ha mi veszünk kezelésbe, mint ők. Maradj itt, mi majd olyan diagnózist mondunk, amely mindent megmagyaráz. Jól van hölgyem, ahogy akarja és internáltak. Azt mondta

a milicistának, hogy bízzanak rá, majd kapok egy megfelelő kezelést. Ott voltam szinte egy hónapot, de mondtam, én nem tudok itt maradni, nem vagyok gyagyás és né, mik történnek itt. Ez 89 novemberében volt. Jöttek a szekusok, hogy mi van velem, de a doktornő megnyugtatta, hogy semmi baj olyan erős kezelést kapok, hogy egészen „meggyógyulva” kerülök majd ki. A szekusok az kérték, hogy túvel szurkálják az agyam, de Ieremia doktornő nagyon politikusan megoldotta, áttettek az elmebetegek osztályára, vitaminokat adtak, majd kiengedtek, de kéthetente be kellett járjak kezelésre, különben elvittek volna a szekusok.

Periódikusan jártam az LMS nevű laboratóriumba, míg egyszer jött egy aszisztens és azt mondta „elég Ivănescu, Ceaușescu elment a pokolba, nincs többé, elfutott”. Én az mondtam talán ágytársam akar lenni, hogy ilyeneket mond, nem fél, milyen veszélynek teszi ki magát? Nem, nem, vége forradalom van az országban. Akkor éreztem először, hogy égnek áll a hajam, mint egy sündisznónak, kész Ivănescu, nincs többé Ceaușescu! Asszonyom, biztos, tényleg nincs többé? Félttem nehogy tényleg megbolonduljak, kijöttem onnan, láttam a reflektoros kocsikat, dudáltak, mindenki üvöltözött, nagy volt a kavargás.

Mikor kimenem a városba, a régi Lenin térre, hatalmas pannók voltak a diktátor képével, a nép, ahogy földet értek szétszaggatta. Valami lélegzetelállító történelmi esemény volt, a nép kezébe vette saját sorsának irányítását.

Kár, hogy a bíróság nincs rendbetéve, most is szenvedünk. Apám, akit vertek a szekuritátén, azaz Ivănescu Gheorghe, 19 millió kárt szenvedett, vissza akart szerezni valami földet, amelyről okiratai voltak. A Vâlcea megyei, Bălcești-i bíróságon egyszerűen ellopták az iratokat, aljas perek voltak, hihetetlen dolgok. Nagy a mafia hatalma, de reméljük, hogy lassan-lassan mi is partot érünk, ha a jó Isten is úgy akarja, megszabadulunk a régi állapotoktól.

Ezt szerettem volna önöknek elmondani, és köszönöm, hogy szándékukban volt engem meghallgatni. Örvendek, hogy annyi év után találkoztunk, Borbély Ernő úr. Együtt voltunk egy cellában, nosztalgiával

gondolok a beszélgetéseinkre, Gherghina és Nicolae urakkal, hogy segítettük egymást.

- Gondolja, hogy Románia, Ceaușescu, azaz 89 után megváltozott, ha visszasírja talán Ceaușescut?

- Szó se lehet visszasírásról, ellenben, tudja mi a helyzet, a mi országunkban, a régi mentalitás mélyen begyökerezett az emberek tudatába, nagyon nehéz kivágni azokat. Ahogy Costantinescu elnök úr mondta, a kommunista maffia győzni akart. Mi történt valójában? Mindnyájan tudtuk, hogy a FSN (NMF), csak egy áldozati párt volt, mert szigorú, fájdalmas intézkedéseket kellett hozzon, ám a kommunista maffia igen szervezett alakulat. Aztán, mi lett? Ceaușescu egy gyilkos volt, a kommunista pestis, látszott összeomlik. De reméljük, ime a volt Szovjetunió után milyen nagy a káosz. Mi történt a nagy Caritasszal, a Philadelphiával, a FNI-vel, a szekuritáté jól megszervezett intézményei voltak.

A bíróság a földön van. Apám áldozat lett, egy mártír. Azt mondom, hogy Voicescu Nicolae, polgármester is szégyelje magát, a hamis papírokért, bár bizonyítékaink vannak nem tudjuk jogainkat visszaszerezni, földterületeink vannak, iratokkal, tanúkkal, semmi. A hivatal hamis papírokat ad ki. Bemutattam az iratokat a Bălcești-i törvényszéken, Preda ügyésznek, azt mondtam nézze meg, milyen iratokat adott a tanács, amely azt mondja, nincs semmiféle igazoló iratunk. Nekünk hivatalos irataink vannak a nagyszülőktől, tanúk is, hogy nem kapjuk vissza, ami a miénk volt? Azt mondta, mit csináljon ilyenek a törvények, azt kellene megjavítani a szociális béke érdekében.

Higyjük, hogy a jó Isten gondját viseli Romániának. Szeretettel gondolok a volt harcostársaimra. Örvendek, hogy nálamnál képzetesebb embereket ismerhettem meg, megismerhettem magát, ott a mi nyomorúságunkban, még néha veszekedtünk is.

- Tudtommal családja van. Mivel foglalkozik?

-13 éve a Petrolkémiai Kombinátnál dolgozom, ott, ahová a milícia felvetetett, meg vagyok elégedve. A Petrolkémia jól működik, kiváló embereink vannak, minden elismerést megérdemel Grigorescu vezér-

igazgató, Matei úr, tudós emberek. Jól vagyok. Nincs gond. A Vâlcea-i maffiával nem hasonlítható össze.

- Mit kap a román államtól a kommunizmus alatt elszenvedett sérelmekért?

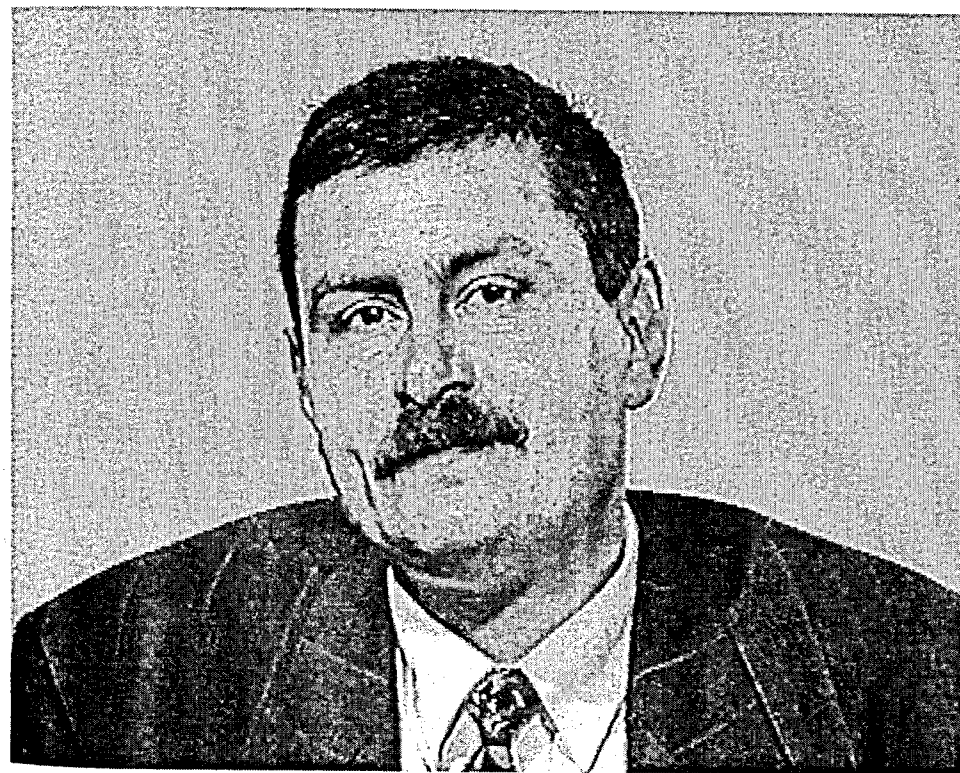
- Mi, mint volt politikai foglyok, kommunista ellenes harcosok, kaptunk bizonyos jogokat, de nem hasonlítható össze a volt párttagok jogaival.

Nem kell adót fizessek a fizetésem után. Nagyon kevesen élnek még ilyen jogokkal, beteg vagyok a szemeimmel, gyógyszert kapok, gyógyszer kell vásároljak, a be nem fizetett adó segít ebben, azt is elvették, meghagyhatták volna ezt a jogunkat, azoknak, akik szenvedtünk a kommunizmus fegyházaiban, vonat, autóbusz jegyeket adtak, utazhatunk, bár egy alkalommal Bukarestben leraktak a villamosról, nem tudtak erről a jogról, remélem a bukaresti hatalom intézkedni fog. Minden esetre sok jogunk van, mégse üresítettük meg az államkasszát. Még van egy kicsi aztán mi is elmegyünk lassan, betegek vagyunk, annyi szenvedés után. Az Isten nyugtassa, Barabás Ferencz urat, Oloieru urat, az összeset akik meghaltak, Baicu Ioan urat.

- Megérte?

- Mit mondhatnék, a kommunista rendszerben nem mondhatták nem volt ellenállás, voltak határozottabbak, fegyverrel a kezükben, Argesen Ionescu, Antonescu és Arnacoiu azok akik... Gondolom megérte a kommunista párt ellen harcolni, ahogyan harcoltak más országokban is Lengyelországban és a világ más részein. Sajnos a balkáni helyzet nagyon komplikált. Reméljük béke lesz a világban, Izraelben, Palesztinában...

LÎTOIU NICOLAE

Lițoiu Nicolaenak hívnak, 40 éves leszek, pontosabban 39 éves vagyok, prahovai származású, jelenleg Fehér megyében lakom Kelnek faluban, 12 km-re Szászsebestől.

- Mondja kérem hogy lett önből politikai fogoly?

- A kifejtő okokra gondol, vagy kezdem előlről?

- Igen

- A következőképpen történt: 1981 nyarán beszélgetni kezdtem Gheorghe Nicolae sógorommal társadalmi problémákról, melyek gondot okoztak nekünk, elégedetlenséget. A Prahova megyei Plopeni mechanikai gyárában dolgoztunk, elkezdődött a nagy élelmiszer hiány, még 80-ban. Plopeni egy kis város, ahol a gyárak miatt nagy volt a népsűrűség, innen 24 óránként 22 ezer ember ingázott, a hiányosságok miatt nagy volt a nép elégedetlensége.

Eszembe jut egy eset, az ünnepek közeledtén voltunk, az emberek kijártak a városba, munka időben kenyeret vásárolni, mert a vonat érkezése és a gyárba belépés ideje alatt nem volt lehetőség rá. Kezték szorítani a nadrágszíjat, szó volt a kenyérjegy bevezetéséről, féltek, hogy a sok ingázó felvásárolja a kiutalt kenyeret. A gyárba se lehetett hét óra után bemenni, volt eset, hogy a munkások behatoltak a hatalmas vaskapun az őrköt figyelembe se véve. Ilyen jellegű elégedetlenségekről kezdtünk el beszélgetni a sógorommal, aki volt már letartóztatva, az apja a háborús időkben a vasgárdistákkal harcolt. A háború után elvették a földjeit, idegbeteg lett, elzüllött, gyomorbeteg lett, hat hónap alatt elpatkolt, hátrahagyva a nagyobbik fiának, hogy ne bocsásson meg soha a kommunis-táknak. Ilyen dolgokról beszéltünk és észrevétlenül terveket kezdtünk szőni, legelőször is közismerté akartuk tenni azt az állapotot, amelyben az országot sodorták, rosszra rosszabát hozott a rendszer. Tervünk gyermek volt és naív. Nem akarok nagy szavak mögé bújni, de el kell mondjam, hogy azzal kezdtük, küldtünk egy eléggé fenyegető levelet a ploiești-i pártbizottsághoz melyben fenyegettük, hogy nem tudjuk garantálni a biztonságukat, ha nem intézkednek a nép gondjainak a megoldása érdekében. Ez nagy hiba volt, mert a levelet nem géppel írtuk, hanem én

magam írtam kézzel, nem figyeltünk arra, hogy az írásszakértők megállapíthatják a betűk karakteréből a szöveg írójának a kilétét. Ez volt letartóztatásom alapja. Aztán a sógorom is magánakciókba kezdett, más emberekkel, de mindeniknek azt mondta, hogy csak egyedül ő tud a dolgról, nekem is azt mondta, hogy csak velem dolgozik. Röpcédulákat készítettünk, iparkodtunk elmásítani írásunkat.

- *Mi volt a szöveg?*

- Hogy tartsák be azt a jelszót, hogy „nincs munka kenyér nélkül, nincs kenyér munka nélkül”, „le Ceaușescuval, le a diktatúrával, le az analfabétával”, szóról szóra már nem tudom felfrisíteni, sok év eltelt azóta, elnevezésünk is volt, tudják olyan Caragiale stílusban, valami ilyesmi „a prahovai republikánus hadsereg”, no, ez nagyon naív és meg gondolatlan kezdeményezés volt. Erőszakos cselekményekbe is kezd- tünk, a sógorom, ma sem tudom honnan, petárdákat szerzett, kezdetle- ges robbanó szerkezetet készített, de működött, egyféle robbanó óra volt, elhelyeztük a városi könyvtár kirakata elé, abban voltak „a nagy vezé- rünk” könyvei, porosan, napsütötte állapotban, a kutya se olvasta őket. A szerkezet robbant, betörte a kirakat üveget, a könyvek kirepültek az utcára. Ez volt az egyik, ezzel egyidőben, én szórólapokat hordtam szét, fentről, a Merkur áruház teraszáról szórtam le, bezáratták az összes teraszt, szórtam a ploperi gyárban, amelyben fegyvert gyártottak. Érez- tem, hogy nő a feszültség, a kör szűkült és egy este a sógorom küldött két fiát, hogy ne menjek haza, mert a szekuritáté nálam van, ez 1981. szeptember 19-án volt, egy szombat napon. Fontos pillanat volt az éle- temben, az eszem azt mondta ne menjek haza, de a lábaim vittek, gondolom egy isteni sugallatra, aki, gondolom akart valamit velem, hogy kiválasztott. A ház közelében, láttam két kocsit parkolt, két bukaresti rendszámú Dácia. Láttam az embereket a ház tornácán, felforgatták az egész házat, egyenesen hozzájuk mentem, rám néztek, voltak ott egyen- ruhások, civilek, az egyik azt mondja „itt a legény”, kérdezni kezdtek, hol voltam, mit csináltam, nem válaszoltam, felforgatták az egész házat, ceruzákat, füzeteket szedtek össze, amit ők bizonyítéknak hittek, a ten- geren megismertem néhány svéd fiát, azok címeit megkapták, berak-

tak a kocsiba, láttam a szüleim megrémült arcát, síró szemeik azt kér- deztek, mi történt, mit csináltál, a szekusok bilincset raktak a kezeimre, gúnyosan mondták velünk jön egy rövid időre, hamarosan haza jön. Ploiești-re vittek a Vasile Lupu levő milíciára, reggelig vallattak, ütöttek, oda tettek, hogy írjak, ellenőrizni akarták az írásszakértők véleményezé- sét. Délután Bukarestbe vittek a Rahovei 39, ez 19-én történt, másnap letartóztatási parancsot adtak ki, levittek az alagsorba, a szekuritáté börtö- nébe, az 5-ös cellába.

Következett egy hónap kemény vallatás, megvallom fizikailag nem bántalmaztak, inkább pszihikailag, a szüleim letartóztatásával fenyeget- tek, a barátaim, a nővéreim letartóztatásával, ezek nagy morális váltságot okoznak, vallásra kényszerítik az embert. A sógoromat nem tartóztatták le, nem szembesítettek vele, róla kérdeztek, mit csináltunk. Ott tudtam meg, hogy mások is voltak a csapatban, kettőt ismertem, az egyiket Manu Gheorghenak hívták, katona volt Ceaușescu díszőrségében, a másik ploperi-i munkás, Ionescu Liviu, nem vallottam ellenük. Egyre ritkábban vittek vallatóra, hat hónapig tartott. Tavasszal, március, vagy április elején ítélték el, nézd, nem jut eszembe a dátum, eredetileg 20 év börtönre ítélték, megengették, hogy fellebezzek, a szüleim ügyvédet fogadtak, aki azt tanácsolta, ne költsenek potyára, mert az ítélet fentről jön és irányítva van, lehet a fellebezéskor még rám szóznak 5 évet, közben a sógorom és Ionescu Liviu sikertelenül megszökött Szerbia felé, s mivel sógorom volt a nagy hal, a szervező kirepült a kezük közül, rajtam verték el a port, ha azt mondom nem kínoztak fizikailag, igazat mondok, de nem jelenti azt, hogy nem ütöttek. Szerencsém volt, amiket vallottam egyezett az általuk begyűjtött adatokkal. Időközben, a faluban, ahonnan származom, Dumbrăvești-Prahován, amíg a kivizsgálás tartott terrorizál- ták az embereket, a búzatáblák fölött helikopterek keringtek, ezt a falu- siak mesélték, a faluban szekusok és civil ruhások járőröztek, a házunk körül minden mozgást megfigyeltek. Mikor rájöttek, hogy Gheorghe Nicolae és Ionescu Liviu már a határon túl vannak, a nővérem kapott egy levelező lapot, a férje küldte egy olasz menekült központból, rájöttek, hogy nincs miért örködjenek tovább, lezárták a doszáromat, elítélték, 22

éves voltam. Elmondtam, hogy ítélték el, dermesztően hatott a 20 év, mikor bevittek szép göndör hajam volt, hullni kezdett, Istennek köszönhetem, hogy ép elmével megúsztam. Az étvágyam csökkent, bár rossz volt az étel, elájultam, estemben egy rabtársam kapott el, beleverhettem volna a fejem a vaságy sarkába, ezt később mesélték el.

A fellebbezés után a Rahova-tranzitba vittek, az 5-ös különleges részlegre, megismertem az igazi börtönt, eddig nem viseltem csíkos ruhát, nem voltam kopaszra nyírva, vártam ezeket a dolgokat, megfélemlített az a nyomor amibe kerültem, a falak izzadtak, kegyetlen hőség volt, a tetőt lebitumeneztek, a sok füst bejött a cellába, elviselhetetlen légkör uralkodott, idegölő helyzet volt.

Olyanokkal voltam egy cellában, akik valamilyen képpen veszélyeztették az ország biztonságát, a helsinki egyezményt nem tartották be, román állampolgár nem mehetett külföldre, a tolvajokat kiengedték, lopnak, betörtek, azt mondták, kellett nektek a románok, íme kiengedték őket, miért vagytok elégedetlenek, így akarták betömni a nyugat száját. Az értelmes, tenniakaró emberek nem mehettek, nem tanulhattak. Akikkel együtt voltam, züllöttek voltak, egyet Bebenek hívtak, egy konstancai, egy csavargó, aki kettőből három hülyeséget mondott, egy beteges elme, a cellafőnök egy cigány volt, nem jut eszembe a neve, egyenruhát bitorolt, lopta, felöltözött és büntetett, ilyenekkel voltam bezárva, arra voltak, hogy életemet keserűbbé tegyék, parancsot kaptak, sokat türtem, a megalázás iskolája volt számomra, ütöttek, volt idő amikor agyon tudtam volna ütni, idegállapotom olyan volt... ölni tudtam volna.

- Valóban, mit csináltak?

- Mindig utaltak a tetteimre, mondták, hogy sose kerülök ki onnan, hogy nem mérem fel a súlyát tetteimnek, aljas kísérleteik voltak, amelyeket nem lehet elmondani, mind a ketten kísérleteztek, egy idő után panasztevésre jelentkeztem. Emlékszem, egy tiszt volt, részlegfelelős, aki a következő szavakkal fogadott „mit csinálsz, új Brutus?“, azonnal eszembe jutott a replika, Brutus csak ott van, ahol a Császár is van, susztert akartam mondani, vissza fogtam magam, a párbeszéd rosszul ütött volna ki, elmondtam milyen a hangulat a cellában, még egy ideig ott

tartottak velük egy cellában, aztán, úgy látszik átestem az első teszten. Nem tudtak kihozni a sodromból, arra számított, hogy valamilyen kihágást követek el és akkor jött volna a „kobra“, az egy büntető eljárás volt. Tulajdonképpen egy beton volt egy bizonyos cellában, amihez egy lánc volt erősítve, amihez hozzá csatolták a lábbilincset, ehhez volt rögzítve a kézi bilincs, ültél ott, mint a motoros a motorbiciklin, ezt nevezték kobraülésnek, ha az izmaid ellazultak az egész súlyod a bilincsekre nehezedett, kevesen bírták ki egy félóránál tovább. Ez egy kínzó eszköz volt, amitől megmentett az én Istenem, ezért mondtam, hogy ámentem az első teszten.

- Tehát, elkerülte az ájulás lehetőségét?

- Nem, úgy, hogy nem jutottam odáig, jöhetett volna az elkülönítés, az abból állt, hogy kaptál 10, 20 nap elszigetelést, betettek egy cellába egyedül, egy nap ettél, egy nap nem, leláncolták a lábaidat, felkeltettek reggel öt órakor, lefekvés este 10-kor, ez alatt nem volt mire leülni, az ágyat a falhoz rögzítették, egész nap kellett rázni a láncot, hogy hallatszodjon, járkálva. Mondom, az Isten segítségével megmenekültem, ki tudtam kerülni ezeket a büntetéseket. Más cellába vittek, megnyugodtam, megismertem Manut, azt a fiút, aki ugyan abban a helyzetben volt mint én, az aki a Ceaușescu gárdájában szolgált, beszélgetni kezdtünk, gyakorlatilag ez volt a második teszt, sokan hallották a mi beszélgetésünket. Ez lehetett a céljuk is, ahogy betettek hozzá, ha volt mondani valónk egymásnak, volt az is aki meghallgasson és jelentést tegyen. Mégis, az itteni légkör jobb volt, lett volna nagyon sok dolog amiről beszéljünk, de haladjunk tovább, két hónapot voltam Manuval és még aki ott volt egy cellában, aztán újra áthelyeztek, egy nagyobb cellába, ahol vegyesen voltunk, politikai foglyok meg útszéli csavargók, akik különböző témákkal álltak elé, hátha elárulunk valamit, akkor folytatódott volna a kivizsgálás, egész a kivégzések börtönéig.

Nem tudom mi történt a valóságban. Később ültem és gondolkodtam, voltak nehéz, nyomasztó pillanatok. Hoztak halálra ítélteteket, gyilkosokat, egy udvar választott el tőlük. Köztük volt maga Scalețchi Florentin, Iancu Lucian, a konstancai színház igazgatója, Boangiu Vasile, gaz-

dasági csalás vétségével. Schalechi és Iancu Lucian politikai de gazdasági vétkekért is voltak büntetve, el akartak szökni egy 200 m-es vasércszállítóval Törökországba, a gázolajat varrták a nyakukba, vissza kellett fizetni, halálra ítélték őket, egy évig ebben a félelemben éltek, aztán átváltoztatták 20-25 év börtönbüntetésre.

De, ne távolodjak el a témától, volt egy cella, amit úgy hívtak, hogy a halottak cellája, közöttük voltak olyanok, akik szemrebbenés nélkül öltek meg 2-3 személyt, halálra voltak ítélve, lehetett fellebezni egészen Ceaușescuig, ő ha átváltoztatta 20-25 évre, akkor nem végezték ki. Megható volt mikor ezek az emberek az ablakhoz jöttek, amikor minket kivittek az udvarra sétálni. A rácsokon szárították a rongyaikat, a nadrágjaikon belül felől gombok voltak, hogy amikor fűrosztani vitték ne keljen a bilincseket levenni, a láncokat nem vették le róluk, olyan cigányláncok voltak, másoknak rendes lakattal ellátott lánc volt a lábukon. Pszichikai nyomást jelentett az is, amikor olyanokat mondtak, hogy Nicu egy golyóstoll betét egy darab papír és borítékban küldünk haza, amelyben megírjuk a halálodat. Minden ajtónyitásra, minden zajra, úgy riadni fel, hogy most visznek a kivégző osztag elé, gondolják csak meg. Boangiu és Iancu később elmesélték, milyen volt mikor közülük vitték ki a halálra ítéltet. Volt a folyósón egy gyilkos, volt milícia-tiszt, Dinescunak hívták, ez, amint mesélték a feleségét lelőtte, mert rajta kapta egy főnökével, ő szolgált a folyósón, erős fizikumú, állandóan edzette magát, bement a halálraítélthez, formalinnal elaltatta, s vitte a kivégzésre, mi tudtuk mikor végezték ki Ștefănescut, nem tudom értik-e mire gondolok, egy riadó után, amikor hasra kellett feküdni és mozdulatlanul lenni, tudtuk meg, hogy Ștefănescut kivégezték.

Egyszer egy közbűnöző azt mondja nekem, le voltam nagyon soványodva, olyan 60 kilós lehettem.

- Most hány kilós?

- Szégyelem is mondani százon felül vagyok, tehát azt mondja az a fakír, hogy tudom-e kinek az ágyában alszom, a Rafiében, egy török cigány Dobrudzsából, akit néhány napja végeztek ki, hogy felszöktem, lehet még az ágyanemű se volt kicserélve... Szomorú jövő elé néztem, a

büntetés hossza, minden felőrölte az idegeimet, s egyszer még a szüleit is hazaküldték, mikor a rahovai börtönben voltam.

Enyedre megbilincselve vittek, a T jobb oldalába helyeztek el, két évet voltam ott, aztán kivittek munkára, a jelzőlámpás részlegre. Ebben a cellában ismertem meg Gherghinát, Ion Nicolaét. A munkahelyen kiképeztek a tekerésselre. Egy gyilkos kezére adtak, aki megölte a feleségét, Cozanciuc Alexandru, Iașiból, a szeku embere aki ránk vigyázott és akit részben meg is értek.

Annyi szenvedés után kezdtem megérteni az embereket, hisz voltak, akik minden áron szabadulni szerettek volna, vagy könnyebb börtönéletet. Ott dolgoztam abban a műhelyben egészen 88 decemberéig, közben a zárka részlegre kerültem, az első emeletre, padló volt. Nem teltek könnyen az évek, voltam az elkülönítőben is, mert visszautasítottam az ételmezt, a katasztrófális feltételek miatt, gyomrom kezdett fájni, a reuma kínozott, nagyon lefogytam, mégis fellélegeztünk, kezdtek a televízióhoz kivinni, igaz azokra a híres Ceaușescu-féle műsorokra, havonta megengedtek egy filmet nézni.

- Milyen filmet?

- Ahhoz az időhöz képest, jókat, amerikai filmet, kalandfilmeket. Egy gyűléstermben voltunk, olyan nevelő terem volt, ott történtek az elbeszélgetések, az újranevelések. Minket nem neveltek, ha kivezényeltek, az azért volt, hogy a véleményünket meghallgassák.

- 88-ban, egy évvel a forradalom előtt.

- Igen filmet egy hónapban egyszer, hálából, hogy dolgoztunk, más jogaink voltak. Csomagot is nagyobbat kaphattunk az otthoni élelemből, belénk akarták verni a gondolatot, hogy a munkát megfizetik ebben a társadalomban. Ha véletlenül túlteljesítettük a tervet, nem tőlünk függött, jogunk volt egy plusz levelezőlaphoz, jobb helyzetben egy öt kilós csomaghoz, pluszban. De, kaptak okot, hogy mindezekről megfosszanak, olyankor azt mondták szerencséd volt, nem tettek az elkülönítőbe, csak a kiváltságoktól fosztottak meg.

A műhelyben gáz és füst volt, szellőztetés nem sok, rengeteg patkány, a szájunk befertőzött, a patkány olyan mikrobákat hordoz, amelyek ezeket a száj és gyomorfájásokat előidézik. 84 telén, 85 elején nagyon hideg volt, elvették a villanyt, megálltak a pompák, nem volt fűtés, nem tudtunk dolgozni, de ott tartottak, valamivel le kellett foglaljuk magunkat, mikor Sandu, a megfigyelő kiment, néha átugrottunk a lovon, beszélgettünk a magunk dolgairól, szórakozni akartunk, csavarokból és egy lecsiszolt fagolyóval tekéztünk, gyerekes dolgok, de az idő, haj az idő, nem kell mondjám.

Voltak rendesebb örök is, egy Barta Laci nevezetével jól kijöttünk, de voltak nagyon önérzeteseek, nem tűrtek el semmit, megnehezítették az életet.

Gondolatmenetem 87-el folytatnám, tudják, akkor a brassói események hatására a politikai foglyok megszorodtak, gondolom a brassói nyomásra, vagy, hogy megmozdult az ország, de egy dekrétumot adtak ki igaz annak fő élvezői a közbűnözők voltak, de mi is részesültünk belőle. Az úgy szólt, hogy 10 évig, beleértve a visszaeső bűnözőket is mindenki szabadul, és 10 éven felülieknél a büntetés felére csökken, így nekem, aki 15 évet kaptam és 7 évet már letöltöttem, még egy fél évem maradt. Sokat sírtam, nem jött, hogy higgyem, terveket szőttem. Átvittek a rahovai börtönbe, próbára akartak tenni, de én már nem engedtem magam elszédíteni, hallgattam mint a sír. Nem engedtek el, hogy otthon szilveszterezzek, 1989. január 3-án engettek haza, nem engedtek Bukarestbe, nehogy valamelyik konzulátuson kikössek, kedvesek voltak és elszállítottak kocsival a dumbrăvești-i milíciára, onnan gyalog mentem haza, bementem a faluba, senkivel nem találkoztam a központig, sírni szerettem volna, előmbe jött egy szomszéd asszony, meglátott, el kezdett visítani, megismert és el kezdett ordítani.

- Mit ordított?

- Kiáltotta a nevemet, nem jött, hogy higgye, kiáltotta anyámat, haza jött a fiad.

- Az anyja otthon volt?

- Igen. Ölelkezések, öröm. Jöttek a szomszédok, jöttek a fiatalok. A hajdani gyerekek, már nagyok lettek, nem ismertem meg őket. Jól esett, hogy szolidárisak voltak, félénkek is akadtak, nem mertek közel jönni.

- Az anyjával, apjával beszélgettek? Milyen volt a szülőket viszontlátni?

- Örömmámor, sírás, zokogás, valahogy megtudták, hogy el fognak engedni, talán én írtam meg egy levelező lapon, hogy ne jöjjenek látogatni, lehet ez csitította a nagy örvendezést.

- Mit érzett 1989 decemberében?

- A IUPC-nál dolgoztam marósként, oda vettek fel egy hónapra a szabadulásom után. Az igazgató egy fanatikus kommunista volt, State-nak hívták és nagy tisztelője a Ceaușescu családnak, magához rendelt és azt mondta „tudd meg, nálunk vasfegyelem van”, mintha én Las Vegasból jöttem volna, vagy valami menhelyről. Miből állt ez a vasfegyelem? Tudják ez a gazdasági krízis, a szűkösség kiterjedt a szerszámokra is, villanyt elvették, de a normát meg kellett csinálni, a pénzt meg kellett keresni, az óraszámot le kellett dolgozni. A szomszéd gyárral, amely jobban fel volt szerelve, kapcsolatot csak a kerítésen keresztül tarthattunk, de ha elkaptak megbüntettek, ha nem volt amivel dolgozz, megint megbüntettek, ebből állt a vasfegyelem. Emlékszem, első váltásban dolgoztam, mikor a rádió bement, hogy Mileát meglőtték, olyan feszültséget éreztem, de nem hittem, erre nem számítottam.

- A temesvári eseményekkel napirenden voltak?

- Igen, éreztük, hogy forrnak a dolgok, de én, aki annyi mindenben átmentem nem hittem, hogy ilyen nagy méretet öltenek az események. Gondoltam, a végén vérbefojtják, mint Brassóban, nem reméltem semmit.

Emlékszem egy dolgozó, aki egy különleges részlegen dolgozott, ahol rádió is volt, ordítózva szaladt ki, hogy Bukarestben keresik Ceaușescuékat, minden szocialista reklámot letéptünk, kivonultunk az udvarra, ki a gyárból, nem tudtuk merre menjünk, néztük a televíziót, hogy mi történik Bukarestben, nem hittünk a szemünknek, elnézést a könnyeimért, de nem tudom visszatartani.

- Nem érezték, hogy Bukarestbe kellene menjenek?

- Elmondom, 23-án voltam a televíziónál, sokat kockáztattam, mert Băneasan lőttek, féltem, először éreztem a halálfélelmet, láttam a mentőket hogy száguldanak Ploiești felé, a lepedővel leterített halottakat vitték. Egy mérnökkel és egy munkással mentünk, a kocsit otthagytuk Băneasan, felkapaszzkodtunk egy autóbuszra, amely zsúfolásig volt fiatalokkal, átmertünk a Diadalív alatt, bármikor legéppuskázhattak volna, kerestem Iugát a televízióban, nem volt ott, találkoztam egy Tuca nevű volt fogollyal, elmentünk Radu Filipescuhoz a lakására, az apja mondta, álljatok félre az ablaktól, nehogy eltévedjen egy golyó, ez a Sahia u. 3 sz. alatt volt, ez történt 23-án.

Nem maradtam Bukarestben, a szüleimre gondoltam, nagyon féltek. Késő este értem haza, fellélegeztek. Jöttek a téli ünnepek, de ne felejtsek el egy dolgot. Mikor a ploiești-i állomáson voltam, mondtak, hogy elfogták Ceaușescuékát, 25-én végezték ki, én sírtam, mikor láttam össze-rogyani, minden felkavarodott bennem.

- Mit képzél, miért sírt, Ceaușescut sajnálta?

- Igen. Arra gondoltam, hogy a tudatlanságba ment egy tudatlan ember, meghalhatott volna mint öreg ember, meghalt mint, egy süket, ha idejében megáll a népnyzással, lehet a Zsivkov sorsára jut. Sírtam, hogy egy ember, aki senkire sem hallgatott, pedig biztosan figyelmezteték, kintről is, bentől is, nem hallgatott meg senkit, hogy uram nem jól csinálod, nem tudom mit éreztem de sírtam.

Újév elején felmentem Filipescuhoz, az apja egy nagyszerű ember volt, apámnak volt szüksége egy orvosi beavatkozásra, segített, apám meggyógyult, Fundeni kórházban kezelte. Az Isten áldja meg.

- Milyen volt az első találkozás Raduval?

- Először akkor láttam mikor kijöttem a Colțea kórházból, ott volt az apja munkahelye, Radu szembe jött, beszélgettünk, tudta miről van szó, azelőtt beszéltünk telefonon.

- A forradalom után gondolt arra, hogy valamelyik pártba belépjen?

- Nem, nem gondoltam, én, meg kell mondanom, megnyugvást Istenben kerestem és kaptam. Evangélizálási kurzusra jártam Bukarestbe,

ott ismertem meg a feleségem, született négy gyerekünk. Nagyszerű asszony, jó társ.

- 1990 májusában kire szavazott?

- Az ellenzékre, a liberálisokra, Câmpeanura, kiábrándultam, sajnós a mi politikai nagykorúsításunkra még várni kell.

- Nem próbált kihallgatásra jelentkezni Coposu úrnál?

- Voltam a párt székházában, mint egyszerű néző, nem voltam nagyon közel hozzá, hallottam beszélni, nem kértem, nem volt egy olyan célom, hogy beszéljek vele, vagy kihallgatást kérjek.

- Ha nem lett volna az a „személyes” kapcsolata Istennel, belépett volna a politikai életbe?

- Gondolom, igen. Nézze, ez a reveláció nem egy olyan elvont dolog, valami konkrétum volt számomra, megváltoztatta az életemet, a gondolkodás módomat. Mint mindem dolod, amit nem próbálunk ki, az életben általában lemondunk róla, ha téves lépésünk van, és egy gödörbe lépünk, a következő alkalommal vigyázunk, hogy elkerüljük, de ha az út amelyen haladunk kellemes, látható eredményt hoz, úgy belső, mint külsőségeiben, bátorságot merítesz és azon haladsz.

- Ez az isteni reveláció a börtönévekben jött vagy azután?

- Több lépcsőfoka volt, először mikor nem tudtam fékezni lépéseimet és a farkas szájába kerültem, nem tudtam megállni, az elmém egyet sugott, éreztem az isteni gondviselést, végig amíg börtönbe voltam, találkoztam hívó emberekkel. Lehet, valaki azt mondja, az űr, a lelki üresség ott bent, az készített, hogy valamelyik vallási gondolkodás felé sodródj, nem úgy van, az emberek, akiket megismertem Istennel való kapcsolatban éltek, nem csak szóban, a valóságban is. Hadd említsem meg Ioan Teodosiut, egy kolozsvári baptistát, akinek azt mondták vagy elmegy az országból, vagy 20 év börtönre ítélik, vagy Klaus Varner, segesvári szászt, aki a Ceaușescu-érában évekig belopta a Szentítást, egy Isten által fenntartott vonalon, évekig Bibliát csempész be és nem kapja el senki? Nyolc éven át és sokat átloptak a Szovjetunióba, míg a Pruton levő gátnál dolgoztak?

- Magát ortodoxnak keresztelték?
- Igen.

- Meg szeretném kérdezni, mit ró fel az ortodox egyháznak a kommunista időből?

- Az egyháznak nem rovak fel semmit, hogy elmélyüljünk a részletekbe, amit én egyháznak hiszek, amit a szentírás mond, „a templom az Krisztus élő teste”, én hiszem, hogy a templom, amelyről Krisztus beszél, elfog szállni a földről és ami az őt követők szívébe marad az lesz az igazi hívők temploma. Ez az ortodox templomból is kiválhat, mert a nagy pompa, ami uralkodik az ortodox templomokban, és más tradicionális egyházakban leomlik, és nem marad más csak a Jézusba vetett hit, az egyszerű és igaz.

- Mit gondol az ortodox vallás szerepéről a kommunista érában?

- Nem akarom elítélni, vagy nem elemeztem alaposan, de amit hallottam a börtönben, sok pap volt, akik szenvedtek a vallásukért, sokan az életükkel fizettek, tisztelem az ilyen embereket, de sokan voltak akik paktumot kötöttek a rendszerrel, de az alapot mindenben az ember képezi, s ha a templom el fog tűnni, nem a kőépületre gondolok, a nagy megfélemlítést azok az egyszerű hívők fogják okozni, akik hűek voltak hitükhöz, szolgálták Jézust alázattal, meghallgatták és megvalósultak.

- Melyik időszakban, és hol volt cellatárs Raduval?

- Nézzük csak, őt 1983-ban fogták el, tehát Emyeden találkoztam Raduval, vele voltam és Manuval, Raduval több alkalommal is voltam egy cellában, tudja, az a bizonyos költöztetés, talán kétszer, háromszor voltunk egy cellában, lássa, ha ezt az interjút pár évvel ezelőtt készíti emlékeznék. Amit elmondhatok Raduról, hogy volt egy sajátos humora, egy belső világa, ami megvédte, vicceiben árnyalt volt, ha megérintett egy témát kerülgette, aztán keményen kimondta, az a levelező lapja is amelyben az árpakásáról ír, nem tudom, olvasta-e a könyvet, humoros tartalma van tele szarkazmussal. Lehetett Raduval beszélni a művészetről, az elektromosságról, bármilyen témához hozza tudott szólni, nagy műveltséggel rendelkezett. Egyszerű ember volt és egyszerűségében,

később tudtuk meg sokkal jobb anyagi helyzete volt mint nekünk, ez nem látszott a börtönben, szerény volt és meditáló típus. Emlékszem egy esetre, amikor a cella besugója elterjesztette a szekuritáté maszláját, hogy Radu ragályos beteg, mikor a könyvben ezt a részt olvastam, jöttem rá, hogy az a besugó milyen mocskos, ronda fráter volt. Costica Chiriláról van szó, volt szekus, az Otopeni repülőtéren dolgozott, hazaárulásért volt bezárva, semmi köze nem volt a politikához, mégis hozzánk tették be, szolgálatokat tett a szekunak, ilyen témákat beszélt, egyszer Borbély Ernő letámadta, még a gvardiának is kacagták, olyan szavakat használtak, én nem tudom elmondani de szégyenbe maradt az emberünk.

- Jelenleg, tud valamit erről a Chiriláról?

- Nem, nem is érdekelt, nem maradt bennem semmi bosszúállási vágy, hitem szerint most más színbe látom az akkori eseményeket, főleg, mikor az emberi gyarlóságról van szó.

- El tudna mesélni egy esetet Raduval, még ha banális is?

- Igen, a műhelyben, amikor a fényszórókkal dolgoztunk, volt eset, hogy nem volt munkánk, Radu mindig kapott valamilyen elfoglaltságot, kitalált valamit, kitalált egy villamos egér versenyt, lehúzott egy fémdrótot a konektorból, rátette egy műanyagra, egy fémlap alá, a csalétek egy másik szálon volt, a patkányok ahogy megérintették, ott is maradtak. Facipőt is faragott, látszottak a talp, lábujjak minden izei, nagy tehetség volt.

- Radu nem képzelte el egy szökést?

- Nem emlékszem ilyenre, de lehet.

- Térjünk vissza arra a cipőre, miből volt?

- Fából. Rátette a vizes lábát a fára, nyomot hagyott, lemásolta a nyomokat, és kifaragta, voltak olyan kezdetleges vágószereink, dörzspapír...

- Használta ezeket a cipőket?

- Nem emlékszem, de gondolom használta, a fürdőbe is használtunk ilyen papucsokat, fatalp, szíjjal átkötve.

- Milyen más Raduval kapcsolatos estre emlékszik?

- Voltak alkalmak, amikor fenntartotta elveit, volt ott négy ember, akiknek bizonyos ismereteik voltak az életből, ott volt Bugar, Sandu, Radu és a két egyetemet végzett mérnök, sokszor vitába keveredtek az elektronikáról, Radu addig bizonygatott, míg igazat adtak neki.

- Megbízható ember volt?

- Igen, soha nem volt gyanús semmiért, az ember gyalró, bárhog akarja leplezni szándékát kiderül, ő szabadon, egyszerűen beszélt, semmi hátsó gondolattal.

- Nagylelkű volt?

- Ott, a börtönben, mit jelent nagylelkűnek lenni, csomagod jött, nem ehetted úgy meg, hogy akinek nem volt, ne adj belőle. Radu mindig korrekt volt, ha csomagot kapott, szétszította.

- Vett észre nála szomorú pillanatokat, elkeseredést?

- Kétségbeesést nem, inkább sokat meditált, volt lelki problémája, de ott mindenkinek volt.

- Jut eszébe valamilyen beszélgetés Raduval, valamilyen meghittebb viszony?

- Nem, nem mondhatnám, de az én számomra Radunak helye volt a szívemben, egy normális ember, akinek nem voltak rögeszméi.

- Emlékszik, volt alkalom, amikor Radut megalázták a gvardiánok, vagy cellatársak?

- Gondolkodnom kell. Igen volt egy eset, amit a könyvében is megírt, Latiu kapitány az ajtóhoz jött, valami levelezőlapról volt szó, annak tartalmáról, csúnyán beszélt, de Raduban annyi elegancia volt, könnyen megszabadult az ilyen kellemetlen helyzetektől, volt lelki tartaléka.

- Mit mondott a kapitány?

- Hogy hülyéknek nézel minket, nem szégyelled magad, nem emlékszem a párbeszédre, Radu a harmadik ágyban volt, de ilyen eset rengeteg volt, nem csak Raduval, valamennyiünkkel, de az idő eltompítja emlékezetünket.

- Mit gondol, Radu annyi szenvedés után, miért nem vált politikusá?

- Gondolom, az okok az enyéimmel azonosak, nem kapott egy ideális politikai irányzatot, amely kielégítse érdeklődési körét, a pártoknál úgy van, hogy vannak jó és vannak rossz oldalai, egyik sem tökéletes, s ha elképzeléseik nem találják a te elképzeléseiddel, nincs közös jövő.

- Most, 1998-ban, visszatekintve az ön akkori bátorságára, a szenvedéseire, 1989 után mit üzenne a román népnek?

- Megpróbálom megfogalmazni, bár egyszer sem próbálkoztam. Mit érzek és mit látok, ami kézzelfogható dolog fajtámnak. Balkánbetegségben szenvedünk, s ez megnyújtja szenvedéseinket, nem tudunk megszabadulni. Nem tudom mi történik? Sértett emberek, kapcsolatban, viszonyban. A politikusok nem váltják be a tőlük elvárt eredményeket, Nem tudnék egy receptet mondani de az az érzésem, hogy bizonytalanok vagyunk, amit eltervezünk hamar elvetjük, nincs következetesség a munkában, a gondolkodásban, sok az önzés, a meggondolatlan cselekedet. Mindez, talán abból adódik, hogy nincs kellő bizalmunk Istenben, eltávolodtunk, hitetlenek lettünk, így magunkban se hiszünk. Nem vagyok nyugatmajmoló, ők sem hívőbbek, de sokkal fegyelmezettebbek, nos, ez a fegyelem ami hiányzik belőlünk.

Ezzel is, hogy könyvet írt, hogy leírja szenvedéseinket, Radu azt akarja, hogy valami maradjon az utókornak, figyelmeztetni akar, hogy a legnagyobb bajban is, az igazi ember, megőrzi emberi mivoltát, és, hogy az áldozatunk nem volt hiába.

- Mălăiești egy Prahova megyei falu. Litoiu úr meséljen a bombákról, amelyeket a ploiești-i polgármesteri hivatal előtt és a központi könyvtár előtt robbantottak fel.

- Ez 1981 őszén történt, pontosabban, az akció terve még augusztusban megszületett, Gheorghe Nicolae sógorommal, aki most Amerikában van, beszélgettünk a gazdasági helyzetről, a nép elégedetlenségéről, a nincstelenségről és elhatároztuk, teszünk valamit.

Először röpcédulákat gyártottunk. Komunikálni akartunk a néppel, üzenetet küldeni, hogy lássuk milyen hatással van rájuk, aztán egy rob-

banó szerkezetet gyártottunk, amelyet nyilvános helyen felrobbantunk figyelemkeltés végett.

Nagyon kezdetleges szerkentyű volt. Egy három voltos elem, egy Slava óra, petárda..., az elsőt a Mercur könyvtár elé tettük, a Ceaușescu könyvek elé, a cél az volt, hogy az emberek lássák, arra is vigyáztunk, ha valaki arra jár ne sebesüljön meg. A szerkentyű, 16 óra körül robbant, én a sorozó központtól jövet láttam mennyi milicista összegyűlt, jöttek az emberek, kérdezték mi történt, a hivatalosságok hamar eltakarták, hogy a nép ne lássa, hogy pontosan a Ceaușescu portréja előtt volt a robbanás. A második robbanószert, mint mondtam, a Fehér ház Y alakú oszlopaihoz helyeztük, egy műanyag tasakban röpcédulákkal körül rakva, amelyek a robbanástól szétszóródtak, az óra darabja betörte az egyik ablakot, később a nyomozók azt hányták a szememre, hogy valaki meg is sebesülhetett volna. Azon a részen nem igen jártak. A robbanás megtörtént, összesereglettek az emberek, ez alkalommal a parkból néztem, olyan 200 méterről, gyűltek és beszélgettek az emberek, szitkozódtak, fölháborodtak, de nem mertek kezdeményezni semmiféle lázadást.

A harmadik akció nem volt olyan erőteljes, azt magam csináltam, elmentem az Omnia üzlethez, amelynek az emeletén vendéglő volt, a teraszon szolgálták ki a vendégeket, egy bőröndbe szórólapok voltak, röpcédulák, miután fogyasztottam, az erkélyhez léptem és leszórtam a bőrönd tartalmát a járókelők közé, gyorsan kijöttem, hogy a kiszolgálók ne vegyenek észre, egy kifordíthatós dzsekim volt, megfordítottam, nyugodtan lejöttem a lépcsőn, még szállingóztak a röplapok. Komikus helyzet volt, mert egy milicista el kezdett futkározni, fújta a sípöt, hívta a segítséget.

- Hogy készítették a röplapokat?

- Ez volt a mi gyenge pontunk, tévedésünk, amiért el is fogtak, próbáltuk az írásunkat megváltoztatni, kézzel írtuk, nyomtatott betűkkel, s mivel lőszergyárban dolgoztunk a felvételnél ki kellett tölteni egy ívet nyomtatott és kézi írással, én még a pártbizottságra is írtam egy fenyegető levelet szintén kézirással, a második nagy hiba, így könnyű volt a leleplezésünk.

- Hányan voltak és hogy szervezkedtek?

- Gyakorlatilag a sógorom, aki a szervezet vezetője volt, mindnyájunkkal bevetette, hogy csak ketten dolgozunk, ez jó volt, mert később, a vallatáskor, nem árulhattam el a társaimat, mivel nem tudtam a létezésükről. A csapatban még ott volt Manu és Ionescu Liviu, nekik is ugyan azt mondta.

- Mikor tudta meg, hogy Manu Gheorghe is ott volt? Ő hány éves volt, mivel foglalkozott?

- Manu Gheorghe katona volt és 20 éves, Ostrovon szőlőszedni vitték, a Nemzeti gárdánál szolgált. Mikor a kör szűkülni kezdett sógorom Ostrovra ment, hogy értesítse és ha lehet együtt Ionescuval meneküljenek külföldre, mivel én voltam az első letartóztatott, de Manut is már megfigyelték, őt is őrizetbe vették.

- Mit gondol, hőstett volt, ifjúsági meggondolatlanság, hogy értékeltetteiket?

- Sokat gondolkoztam, volt időm, fiatalok voltunk, nem volt semmi perspektívája életünknek. Életem a munkahelyen telt, az esti líceumban, amelyet éppen befejeztem, jött volna a katonaság, az elfogásom előtt pár nappal kaptam meg a behívót, a Brassó melletti Bodfaluba, szárazföldi tüzérséghez vagy egy hegyivadász egységhez, minden kilátástalannak tűnt, többet vártam az élettől, több szabadságot. A véghetetlen sorok az üzletek előtt, ennek a ploeni-i gyárnak volt vagy 22.000 alkalmazottja, nem véletlenül a vonatot, amely a Slănic völgyéből jött, az éhezés vonatának nevezték, sorba kellett állni kenyérért mielőtt a gyárba bementek volna, lekésték a 7 órai munkakezdést, nagy volt az elégedetlenség...

- Mondja, most mit csinál?

- Nyugdíjas vagyok, balesetem volt, Istent szolgálom, az evangéliumot hirdetem, gyülekezetünk van itt Kelneken, ahol lakom, nemrég költöztem ide. A népnek egy élő Krisztusra van szüksége, nem egy holt vallásra, ezen a területen dolgozom.

- Családja van?

- Igen. Van feleségem, öt gyermekem, a legnagyobb 8 éves, második osztályos, a legkisebb egy éves és nyolc hónapos, két leányom és három fiam van.

- *Isten éltesse. Tudják, mit csinált az apjuk?*

- Keveset, a nagyobbik kezdett érdeklődni, a többieknek még nőni kell.

- *Még egy kérdésem van, nincs másolat a röpcédulákról?*

- Nincs, semmi, mind elkobozták, a dossziében vannak, az iratcsomókban, Bukarestben, még nem láttam, remélem eljön az az idő is amikor megláthatom, hogy elemezzem, kíváncsi lennék a besúgókra, bár a mostani hitem tiltja a bosszúállást, Krisztus azt tanítja, „bocsássunk meg az ellenünk vétkezőknek...”

- *Hány évre ítélték, melyik törvényszék és milyen váddal?*

- A Bukarest-i Plevna-i Katonai Törvényszék ítélte el, összeesküvés, államellenes propaganda, eredetileg 20 évet kaptam, és kétszer 15 évet, a fellebbezés után a főbüntetést 15 évre, a mellékbüntetést 12-12 évre csökkentették, amelyből 7 évet és három hónapot töltöttem Rahován, kivizsgálás, Rahova-tranzit, Enyed, és szabadulás előtt egy hónapot Jilaván.

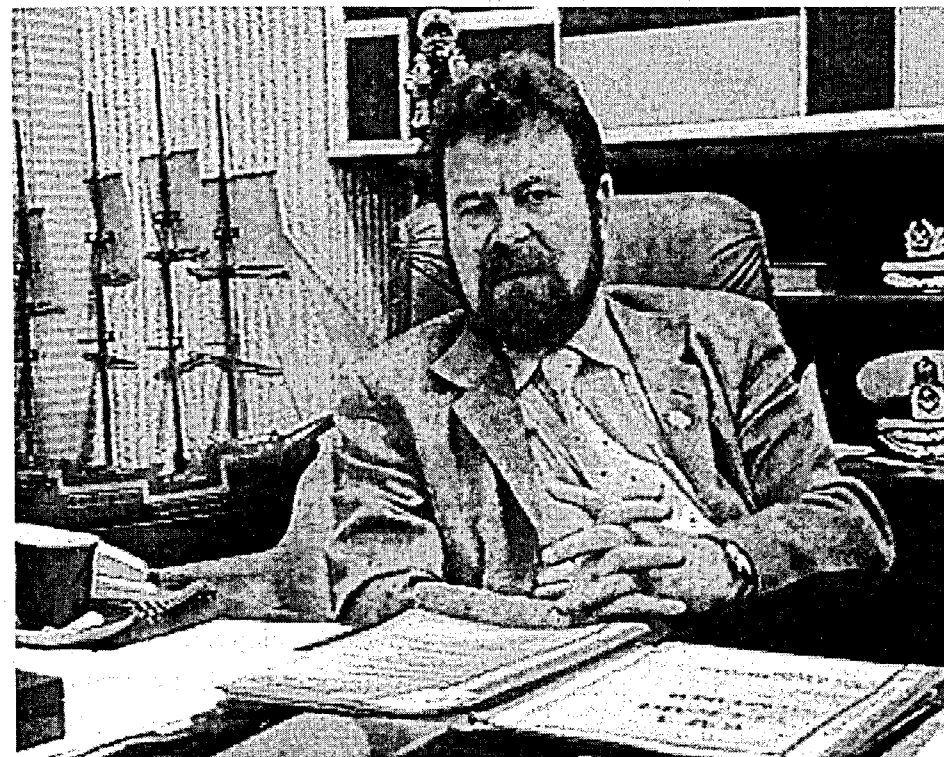
- *Az 1989 decemberi események idején szabadult?*

- Nem, egy évvel azelőtt, egy 1988-as dekrétummal, amely úgy szólt, a 10 évig terjedő büntetések eltöröltetnek, azon felül felére csökkennek. 1989. január 3-án szabadultam.

- *Hősnek hiszi magát vagy nem?*

- Nem tudom, ezt az utókor kell eldöntse. Nem hiszem, hogy hős lennék, de amit tettem, ha hozzájárult az emberek mentalitásának a megváltozásához, az utókor dolga elemezni.

SCALEȚCHI FLORENTIN

- Florentin Scaletchi a nevem, egyik vagyok a Ceaușescu rezsim utolsó politikai foglyai közül. De ezért inkább elmesélném röviden vagy hosszasan az életemet 89 előtt és után.

1977-ben, a tengerészeti iskola elvégzése után, bizonyítani akartam, mint bármelyik más fiatal. Sikerült is, mert egy év után helyettes hajóparancsnok lettem, 26 évesen megkaptam a kitűnő értékelést a szakmámban. Kitűnő, azt jelenti, hogy parancsnok egy óceánjáró hajón, a legtöbb, amit elérhetsz mint tengerész. Ahogy lenni szokott, ez egyeseknek tetszett, másoknak nem. Szerencsétlenségemre konfliktusba kerültem szaktársakkal, akik nem nézték jó szemmel az én haladásomat, ilyen fiatalon. Nehogy azt higgye valaki, hogy ez a beosztásom felülről volt diktálva, a fejlődést a letett vizsgák alapján értem el. Persze, a beosztásom alapján együtt kellett volna működjek a szekuritátéval, amit én nem fogadtam el az első pillanattól. Elkezdődtek a szekuritáté gazemberedései, a milícián keresztül. Nagyon sokszor ellenőriztek otthon, nagyon sokat követtek. Nyakamba varrtak olyan dolgokat, amelyeket nem követtem el. Persze, közrejátszott az én nonkonformista állapotom, nem voltam megőszülve. Volt abban az időben egy apartmanom, amire mások még álmodni sem mertek volna. Egy apartman, két kocsi, az első voltam Konstancán, aki nek videója volt. Ez nem tetszett a hivatalosságoknak; s főleg a szekunak, az én visszautasító magatartásom miatt. Hamar eltiltottak a nemzetközi vizeken való navigálástól. Minden jó lett volna és szép, ha nem éltünk volna egy valótlan világú államban. Hogy kacagtam, mikor valami nem tetszett, hogy alkalmazkodnom kellett természetellenes dolgokhoz... Hamar megtanultam a kommunisták hamis játékát, hogy pult mögül vásároljunk, hogy úgy éljünk, mint a vakondok elbújva, és ha volt valamin, meg kellett mutatni, másképp a nép haragját vontuk magunkra, persze a szeku és a milícia szemszögéből, amit ránk erőszakoltak.

Persze, hogy rájöttem, tenni kell valami ezért az országért, amelyben siralmas, megengedhetetlen dolgok történtek. Az asszonyok meghaltak a kórházi ágyakon, mert tilos volt az abortusz, emberek, akiket elzavartak munkahelyeikről, a kegyetlenkedések, amellyel bántak azokkal, akik a

szabad élet reményében át akarták úszni a Dunát, vagy más módot keresve elhagyni az országot.

Szerettem volna tenni valamit, mert nem éltünk egy normális kommunista rendszerben, mint például, Magyarországon, Csehszágban, Lengyelországban, nálunk a legkegyetlenebb totalitárius rendszer működött. Most is elborzadok, ha arra gondolok milyen emberek vezettek minket, iskola nélküli szörnyek, akik úgy tapostak lelki világunkba, mint hullákra, akiknek az ember semmit sem jelentet. Mindnyájan jobb, emberibb életre vágytunk, mint más civilizált országokban. Nálunk demokráciáról, emberi jogokról beszélni se lehetett. Nem utazhattunk szabadon, nem lehetett véleményünk, gyakorlatilag egy börtönben éltünk, melynek az országhatárok voltak a falai. Lenyomták a torkunkon, a média valamennyi csatornáján a „Ceașescu és a nép” szintagmáját. A legszeretettebb, a legtiszteltebb kifejezések beivódtak a nép tudatába, és semmit nem tehettél, hogy ne hivatkozz a „hőn szeretett vezérekre”, akik, a végén bebizonyosodott, szemetek voltak. Sokan még ma is dicsőítik és nem értem miért, hisz 10 év után is 2000-ben, szegénységben élünk. Mert rossz irányba változtatták az emberek lelkiismeretét. Lehet az elmúlt húsz év kevés, lehet, hogy a kommunizmusban eltöltött 50 év miatt el kell teljen 30-40 év, hogy megtanuljuk mi az igazi célunk a világban.

De nézzük, inkább mit jelentett az én tettem. Hajókapitány voltam, persze már nem hajózhattam nemzetközi vizeken, csak hazaiban. Az Uricani nevű hajó parancsnoka voltam és az az ötletem támadt, hogy elhagyjam az országot, de nem egy csónakon vagy úszva, hanem hajón. Egy kommunista országot hajón elhagyni, rendkívüli esetnek számított. A valóságban ilyen eset csak 80 évvel ezelőtt történt, amikor a Potyemkin nevű hadihajó elhagyta Odesszát és Románia befogadta. Nehéz volt eldönteni, voltak akik elhagyták volna az országot, de kiben lehet megbízni? Ezért fantáziának tűnt, az országot elhagyni azzal a hajóval, amelyiknek parancsnoka voltam...

- Milyen hajó volt, hány tonnás?

- A hajó, amelyet vezettem olajszállító típus volt Az Uricani 12.500 tonna, 210 m. hosszú, 14,5 m széles, olyan hajó volt, amely hajózhatótt a

világ összes tengerein, óceánjain. A legénység 42 fő. Kapcsolatba léptem Iancu Lucian barátommal, aki akkor a konstancai színház igazgatója volt, igazgatóként is rájött, hogy milyen világban élünk, egyből elfogadta ajánlatomat. Készítettünk két nagy, 100 m-es vásznat amelyet a hajó két oldalára akartunk kifeszíteni, olyan feliratokkal, amelyek tükrözték a világot, amelyben éltünk, antikommunista, prokapitalista feliratok.

Ki kellett válasszuk a napot, a hajó ércet kellett szállítson Konstancáról, Galacra, kijelöltük 1985. március 17-ét, amikor Romániában Nagy Nemzetgyűlési képviselőket választottak. Azon a napon szavazó kör főnökeként nálam voltak az összes szavazatok, Iancu jelölt volt a Nagy Nemzetgyűlésbe. Persze, azon a napon elmenni, amikor a hőn szeretett vezért kellett újraválasztani, jobbra kanyarodva a hajóval, ahelyett hogy balra Galac felé kanyarodtunk volna. Persze a rossz időjárás befolyásolta az indulásunkat, olyan kegyetlen köd volt, hogy este 7 óra helyett 11 órakor hagytuk el a konstancai kikötőt, az útvonalat már nem változtathattam meg és az iránytű fejét Isztambul felé fordítottam. Minden szép és jó, meg kell azonban jegyezzem, hogy magunk mellé vettük Mateescu Alexandru kormányost, akivel évek óta együtt dolgoztam, és akinek volt olyan balszerencséje, hogy a milícia „kegyeibe” került és 3,5 évre elítélték valami kitalált gazdasági okok miatt. Úgy tudom ült is valamennyit, de a sok dekrétum következtében, melyeket Ceașescu kiadott, kiszabadult. Persze, hogy egy megbízható embert láttam benne, és magam mellé vettem. Az utazás 170 mérföld, 12-14 órát kellett volna tartson. Megtettük majdnem az egész utat, még volt egy óra, másfél, hogy célba érjünk, azaz Isztambulba.

S ahogy a Murphy törvényében szokott, hogy ha minden jó, akkor semmi se jó, volt egy navigációs tisztem, Viorel, aki kollaboránsa volt a szekunak. Úgy látszik jobb kártyás volt mint én, elment minden matrózhoz, mert azok nem voltak csak úgy a hajóra hozva, akik csomagokkal sétálgattak, tudták pontosan mikor merre jár a hajó, és azt mondta nekik, amit én csinálok az nem jó, és meglehet, hogy Ceașescu nem bocsájt meg soha, és kínozni fogja a családtagjaikat, és őket is megöletli akár-

merre menjenek. A végén megkérdezte, kiért teszitek Scalitchi kapitányért, aki ki tudja mennyi pénzt vett el Iancutól és Mateescu Alexandrutól.

Az emberek kételkedni kezdtek, láttam az események nem az én malmomra hajtják a vizet, arra gondoltam megrendezek egy tengeri ütközést, a tengerészeti törvények értelmében az ütközött hajók nem hagyhatják el az ütközés helyszínét a kivizsgálásig, gondoltam török vizeken vagyunk, jönnek a törökök megadjuk magunkat, politikai menedékjogot kérünk. Nem ez történt, mert Mateescu olyan lelki traumát kapott, hogy lement a konyhába és egy bárdal két suhintással levágta a bal kezét, gondolta valamelyik kikötőbe orvoshoz viszik, a legközelebbi kikötő Isztambul volt. Mentségére legyen mondván ő már megjárta a kommunista börtönt, tudta milyen kegyetlen sors vár rá. Viorel, már a kezében volt a hajó, azt mondta, hadd vérezzen el, „inkább haljon meg az ő anyja mint az én anyám”, mi visszatérünk.

- Ez a Viorel, már átvette a hajó irányítását?

- Szó sem lehet róla, soha nem vette át senki tőlem a hajó irányítását. Egyetlen dolog történt, ráébredtem, hogy egy olyan világban élek, amely nem az én világom, lemondtam a kormányzásról, azt mondtam, felfüggesztett vagyok, visszamegyek velük az országba, elmondok mindent úgy, ahogy én gondolom, nem viccesen, nem sminkelt mondatokban, egyenesen ahogyan én érzek.

Azt hiszik a szekuritáté jól felszerelt volt. Hazugság, át lehetett verni mindenféleképpen, fogalmuk se volt merre megyek, elvihettem volna tőlük az egész román flottát. Az ilyen árulók sorvasztották, rontották a román népet, árulók, nem mások, akik gyáván meghunyászkodva, mint a hernyók élnek nyamvadt életüket. Visszatértünk és a mangáliai vonalon román vizekbe érve, megjelent mellettünk két rakétahordozó hajó, fölöttünk helikopterek keringek, a partról géppuskák ropogása hallatszott, elrejtve, nem tudom ki elől, senki nem tudta csak mi, akik láttuk, játék, amit már a gyerekek sem tudnak elfogadni. Néztam és kérdeztem, emberek minek ez a nagy felhajtás? Később megtudtam, a szekuritáté, Ceaușescu egyik leggaládabb perét készítette elé, amelyen sokat kellett mondani, és keveset tenni.

Arra a helyre értünk a kikötőben, ahonnan elindultunk, a kikötői munkások fele, ezernyi ember jött, hogy lássa az igazi árulókat, vagy az ország nagy árulóit. Természetesen bejöttek a fülkébe amelyikben voltam, ránk jöttek pisztolyokkal, fel a kezekkel, és más hasonló fenyegetésekkel, hol a pénz, hol a többi pénz, ehhez hasonló aberrációk, melyek, most visszagondolva eszembe jutnak. Ha elgondolom, hogy ezek az emberek a családban is, a gyerekeikkel is így viselkednek, teljesen elállatiasodva, másnak az utasítására, annak érdekében, kiszolgáltatottan. Vittek a konstancai milícia fogdájába. Ott várt ránk három szekus, akik külön-külön kihallgattak. Persze, megjelent helikopterrel Postelnicu, az akkori szekusfőnök és Homostean a belügyminiszter. Mi megmondtuk nyíltan el akartunk menni az országból, mert nyomorban élünk, mert a mi életünk nem a miénk, mert félünk a saját árnyékunktól, hogy elveszítettük bizalmunkat a saját szüleinkben, testvéreinkben, a kollegákban, a rokonokban, nem akarunk ebben az országban létezni. Nyolc nap után tanúja voltam, mint vádlott a kor egyik leglátványosabb törvényességi rendezvényének. Törvényes keretek között mindenről beszéltek csak arról nem, ami történt. Beszéltek a kommunizmus nagy megvalósításairól, a tengerpart csodálatos szépségéről, a kőolajkitermelésről. Akarom mondani, mint a hülyéket, beömlesztettek egy terembe 2000 embert, akik nem voltak mások mint az én kollégáim, tengerészek, helyi hivataloságok. S amint mondtam, az ítélet, kétszeres halál nekem, 20-20 év Iancunak és Mateescunak. Persze első hallásra a halálra ítélet súlyát nem érezzük, de ha arra gondolunk, hogy egy nemzet halálra ítéli egyik tagját azért, mert ez nem akar abban az országban élni... Annál is inkább, mert Románia, aláírta az emberjogi törvényt, a 9-ik paragrafus szerint, az emberek szabad közlekedését.

Persze az aberrációk a fellebbezésig fajultak, hogy meghallgassák a három védőügyvédet, akik addig aludtak, a fellebbezést, természetesen, elutasították.

- Milyen törvényszék volt?

- Mind a két alkalommal Katonai Törvényszék volt, először a Bukaresti Területi Bíróság, majd a Legfelsőbb Bíróság.

- Ki volt az ügyész, és az ítélő bizottság elnöke?

- Az ügyész Popescu elvtárs, az elnök Sitaru ezredes

Elkezdődött életem kálváriája, két évig a halálra ítéltet kosztyán tartottak Rahován, minden pillanatban a halálra várva. Odáig jutottak, hogy kétszer szimulálták a végrehajtást, olyan értelemben, hogy kivittek a cellából, odaállítottak a kivégző osztag elé, azt mondták, pardon, nem ő az, vidd vissza! Nehéz volt ezzel a tudattal élni. Én bemagyaráztam magamnak, hogy végérvényesen egy olyan világtól válok meg, amely nem akart engem, amely ártott nekem, amely rosszat akart nekem, és amelynek én semmi rosszat nem tettem, jobb így, mint nyomorban, megaláztatásban élni.

Nem valósult meg és tanúja kellett legyek a többiek kivégzésének, akik sorra léptek utolsó útjukra. Igaz, akiket kivégeztek, gyilkos gazemberek voltak. Mégis paradoxális helyzet volt. Bemész egy cellába ahol az én lábaim, kezeim bilincsbe verve, míg a gyilkosoknak csak a lábuk volt megbilincselve, lehet, hogy Ceaușescu számára veszélyesebb voltam, mint a gyilkosok. Sikerült három hónap után, az oroszlanok ketrecében elérnem, hogy Vezérnek szólítottak. Abban a cellában minden a nyelv hegyén volt, a társak, akik öt perccel azelőtt megosztották egymással falat kenyerüket, egymás torkának ugrottak, ha hazai csomagból előkerült egy darab teveszappan, egy törülköző, egy régi blúz. Félelmetes, a valóságban mennyire embertelenné tud aljasodni az ember. Persze két év nem kevés annál is inkább, hogy egy fél évvel azelőtt az Államtanács elfogadta az életfogytiglan áttevését 20 év börtönre. Mit éltem át a hat hónap alatt? Szerették volna, ha bemutatathatnak az egész világnak, mint örültet, akiért nem érdemes küzdeni, de nem sikerült, nem örültem meg, s ezt köszönhetem fiatalságomnak, meg annak, hogy a tengerész élet megedzett sikerült igazi férfivá válnom.

Nem szándékom elmesélni, hogy az egész idő alatt olyan emberekkel is találkoztam, akik utólag az ország legmagasabb tisztségeibe kerültek, mint Gelu Voican Voiculescu, vagy Munteanu Ioan tábornok, Petre Băcanu a România Liberă újságtól és mások, akik mind átmentek az én cellámon mielőtt a halál cellájába kerültek volna. Végén, úgy döntöttek

áthelyeznek Rahovárról az enyedi börtönbe. Itt számomra a dolgok gyökeresen megváltoztak, mert két év után leszedték kezemről, lábamról a láncot. Ráébredtem, hogy nem tudok járni. El tudják képzelni, hogy két év láncbaverés után nem tudtam a kezemet használni. Két évig így ettem, így törültem meg a fenekem, úgy féloldalúlag, a helyzethez alakított ruhám volt. Ezek nem voltak könnyű láncok, 25 kg-ot nyomtak, mikor leszedték rólam azt hittem súlytalan vagyok, súlytalansági állapotba kerültem.

Nehéz volt adaptálódnom az új helyzethez. Érzéseimet, mozgásomat fel kellett frissítenem. Azt történt, hogy Enyeden, egy hónapos elszigeteltség után, beraktak az akkori politikai foglyok közé. Itt találkoztam olyan emberekkel, akik tettek valamit ebben a nagy kommunista óceánban, a kommunizmus leveréséért Romániában. Tény az, hogy bármilyen kicsi ellenállás is létezett, azt bejegyezték, nyilvántartották valahol, a nyugati világ nem hagyta szó nélkül, beszéltek róla, mint bizonyítékokról amik Romániában történnek. Nem voltak társadalom-ellenes cselekedetek, ahogy azt a kommunista rezsim nyilvántartotta, mi valami tévelygők voltunk, sokszor kérdezték is miért csináltuk, amit csináltunk.

Én nem sorolom fel, kikkel találkoztam, lehet mind részesei leszünk egy sok sorozatfilmnek. Azt akarom mondani, hogy itt találkoztam olyan emberekkel, akikkel gondolatokat, véleményt cseréltünk, s nekem az az öt év, a Tengerészeti és Jogi egyetem mellett, még egy egyetemet jelentett. Egy jobb egyetemet, mely közelebb volt a mit jelent az emberhez, egy egyetem, amelyet nem kívánok senkinek, nem, mert a szenvedés nem jelenthet vágyat, de ahhoz, hogy bűneinket lerójuk szenvedésre van szükség. Megtanultam mit jelent és mennyit elbír az ember. És, hogy az ember olyan élőlény, aki sok mindent elbír, ha hite van Istenben és abban, hogy sikerülni fog.

Persze, hogy, bár börtönben, voltunk, rácsok közt, megkötözve, láncba verve, kellemetlen személyek voltunk a Ceaușescu rezsimnek. Kellemetlen, mert minden nap, s ha nem minden második nap a Szabad Európa rádió, az összes nemzetközi adó beszélt tetteinkről, és minél

inkább nemzeti személyekből nemzetközivé váltunk, mert nem volt elhallgatható amit tettünk, és minden egyes tett egy kis bomba volt, egy kis földrengés, amely az idők múlásával sokat jelentett, mert érzékeltük, hogy a civilizált világ fellázad, és követelte a szabadon engedésünket. Tüntettek a román nagykövetségek előtt mindenütt a világban, gyűjtöttek, könyveket írtak, s itt jegyzem meg anyám szerepét, aki rengeteget szenvedett, és akinek tulajdonítom első könyvem mottóját „Ne öljétek meg a gyerekeimet”, és amelyben azt írtam, hogy „bár szabad volt, anyám többet szenvedett, mint én”. Persze a szavaknak súlya van, súlya van azért is, mert ő már nem létezik, és tudom, hogy ez az asszony sokat szenvedett, gúnyt úztek belőle, átkozták, szidták, kínozták, a társadalom kivetette; félelemben élt, s ezt könnyes szemekkel mondom, hogy soha ne ismétlődhessen meg senkivel a román társadalomban.

Azt hitte két év után, hogy meglátogathat, aljas cselszövésSEL Enyedre csalták, be a börtön falai mögé, ott bestiális módon megerőszakolták, mindenét elvették, majd kidobták az útra, mint egy kutyát. Kendőt kellett kössön a fejére, oda álljon a templomok bejáratához, hogy kolduljon pénzt, amivel haza utazhat Konstancára. Ilyen társadalomban éltünk, s csak azért mondom el, hogy akik most élnek tanuljanak belőle, hogy ilyesmi soha senkivel ne fordulhasson elő.

Lehet sok, lehet kevés amit elmondtam, de higgyék el nehezemre esik mennyire embertelenül bántak velünk, akkor is amikor én már nem tehettem semmit ellenük, be voltam zárva, kényük-kedvükre kitéve, s mindezek ellenére még két évet teljes elzártágban. Bedugtak Enyed egyik cellájába, egy 3 m hosszú, 2,5 m széles, 4 m magas cellába, amelyben nem volt ágy, nem volt WC, nem volt semmi, nem volt világosság, napvilág. Ilyen körülmények között remélték, hogy csak történik valami velem, megromlik az egészségem, megbolondulok. Látna, hogy nem tudnak fizikailag, szellemileg kinyírni, nagyon aljas módszerhez folyamodtak. Fogtak és elvittek egy jilavai kórházba. Ott két szekustiszt vett kezelésbe, és nyájas szavakkal arra akartak rávenni, hogy írjak egy levelet külföldre, amelyben közlöm, hogy nincs szükségem a segítségükre, hogy nagyon jól megvagyok a hivatalos szervekkel, hogy munkát adnak stb.

Látszik, ők sose értették meg, hogy számomra már nem létezik a kommunizmus, vagy ha igen, akkor a háló másik oldalán van, és hogy én a kommunizmusnak nem dolgozom többet. Határozottan kijelentettem, hogy nincs miért beszéljünk, amíg nem beszélünk egy nyelven. A kínok amelyeket elszenvedtem túl nagyok voltak ahhoz, hogy bármilyen kompromisszumra képes legyek. Szégyellem magam tábornok urak, hogy annyira megalázkodtak előttem. Ez annyira nem tetszett nekik, hogy Galacra vitettek, ott töltöttem még egy évet teljes elszigeteltségben, egy régi börtönben, amelyet már lebontottak azóta.

- 89 előtt, a szekuritáté mindenütt jelen volt, alkalmazottai, tisztjei voltak még a börtönökben is. Tudtommal voltak besúgók még a politikai foglyok között is. Mit tud erről?

- Soha nem volt jó véleményem a szekuritátéről, amely nem végezte objektíven munkáját, az elnyomással, az emberek megalázásával foglalkozott. Az ő dolguk, természetesen az lett volna, hogy előre lássák az esetleges szökéseket, hírkiszivárgást, diverziós csoportok létrehozása, de semmi esetre sem az, amit csináltak, megalázni minket embereket. Akik látták ezt, nem tehettek mást, mint passzívan szemlélni a dolgokat. Az a véleményem, hogy ezek az emberek, a maguk helyén elémbertelenedtek, robotként végezték a fentről kapott parancsokat.

Nagyon felnagyították, de meggyőződése, hogy nem Ceaușescu adta a parancsot, hogy verd meg ezt vagy azt, vagy láncold le az, meg amazt, tették ők, mert a maguk módján emberek voltak csak az emberi felépítésük a gyávaság kategóriába tartozott, bennünk ellenséget láttak, a nép ellenségét, így volt az beléjük oltva a hatalom által, árulók, akikkel másképp nem lehet bánni.

Ami azokat érinti, akik velünk szenvedtek, jellemtelennek tartom, hogy akivel szenvedsz, megosztod a falatod, elmenj és elárulod, egy kis kedvezményért amit attól a tiszttól, vagy altisztól kaptál cserében. Persze, sok ilyenrel találkoztam én is, sosem fogadtam el, szememben kiábrándító, embertelen árulók voltak, csak sajnálni lehetett őket.

Istenre bízom azok megbüntetését, akik árulók voltak.

Meg kell mondanom, hogy megjelentek a politikai foglyok között, ál politikai foglyok, lehettek a szeku emberei is álcázva, küldetésük az volt, hogy megtörjenek, hogy lemondjunk a szabadság vágyunkról.

Tudom én, öt év hosszú idő egy ember életében, főleg ha azok életük legszebb korát jelentik. 30-35 évesen, amikor mindenki érvényesülni akar, dolgozni, szeretni akar, szerettei között legyen. Öt évig érdemtelesen éltem, arra köteleztek, hogy megkérdőjelezzem az emberi faj emberiségét, hogy újraértékeljem az emberekkel való kapcsolatomat. Nem adok neveket, nem kezdetünk el ítélni, eléggé el vannak ítélve, valaki odafenn látja és megítéli cselekedeteinket, azt is érzik, hogy mi ismerjük tetteiket, nincs nyugalom.

Kezdem 1989. december 22-vel, amikor Romániában kitört a népforgalom. Enyeden voltam a 17-es cellában, miközben mindenféle zajt hallottam, embereket vittek dolgozni, a sürgős-forgás mikor rakták be őket a cellákba, nyugtalanságot észleltem. Az elzártság különleges szimulacra alakít ki, jobban hallottunk, érzékelünk dolgokat, amelyeket normális körülmények között nem észleltünk volna. Mi tudtuk például, hol tartózkodik a gárdián, melyik felől jön, hova megy, milyen látogatást végez, mintha éreztük volna ezeket a dolgokat. A börtönélet nem akármilyen élet, a közléseink bizonyos hangokon át történt, mindenféle módszerrel, minden emberi képzeletet meghaladta a közlési tudományunk, észrevettük, hogy az őrzőink nagyon barátságosak lettek hozzánk.

Éjjel egy óra körül december 22-én kinyílik a cella ajtó, az első cella, amelyikben én voltam, aztán következtek a többiek és Burs őrnagy, aki abban az időben a börtön nevelője volt Enyeden, odajött hozzám, vállon fogott és azt mondta, szabad vagy. Ritkán érzem, hogy ki megy a föld a lábam alól, azt mondtam, jobb minthogy kinn öljetek meg, itt öltök meg a cellámban. Megijedt, nem azért jöttem, hogy megöljelek! Hát miért jött, ha nem akar megölni, miért nem megy a többiekhez is, hogy ugyanezt mondja, miért jött egyenesen hozzám? Ez alkalommal is egyedül voltam. Lázongóbb voltam, szidtam Ceaușescut és a családját, sőt az én számlám ki volt töltve, több vagy kevesebb, mit számít?

Persze, ő kétségbeesésében, elment és kinyitotta a többi cellát is. Viszont láttam, talán öt év után először lancut, összeöleleztünk, aztán szaladtam oda, ahol televízió volt. Kinyitom a televíziót és hihetetlen információhoz jutok. Az a pillanat volt, amikor Iliescu közölte az országgal, hogy a Ceaușescu házaspárt menesztették és az országban bekövetkezett változások következtében elengedik a politikai foglyokat és így tovább. A dolgok nem mentek olyan könnyen, jött a börtönparancsnok, Tarcan őrnagy és még egy személy.

- Nem Szilágyi volt?

- Nem, ő a helyettes volt abban az időben. Aztán még egy ezredes Bukarestből, aki később lett parancsnok, és a parancsnokok parancsnoka Chis. Ők mindenkire oda jöttek, „tudjátok nem szabadítunk ki, menjtek vissza a cellákba”. Sorban mindegyiket begyömöszölték a cellába míg hozzám értek. Megvettem a lábam az ajtóban és szinte ordítottam „nem értitek, Ceaușescu nincs többé. S ha nincs, akkor, akik az árulók oldalán van, megfizet, aki a nép pártján van, az legyen vele! A nép mi vagyunk! Tehát, ettől a perctől minket szabadon engedtek, tovább a mi bajunk. Gondoltam, ha bedugnak a cellákba, kényük-kedvükre lemészárolhatnak, ha szabadon engednek, van lehetőségünk elkerülni a géppuskák szórását. Határozott fellépésemre a rabok el kezdtek dörömbölni az ajtókon. Kezdték az aktákat kitölteni, kértem táviratozzanak Bukarestbe, jöjjön a hadsereg, vegyen át, hisz az országot is ők irányítják. Ha nem tévedek, még egy egyezmény is született, hogy átadjanak a hadseregnek. Ők azt mondták, hogy a szekusok elmenekültek, elvitték a fegyvereket és, ha elmegyünk le fognak löni valamennyiünket, ami nem volt távol az igazságtól. Tényleg a szekusok elvitték a fegyverzetet magukkal. Itt Negrila kapitányra gondolok, aki abban az időben úgy bánt velünk, mint a kutyaival, kilépett az állományból. Összegyűjtöttek, beraktak egy dubába s elvittek Gyulafehérvárra. Ott egyenesen a szeku székhelyére vittek. Itt különleges dolgokat éltünk meg, mert az aki velem „párbeszédet” folytatott, a szekuritáté főinspektora, előkészítette az ebédet számunkra, jöttek és letartóztatták és a nagy vezér odakerült közénk és kért, hogy engedjék szabadon.

Persze voltak közöttünk, a cellákban olyanok is akiknek semmi közük nem volt a politikai cselekedetekhez, azokra gondolok, akik halálra voltak ítélve a szocialista gazdaság aláaknázása miatt, a valóságban egy banális sikkasztás volt, valami alakok, akik kolbászt töltöttek, csontokból, vagy olyan abberációk mint a tárgovístei almérnök, Boiangiu, azért ítélték halálra, mit ad Isten, a nép éhezését ő okozta. Persze nem nézett jól ki, hogy olyan emberek jelenjenek meg a televízió képernyőin, de a Nemzet Megmentési Frontnak, a mi televízió elé hozásunk, sokat jelentett. Például, hogy a hadsereg átvette a parancsnokságot, hogy a televízió nézők előtt megmondjuk, hogy mi vagyunk a kommunista rezsim, utolsó áldozatai, hogy szabadságunkkal megbukott a kommunizmus bástyája. Meg, hogy mondjuk el azt is mennyit szenvedtünk, Iancu Luciannal és Mateescuval mentünk a televízióhoz, voltak akik jóérzésből lemaradtak, haza mentek. Persze itt valótlán dolgokat is láttunk, voltak vagy nem voltak terroristák? Szerintem igen, én magam láttam, a bukaresti pályaudvar tetőzetén géppuskás alakokat, akik az ártatlan, jegyért sorba álló emberekre lőttek, halottakat is láttam. Az igazság nem derül ki, lehet az az ország vagyunk, amelyben ezeket lőttek le, de senki sem lőtt. Kevés idő múlva lehet azt mondják, hogy öngyilkosok lettek. Van áldozat, nincs bűnös. Végérvényesen ki a terroristák, mi a különbség egy katona és egy terrorista között? A katona védi a hazát, a terrorista saját népe ellen harcol, diverziót keltenek, hogy álnok terveiket megvalósítsák. Ilyen formán voltak az összes zászlóalj felkészítve a Ceaușescu-rezsimben, földalatti munka volt, s mikor földalattit mondok, arra gondolok, hogy álcázva, a nép tudta nélkül készítették fel őket, vagy importálták, Palesztinából, Iránból, Irakból, olyan országokból, ahol működött a terrorizmus. Nem véletlen volt a Ceaușescu iráni látogatása, akkor december 17-én. Bizonyára látták, a történelem felszínre hozott olyan dokumentumokat, mint a Z-terv, amelyben Ceaușescu az ország elpusztítását tervezte, a gátak robbantásával, a nép ellenében. Voltak, tehát terroristák, kár vitatni pro és kontra, mert derült égből nem lesz eső. Halottak voltak, a terroristák brutális beavatkozása miatt, de az se kizárható, hogy a katonaságot félrevezették, diverziót keltettek, mert nem tudták mit tesznek.

A szomorú az, hogy eltelt 11 év a forradalom óta és a románok szörnyű gazdasági helyzetben vannak, és nem kapjuk helyünk a világban, nem tudjuk, mit akarunk tenni és milyen irányba induljunk el. Még vannak közöttünk, akik nosztalgiáznak, nem értik meg, hogy vonalat kell húzni a múlt után, új mentalitásra, új életvitelre kell berendezkedni... Én köszönöm, elsősorban édesanyámnak, aztán a bel- és külvilágnak, hogy harcoltak életbe maradásomért, lehet ez késztetett hogy én is harcoljak a magam módján, például Ilie Ilașcu életéért, hogy emberjogi szervezetet hoztunk létre, amely békésen harcol a demokrácia megerősödéséért hazánkban.

Az emberek alapvető jogait tiszteletben kell tartani, de ez csak úgy valósul meg, ha, azok is betartsák, akik vezetnek minket. A szemafor elvét mindenkinek köteles betartani, csak akkor működik, ha aki a pirosnál áll megvárja míg zöld lesz.

Nagy bosszúságom az, hogy 1989. december 22-én, az enyedi 17-es cellából Bukarestbe vitt a katonaság és ott az ország negyedik embere az addigi törvényességért és emberi jogokért felelős egyén volt. Utólag, a főváros polgármestere egy lakást adott, amelybe beköltözhettem, az a lakás a Nicu Ceaușescué volt, ő Enyedre került a 17-es cellába.

Egy másik érdekes mozzanat, hogy az, aki elrendelte az én bebörtönzésem Nicolae Ceaușescu volt és öt év kegyetlen rabság után december 25-én reggel 6 órakor, tagja voltam annak a 13 személynek, akik eldöntötték Nicolae és Elena Ceaușescu törvény elé állítását. Legmerészebb álmaimban sem mertem volna ezt elhinni.

S azok, akik engem halálra ítélték, az a törvénykező csapat, most nemzeti hősnek nevez ki, vajon mikor hazudtak Robu generális úrék akkor vagy most?

Egy másik paradoxális helyzet később esett meg 1992. március 17-én pontosan 7 évre annak hogy nem jutottunk el Isztambulba, most ott voltam Iancu Lucian barátommal, a Boszporusz partján, egy padon és előtünk úszott el az Uricani nevű hajó. Hinnünk kell a csillagok állásában, a Jóisten rejtett útjaiban.

Mit mondhatnék még, mindent amit tettem ezért a nemzetért szenvedtem, sokan megértették, sokan nem. Még ma is akad, aki azt kérdi mi értelme volt? Ők nem értik, hogy volt egy elgondolásom, ahhoz ragaszkodtam, az életem feláldozása árán is és győztem, mert hittem benne. Mindent, amit átéltem összefoglaltam abba a néhány könyvben amit írtam, memoárok, versek. Minden ember élete egy regény, egyik izgalmasabb, eseménydúsabb, másik simább, szelídebb.

Öt év rácsok mögött rengeteg idő, gondoljanak bele, a perc egy óra, az óra egy nap, a nap egy hónap és egy hónap egy év. Pillanatok alatt különbnél külön gondolatok cikáznak át az agyon, kétségek gyötörnek, hogy megérsz-e még egy napot, legalább. Senkinek nem kívánom, hogy átélje, amit én átéltem, szégyelljék magukat a kínzóink, nézzenek szembe a tükörrel, és korrigálják szülői státusukat, ha egyáltalán szülők lehetnek az ilyen emberek.

Hadd olvassak verseket, én írtam:

Ritka eset, ma, nincs vágyam, nincs emlékem, ma,

Nem gondolok senkire, senki se gondol rám, ma.

A világ fájdalmából és boldogságából nincs részem, ma,

Senkit se várok és senki se vár rám, ma,

Én magam is elhiszem

Milyen meghalni való ez a ma.

Nem lesz alkalmam hasonló esetet megélni

A halálnak néha vannak érzései.

Én mindig tudtam vele szembenézni,

Beszéltem vele akarva- akaratlan,

Megkérdeztem tőle,

Aztán anélkül, hogy reszketnék vagy könnyeznék,

Mondtam, mehetünk, kész vagyok,

Hátat fordított és elment egyedül,

Azóta meggyőződésemm hogy érezni tud,

Lehet még jobban, mint egyes emberek

Az emberek olvasása

Az emberek, akiket nyomtatott betűvel írtak

Nehezebben olvashatók, mint a könyv

Az egyszerű emberek, a kézzel írottak.

Könnyin lapozhatók

Hogy átlátható legyen lelkük

Hogy elmerülj életük tisztaságában

Az első hideg ünnepi mondatok sorolása

Mások jó illatú betűk legelője

Amelybe elmélyedni készülsz örökre

Tudatosan elfeledve a haza vezető utat.

Kövek és kenyér

Egy hótalán decemberi napon

Megjelent Bukarest utcáin egy mezítlábas asszony,

Haja tele volt vérrel,

Járókelők dobálták, kenyérrel és kővel

Kiléptem a tömegből, kezét csókolni, ám

Mások csodálkozva néztek rám

Szabadság van, mondtam, de senki nem figyelt rám,

Az emberek dobálták kenyérrel és kővel

Kiontott vérünkkel-

Havazni kezdett a decemberi Bukarestben.

- *A büntetés alatt sok politikai foglyot munkára vittek. Magát vitték dolgozni?*

- Próbáltak munkára vinni, de kijelentettem, nem dolgozom többet a kommunistáknak

- *89 után találkozott valakivel azok közül, akik elítélték, megkínozták, nyomoztak ön után?*

- Találkoztam, nagyon sok személlyel. Kiszabadulásom után nagyon sok kínzómmal találkoztam. Nem érzek irányukban semmit. Úgy

nézem a dolgokat, ahogy történtek. Ami súlyos, az, hogy ők megalázot-
tan néznek rám, ami kitűnik a viselkedésükből, a szemükből.

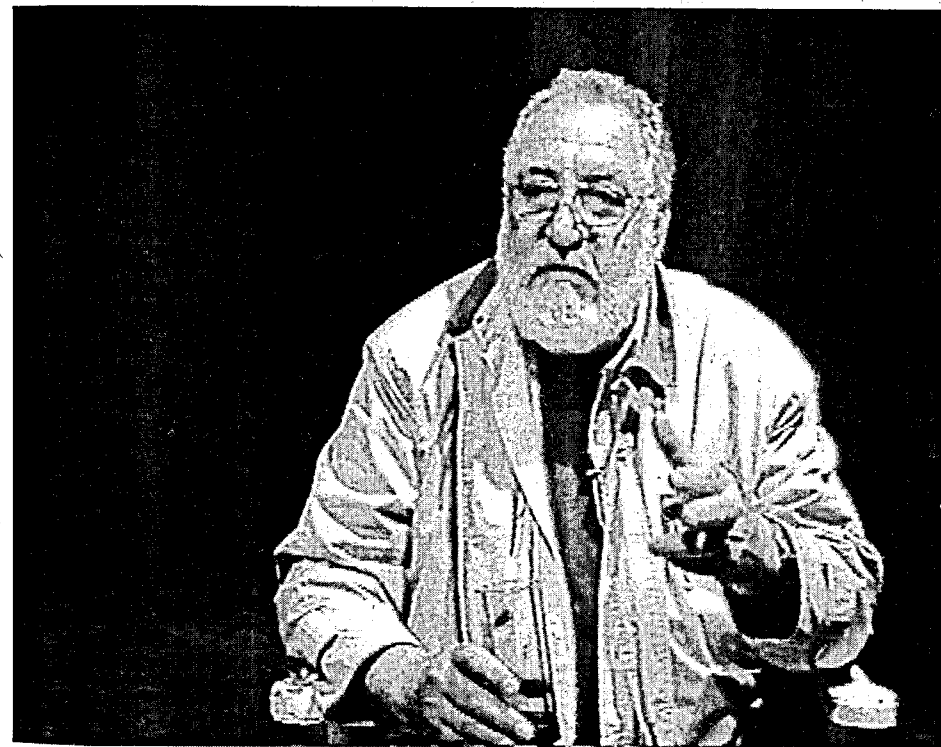
- A volt kollegákkal tartja a kapcsolatot? Főleg Lucian Iancu és Alexandru
Mateescu érdekel, de mások is. Találkoznak?

- A volt kollegákkal persze, hogy találkozunk, nagyon kellemes
beszgetéseink vannak, bár az emlékek nem kellemesek. Luciannal és
Andreescuval nagyon baráti a kapcsolatunk, bár a bezárásunk idején
sokat kísérleteztek, hogy tönkretégyék ezt a kapcsolatot, nem sikerült,
egy életre barátok maradtunk.

- Hosszú járatú hajóskapitány volt. 89 után visszamehetett volna a
tengerészethez. Miért nem ment?

- A következő ténytet kell elmondjam. Az első mesterségem a ten-
gerész, hajóskapitány. Most, amikor a kamerába beszélek a zsebemben
van az engedélyem, hosszújáratú hajóskapitány, bármelyik pillanatban
tudnék hajót vezetni. Két dolog tart vissza: az egészségem, az öt év alatt
sok betegséget felszedtem, kóros májgyulladásom és ízületi problémáim
vannak... és úgy látom, hogy fontosabb és hasznosabb, ha az embereket
segítő társadalmi dolgokkal foglalkozom.

IANCU LUCIAN

- Iancu Lucian vagyok, Konstancán lakom.

- *Mesélje el mi történt 1985-ben, melyek voltak az okok, amelyek oda vezettek ami történt?*

- Abban az időben a Konstancai Drámai Színház igazgatója voltam, egy országosan ismert színész, bukaresti színházakban játszottam, filmeket forgattam, mint igazgató olyan helyzet elé állítottak, félretéve az alap-tőke hiányát, azt, hogy nem volt megfelelő eszközünk egy előadás elő-készítéséhez, félretéve a cenzúrát, azt, hogy román darabokat erőltettek előadásra.

A legmegalázóbb az volt, hogy a saját lelkiismeretem ellen kellett dolgoznom. Egy orvosnak, a mesterség gyakorlása normális minden féle rendszerben, az elégtétel az mikor egy beteg megköszöni, hogy meggyógyította. Egy építő szintén, egy mérnök élvezzi munkája eredményét, míg nekem, mint színésznek, saját lelkiismeretem ellen kellett cselekednem, kényszerítettek, hogy hazudjak az embereknek, hogy a párt politikáját terjesszem, amiben én nem hittem. Azt mondjátok, igen, de párttag voltál, sőt nemzetgyűlési képviselőjelölt. Igen, párttag voltam akkor is amikor Gheorghiu-Dej azt nyilatkozta, hogy függetlenek lettünk Oroszországtól, a Szovjetuniótól, akkor, 1964-ben derültek ki a programok az ország kizsákmányolására a nagy testvér által. Abban a pillanatban mi is azt hittük, van esély arra, hogy minden megváltozzon. Abban a pillanatban nagyon sokan arra gondoltunk, úgy működünk, mint a viccben: sok autó, amelyek megállnak a stopnál, az amerikai elnök autója, a Szovjet főtitkár és a román elnök autója, akkor már Ceaușescu volt. Az amerikai kocsi jobbra jelzett és jobbra tért, az orosz autó balra jelzett és balra tért, a román elnök autója balra jelzett és jobbra tért, ez a vicc volt, amelyik a mi akkori lelkivilágunkat jellemezte. Tudtuk a világ két táborra van osztva, tudtuk, hogy nem lehet határozott döntéseket hozni, mert a szocialista tábor nagyon őrizték, pedig nagyon ingadozó volt.

Úgy gondoltuk, hogy belülről kell megváltoztassuk az ország politikáját, mi fiatalok akik másképp gondolkoztunk, mint a Moszkvában tanult pártveteránok, akik vazallusai lettek az orosz kommunizmusnak, az orosz ideológiának, nekünk fiataloknak kell a rendszert megváltoztat-

ni, azaz balra jelezni és jobbra térni, az ország politikájának a megváltoztatásával.

Jött az 1968-as Csehszlovákia lerohanása, akkor léptem be a pártba, azután a dolgok megváltoztak, Ceaușescu kimutatta foga fehérjét, az lett amit mindannyian tudunk, diktátor, nyoma se maradt a szabadságnak, és mi, színészek, akikről azt állítják, hogy szép hülyék vagyunk, a király udvarában is volt a bolond, aki az igazat megmondhatta a királynak.

Ez volt, ez kellett volna legyen a színész, az a bolond, aki cigánykereket vetett, de aki megmondhatta a királynak az igazat. Nekünk nem engedtek, hogy megmondjuk a királynak az igazat, a mi szerepünk az volt, mint a nép zömének a szerepe, hogy tapsoljunk és, hogy kiáltunk „Ceaușescu és a Párt” és így tovább. Elviselhetetlenné vált számomra és rengeteg dologra gondoltam, hogy kimegyek a színpadra és mondok olyanokat, hogy az egész terem kényelmetlenül fogja érezni magát és lesznek nézők akik... Akkor volt lehetőségem, mert nekünk színészeknek olyan kapcsolatunk volt a nézőkkel, hogy mondtunk a sörök között és ők megértették. Például ha valaki maszkot tett, az író utalt a maszkra, úgy oldottuk meg, hogy a közönség Ceaușescura gondolt, a színészek sokszor képeltolódást idéztünk. Egyet jelentett a szöveg, mást közöltünk mi egy egyszerű játsszával, vagy a szemünkkel jeleztük, vagy egyszerű gesztussal megváltoztattuk a darab üzenetét, csak hogy nekem nagyon kevés lett, nem beszélhettél félre egy kannibálnak, amelyik fente a kést, melegítette a kazánt, hogy megegyen, olyan volt, mint szúnyogcsípés az elefántnak. Elhatároztuk, hogy egy nagyobb visszhangot keltő gesztust teszünk. A sors úgy hozta, hogy megismertem Scaletchi kapitányt, aki ő maga is miután említettem kételkedett, az igazság az, hogy senkibe se lehetett megbízni, ezt nagyon megtapasztaltam, mikor kijöttem a börtönből és a szekus dossziém a kezembe került, hány, meg hány „jóbarátom” nyilatkozott a szekuritáténak különbnél különb dolgokat velem kapcsolatban. Kevés huzavona után elhatároztuk, megcsináljuk.

Tehát, rábízták egy hajó irányítását, amely Galacra megy, és a helyett, hogy Galacra mentünk volna, elmentünk Isztambulba. Nagyon jó. Megcsináltuk, tudják Scaletchi vagy Mateescu elbeszéléséből, mi lett a

következménye, vissza tértünk és letartóztattak. A dolgok nem voltak jól előkészítve, mi a Scaletchi parancsnoki mivoltára bíztuk magunkat, ő nem mérte fel a helyzetet, hogy a legénység új, nem ismerte őket, és azok a szekus titkos szolgálati tisztre hallgattak, nem Scaletchira. Ez volt. Visszatértünk és letartóztattak, persze nagy felhajtással, a hatása nagy volt, még akkor is, hogy nem értünk célt, mi a célunkat, egyfelől, elértük. Én, aki abban a pillanatban, a választásokon kellett volna legyenek, a jelöltek névsorán a fényképeim mindenütt kiplakátolva, és egyszer csak hallják rólam, hogy mit csináltam, hogy elfogtak, amikor más banditákkal eltérítettünk egy hajót, pontosan mikor Ceaușescu elvtársat újraválasztották, mert egy időben volt a képviselők és az elsőtitkár választása.

- Hárman voltak, akik eltérítették a hajót, kinek volt az ötlete?

- A dolgok ennél bonyolultabbak. Elég nehéz megállapítani. A sorrend úgy lenne, kérésem Scaletchi felé, hogy vigyen ki az országból, ez volt az első kapcsolatunk, ekkor jött Scaletchi azzal a gondolattal, hogy térítsük el a hajót. Repülők voltak eltérítve, de nagyon szigorú nemzetközi törvények voltak a hajók eltérítése ellen. Én nem is gondoltam egy konkrét hajóeltérítésre, én megkértem, jóllakva az itthoni helyzettel, hogy vigyen ki az országból.

- Akkor is voltak különféle módszerek a szökésre, zöldhatár, vasút, autó, hamis útleveél stb. Eltereltek hárman egy hajót, maga színész, nincs szenzációra vágyás ebben az egészben?

- De, hogyne volna. Ezt a szenzációt kerestem, színész vagyok, egész életemet arra tettem fel, hogy kalandfilmben játszjak nagy szerepeket, ami később a börtönben is megnyilvánult. Lehet, ez volt a megmenekülésem rugója, inkább voltam egy hős szerepet játszó, mint egy valós ember. Persze nem álomban éltem, minden valóság volt, az árpakása, a bezárulóság, a cellatársak előtti vécézés, kézzel fogható volt ez a sok nyomorúság, de mindenén túl ott volt a lehetőség, új meg új szerepek eljátszására. Természetesen, azok akik hallották az eseményeket a maguk módján magyarázták, gondolkodásuk szerint, egyesek azt mondták, egy nagy romantikus szerelem volt a háttérben, amely létezett a valóságban is és

elment Törökországba, mások, például az ügyész, aki csattogott és vilámlott ellenünk, azt mondta „nem értelek, ha tartozásod lett volna, ha gyerektartást kellett volna fizess, de így? Ezt értette ő az egészségből, ha tartozol elsőkhetsz, hogy ne kelljen kifizessd a tartozást, ez meghatározza a személyiségét. Egy szekus tiszt, egy ifjú főhadnagy, rám rontott mikor letartóztattak, ismert, hallott a színházban, nem volt kapcsolatunk, „minek kellett ilyen marhaságot csinálni, mindened megvolt, a fiatal leányok, a táncoslányok kézügyben voltak”, így látta ő a dolgokat, szerinte, ha volt egy csapat balerin a vezetésem alatt, elég volt, hogy terror alatt élj. Kevesen értették meg mit jelent a szabadság érzete, mit jelent nyomás alatt, érzelmeid ellenére dolgozni, az, hogy arra kényszerítsen valaki, hogy fehéret mondj arra ami fekete, hogy mondd, süt a nap, amikor felhős az ég. Kevesen értették meg ezt az ellenállást, miért kellett ilyent csinálni, meg volt mindened, ház, kocs, képviselő voltál, ők azt hitték, ha ezek megvannak, nem kell szabadság, sem büszkeség, sem becsület, sem szeretet, ők úgy látták, ha ezek meg vannak, nincs semmi kötelesség. Én, mint színész, mint színházigazgató nem dolgozhattam az elveim ellenére, lépnem kellett.

- Térjünk vissza, gondolatban az Uricani hajóra. Volt egy pillanat, elmesélték a kollegái, mi történt, hogyan zajlottak az események, de volt az a pillanat amikor egy óra járásra voltak Isztanbultól, és a legénység bezárta egy fülkébe és megfordította a hajót, mondta, úgy élte meg az egészet mint egy filmet, de a valóság kézzel fogható volt, mi történt Iancu Lucian személyével, fizikailag, és lelkileg, aki már nem volt színész. Mit érzett, mire gondolt?

- Érdekes, még most se tudom meghatározni pontosan. Az emberek megszokták, hogy kategorizálják a dolgokat, eseményeket. Például nem tudtunk indulni mert köd volt. Nem tudtuk mi történik. Scaletchi betuszkolt egy fülkébe, a legénység tudott rólunk, jöttek hajóra a kikötő parancsnokságról, elmentek, Scaletchi jött, mondta várni kell még, nem tudtuk miért, idegesek voltunk, miért nem indulunk, lefeküdtem és elaludtam, akkor ébredtem fel, mikor a hullámok ringattak a kikötőtől távol. Idegileg nem bírtam, lehúztam a függőnyt és elaludtam.

Nagy volt a lelki nyomás, amikor a legénység jött és azt mondták, ők mennek vissza, nekik szöktem, kiabáltam, hogy nem fogadnak szót a parancsnokuknak, alkudoztam velük, nem ment. Amikor Mateescu elvágta az ereit, mondtam, tegyék át egy közeledő hajóra, az egyik azt mondta jól van neki, inkább sírjon az ő anyja mint a miénk. Ilyen nép vagyunk, megérdemljük sorsunkat. Nem volt fegyverünk, nem kényszeríthettük, nem is azért jöttünk el, hogy valakit megöljünk, hogy menj a szabad világba más ember élete árán? Bekötöztem Sandu kezét, senki nem mert szól, féltek attól, ami velük történik, ha vissza érünk Romániába. Úgy cselekedtem, ahogy a helyzet megkövetelte. Mi, színészek át kell éljük a színpadon a felvállalt szerepet, de nem annyira, hogy Oféliát megfojtsuk a színpadon, vagy öngyilkosok legyünk, vagy amit a hős sorosa megkövetel, megmaradunk az énünkknél, ez a kettősség él bennünk.

- Mikor visszatért a hajó, két előadást rendeztek önöknek, egyet a kikötőben, mikor megérkeztek, egyet a tárgyaláson

- Igen, mikor elfogtak, az ablakon néztem ki, mondtam is Scaletchi-nek, nézd milyen fogadtatásba részesítenek... Három szerencsétlen, akiknek még fegyverük se volt, a legénység felvette a kapcsolatot a kikötővel, mondták, hogy nem volt semmi erőszak, verekedés, csak Mateescu sebesült meg a híres három „kalóz” közül.

Az ajtó becsapódott, berúgták, beözönlöttek a fülkébe előretartott pisztolyokkal, fel a kezekkel, megmotoztak, megbilincseltek és vittek a milíciára. Most is emlékszem egy milicista képére, mérgesen nézett ránk, verte a mellét, jött, hogy röhögjek, olyan komikus volt, nem tudtam elképzelni, hogy tud valaki olyan hülye lenni, hogy az bosszantja, mi elsöktünk és most megfogtak.

A második előadás tényleg a tárgyalás volt. Kuttyák, gépfegyveres milicisták, az összesereglett nép, tengerészek, hogy példát statuáljanak. Én, amikor szót kaptam egy elméleti vitát kezdtem a szabadságról, mint szükségszerűségről. Mondtam, hogy maga a marxizmus azt mondja, hogy a szabadság a szükség megértése. Ha megértésről van szó, akkor az szubjektív szükségszerűség. Én így értem, más másként. Hagyjad - mondta a bíró - érted te miről van szó, meg is vonták a szót, nézhettem a

napra. Egy nagy baklövést követtek el, ha nem féltették volna úgy fotel-jüket, hogy a párnák kicsúsznak a fenekük alól, nem dühödnek annyira fel, és minimalizálják a tetteinket. Bezárhattak volna engem, hogy ellop-tam valamit a színháztól, Scaletchit valami banális csempészésért, kitalál-hatták volna ezt a mesét. Ehelyett ők felépítették ezt a nagy színjátékot, nagy eseményt csináltak belőlünk, amit mi akartunk is. Anélkül, hogy akarták volna, a mi céljainkat segítették, magyarán könnyen elítélhettek volna, mint közbűnözőket, erre fel ők az adatgyűjtéskor is azt követték, hogy mi államellenes tetteket követtünk el, gyaláztuk az állam politikai felépítményét, mert mi azt nyilatkoztuk, hogy egy kapitalista országba akartunk disszidálni. Azt kérdezték, miért politikai menedékjog, mert nem gyakorolhattam hivatásomat érzelmeim szabad áramlásával. Ez a színjáték is igazolja, létezett politikai elnyomatás, és létezett ellenállás is.

- Az hírlik, hogy az egész színjáték a kikötő személyzet szigorúbb ellenőrzé-sére, főleg a navigációs személyzet megfélemlítésére szolgált, amely néhány ezer emberből állt, akik bármelyik pillanatban ott maradhattak bármelyik országban. Azt beszélték, hogy a kikötőben beszéltek a Scaletchi előtti és utáni éráról, maga szerint?

- Ez igaz a szekuritáté ügyködése szempontjából, a tengerészekkel szemben, ez után az eset után nagyon megszorították a csavarokat, ebből következik, hogy az emberek a maguk naivságában, és mivel tehetet-lenek voltak a szekuval szemben, minden haragukat ránk zúdították, bekapták ízt a szekus madzagot, még kiszabadulásunk után is átkoztak minket. Scaletchi kevesebbet tud, mert ő Bukarestben maradt, de én visszajöttem és éreztem a bőrömnön ezeknek a tengerészeknek és család-tagjaiknak a gyűlöletét. Az igazság az, hogy ők privilegizált helyzetben voltak, átmehettek a határon, hogy vásároljanak abból a kevésből, amit kiszállási díjként kaptak, egy dollár naponta, üzleteltek, külföldi cucco-kat hoztak eladták, egy videót, egy kazettopont, blúzokat... hozzá jutottak olyan dolgokhoz, ami másnak tabunak számított, persze, amikor levág-ták ezeket a privilégiumokat, haragudtak, nem azokra, akikre kellett volna, hanem ránk.

- Elérkeztünk az ítélethozatalhoz. Mondja el pontosan, mivel vádolták, kiért volt elítélve. Úgy tudom több ítélet is volt, ami a börtönben is folytatódott, biztos nem felejtí el a Poarta Albat, és az ott levő embereket, akikkel találkozott?

- 57 évre ítélték, azaz az évek összessége, 57 év börtön, 20 össze-esküvésért, 20 év sikkasztásban való bűnrészesség, 15 év kalózkodásért, 3 év illegális határátlépésért, összesen 58 esztendő. A legjobban az tet-szett az a sikkasztásban való részvétel, annak minősült az a tény, hogy eltérítettük a hajót, hogy egy bizonyos helyre elvigyen. Csak azt felejtet-ték el, hogy sikkasztásnak az minősül, ha az eltulajdonított tárgy hasznot hoz számodra. Sikkasztásnak bizonyult például, ha elvittél egy autóbust és pénzt gyűjtöttél az utasoktól, de nem minősült sikkasztásnak, ha el-loptál egy ágyút és löttél vele. Nyakunkba varrták a gázolajat is és a hajó kopását, összesen 200.000 lej, összeg amely igazolta a halálra ítélest. Sca-letchit kétszer ítélték halálra, egyszer összeesküvés, egyszer sikkasztás vádjával. A végén 20 évre ítélték abban a teremben, amelyben én azelőtt a törvénybíróként játszottam. Poarta Albara vittek. Scaletchi akart valamit mondani, lesz időnk intettem le, ruhát adtak, bakancsot, az egyik vastag talpú, a másik vékony, nem vettem észre, olyan végleges stressz állapot volt, vitatkoztam az énemmel, de tettem amit kellett. Úgy tűnt normális kerékvágásban zajlik az élet, sakkoztunk, beszélgettünk, ettünk s mégis a vérnyomás, a feszültség nagy volt, a leigázott én, mely arra kényszerült, hogy lassan meghaljon. Megborotváltak, szép fekete szakállam volt, megnyírtak, olyan juhnyíró géppel, láncra vertek, üllőn nyitolták ránk a vasat, érdekes volt, betettek egy cigánnyal egy cellába, aki mindig kér-dezte, nem adok-e a feleségének egy jegyet, de olyan kezdetleges volt, olyan hozzá nemértő a besúgás mesterségéhez, úgy kezeltek mint egy fogyatékos. Nagyon élvezte mikor én kenyeret kaptam, ő meg egy sült puliszkát, olyan barnára volt sütvé, kértem adjon egy darabot belőle, hadd kóstoljam meg, röhögő görcsöt kapott, de adott, nem is volt olyan rossz.

Itt Poarta Alba-n nagyon rohadt feltételek voltak, ott voltam azon a részlegen amit lefilmeztek, most is olyan szörnyű, most betettek egy vécékagylót, de különben az a vízesség, sötétség, szűk hely, nyomor.

Innen Enyedre vittek, a híres Enyedre, de nem mondhatom, hogy a raboskodás nagyon durva volt, nem, nem Enyeden voltam, előbb Raho-ván a fellebbezésig, ott jó sok időt ültem, majdnem egy évet, azután itt nagyon jó volt, kivittek az udvarra szellőzni. Egy kicsi udvar, amelyre nyíltak az ablakok, két ablakocska a halottaktól, akik halálra voltak ítél-ve, Scaletchi is aki hallotta a hangomat az udvaron, felmászott az ágyból az ablakhoz, megkapaszkodott a vasrácsokba és mutatta a győzelem je-lét. Néztem mennyire áthatotta a lelki összekuszálódás, ül a halálra ítél-tek cellájában és mutassad a győzelem jelét, nem semmi, arra gondoltam az ő jelzése a véget jelenti, a vég győzelmét. Győzelem volt abból a szem-szögből, amilyen hatást gyakoroltunk a társadalomra, annyi. Onnan Enyedre mentünk, meg kell mondanom, hogy azon az időszakon kívül, amikor láncra voltam verve, és amelyek nagyon kényelmetlenek voltak, felsértették a bokánkat, főleg mikor fürödni mentünk, a csóré lábamat érték, hordtuk zokni fölött, vagy valami rongyot tekertünk alája, de a fürdőben, ott nem lehetett, nem volt olyan szörnyű a bánásmód, mint akik a Duna-csatornához kerültek. Az alatt az idő alatt míg mi raboskod-tunk az egész népre nagy nyomást gyakoroltak, beleértve a gvárdiánokat is, ők is érezték a hiányosságokat, a hazugságokat, a társadalom egész szennyét. Ráadásul filmekben is láttak, kíváncsiak voltak, érdeklődve néztek rám, meg a korom is sugallt bizonyos tiszteletet, nem mertek ver-ni, vagy rám káromkodni. Egy gvárdián, Ciutanak hívták, mikor nem volt szolgálatban, jött kinyitotta az ajtót és azt mondta Iancu gyere ki. Ki megyek, még egy kollégájával volt, rám néz és azt mondja a barátjának, látod? Az válaszol igen, engem visszaküldtek a cellába. Fogadtak, hogy láttak engem egy filmben, talán a Pinteaban, és azt mondta az nálam van, én őrzöm, nem hitte el, így megmutatott. Bizonyára, ők is hallgatták a Szabad Európa rádiót, nem viselkedtek kihívóan. Egyszer, amikor a leá-nyom és a feleségem beszélőre jöttek, mondták, hogy ő egy fiúval barát-kozik, 17 éves volt, visszafelé, mondom ennek a Ciutanak, furcsa, hogy az a fiú egy nép ellensége leányával szóba áll, mire azt mondja, hagyjam, tudja a fiú mit csinál, mert ha kikerülök, ha valamilyen forradalom lesz, akkor én biztos legalább miniszter leszek. Sajnos, és nem miattam, de

azok közül, akik politikai fogolyként szenvedtünk, egyikből se lett nagy ember, mind egyszerű emberek, akik nem használták ki a forradalom adta lehetőségeket. Ügyeltek erre, a hatalomra jutott pártok is, nem sze-rették volna ha elrontsuk a pozícióikat.

Jut eszembe, a forradalom egy nagyszerű esemény volt, sokan önök közül már nem voltak rabok, nem egyezett a forradalom napja, a szaba-dulás napjával. Én a forradalmat a börtönben éltem meg. Néhány nappal azelőtt a börtön olyan volt mint egy méhkas, főleg, mikor Ceaușescu hazatért Iránból, egyszerre megállt a zümmögés a börtönben, nem hallat-szott a gatterek hangja, a hordók zakatolása, a közbűnözők, akik jobbra-balra csoszogtak, síri csend volt. Egy cellatársam, szekustiszt volt, Japán-ban diplomata, aki Ceaușescuról úgy beszélt mint a főnökéről, és azt vallotta, hogy az országot vaskézzel kell vezetni, mire én azt mondtam megrozdásodott az a vas, a kemencébe vele, a kohóba és kész. Ő Tokió-ban volt diplomata, és butául aláírt valami aktát a konzul helyett, amely-ben lemondott egy területről, vagy épületről, már nem tudom, egy román állampolgár részére, aki megkapta a japán állampolgárságot, a lényeg az, hogy az állam elvesztett valami dollárokat, börtönbe került és itt folytatta a besúgás mesterségét.

Ennek az úrnak Ceaușescu kultusza volt, mindent készpénznek vett, amit az újságok írtak, nagyon gyűlölte a magyarokat, fel volt háborodva mikor azok konzulátust kértek Kolozsvárra, egy idegroncs volt, egy alak, akit az egész börtön megvetett. Egy adott pillanatban, halljuk a hang-szóróban, hogy Ceaușescu hazatért Iránból, beszédet fog mondani a rep-téren a tv és rádió csatornákon, utána folytatták a műsort azzal a meg-szokott hazafias programmal. Jelenlétozás után ebben és ebben az órában, megint Ceaușescu. Mondom, magamban, valami nincs rendben, s ahogy el kezdene beszélni, kikapcsolják a rádiót, a difuzort, jött a szám-lálás, én Ciutara nézek, mi történt, az úgy tesz mintha nem venne észre, névsort olvas és ott hagy a csendben. Én mondom ennek, hogy hallod, a főnököd bajban van, vagy megtámadtak a magyarok. Nem lehet, uram. Másnap csend, kivisznek az udvarra, levegőzni, másnap 18-a volt meg-történtek a temesvári események. Csak engem vittek ki, mert őt munkára

vitték, valami zsákokat varrt egy mellécellában. Forgolódtam, azt mondja Iancu úr, jöjjön közelebb, én megmondom, nagy mészárlás volt Temesváron, a szekusok az emberekre lőttek, ez nem fog pezsgőt inni szilveszterkor, mondja Porha őrmester. Mikor meghallottam lúdbőrös lett a hátam, de nehogy mondjon valamit ennek, akivel a cellában van, nem szeretnék rosszul járni. Uram, én színész vagyok, hogyan tudnék hallgatni. A cellába érve nem mondtam meg, mit mondott Porha, tudja meg hogy megjárta a bosszi, így neveztem a nagyfőnökét, nem hitte. Egyszer jön a börtön igazgatója, azt mondja Ceaușescu elfutott, ki fogtok szabadulni, megkapjátok a ruhákat, pénzt, amit kerestetek, s mehettek haza. Ránézek a cellatársamra, mit szólsz a Bossziról, nem szólt semmit. Kiment az igazgató, benn maradt a nevelő. Iancu úr, én rendes ember voltam, még egy könyvet is adtam – szerencsétlen már alkalmazkodott az új hatalomhoz, azt hitte mint Ciuta, hogy most belőlünk miniszter lesz... Megnyugtattam, nem fogjuk villamosszékbe ültetni, végeztük a dolgunkat, kimentünk a televízióhoz, itt Caramitru, kereszttel a kezében, szövegelt: Úristen az Ébredj román-t éneklik, nem jött, hogy higgyük, könnyes volt a szemünk, az összes cellát kinyitották, öleltük egymást. A dolgok közben súlyosabbá váltak, lőttek az utcákon, megkezdődött a nagy konfliktus, jött a helyettes beküldött a cellákba, mire én azt mondtam „főnök úr, az összes nevében beszélek, akiket itt lát, magának is eljött az igazság órája, látja mi van a televízióban, itt az ideje, döntse el melyik párton áll. Vagy velünk van, vagy az egész nép ellen, mi a cellába többet nem megyünk vissza, ki biztosítja nekünk, hogy ha bemegyünk nem fogják ránk az automata fegyvereket, nem nyírnak ki valamennyiünket. Akkor ez a Porha, aki éppen szolgálatra jelentkezett, mondott egy nagyot, Iancu úr, ide csak az én testemen át teszi be a lábát, ő állt automata puskával a bezárt ajtónál. Tetszett nekem ez az ember, kár, hogy nem láttam, most mikor Enyeden voltunk. A parancsnok beleegyezett, hogy az ajtók maradjanak nyitva, de mi menjünk be, még nem tudjuk hogy alakulnak kint a dolgok, nehogy bekeveredjünk az harci cselekményekbe. Igaza volt, mert mi nem tudtunk kimenni, mert a börtön kapujánál összegyűlt fél Enyed, azok, akiknek rokonuk volt benn, s rá-

adásul a közbűnözők verték bakancsaikkal a rácsokat, betörték az ablakokat, mindenki ki akart menni a börtönből. Reggel kiengedtek Fehérvárra mentünk, ahol pont a szekuritátéra kerültünk, a folyóson, földre húzott sapkával, egy fotelben ült a szeku főnök, itt a hazafias gárdák tagjai hemzsegték, megöleltek, cigarettát, whiskyt adtak, igyatok szívjátok, az ők fiókaiból valók. A menzások ennünk adtak, tehát ettünk a szekuritáté étkezdéjében és vártuk, hogy a vonatok járását megtudjuk. Bár Bukarestben maga a pokol volt, de a vonatok közlekedtek. Az állomás felé mentünk, hazafias gárdától kísérve, mikor megláttak körül véve és csomagokkal, azt hitték mi vagyunk a szekusok, majd szétszedtek, szerencsére egynek volt annyi esze, megmondta, ezek a mi embereink, politikai foglyok Enyedről. Hogy ezt meghallották, ölelgettek, érdeklődtek. Scaletchi felállt, kidugta a fejét a busz ablakán, és beszédet mondott, megszabadulva Bukarestbe mentünk, átvettek a nemzeti megmentési front emberei. Costel Costantin kollégámnak, gépfegyver lógott a mellén, jött és átvett az állomáson és elkísért az 1. kerület polgármesteri hivatalába, karácsonyi énekek hallatszottak, ott elfogott a sírás. Nem sírtam a börtönben, közben meghalt anyám, értesített a parancsnok, nem sírtam, megkövültem. Itt, mikor meghallottam a dallamokat, azt éreztem, az a világ közeledik amelyért szenvedtünk, eszembe jutott Tudor Mușatescunak az Egy téli éjszakai álom című könyve, a téli kolindálások, az első osztályos ábécéskönyv. Szenzációs élmény volt egy pár napig, és ha létezett vagy nem a forradalom, vagy csak a szekuritáté két alakulatának a harca, volt, az amerikai meg az orosz, vagy csak egyszerű államcsíny, nem tudom, de az én lelkemben forradalom volt, mint ahogyan forradalom volt az emberek többségének a lelkében. Megható volt minden, ahogy a katonák díszítették a karácsonyfát, történytárral a derekukon, ahogy emberek beszéltek a szokásokról, egy csodálatos pillanat volt, az emberi szeretetről, a megbékélésről, a hazugságoktól való megszabadulás, hogy később megint zavaros lett a világ, azt mindnyájan tudjuk.

- Hol és mikor hallotta a Ceaușescu házaspár kivégzését?

- Bukarestben voltam egy rokonomnál, hazajöveletem előtt, tárgyalásról beszéltek, ítéletről.

Persze éjjel-nappal hallgattuk a híreket, néztük a tv-t, a kivégzés hírére mindannyian buta örömet éreztünk, mert akartuk, hogy a rosszat megbüntessék, ez a dolgok rendje, ha filmet nézünk azt akarjuk a rossz nyerve el méltó büntetését, s ha lehet ugyan azzal az érmével. Ez esetben Ceaușescu sokat tudott volna mondani azokról, akik átvették a hatalmat, az ő megöletésük nem segített a fejlődésben, hogy rossz színben tűntünk fel, mint nép, amely nem tartja be a törvényeket, de abban a pillanatban, azt éreztük megkapták méltó büntetésüket.

- *A börtönben megváltozott valami az ön és az emberek közötti kapcsolatokban?*

- Ez tényleg jó kérdés, izgalmas. Valóban a durva bánásmód után az ember hajlamos, hogy általánosítson, és feketében lássa a világot. Én is elcsúszhattam volna ezen az úton, de szerencsémre nem ez történt, talán azért, mert színész vagyok, mert a börtönben olyan élményekkel teltőttem az emberi kapcsolatok terén, olyan szerencsém volt, hogy veletek lehettem, a börtönben, olyan emberekkel, akiknek hasonló intellektuális adottságaik voltak és akik nem voltak hibásak, nem volt hibaérzetük, lelkiismeret furdalásuk. Ezért voltunk valamennyien reménnyel telítve, ennek magyarázható, hogy én soha nem éltem át, hogy 20 évre elítéltek, a 20 nekem csak egy szám volt, nem egy idő amely ördögi lassúsággal telik, előbb egy hónap, aztán egy év, két év, három év... húsz év... Sose számoltam, hogy fogok kinézni, mikor szabadulok, mert az én életem másodpercekben mérődik, ma ebben a percben létezem, holnap, ha az Isten is úgy akarja nem, úgy, hogy nem kezdtem el számolni a húsz év perceit. Abban a hitben élve, hogy bármelyik percben történhet bármi, ok, amiért mondtam a kollegáimnak, uraim, ettől a pillanattól ne hagyják el a rádiókészülékeiket, románok! Ne hagyjátok el a rádiókat, fontos hír következik az ország számára, ahogy azt augusztus 23-án tették. Én is ezt hirdtettem, történni fog velünk valami, és történt, mindenki keresztet vetett. Az Úr adjon neked egészséget, adja az Isten, hogy úgy legyen ahogy mondd. Megtörtént, mert azt kérdeztem, te mi voltál? Tanár, ügyvéd, diplomata és így tovább... Hát, most itt vagy, de holnap lehet fordítva, és lett. Ilyen optimista voltam és ezt sugalltam a többinek is, ezt

az optimizmust. Vicceket mondtam, bátorítottam, megnevettettem, kisimítottam ráncaikat, egyféle színész voltam, ennek köszönhető, hogy évekkel később, amikor most találkoztunk, azok, akik Enyeden voltunk a 80-85-ös években és a forradalomig, azt mondják, hogy én tartottam a lelket bennük, holott a kapcsolat nem csak az én részemről volt, hanem fordítva is, olyan élményben volt részem, megismerve mások belső, lelki világát, mindenik által gazdagodtam, megismerve jóságukat, nagylelkűségüket, büszkeségüket, néha gyűlöletüket, kiborultságukat. Mikor megosztasz valakivel egy darab szalámit, amit otthonról kaptál, mikor valaki kap egy darabocskát túró, Năstăsescu kapott, mert ő alultáplált volt, neki adtak pluszba egy darabocskát cukrot, összetörte, elosztotta velünk, a másik kettővel, akikkel egy cellába volt. Ilyen gesztusok megismogatták a lelkünket, ezért mondom, hogy nem csak én, aki vicceket mondtam nekik, meséket, hogy lelki moráljukon emeljek, én is gazdagodtam, mert ilyen emberek voltak mellettem, a szenvedések idején.

- *Ma, egy mosoly, egy szál virág többet ér, mint a börtönévek előtt?*

- Kétségtelenül. Ez a tapasztalat, amit megéltünk a börtönben, megtanított a dolgok értékelésére, a mosoly értéke, egy szál virág, a nők ruhájának színárnyalatai, egy hagyma, egy tojás, amit öt évig nem eszel fantasztikus értéket kapnak. Most 4-5 tojást odaütsz, tükörtőjást készítesz, észre se veszed, de ha nem eszel öt évig, akkor milyen nagybetűs értéké válik. A dolgok értéküket veszítik, ha nem adunk kellő jelentőséget nekik, olyan, mint a Kék madárban, amikor a hős keresi a boldogságot, és a kék madár, a boldogság ott van mellette. Így vagyunk mi is nem vesszük észre mikor nőnek fel a gyerekek, mikor vénül meg az asszony, mikor vénülünk meg mi, nem értékeljük az évszakok múlását, csak azt, hogy nem fizettük ki a számlákat. Egy idegőrlő gépezet tagjai vagyunk, nem értékeljük a körülöttünk levő szépségeket, az összes árnyalatokkal, amelyek a boldogságot alkotják, ezeket a csillogó értékeket kell naponta kiválogassuk a rengeteg gaz közül, ezért köszönöm a kérdésed ez az értéke annak amit végig szenvedtünk fogságunk éveiben. Persze, nem kívánom senkinek ezt a tapasztalatszerzést, de ha mi már megéltük, örvendek, hogy hasznunkra vált.

- Szabadulása után a színészetet folytatta, nehéz volt visszatérni a színpadra?

- Nem volt nehéz újra színésszé válni, a valóságban nem váltam színésszé, ez annyira beívódott minden idegembe, hogy nem tűnhet el onnan, még akkor sem, ha más foglalkozásba kezdenék. Azon gondolkodom, farmer leszek, nem tudom, hogy lehet megélni belőle, de szeretnék a friss levegőn élni, annyi színpadi por, és kartonfák után, annyi reflektorfény után a nap helyett, a természetben szeretnék élni. A feleletem az volt, hogy nem volt nehéz a színpadra vissza kerülni, olyan ez mint a kerékpározás, hamar vissza szoktam, új kollegák voltak a régiék mellett, nagy lehetőségeim voltak, játszottam Bukarestben, a BBC egy filmjében Caramitruval, most két-három éve játszottam Csehov Három nővér című darabjában, Franciaországban, ott voltam négy hónapot, francia kollegákkal játszottam, nagy élmény volt, aztán játszottam a konstancai színházban, nem voltam filmcsillag de játszottam filmekben, tehát visszatértem gondok nélkül.

- Az interjú alatt, elővett egy pipát, mi van azzal a pipával?

- Ez az a pipa, amit Scaletchi faragott éppen azon a napon, amikor a hajóval elmentünk. Nézd, adok neked egy pipát, mert jól áll, úgy nézel ki mint egy tengeri farkas, az a pipa szolgált a börtönben, mert az ujjaim megszokták, hogy ceruzát fogjak a kezemben, hogy írjak, ezt a pipát és azt a ceruzahegyet, amit ti hoztatok, míg jártatok dolgozni, mert szerettem szavakat felsorakoztatni a papírra. Nem szivaroztam, a feleségem küldött illatos francia dohányt, és egyszer a parancsnok meg is kérdezte, ki szív kentet, mondtam senki, én füstöltem el egy pipa dohányt, elkérte, éppen írtam valamit és a ceruzát oda rejtettem, ránézett, azt mondta szép és visszaadta. Nem gondolt arra, hogy kinyitja, de a szívem úgy vert, mint egy ijedt verébnek, a többinek is, ők tudták, hogy a ceruzavéget oda rejtettem. Ez ennek a pipának a meséje.

- Azok után, amiken átment, hősnek képzei magát?

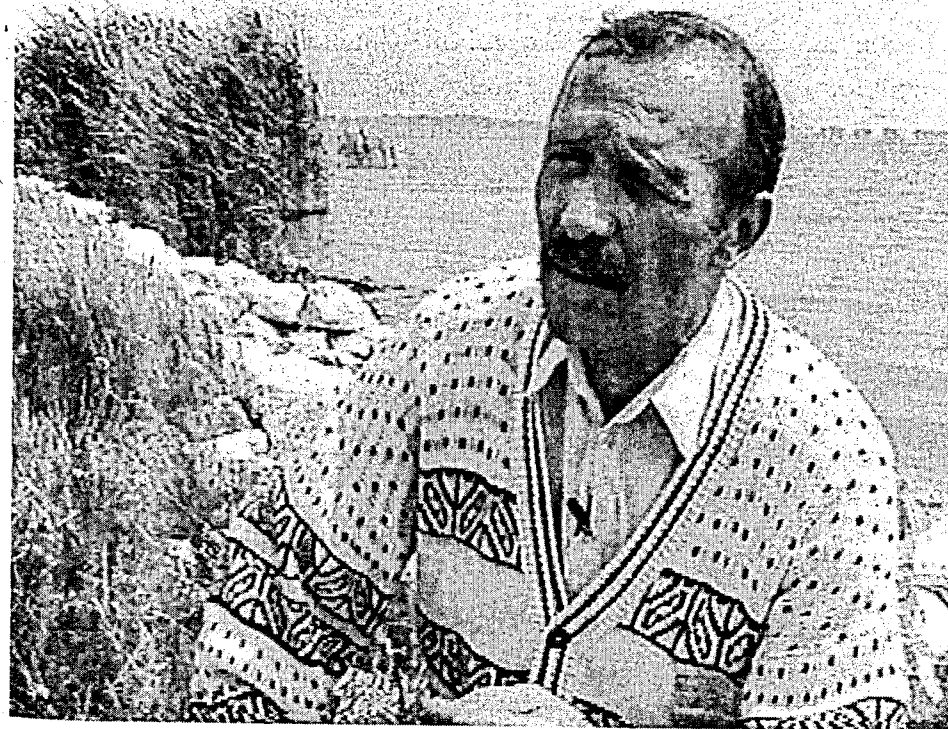
- Hős, sohasé. Egy dologgal meg vagyok elégedve. Valaki megkérdezte, amikor megláttam a szekus dossziémat, a per anyagát és benne a

barátok nyilatkozatait, volt barátok, egyesek elég közeliak, akik minden marhaságot írtak rólam, elmeséltem egyik-másiknak ezeket a nyilatkozatokat, és megkérdezték, nem kentél le egyet, azt mondtam ez az ők problémájuk, én az én dolgomat elvégeztem. Tudom ki vagyok, azt is hogyan reagáltam, amikor arra sarkalltak, hogy beáruljak valakit, azt is hogyan reagálok, mikor segíteni kell, mikor éhes vagyok, vagy szorult helyzetben. Megismertem magam, az aki azt tett amit tett az az ő problémája, ő kell tükörbe nézzen, a saját szemébe, és ha tetszik neki amit lát ez is az ő baja. Azért mondom, nem vagyok egy hős, a hősiesség, más dimenziókban rejlik, az túlvilági, az én szememben hősiesség az ha lemondasz tudatosan az élet feláldozásának árán is ha kell, egy hi' ... kéiben. A lengyel brigád gesztusa, akik karddal vetették magukat a ... kokra, és most hallottam, hogy egy ilyen csoport volt a román katonák között is nem tudom hol és mikor, de erről a lengyel brigádról sokan beszéltek, szerintem ez egy hőstett, én láttam a nekifeszülő lovakat, a kardot emelő hősöket, ahogy az ég felé emelkedtek.

- 1989 decemberében, változásra számított, mi valósult meg az eltelt 11 év alatt, azzal szemben amire várt?

- A változás megtörtént, tudott dolog, úgy gondolom tévedtem, jobban, mint bárki más, lévén egy romantikus alkat, azt hittem olyan mint egy algebra feladat, ha elírsz egy jelt megváltozik az eredmény, az élet egy nagyon komplikált algebra, azt hittem a forradalom ez a jel, és a változáshoz vezet, de az igazi változás még várat magára. Én továbbra is optimista vagyok, annak ellenére, hogy a szekusok vették át a gazdaság irányítását, új helyzet, új ember alapon, és ahogy azt a híres Tudor Mușatescu drámaíró mondaná, az elsők örülnek és kezdtek is megörülni, elárulják egymást, börtönbe kerülnek, elkobozzák a vagyonukat, villákat kezdtek építeni, meggazdagodtak a forradalomban, eladdig a háborús gazdagok voltak, ezek forradalmi gazdagok, nem irigylem őket, de nem is hiszem, hogy ez a gazdagság befolyásolni tudja az ország jövőjét.

MATEESCU ALEXANDRU

- Alexandru Mateescu vagyok, Dobrudzsában születtem, ott élek ma is Cogealac faluban.

- *Mondja el mi történt 1985-ben, mit követett el és mi történt önnel?*

- Hogy megértstük 85-öt, korábról kell kezdenem, 83-tól, amikor egy kivizsgálás után, arra akartak kötelezni, hogy információkat szolgáltatssak két török nemzetiségű, török állampolgárról.

Természetesen vissza utasítottam, mindenképpen be akarták zárni őket, azt tegyenek velük amit ők akartak. Hamis tanúzásra kértek, amivel nem értettem egyet, innen kezdődtek az én bajaim. Kivizsgálás következett, fenyegetések, kirúgtak a pártból, mert nem jelentettem politikai, morális garanciát, és felbontották a munkaviszonyomat a Navrommal, ahol dolgoztam. Nagyon elégedetlen voltam és menekülést kerestem, de nem sikerült. A Márvány tenger szíriai partjaihoz értem, a legénység elfogott, hazahoztak és elítélték 3 év, 6 hónapra, törvénytelen határátlépés vádjával.

- *Kormányos volt a román kereskedelmi flottánál?*

- Igen. Innen indult a baj. Nekem tisztességtelennek tűnt, hogy megtagadják valakinek a munkához való jogát. Kirúgtak a pártból, ez nem számít, de munka nélkül is hagytak, ezt nem tűrhettem. Mikor kiszabadultam a börtönből, először tíz hónap börtön után azt mondtam magamnak, itt nem maradhatsz.

Kiszabadulás után készültem valakivel, hogy kivisz az országból, amikor talákoztam Florentin Scaletchivel, akivel régóta ismertük egymást. Egy hajón szolgáltam az apjával, és vele is. Neki is korlátozásai voltak, mert a nemzetközi navigálási engedélyt a szekuritáté hagyta jóvá. Ha valamelyiknek a kék szeműek közül úgy tetszett, azt mondta „te többet nem utazol külföldre, akkor nem utaztál, az ő döntését nem változtatta meg senki, még akkor sem, ha csak egy törzsőrmester volt, ilyen jogaik voltak, mondhatni élet-halál urai. Akkor Florentin, tudva miken mentem át, szolgálatba menet megállított, egy februári éjszakán 1985-ben, és megkérdezte, mit csinálok? Hogy-hogy mit, el akarok menni az országból. „Nézd, az a helyzet, adtak egy hajót, hogy vigyem föl Galacra,

magammal viszlek” – mondta Scaletchi. Megfogtam az Isten lábát, örvendeztem, kész, mehetünk. Gyakrabban találkoztunk, egyszer azt mondja, nem megyünk kirándulni, föl kell vinnem a hajót Galacra, meg van rakva vasércel. Nincs semmi baj – mondtam, de miért késlekedünk, közelednek a választások. Ez, úgy március elején volt, közeledett 17-e a választások napja. Közvetlen a választások idején indulunk, számítgatásaik szerint, motorhiba, meg miegymás eljött 15-e. Azt mondja Scaletchi, jön velünk még egy nagyon fontos személy. Sose kérdeztem, ki az. Iancu Luciant az indulás előtti napon ismertem meg. Miért nem mondta hamarabb, nem tudom, félt, vagy azt hitte meggondolom magam... Tehát a behajózás napján megismertem Iancut.

– *Milyen hajó volt?*

– Egy 12500 tonnás cargo, amely ércet szállított a Galaci Vasipari Kombináthoz. Felértünk a hajóra, a helyettes megkérdezte ki vagyok, azt mondtam én vagyok az új kormányos. Kérte a tengerész igazolványomat, igaz, azt mondtam, hogy Ionescunak hívnak, félttem, hátha ismeri a nevemet, elhíresült név volt a 83-as események alkalmával. Abban a pillanatban közbe lépett Scaletchi kapitány és azt mondta „az ő könyve nálam van”, a beosztott nem kérdezősködött tovább. Elkezdtek a horgonyfelvonási műveleteket, Konstanca kikötőjében, de késtünk két óránál is többet olyan köd ereszkedett alá, hogy a navigátor nem volt hajlandó kivezetni a tengerre. Egy pillanatra felvetődött, hogy hagyunk mindent, nem megyünk sehová, de nagy volt a rizigó, két potyautas volt már a hajón, én és Iancu Marin, bármikor megkérdezhették mit keresünk ott.

Fölszállott a köd, a navigáló pilóta döntött, kihajóztunk Konstanca kikötőjéből este 7-8 között, lehet valamivel később. Hajóztunk Galac felé egy órát, amíg besötétedett, a legénység lefeküdt, csak a motorkezelők maradtak, egy mechanikai tiszt, a parancsnok, a hajózási tiszt, a többi lefeküdt, szabadok voltak. Egy adott pillanatban, Galac felé navigálva, a kapitány magához hívatott, elengedte a kormányost, haladtunk még Galac felé, aztán, kaptam a „jobbra fordulj” parancsot. Tudtam hová megyünk. Lassan jobbra tértem, beálltam 168 fokra, az Istambulba vezető

út. Nagy volt az izgalom és a félelem még nagyobb, csendben hajóztunk egész reggel fél ötig.

Reggel öt után, jött a navigációs, talán a wc-re akart menni, másképp mivel magyarázható, hogy fel kelt abban az órában. Mikor kijött a kabinjából, rájött, hogy a hajó nem jó irányba halad, holott ebben az órában már kikötőben kellett volna legyünk, mert a Konstanca-Sulina útszakasz hat órát vett igénybe, mi már tíz órája navigáltunk. Persze, navigációs tiszt lévén, fölvetődött benne a kérdés, miért megy még mindig a hajó, megnézte a „girókompasszt”, amely a vezér ponton található és látta, hogy 6 fok helyett, amely Sulina felé vezet, mi délre megyünk, és rájött, hogy valami történik. Egy külföldi kikötőbe való út előtt jönnek a hivatalosságok, milícia, nagy ellenőrzések vannak, ami nem történt meg indulásunk alkalmával. Ment, riasztotta a legénységet, mit mondott nekik nem tudom, de ránk rontottak, nagyon röviden azt mondták, „idáig ti navigáltatok, most rajtunk a sor. Még egy óránk lett volna Istambulig, már a török nemzeti vizeken jártunk. Mi ketten voltunk a vezérfülkében, Iancu a fülkéjében volt, ők 18-an voltak, ki volt zárva a fizikai ellenállás, de eszünkbe se jutott. Hogy később miket mondtak, fegyverünk volt meg miegymás, ez a kékszemű fiúk találmánya volt. Levitte, elzártak egy fülkébe és vissza navigáltak Konstancára.

A helyzet kétségbeejtő volt, tudtuk milyen hatalmas büntetés vár ránk. Egy adott pillanatban eszembe jutott, hogy a hajón, a világ minden táján, van egy szabály, az emberi lény egészségének védelme. Függetlenül, hogy kiről van szó, legénységi tag, utas, ha kritikus helyzetben van, a kapitánynak kötelessége, megmenteni az illető életét. Kétségbeesésemben, vettem egy pengét és felvágtam az ereimet a bal kezemen. Kötelesek lettek volna áthelyezzenek egy másik hajóra vagy vigyenek a legközelebbi kikötőbe. Eszük ágában sem volt, mentünk Konstancára. 12 órát utaztunk egy kötéssel a kezemen, nagyon kezdett fájni, egy orvos tudja milyen következményei lehettek.

– *Elsősegélyben sem részesítették?*

– Az első segély az volt, hogy elköötték a karomat, felkötötték könyökben, nem volt mit csináljanak, nem volt orvos a fedélzeten. Köteles-

ségük az lett volna, hogy bevigyenek a legközelebbi kikötőbe, vagy áthelyezzenek egy szembe jövő hajóra, amely a kikötő felé tart. Nekünk, másfél óránk volt Isztambulig és 12 óránk Konstancáig. Fordítva cselekedtek, félelemből, vagy elvhűségből, nem tudom. Inkább a félelem, ők nagyon jól tudták, mit kellene tenniük, de a félelem, hogy mi lesz velük az országban, legyőzte emberi tartásukat. Beértünk a kikötőbe, félig ájult voltam, amikor ránk rontottak a civilek a kabinunkra, szekus tisztok voltak, akiknek nem adtam hamis nyilatkozatot a török állampolgárok ellen, hogy bebörtönözzék őket. Azokat megismertem, ők is megismertek. Felforgatták a fülkét, mit kerestek, nem tudom. Egy adott pillanatban, az egyik azt mondja a másiknak „te milyen kormányos ez, ez Sandu Mateescu, nem ismered?”. Kezükben voltam. Befejezték a kutatást, lenn egy kocsisor várt, egy mentő, farkaskutyák, állig felfegyverzett milicisták.

A hajó hágsóján elvesztettem eszméletem, nem tudom, hogy, a kórházban tértem magamhoz. Ott megműtötték a kezem, történetesen a kikötő kórházának az igazgatója volt a gárdás. Mikor műtött, egy kéruhás vallatni kezdett, mire az orvos azt mondta, hagyd, fejezzük be a műtétet, ez az ember nem tud válaszolni, sok vért veszített. Ott kellett volna maradnom pár napot, de ki adták az ukázt, vittek a Lenin utcába, a konstancai szekuritáте központjába. A pincében ébredtem föl eszméletlenségemből. Ez vasárnap éjjel volt. Reggel 6-kor kezdődött a kihallgatás. Előbb elmentek házkutatást tartottak, nem nálam, Scaletchinél, mert érdeklődtek, milyen értékes tárgyai vannak. Olyan kérdéseket tettek föl, amelyek nagyon megleptek. Külföldi kapcsolatok, ismerősök, nem tudtam összefüggően beszélni, még alélt voltam. Ők kérdeztek, ők válaszoltak, én csak alá kellett írjam. Nem írtam alá. Felragadott egy vasrudat, olyant, amilyent a betörők használnak és fejbe akart csapni, a felkötött kezemet emeltem védekezésre, rácsapott a rúddal, elájultam. Rájött hogy nem kellene üssön, de ahányszor rossz választ adtam, rácsapott a fájós kezemre. Lényegtelen, hogy kellett volna vezesse a kihallgatást, a tény az, hogy 10 óra felé, kinyílt a folyósó ajtaja és hallom, hogy „hol van az a lancu, én nagynemzetgyűlési képviselőt akartam belőle csinálni és ő elsökök az országból, hol van, a saját kezemmel fojtom meg”. Az egész

vallatás, tárgyalás, fellebbezés, ítélet alatt ez az egy dolog érdekelte őket, hogy lancuból képviselőt akartak csinálni. Ettől úgy félték, mint ördög a tömjénfüsttől. Az ügyész azt mondta, mi a többiek szintje fölött éltünk, jó dolgunk volt, pedig valamennyien kenyérbonra vásároltunk, sötétségben éltünk, így jutottunk el a halálos ítélethez és a 20-20 év szabadságvesztéshez.

- *Hogy hívták a kihallgató tisztet?*

- Nem tudom, őrnagy volt, sose mondták a nevét. Nem tudom, ha lancut és Florentint is ő hallgatta ki, nekem egy vallatóm volt egy 160 cm-es, nagy sapkás, krepptalpú cipős, olyan meséből ismert figura. Ha szólt a telefon, azt mondta „haló, a bukaresti őrnagy vagyok, ennyi. A végén valamennyien megtudtuk a vádló ügyész nevét, Ștefănescunak hívták. Később megtudtam, ez ítélte el az emberek tucatjait halálra, és 90 után nagy volt a fölháborodásom, mikor megtudtam, hogy generálissá léptették elő. Hogy lehet ilyen? Milyen érdemei voltak ennek december 20-tól 1990 januárjáig? Lehet az azelőtti érdemeiért léptették elő? Hogy lehetséges ez?

- *Miért ítélték el és hány évre?*

- A vallatás hat napot tartott szünet nélkül. 17-én letartóztatási parancs, 26-án rendkívüli bíróság elé vittek a konstancai kikötőbe, 20 évre ítélték el államellenes összeesküvés vádjával, aztán 20 évre sikkasztásért, útirány változtatásért 15 év, illegális határátlépésért 3 év, még volt egy elmaradás 2 év 9 hónap, összesen 22 év 9 hónap és 20 nap. Ha összeadták volna 60 év kijött volna, szerencsémre nem adták össze.

- *Mit tekintettek sikkasztásnak?*

- Ez furcsa, ez az üzemanyag sikkasztási mese, amikor a gázolaj 3,50 lej volt, mi a hajót oda-vissza 24 órát használtuk magáncélra, kiszámítottam, 40.000 lejre rúgott, ők nem tudom mivel szorozták, de kijött 233.000 lej, ezt tekintették sikkasztásnak. Nekem nem róhatták fel sikkasztásnak, mert nem volt leltáromban gázolaj, mondhatták volna lopás de nem sikkasztás. Azért tették be, hogy elkobozhassák javaimat, a lakásomat, a 15 év alatt szerzett tárgyaimat, értékeket, amelyeket még mindig

nem kaptam vissza, mindamellett, hogy 1990-ben volt egy semmisségi fellebbezés, még mindig nincs döntés, sőt 99-ben volt egy sürgősségi kormányrendelet a politikai foglyok vagyonának visszaszolgáltatásáról. 30 napos határidő volt, eltelt több mint egy év választ még nem kaptam. Hogy lehet, hogy te, aki törvényhozó vagy, ne válaszolj a megszabott időre, mit várnak akkor egy Méhész egyesület tagjától.

Az ítélet hozatal napján nem közölték a büntetést, hanem utólag elvittek a szekuritate székházába, ott közölték, hogy Scaletchi Florentin halálbüntetést, Mateescu Alexandru 20 év 9 hónap 20 napot, Iancu Lucian 20 évet kapott. Megkérdezték kórusban, ha akarunk fellebbezni, azt mondtuk nem, ők azt mondták fellebbezünk helyettünk. Mikor ment ki ez az ezredes, az ajtóból visszafordult és megkérdezte van-e valakinek kiegészíteni valója, mire megkapta a méltó választ Scaletchitől „Kérem mondja meg, most mit csinálunk, megyünk és lelőjük magunkat”? Tátott szájjal maradtam, féltem nagyon és ez gúnyosan megkérdi, megyünk s lelőjük magunkat, mire az ezredes gúnyosan vigyorgott, „nem tudom, majd meglátjuk” és elment. Ugyanaz nap levittek a Poarta Alba börtönbe, onnan néhány nap múlva Rahovára, a fellebbezésig, ami egy hónap múlva volt. Zárt ajtók mögött történt, a Ștefănescu ügyész késett, sehol nem írta, kik voltak a tagok, elnézést kért, hogy nem ismeri az anyagot, más fontos dolgai voltak, de az ítéletek alaposan elő voltak készítve, úgy hogy a fellebbezést visszautasítják. Az a tény, hogy jött és elnézést kért, mert nem ismeri az anyagot, más dolga volt, nem engem sértett, mert én egy elítélt voltam, de sértette azokat a tagokat a bizottságból, de ő volt a főnök, ő diktálta a valós vagy valótlan tényeket. Talán most is így van, lehetetlen, hogy az ügyész ott ül a bíró asztalánál és ő diktálja mit kell tenni, különben kirúgja. Szóval, elutasítják a fellebbezést, visszavisznek Rahovára, az 5-ös részlegre, ahol a halálra ítélték vannak, és a veszélyes bűnözők, ahogy ők mondták.

Hét hónap után áthelyeztek Enyedre; októberben, együtt Iancu Luciannal. Scaletchinek még ott kellett maradnia, halálra volt ítélve. Enyeden, úgy egy hét után kivittek TV-t nézni, egy a cellák között levő folyósóra, esti híradót mutattak. Cellánként egy padon, hogy ne tudjunk

beszélgetni. Egy adott pillanatba valaki megérinti a vállam, a gárdián megmondta volt, hogy ne merjünk a hátunk mögött levővel beszélni mert... „meglássátok, ti”. – Te, van-e vastag zoknid? – Nincs. – Húzd le a bakancsodat, vedd fel ezeket, nekem még van egy pár, nem lehet tudni mikor kapsz zoknit és hideg van. Úgy tettem, lehúztam a zoknikat, ő átnyújtotta a pad alatt, milyen jó volt az ő gyapjúzoknij, később megtudtam, a hátam mögött levő magyar volt. Ugyanabban a szarban voltunk, lehettél román, magyar vagy cigány.

– Ki volt?

– A baláni Borbély Ernő, egy bányász volt, és nekem adta a zokniját, ő zokni nélkül maradt, látod, itt hideg van és nem lehet tudni mikor kapsz zoknit. Nem sokkal később rosszul lettem, mikor Enyedre jöttem az elkülönítőben megbetegedtem, ott az volt a gyakorlat, hogy, akit oda hoztak először betették tíz napra az elszigetelőbe, azután vittek a szekcióra. Decemberig, 80 kg-ról 60-ra fogytam. 11 hónap kezelés után vissza-kerültem Enyedre, ültem három hónapot, megint megbetegedtem, kórházba vittek, leszakadt a sérvem, nem tudom ma se megmagyarázni azt a módot, ahogyan egyik cellából a másikba költöztettek. Kihívtak csomagostól, mindenestől, levetköztettek anyaszült meztelenre, tátsd ki a szád, hajolj le, benézték a fenekedbe, szemetek, nem tudom megérteni ma se.

Még eltelt egy idő, reméltem, hogy a nép előbb-utóbb utcára vonul. Vagy két évig azt mondtam, nem szabadulok meg soha, itt a vég, 20 évet nem bírok ki, aztán reméltem és íme, 89-ben megtörtént, kikerültünk a börtönből, de olyan helyzet alakult ki, ami még most is savanyú ízt hagy a számban.

– Hogy fogadta a hírt, hogy meglőtték Ceaușescuék? Akkor még bent volt vagy már szabad?

– Tehát 22, valóban 21 decemberében zavaros volt a helyzet. Az aki az őrsegért felelt, jött és civilbe öltöztetett, és azt mondta, haza fogunk menni. Eltelt egy óra, kettő, el az éjszaka, nem mentünk haza. Terjedt a hír, hogy a nép nyugtalankodik. Jött december 22, délfelé, amikor elfogták Ceaușescut, elengedtek. Felültettek egy dubába, csoportonként,

elvittek Gyulafehérvárra, az aki uniformisban volt, olyan gárda ruhában, azt mondta, megyünk Bukarestbe, a mi csoportunk, a Scaletchié, Bukarestbe kell menjen, éjjel az 1. kerület polgármesteri hivatalában voltunk, másnap Iancuval elmentünk Muşatescu nevű kollégájához, és ott láttuk Ceauşescuék kivégzését, 25-én a négyes stúdióban. Nem tudom, mennyire igazságos, hogy olyan hamar kivégezték. Mindenféle magyarázatot megpróbáltak, de én úgy vélem, el kellett volna ítélni, talán e miatt sok gazember megszabadult. Meg is mondta egy akkori résztvevő az eseményeken, hogy ha nem lőttük volna le mi, lelőtt volna ő minket. Nem hiszem, hogy ő már lelőhetett volna valakit, ellenkezőleg, 22-én, amikor elfutott Ceauşescu megalakult egy új csoportosulás, amely felvállalta a vezetését az országnak, abban a vezetés nélküliségben, amikor annyi ember meghalt 22-26 között.

- Kiszabadult, haza jött, elkobozták volt a házat, családja volt, hogy érvényesült, hogy tudott megint talpra állni?

- 25-én, a Ceauşescu kivégzése után, eljöttem a 4-es stúdióból, Konstancára érve, a család egy másik házban lakott, a javainkat liciten eladták, lehet az akkori román állam meggazdagodott egy kicsit olyan javakból, melyek nem voltak az ő tulajdonai. Az első meglepetést a szomszédok okozták. Ne jöjjön ez haza, mert jönnek a szekusok és mindnyájunkat lelőnek. Megbolondultatok, a szekusok már nincsenek, meggyőztem őket, lecsendesedtek. Januárban, vagy februárban az akkori főügyész Robu, megsemmisítési fellebbezést írt, megmásították az ítéletet, úgy értékelték, hogy a vagyon elkobzás nem volt törvényes, tehát vissza kellett volna kapjam javaimat már 1990-ben. Megnyitottunk egy pert, visszadobták, a mai napig semmit nem lehetett intézni, de nem ez a probléma, a probléma az akkori létünk volt. A feleségem nem dolgozott, volt két kiskorú gyerekünk, és az ideiglenes kormány olyan sürgősségi rendeletet adott, amely így szólt: „a volt politikai foglyokat és akiket a szekuritáre kirakott a munkából, különböző okok miatt, alkalmazni kell a volt munkahelyükön. Vissza mentem a Navromhoz, ahonnan kidobtak, a szükség látszott, de az emberek nem tudták mit akarnak. Senki nem gondolt egy több pártrendszeres formára, mindenki egy pártot akart, de

más főnökkel, mi több az a főnök azt mondta „te Sandu, te tudod mennyit szenvedtünk miattatok. Hát, mit csináltam? Hát, megszállékkoltak, az igazgatót kirúgták. Jól tették. Azt mondta, alkalmazlak, de hajót nem kapsz az év végéig. Maradj otthon karácsonyig. Hogy-hogy, alkalmazol fizetés nélkül? Én miből élek? Lopni járjak? Hova menjek? Nem lehetett beszélni az urakkal, még mindig elvtársak voltak, még az elmúlt 30, 50 év hatása alatt voltak. Alig júniusban, amikor láttam, hogy nem lehet, kopogtattam minden ajtón, az összes navigációs cégnél, valami olyant kellett csináljak amihez értek. Hová mehettem volna? Minden konstancai vállalatához elmentem, senki nem akart alkalmazni. Egyik azt mondta szakképzetlen lettem, nem dolgoztam 5 éve, másik, hogy ha hajóra tesz a hajó ahelyett, hogy Londonba érkezne, Beirutban köt ki. Láttam nem megy felszálltam egy vonatra és Németországba mentem, az egyetlen megmaradási lehetőség, mivel Németországot ellepték az idegenek, azt mondták, nem tartjuk potyára, munkát adunk nekik. Négy évet dolgoztam, aztán visszatértem Konstancára, 1995-öt írtunk. Egy volt hajós vásárolt egy farmot itt Fântânelen, vágóhidat épített, Florentin Scaletchi-vel társult, alkalmaztak ennél a farmnál, dolgoztam 3 évet aztán bezárták. Így kerültem Cogeaşlac községbe, egy házba, nem fizetek bért, az anyósomé, új anyós, akit a forradalom után vásároltam, úgy, mert én nem kaphatom vissza a javaimat. Nem kérek sajnálatot, adományt se csak azt, ami az enyém volt, hogy vehessek egy házat, 15 évet dolgoztam ezért, és most Cogeaşlac faluban lakom.

- Tudja, nagyon sokan a volt politikai foglyok közül, miután megszabadultak Enyedről, Amerikába mentek. Volt Németországban, azelőtt elhajózott, hogy ne legyen Romániában, ma megint itt van, miért?

- Ezek az elmenések. Én 1970-től 1983-ig mind csak mentem és jöttem. Ha el akartam volna menni Romániából, hogy soha ne lássam ezt az országot, megtehettem volna, az első kikötőben maradok és visszajön a hajó nélkülem... köszönöm. 1990-ben elmentem, mert nem volt miből megélnem, de vissza jöttem és nincs hová menjek, pedig láttam, máshol jobban élnek, 70 óta járom a világot. Ha 89 előtt szabadulok a börtönből, elmentem volna, nem azért mert nem szeretek itt élni, a rendszer miatt

mentem volna, de a mostani rendszer nem kötelezhet, hogy elmenjek, még akkor sem ha akad egy-két kékszemű a parlamentben, vannak még besúgók, eljön az idő, hogy nem lesznek, akkor jól fogunk élni.

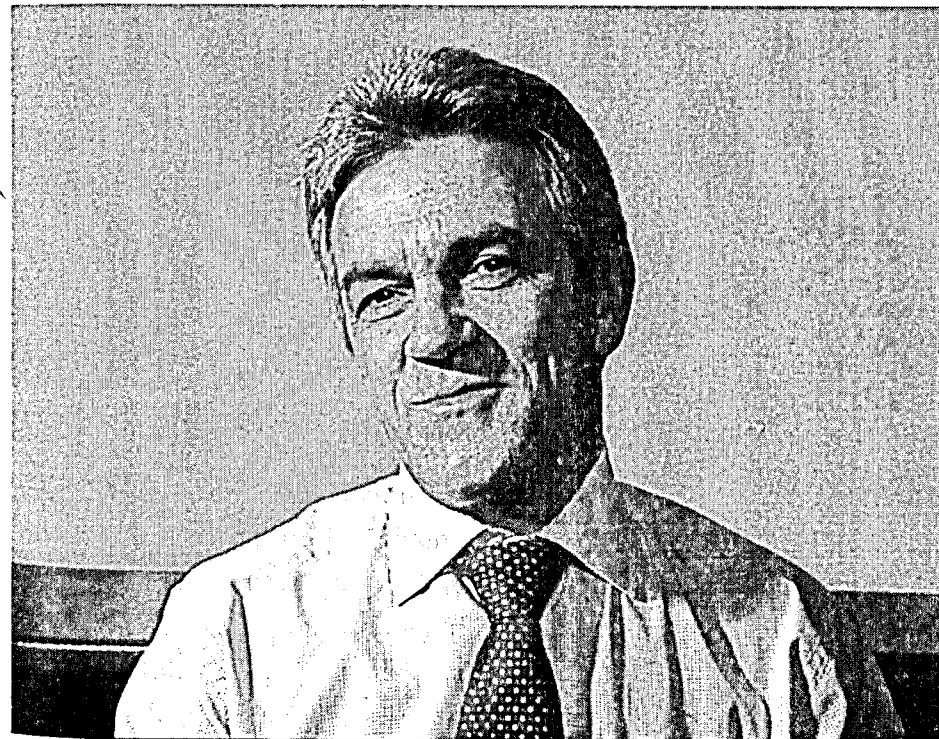
- Csakhogy, akkor már mi sem leszünk

- Gyerekeink vannak, még mindig vannak olyanok, akik azt mondják, ők a kommunizmus legádázabb ellenségei, és azelőtt besúgó volt, ezeket nem értem meg, írhatnak halomra könyvet, értekezletet Mobuturól, de míg a gyomrán megy át az öntudata, nem értem ezeket, a gyomrukön át haladt az erkölcsük, megérti a nép kiről beszélek. Az a Timofte úr, az Archívum főnöke, aki annyi doszárt eltüntetett, az nem egy Téesz, az egy titkos vállalat, nem lehet. Jön és bemutatja, mint aki nem evett fokhagymát és nem bűzlik a szája, de ezektől is megszabadulunk egyszer.

- Hogy bírja a jelenlegi létét, hogy bizonytalan az kevés mondani?

- Azt hiszem, a családom tart el, a második családom. Van három kiskorú gyermekem, akikre vigyáznom kell, semmit nem oldok meg, ha elmegyek Romániából. Itt akarok jövőt építeni és hiszem, hogy jó lesz egyszer, ez segít, hogy kibírjam, ebben a szerencsétlen emberek, szerencsétlen hazájában, Romániában. Ez van.

MUŞAT GHEORGHE

– Bevezetőül kérem a nevét, születési adatait, társadalmi helyzetét.

– Muşat Gheorghe a nevem, 1949. december 29-én születtem a Călăraşi megyei Radovanu faluban, szegény parasztszaládban, Bukarestben élek, nős vagyok, feleségem Carmen Muşat, a bukaresti bölcsészkaron egyetemi tanár. Négy lányom van: Mona (33 éves), Anca (27 éves), Laura (15 éves), és Georgia (6 éves).

– Muşat úr, államtitkok elárulásával vádolták, amelyek veszélyeztetik az állami biztonságát. Mi volt az a bizonyos törvényszegés?

– A kivizsgálás szerint, hibásnak értékelték a feleségemnek és két barátomnak elmondott állambiztonságot veszélyeztető adatokat. Pontosabban, megvádoltak és 8 évre elítéltek azért mert a feleségemnek (Muşat Viorica) és két tanúnak (Gelu C, és Marian P), értésére adtam, hogy Ionescu, Popescu és Georgescu együtt működik a szekuritátéval. Ez volt az egész titokelárulás és a nyomozó urak úgy látták, hogy, bizonyos körülmények között, az én tettem árthat az állam biztonságának. El kell mondanom, hogy nagyon sok az „állambiztonság elleni cselekedet”, a valóságban politikai kihágások, a kommunista törvénykönyv szerint, tartalmaz egy vesszőt és a következő szöveget „vagy más tettek, amelyek veszélyeztetik az állam biztonságát”. Mikor valaki azt hallja például, a titkok elárulását, ki tudja milyen államtitkokra gondol, amelyek idegen kezébe jutnak, és veszélybe sodorják az államot. Az én tettem, ha árulásnak nevezzük is banális, mindenki által ismert anyagok voltak, a szekuritáté, a „titokárulásra” hivatkozott, amely „az állambiztonságot” veszélyeztette. Jegyezzék meg a kifejezést. Ilyen volt az „összeesküvés” a „propaganda”, nagyon sok kihágás, úgymond állambiztonság elleni, megkapta ezt a folytatást „és más hasonló tettek”, nagyon kétértelmű szókapcsolat, amely megengedi a nyomozóknak, hogy úgy értelmezzék a törvény, ahogyan ők akarták. A „propaganda” például, tudjuk mit jelent, ismerjük a meghatározását, de mikor azt a folytatást olvassuk, hogy „és más állambiztonságot veszélyeztető”, azonnal, minden más tett, amelyben felmerül az „újtípusú” ember elleni gondolat, vagy nem tudom melyik Ceauşescu szöveg, magába foglalja a „veszélyeztető” kifejezést.

Sok embert elítéltek a kommunizmus alatt, propaganda vagy más ügynévezett „állambiztonság elleni bűn elkövetéséért”.

– *Úgy gondolom, volt egy másik zavaró tényező is. Mindig összetévesztették az állambiztonságot, azaz a román állam biztonságát, az intézmény biztonságával. Egy és ugyanaz a dolog?*

– Nem, egyáltalán nem. Az „állambiztonság” fogalom – a szekuritáté kommunista kifejezés – minden demokratikus országban létezik, a törvény bünteti az olyan bűncselekményeket, amelyek veszélyeztetik az állam biztonságát. A modern jogászatban, az államellenes tetteknek ugyanaz az elnevezésük. Romániában viszont a kommunizmus hatalomra jutása után, az állambiztonság kifejezést behelyettesítették a securitatea szóval és egy adott pillanatban az állambiztonság kifejezés azonosult a Ceaușescu pár biztonságával, a kommunista nomenklatura biztonságával, a kommunista párt biztonságával.

Az én szemléletemben, mint ügyvéd, azt mondom, hogy, azok a tettek, amelyekért a mi enyedi társaink be voltak börtönözve, nem képeztek állambiztonság elleni bűncselekményt.

Ha jól emlékszem, kettő, a politikai foglyok közül, volt „hazaárulásért” bezárva. Vegyük, például, a Iancu Marin esetét, 8 év börtön „állambiztonsági árulási kísérlet”. Mit tett Marin Iancu? Megpróbált levelet eljuttatni a Szabad Európa rádióhoz, amelyben leleplezte a Belügyminisztériumban elkövetett visszaéléseket (törvényszegés, korrupció). Hol van itt az árulási kísérlet? Miért ült 5 évet Iancu Enyeden, a szekuritáté által kínoztva, üldözve?

– *Például, Radu Filipescu tette; kimeríti a „propaganda” büntett fogalmát?*

– Soha. Radu nem követett el semmiféle törvényteleniséget. Egy normális társadalomban, az ő tettéért kaphatott volna egy „együttélési normák elleni kihágás” büntetést. Az események úgy hozták, hogy Radu ügyvédje voltam, együtt Pora Ion mesterrel, Radu apja Filipescu dr. fogadott fel, jól ismerem, tehát a Filipescu esetet.

Radu, két éven át röpcédulákat terjesztett, postaládákba helyezte, Bukarest különböző kerületeiben. Azokban a röplapokban, a diktátort, a

Ceaușescu személyét bírálta. Nagyon okosan járt el. Ha most elkövetné azokat a tetteket, a világ bármelyik országában, akár Romániában is, millió példányt szórna szét, nem vennék komolyan, még csak kihágást se jelentene, amelyért egy bírságot kapjon. Mégis 10 év börtönre ítélték, mert úgy ítélték meg, hogy azok a cetlik veszélyeztették az állam biztonságát, azokban a cédulákban, Radu figyelmeztetni akarta a lakosságot, egy diktátor politikájára, amely elnyomatásunkat jelentette. Radu nem szidta a szocialista rendszert, nagyon intelligensen és hatékonyan dolgozott. Az emberek tízezrei olvasták a Ceaușescu-ellenes lapokat és reménykedtek, mert ímé, van valaki, aki szólni mer. Ezzel Radu nem veszélyeztette az állam biztonságát, még a Ceaușescuét sem, ő arra biztatta az embereket, hogy fejezzék ki békésen nemtetszésüket a diktatúrával szemben.

És, figyelem, Radut propaganda tevékenységért ítélték el, amely a büntető törvénykönyv 166-os szakasz, 2 paragrafus szerint, tartalmazta, amit az elején mondtam...” és más tettek, amelyek az állam biztonságát veszélyeztetik”

Egyébként, a védelmet, amelyet én Radu esetében felállítottam, az volt, hogy az ő tette semmiképp se veszélyeztette az állam biztonságát, hanem úgy lehetne venni, mint „hivatalosság elleni támadás”, a Ceaușescu, mint államfő, személye elleni támadás, funkcióban levő személy ellen, amit magába foglal a Carol-törvénykönyv, a Lese Majeste elleni támadás, amely csekélységi büntetést tartalmaz. Egy egyszerű ellenállás a kommunista vezetővel szemben úgy értékelődött, hogy veszélyeztette az állambiztonságot, tehát 10 év börtön.

– *Térjünk vissza a „titok elárulása” témához, amiért letartóztatták, bezárták, hogy jutottak idáig?*

– Igen... talán vissza kellene térnem a múltba, az akkori tevékenységemhez, hogy megértsék jobban, miért voltam letartóztatva, elítélve, honnan ered ez az árulási mese. Amint tudja, 33 éves koromig tiszt voltam, 1972-83 között az I.M.B-nél (Bukarest municípium felügyelősege), dolgoztam, a kémelhárító osztályon. 11 évet tenne ki, ha hozzáadjuk azt a két évet, amit kórházakban töltöttem, mert elhatároztam, hogy kilépek

a katonai szolgálatból. Megjegyzem, hogy az egész idő alatt a kémelhárításon dolgoztam, az elején a külföldi, majd a belföldi osztályon. Az első lemondásomat 1981-ben adtam be, a Lech Walesa lengyelországi lázadása idején, amikor Jaruzelski tábornok szükségállapot törvényét kiadta, és Romániában is nagy volt a kommunista elnyomatás. Ezeknek az eseményeknek nagy hatásuk volt az én lemondási elhatározásomra. Az első lemondás kérelmem rövid idő alatt visszautasították, Banc ezredes, a kémelhárítás főnöke magához hívatott mondva, hogy elvesztettem a józan eszem..., hogy én és a családom az úton maradunk, felszólított mondjam meg az okát, miért akarok kilépni. Személyi okot hoztam fel, hogy családom van, fiatal vagyok, a szolgálat miatt nem tudok két gyermek nevelésével foglalkozni. Nem vagyok naív, földönjáró ember vagyok, de akkor tévedtem, hogyha azt hittem az én érveim elegendőek. Nem így történt, sarokba szorítottak, pártvonalon fegyelmet kaptam, öt nap áristromot... visszamentem, dolgoztam tovább.

- Fogda?... az intézményben?

- Nem, amikor a tiszteket megbüntették, a garnizoni fogdába küldték. 8-9 hónap után, úgy 1982 elején, beadtam a második lemondásomat. Ez alkalommal Iulian Vlad, akkori kémelhárító főnök helyettese hivatott, nem is akarta hallani miért akarok távozni, csak rám ordított, hogy katona vagyok, nem tehetem amit akarok, esküt tettem, és ha mások is követnek..., a végén egy fenyegetés „nem veszem figyelembe az esetet, végezd a dolgod, ha ragaszkodsz a gyerekeidhez” a fenyegetések komolyak voltak. De, az én elhatározásom visszavonhatatlan volt, befejeztem a katonai pályát, csak idő kérdése.

Ezek után, háromszor utaltattam kórházba magam, először a katonai, majd az Elias kórházba, aztán betegszabadságon voltam, voltak orvos havereim, akik ismerték célokat. Harmadszorra a Fundeni kórházba utaltattam be magam, ahol egy jó ismerősöm, Berceanu dr., a kórház igazgatója volt. Mind a ketten műgyűjtők voltunk, találkoztunk elég gyakran, műtermekben. Idővel összebarátkoztunk, hallott a két előbbi felmondásomról, azt mondta egy bizalmas beszélgetés után „Gheorghe, katonaképtelennek minősítelek, találunk egy orvosi okot”. Hosszas viz-

gálódás után, kiengedtek a kórházból Berceanu dr., profesor, a Hematológiai Világszövetség elnöke aláírásával „katonaképtelen”, így adtam be a harmadik felmondásomat, ez alkalommal egészségügyi okokból. El kell mondanom, hogy az egész idő alatt nem voltam szolgálatba, legtöbbet betegszabadságon töltöttem, készültem az ügyvédi pályára, újravettem a jogi anyagot, tanultam a jurisprudenciát, jogi irodalmat. Ez alkalommal nem volt mit tegyenek, jóváhagyták a felmondásom, mint katonaképtelen. Ez volt az első – ellenőrizhető – szekuritátés tiszt felmondása, és az első felmondott tiszt börtönbe zárása is. Néhány kollégám figyelmeztetett, milyen veszély fenyeget, volt egy idősebb, művelt, két egyetemista fiú apja, aki figyelmeztetett az első felmondásomkor, hogy onnan nem akkor lépünk ki mikor mi akarunk, és felhívta a figyelmem, hogy láncon végződhet a makacsságom. Megijedtem, nem jött, hogy higgyem... tapasztalt ember volt, 30 éves szolgálattal, külföldön is dolgozott 8 évet, az ő figyelmeztetése megijesztet, és sokáig éltem ezzel a félelelemmel. Beálltam az ügyvédekhez, életem álma volt, hogy ügyvéd legyek, féltem, hogy bekövetkezik, amit az a tapasztalt ember jósolt, és bekövetkezett, még egy év se telt el.

Most értettem meg azt a bizonyos „titokelárlást” a feleségemnek, ami szolgálati titoknak bizonyult.

Ügyvédként Pora mesterrel dolgoztam, aki híres ügyvéd volt, az ügyvédi kamara elnöke. 1984. március 27-e délután telefonálnak, hogy jelenjek meg a Rahova utcai nyomozó központban, hogy védelmet nyújtsak egy bebörtönzött dosziéja ügyében. Azt mondták „beszéltek Pora mesterrel, ő foglalt, „ezért hívjuk önt”, így kerültem, más nap fél kilencre a Rahova utcai ügyészségre, a Törvénykönyvvvel a táskámban, hogy védelmet biztosítsak egy letartóztatottnak, a törvényszéki nyomozati anyag bemutatására. Felkértek, hogy menjek be egy helyiségbe – meg kell mondanom, hogy nem az első alkalom, amikor ilyen ügyben hivatnak – rágyújtottam és vártam, hogy érkezzen az ügyész a letartóztatottal... vártam 10 percet, egy fél órát, 45 percet... egy adott pillanatban ki akarok menni, az ajtó be van zárva. Kopogtatok, végre bejön Ștefănescu ügyész, a híres katonai ügyész, Ștefănescu, aki tudomásomra hozza,

hogy letartóztatnak... miért ismételték meg a nevét, mert ő volt az a hírhedt ügyész, aki előkészítette az enyedi börtön 80 politikai foglyának a dosziéját.

- Az enyémet, a másokét...

- A magáét, Borbély úr, Șefănescu volt az aki a Radu Filipescu dosziéját is összeállította, a Ion Buganét, a Năstăsescuét... Igen, a hírhedt, Șefănescu, és a hírhedt bírók Sitaru és Gică Popa, azok, akik letartóztattak és elítéltek valamennyiünket, akik Enyeden raboskodtunk. Engem Gică Popa ítél el - oda is elérünk - az aki később Ceaușescut is halálra ítélte... de, erről beszéljünk később.

- Doru Viorel Ursu is bíró volt?

- Igen, a Plevna utcai Katonai Törvényszék bírója.

- Katonai...?

- Katonai Törvényszéki bíró volt, engem nem ő ítél el, de ismert, hogy sok politikai dosziét tárgyalt, ez biztos.

Tehát, bejön Șefănescu, kicsit később a híres Vasile ezredes, a szekuritáté központi osztályának a főnöke, és azt mondja Șefănescu „Ügyvéd elvtárs, 24 órára letartóztatom. - Miért? Kértem. - „Államtitkok elárulása büntett elkövetésért, amely veszélyezteti az állam biztonságát”. Nevetnem kellett, de mégis a szekuritáté épületében voltunk, két kihallgató társaságában. Kérem, hogy mondják el, miben áll, „ha le vagyok tartóztatva mondják el pontosan, mi az a titok, amit elárultam, és kinek”. „Majd megtudja később” - mondja Șefănescu, egyelőre 24 órára őrizetbe vesszük. Be kell vallanom, hogy azt hittem csak ijesztgetnek, nem hittem ebben az árulási mesében. Bekaszniztak 24 órára, aztán meghosszabították 29 napra, akkor tisztázódott bennem, ez nem vicc, és ítélet vár rám. Egy pillanatig sem értettem mi az oka.

Nos, miután kiment Vasile ezredes a terméből, kézbe vett két ór, és a klaszikus eljárás következett, pucérra vetkőztettek, letérdepelni arccal a fal felé, ujjal vizsgálás... teljes megaláztatás, abban a helyiségben, amelybe én mint ügyvéd léptem be, egy letartóztatott védelmére és a letartóztatott én voltam, a szoba közepén ádámkosztümben.

Megértetem, az én szabadságom eddig tartott, sokáig fogok a szekuritáté pincéiben szenvedni. Két-három hetet tartottak ott, anélkül, hogy kihallgattak volna.

Aztán, végre kihallgatásra vittek, megkérdeztem Șefănescu ügyészt, „Mégis, milyen árulással vádolnak, kinek és mit árultam el”? Válaszként Șefănescu rám ordított. „Mit hittél, csak úgy kilépsz a szolgálatból, amikor akarsz? Mit képzelsz, mit csinálnak a többiek, ha te megúszod? Űlnöd kell legalább 8 évet, itt a mi pincéinkben, hogy ha valakinek még eszébe jut, tudja mi vár rá.

Reméltem, amint mondtam, hogy csak meg akarnak félemlíteni, ez az egész maszkarádé csak arra jó, hogy megfélemlítsenek, hogy figyelmeztessenek, az az ügyvédi gyakorlat, amelyet én követek zavarja őket. Megjegyzem, voltam egy pár olyan dosziében védő ügyvéd, amelyen a szeku által készített dosziékban elítélteket védtem.

Mint mondtam, ügyvédként Pora mesterrel dolgoztam, akinek a kezében volt a legtöbb szekuritáté által készített doszár, így a Radu Filipescu ügycsomója is. A kezembe került olyan iratcsomó is, amely három elítéltről szólt, akiket a vádirat szerint „a nemzetgazdaság aláaknázásával” vádoltak. Egyszerű vendéglő kivállaló személyek. Három ember, akik egy vendéglőt és egy mészárszéket üzemeltettek nem követhettek el nemzet gazdaságának aláaknázási bűnt, ez egy „rosszul könyvelt” ügy lehetett, kis veszéllyel, nem alakítható át nemzetgazdasági aláaknázásnak, amiért életfogytiglant, vagy halálbüntetést adtak.

Nem akarok szerénytelen lenni, de az akkori Mușat ügyvéd, harcolt a kommunista törvénykezési rendszer ellen. Fiatal voltam és kezdő, a munkámat tisztességesen, emberségesen, teljes szabadságban akartam végezni. Hittem a törvény eszményének, nem érthettem egyet, hogy azokat az embereket nemzetgazdaság aláaknázása vádjával ítéljék el. Elemeztem részleteiben az aktákat, és megmondtam ez nem aláaknázás, legfennebb egy büntethető könyvelés, szolgálati visszaélés, olyan, aki munkáját figyelmen kívül hagyja, bűn, melyért 1-5 évig terjedő büntetés járt, míg a másik besorolásért 15-20 év vagy halálbüntetést róttak ki. A kommunista perrendszer tele van ilyen ítéletekkel. Ilyen volt az enyedi

börtönben is, Comaneci, mandatáros egy vendéglőben, halálra ítélték, évekig ült leláncolva. Szégyen.

Végül is a védelem, az én következtetéseim ezekben az ügyekben, sértették a kommunista, szekus ügyészeket... vagyis jön egy fiatal ügyvéd, s ráadásul egy „volt”, aki „elárulta” a rendszert, és azt mondja egy félelmetes intézmény ügyészeinek, hogy ez nem lehet aláaknázás, mert, és magyaráztam mit jelent a nemzetgazdaság, mit jelent a nemzetgazdaságnak okozott kár, és mit jelent egy nemzetgazdaság aláaknázása. Ezért hívatott magához egy főügyész, aki azt mondta „ügyvéd elvtárs, maga mit gondol, mi nem tudjuk mit jelent a nemzetgazdaság? Utasítá-sunk van a felsőbb szervektől, hogy az összes mandatároست soroljuk be a nemzetgazdaság aláaknázása cikkelybe, hogy merészel szembeszállni a felsőbb utasításokkal. Aztán egy figyelmeztetés „vigyázzon, hogy viselkedik a törvényszéken, ha nem akarja, hogy velünk gyűljön meg a baja”.

Aztán volt egy orvos, Ceaușescu ellenes kritikai megnyilvánulásairól ismert, jó barátok voltunk. Sokszor mondtam neki, vigyázz, vigyázz, vigyázz, a szekuritate figyel. A végén letartóztatták, magzatelhajtásért doszárt készítettek, én védtem, előszedtem az összes bejegyzési naplóját, összegyűjtöttem a pacienseit, nyilatkozatokat írtak, hogy bebizonyítsam, nem végzett ilyen jellegű bravatkozást, és hogy az ő törvényszéki ügye kitalált ügy. Bebizonyítottam, hogy egy hölgy, aki besúgó volt, játszotta a szeku kezére. A doktor lakásán végzett házkutatás alkalmával agy utazási naplót találtak, amelyben dicsérte a kapitalizmust és gyalázta a kommunista rendszert, tehát a letartóztatása oka a napló volt és nem törvénytelen magzatelhajtás. Kijátszottam ezt a kártyát és elértem, hogy felmentést kapjon, és megint baráti kávézásra hívott az irodájába az a híres ügyész.

De térjünk vissza Radu Filipescu esetéhez. Radunál, a helyes vád így hangzott volna „hivatalos személy elleni offenzíva” (hasonló a Lese Majeste, Carol kod cikkelyeihez) Ez volt az én védelmem a Radu-dossziében, bejegyezve az „írott következtetések”-be, Ștefănescu ügyész előtt, a vádirat előterjesztésekor. Pora mester, akivel együtt dolgoztunk, figyelmeztetett, hogy ne ragaszkodjam a „propaganda”, „offenzívává”

átalakításhoz, mert nem ér semmit. A büntetést, mondta, már előre kiszabták, 10 év börtön. És úgy lett, Radu elítélése véglegessé vált 1983 februárjában, rá egy hónapra engem is letartóztattak.

Később részleteket is megtudtam az én letartóztatásom és elítéléssel kapcsolatban. Egy volt ügyvéd, aki ismertem a 80-as években, és aki nagyon közeli barát volt Ilie Ceaușescuval, 1990 után meghívott, Ilie Ceaușescu halála után, egy vendéglőbe és meglepődtem milyen aprólékosan ismerte az én sorsomat. Mindent tudott, azt is, hogy kiléptem a szekuritate soraiból, ismerte a doszáromat, a Radu Filipescu, a doktor anyagát, tudta, hogy miért és hogy voltam bezárva. Megértettem, hogy Ilie Ceaușescu, aki a hadseregért, az igazságügyért, a szekuritátéért felelt, rendszeresen tájékoztatta a 2-es számú kabinetet, a vizsgálatokról, a disszidálásokról, és az ügyvédek viselkedéséről. Így történt, hogy mikor Elena Ceaușescut értesítették a Radu Filipescu peréről és a vitáról, ami a besorolást illeti, Ilie Ceaușescu utasítást kapott, hogy két napon belül az az ügyvéd, mármint én, legyen kiktatva, kerüljön oda, ahol az ő helye van, Filipescu mellé, és Ilie Ceaușescu mindent végrehajtott, néhány hónap alatt oda kerültem Enyedre, Filipescu mellé, 8 évre, egy kitalált „hazaárulásért”. Megjegyzendő, hogy az első kihallgatásom Ștefănescu ügyésznél a Filipescu dosziéja volt, aminek titkosított jellege volt, és azt akarták bebizonyítani, hogy én ezt idegen személyeknek elárultam. Évgett 5 személyt idéztek be, amelyből 3 ügyvéd, egy orvos, és egy színész. Rájöttem, hogy állandó megfigyelés alatt voltam, mikor találkoztam ezekkel a személyekkel, mit, hol beszéltem. Kértem a szembesítést mind az 5 személlyel, jeleztem, hogy az úgynevezett titkokat a Szabad Európa Rádió naponta közölte, a Filipescu letartóztatását, perét kértem, hogy az ügyvédek egyesülete elemezze, hogy betartottam-e a hivatásommal járó kötelezettségeimet. A végén kitaláltak egy másik árulást, ez alkalommal a feleségemnek adtam tudtára, hogy Ionescu, Popescu a szekuritate emberei voltak

- A végén, egy ítélet volt, még rátettek két újabb bűnt is.

- Valóban, rámtarheltek még két büntetést, és egy szolgálati visszaélést. Tudott dolog, hogy ha egy ügyvédet hivatali visszaéléssel vádolnak,

azonnal kirúgják az ügyvédi kamarából. Engem nem rugtak ki, mert amíg tiszt voltam, állítólag, segítettem egy diplomata családot, hogy, díjmentes iskolába írassa be gyermekét, ezt én kevésbé, de a főnökeim annál inkább, de azt elhallgatták „szolgálati titok” alapon, egyszóval én voltam a bűnbak... az elején nem értettem, minek találják ki egy szolgálati visszaélést is, ha titokelárulásért akarnak elítélni. Mindig megkérdeztem „és hol van a szolgálati visszaélés? Beismerték, hogy minden amit tettem a főnökeim belegyezésével történt... ha én szolgálati visszaélést követtem el, akkor ők, társaim voltak benne.

Később megértettem, miért sózták rám a szolgálati visszaélés vádját. Az ítélet után a „Muşat-ügyet” feldolgozták a szekuritáté egységeiben, mely alkalommal mint „kis bojárt”, egy „csörtető” értelmiségit mutattak be, „maradi” műgyűjtő, a művészi világ „gyanús elemeivel” barátkozó „imorális” egyént, aki kompromitálta a szekuritáté imázsát, szolgálati szabályokkal visszaélve idegen fizető eszközök átvételével. Következett a figyelmeztetés „akinek eszébe jut a szolgálatból való kilépés gondolata a Muşat sorsára jut, a Katonai Törvényszékre”.

Könnyű megérteni, hogy ha csak egyszerű „titok elárulásával” vádolnak nem érik el a kellő hatást, ezért találták ki az imoralitást, a szolgálati visszaélést, a valuta tartást, a kisbojári allűröket.

– Térjünk vissza egy kicsit a múltba. Melyik évben végezte el a jogi egyetemet, és melyik évben lett ügyvéd?

– Már kicsi korom óta vágytam arra, hogy jogi egyetemet végezzek és ügyvéd legyek. A Duna-parti Oltenián jártam középiskolába, végig bentlakásban laktam. Másodéves koromban közöltem a szüleimmel, hogy ügyvéd szeretnék lenni. Azt hiszem nagy gondot okoztam nekik. Szerették volna, hogy egyetemre menjek Bukarestbe. Apám szorongva kérdezte „En mivel tartsalak el?” Nagyon nehezen éltünk, télen disznót adott el, Húsvétkor meg borjat, a kapott pénzből fizették a bentlakást. Készültem, tehát a jogra, de nem tudtam sikerül-e oda kerülnöm. A szüleimre gondoltam, a hatalmas erőfeszítésekre, mit tettek mint kollektív tagok. Apám minden nap hajnalban kelt és átkozta a CAP-t, ez volt egy akkori kollektivistá paraszt sorsa. A bentlakásban egy konstancai árva

gyerekkel laktam, akit egy olteniái nagynő tartott. Egy szép, magas, intelligens fiú, aki mindig díjazott volt, osztályelső, líceum-első. Az ő nagynője is szegény volt mint az én szüleim, nem volt anyagi lehetőségük, hogy iskoláztassanak minket. Álmodtuk a jogi egyetemet de nem reméltük, hogy el tudjuk végezni. Egy adott pillanatban azt mondta „Te, Gigi én megyek a băneasai egyetemre”, kértem „mi az?”. „Egy bukaresti egyetem, szekuritáté iskola, ahol jogot tanulnak és ráadásul még fizetnek havi 400 lej ösztöndíjat”. „Honnan tudod?” Ezt meg ez az olteniái kapitány mondta, nagynőm rokona, az olteniái szekuritáté személyzeti osztályának a főnöke, a nagynőm kérésére beszélt velem és beíratott mint kandidátust.” Szinte önkénytelenül válaszoltam, én is oda akarok menni „vizsgázni szeretnék erre az iskolára veled együtt”. Fogalmam se volt mi az a „szekuritáté iskola”. Csak arra gondoltam, hogy jogot fogok tanulni, és ösztöndíjam is lesz, segíteni tudom a szüleimet. Később, mikor az a tiszt utána nézett a családi helyzetemnek, örömmel nyugtázta, hogy paraszt, tehát egészséges környezetből származom, azt mondta „tanuló elvtárs, bejutottál és vizsgázhatsz a băneasai iskolába”. Nagy kő esett le a szívemről, megoldottam a jogi egyetemi problémámat. Így lettem 1967-ben a băneasai iskola tanulója, bár a felvételin 7-en voltunk egy helyre, sikeresen felvételiztem. Hazamentem, mondtam a szüleimnek, megszabadultak a gondoktól. Az első ösztöndíjamból vettem apámnak egy disznót, jött karácsony, nagyon boldog volt. Hat hónap után vissza akartam lépni. Nagyon jó kurzusaink voltak, kiváló tanárokkal, de ott volt az instrukció, katonai kiképzés, zéróra nyírták hajunkat, katonacsizma, egyenruha, sajnos nem vagyok katonás típus, nem bírom az ilyen jellegű megszorításokat. Azt mondtam apámnak, aki látogatóba jött Băneasára „el akarok menni innen”. Azt kérdezte „hová akarsz menni”? Mivel tartalak el? Semmink sincs.” Meg kell mondanom, közben a hűgom felvételizett az olteniái liceumba, és a szüleim nehezen gyűjtötték össze az iskoláztatásához szükséges pénzt. Így történt, Ernő úr, ott maradtam. Lemondtam a gondolatról, hogy ott hagyjam a băneasai iskolát, így lett belőlem szekuritátés tiszt. Elvégeztem a jogot, kiválasztottak a kémelhárító osztályra, következett egy év angol nyelvű tanfolyam. Aztán

megnősültem, jött az első gyerek, aztán a második, így telt el 7-8 év. A 9-ik évben ráébredtem, hogy ez nem az a munkahely, ahonnan én nyugdíjba fogok menni. 1979-1980-at írtunk, kezdtem megérteni, mit jelent a rendszer. Fojtogatott. Nem hiszem, hogy disszidáló típus vagyok, inkább az aki elutasította a „hasznos útmutatások” rendszerét. Először 1981-ben adtam be felmondásomat, amikor a szekuritáté fő elfoglaltsága az volt, hogy Romániában ne történhessen meg egy ellenforradalom, mint Lengyelországban. Legyünk ugyanolyan éberek, mint 56-ban, hangoztatták, amikor magyar irredenta elemek fenyegették a romániai állapotokat is. Emlékszem egy találkozásra Lucian Vlad, kémelhárítási főnökkel, azt mondta „a kémelhárítás be kell kapcsolódjon a szocialista vívmányok megvédésébe”. Ami Lengyelországban történt az a külföldi kémelhárítók munkája, lehet, hogy idegen elemek beférkőznek a román titkosszolgálat soraiba. Legyünk éberek, hangzott a felhívás. Egyszer, egy pártgyűlésen, ebben a témában megjegyeztem, hogy apámnak két testvére, akik a bukaresti Grivica vállalatnál dolgoznak, szimpatizálnak a lengyel eszmékkel, de tűzbe teszem a kezem, hogy semmi közük a titkosszolgálat-hoz, tehát nincs miért erősítsük a védelmet. Ugyan ez volt a véleményem a nagykövetségekre érkező látogatókról, akik nagyon gyanússá váltak, a lengyelországi események miatt.

Az állásfoglalásom miatt írásbeli pártfigyelmeztetést kaptam. Ismétlem, nem voltam ellenzék, és nem is hiszem, hogy valaki a szeku rendszeréből az lehetett volna, de elhatároztam, hogy kilépek, másképp nem lehet. A sok kórházi beutalás meghozta az eredményt. Szenzációs elemény volt szabadnak lenni és ügyvédkedni.

- 83-ban lett ügyvéd, 84-ben ítélték el...

- Gyakorlatilag, egy évnél kevesebbet ügyvédkedtem, de nagyon intenzív munka volt, egyre több kuncsftom volt, a legtöbb bűnügyi, érdekes, izgató dosziék, kezdtem ismertté válni, mint egy alapos, igazságos bűnügyi szakértő.

- Nézzük az ön perét, érdekelne, tehát induló pontként megállapítható, hogy nem volt semmi dokumentum a kezükben amivel megvádolhassák, hogyan zajlott le a tárgyalás?

- Az ítélet három tanú vallomása alapján történt: Mușat Viorica, a feleségem, Gelu C., egy nagyon jó barátom, akivel most is baráti viszonyt ápolok, és Mariana O. tanú. Mikor azt mondom tanú, egy olyan személyt értek alatta, aki kézzelfogható bizonyítékokkal rendelkezik. Milyen leleplezésekkel rendelkeztek ezek a tanúk? Mit tudott a feleségem? Azt, hogy szekuritátés tiszt vagyok, igen, hogy kerestek telefonon X, Y külföldi személy. Miért keresték, tudta, hogy nem lett volna szabad? De szolgálati ügyben keresték. Honnan tudta? Hát így mondta a férjem, akitől utasítást kaptam, hogy ha nincs itthon, vegyem fel a telefont, és közöljem vele, hogy X, Y mikor kereste... Valahogy így zajlott le a kihallgatás, majd aláírtak egy, a nyomozók által készített nyilatkozatot, azzal a fenyegetéssel, hogy kirúgják a munkából, ha nem írja alá, ami meg is történt néhány hónappal később, és ha nem működik együtt bűnpártolásért őt is bezárják. A másik két tanú nyilatkozata, még felületesebb, tőlük fenyegetéssel kényszerítették ki a nyilatkozatokat. Meg kell emlétenem, hogy a 8 év börtönt 99%-ban a feleségem nyilatkozatai alapján szabták ki, őt kényszerítették.

Mikor ide adták végre, hogy elolvassam a tanúk nyilatkozatait, és a vád alá helyezési iratokat, azt mondtam „Ezek bolondok, így akarnak ezek engem elítélni”. Gondoltam, találkozunk a tárgyaláson, ahol a tanúkat ki kell hallgatni, ez benne van még a kommunista törvényben is, ott majd leomlik az egész vádépítmény. Nem így történt, mikor a törvényszéken kértem, hogy hívják ide a tanúkat, a szemembe röhögtek „Mi van elítélt úr, nekünk akar tanácsokat adni?... az ügyvédem se kérte a tanúk kihallgatását.

Popa mester, akivel együtt dolgoztam egyszer eljött a beszélőhöz és azt mondta „Gheorghe, arra kértél, hogy védőd legyek, bocsáss meg kérlek, tudod, jó barátod vagyok, együtt dolgoztunk, de nem tudok védőügyvédnek lenni”. - Miért nem Ion bácsi? - Nem akarom, hogy Viorica, a feleséged és a gyerekeid azzal vádoljanak, hogy nem tudtam

semmit tenni érted, de beszéltem Flavius Teodosiával, beleegyezett, hogy védőd legyen. Flavius Teodosiu, abban az időben az Ügyvédi Kamara elnöke volt, egy megbecsült és értékes ember. Beszélőre hívtam és azt mondtam „Flavius, láttad van ott három tanúvallomás... kérlek jelenjenek meg a törvényszéken, ismételjék meg a nyilatkozatukat, úgy ahogy az történik minden bűnügyi per alkalmával...

- *Kevésbé a politikai elítélteknél...*

- Erre Flavius, az ügyvédi kamara elnöke azt mondta „Gheorghe, nem tehetem, beszéltem az ügyésszel, azt mondta meg ne próbáljam, felvetni se az ügyet. De - mondom - így járnak el, nem lehet másképp, az egész per sántít, zéróval egyenlő, nem lehet tanúk nélkül, alapvető elveket sértene..., a közvetlen bizonyítás elve, az ellentmondásosság... Jó, próbáljuk meg, kérlek kérjed a tanúk meghallgatását... figyelembe se vette a könyörgésemet, íme így működött az ügyvédi rendszer a kommunizmusban. Persze, megkérdezhetjük, mi értelme volt? Emlékszem, egy adott pillanatban, Popa mester azt mondta „Gheorghe, ne állj le vitázni Ștefănescu ügyésszel, nagyon veszélyes ember, ezek még 20 évre is elítélhetnek... Valóban, Borbély úr, azt tehettek amit akartak velünk, ha úgy akarták, hazaárulók voltunk, nemzetgazdaság aláaknázók... az ítéletet a nyomozók mondták ki, a letartóztatás napján, „nyolc évet fogsz ülni a pincéinkben” ...

- *Nekiünk és megmondták az elején, mennyit fogunk kapni. Azt mondták, a lány megszabadul, bejött már egy kegyelmi törvény, ti, fiúk börtönbe kerültök, és úgy is történt.*

- Tehát, a modern törvénykezésben nem létezik bűnügyi per tanúk meghallgatása nélkül. Gică Popa - aki az ítélő tanács tagja volt - nem volt rossz ügyész. Tudta, a tanúk meghallgatása nélkül megkérdőjelezhető a tárgyalás jogossága. De Gică így járt el az összes dosszár esetében, amelyben minket „enyedieket” elítélt. Bugan úr, akivel mind a ketten voltunk egy cellában, Năstăsescu úr... és tudtommal 80%-át az enyediek közül, mind-mind Gică ítélte el és rám azt ordította „láncra verni és elnémítani”. Ez volt a katonai törvényszék. Később Gică Popa ítélte el a

Ceașescu házaspárt is. Hasonló esetek sehol a világon nem történtek, hogy ugyan az a bíró ítélje el a főnökét is, aki annak parancsára elítélte 80 politikai foglyot. Ez volt a román törvénykezés a kommunizmus ideje alatt.

- *Mi a különbség ön szerint az akkori és a mostani igazságszolgáltatás között?*

- Első sorban is a mai igazságszolgáltatás demokratikus, nem?

- *Nagyon jó a megállapítás, akkor ezzel megválaszolta a kérdést?*

- A törvény... de ne filozófáljunk... Akkor, amikor azt mondom igazságszolgáltatás ma Romániában, 20 év demokrácia után, nem nagyon bizalomkeltő. Mint ügyvéd azt tapasztalom, hogy az ítélkezés nem a bal- vagy jobb oldali pártok, hanem az objektivitás alapján értékelhető. A kommunista igazságszolgáltatás gúnyt űzött belőlünk a 80 politikai foglyból, szemrebbenés nélkül ítélkeztek. Persze, ma is vannak, sok törvényszéken, ugyan úgy viselkednek mint a Ceașescu idején, tudja mind kommunisták voltak, a párt parancsait teljesítették... a törvény, mely elítélte engem, magát Borbély úr, vagy Năstăsescu, Bugant, Ion Drăgici-et, nehéz évekre bezáratott a szekuritáté parancsára, de a mai törvénykezés az független, demokratikus, a harmadik erő az államban, állítólag mentesítve a politikai hatásoktól..., mindemellett, ma is, megmagyarázhatatlanul eleget tesz a politikai követeléseknek, adok egy ékes példát. A magántulajdon az egyik alapvető része a demokratikus társadalomnak. 1995-ben, ha nem tévedek, a legfelsőbb törvényszék elhatározza, hogy „a tulajdon nem adható vissza a régi tulajdonosnak” és felsorol hosszú oldalakat mely a vissza szolgáltatást megakadályozza. Három évvel később, ugyan az a törvényszék, ugyan azok a bírók, elhatározták, hogy a tulajdont vissza kell adni, megint sok oldalon felsorolva, hogy miért fontos ez. Tehát, három év leforgása alatt, ugyan azok a bírók két egymásnak teljesen ellentmondó határozatot hoznak, mind a kettő politikai rendelésre. Sok évvel a forradalom után. Van még más példa is. Emlékszik biztosan Iliescu elnökünk, aki a bírói határozatok be nem tartására biztatott „Milyen tulajdon?, Egy semmi...” függőek vagyunk, a függet-

lenség amelyről beszéltem még várat magára, még időbe telik, míg olyan törvényeink lesznek, amelyekb megbízhatunk maradéktalanul. Emlékszik a Mugur Ciuvică ügyre? Mikor is volt? 2002-2003-ban, az útról szedték fel, letartóztatták, mert bírálta a kormányt, az akkori miniszterelnököt. Mondja mi a különbség Ciuvică esete és a mi Năstăsescu esete között – az Isten nyugosztalja szegényt –, vagy Bugar a „le Ceaușescu-val” táblával, azt mondom SEMMI.

– Azt hiszi, ma is vannak politikai ítéletek, politikai foglyok?

– Igen. Gondoljon arra, hány minisztert, kormánytagot vizsgálnak utólagosan, korrupció gyanújával és nem csak. Vitathatatlan, létezik a korrupció Romániában, sőt igen sok, de arra gondolok, hogy sokan közülük politikai ellenfelek voltak, más párthoz tartoztak. Ilyen szempontból nem fejlődünk sokat, de politikai foglyok nincsenek, de politikai megfontolásból készítenek dossziékat. Itt van ez a kémkedési mánia, mobil telefonok lehallgatása, házkutatások, ezek mind a 80-as évekre emlékeztetnek.

Mikor kiszabadultam 88-ban Enyedről, nem mertem senkivel szóba állni, mert mindenkit lehallgattak, megfigyeltek. Sajnos, most is pedig az Európai Unióban élünk, a NATO tagjai vagyunk, demokratikus választásaink vannak, ha beszél 10 értelmiséggel, legyen újságíró, színész, író, doktor vagy ügyvéd, meglátja 9 közülük azt mondja „ne beszéljünk telefonon erről”. Borbély úr, mit mond ez önnek? 2009-ben, húsz évvel a forradalom után! Szomorú. Nem mondhatjuk, hogy politikai fogjaink vannak, de vannak jelenségek, módszerek, szokások, mindegy, hogy nevezzük, amelyek nagyon hasonlítanak a kommunizmus éveire. Nem utalok se jobb, se baloldali kormányra, ez Románia, amely tolerálja mind ezt 20 évvel a forradalom után.

– Visszatérve a mi ügynevezett bűntényünkre, a volt politikai foglyok, a 80-as évekre, sokan megkérdezték, hogy van az, mégis csak ültünk jónéhány évet börtönben, hogy kerültünk ki ép ésszel. Évekig kerestem a választ, amíg arra a következtetésre jutottam, hogy az ártatlanság. Én nem tudom milyen érzés börtönben ülni lopásért vagy gyilkosságért...

– Mert, úgy ahogy mondja, épen, egészségesen kerültünk a börtönbe. Jogtalanul ítélték el, mindig élt bennünk az ártatlanság érzete. Ártatlanul kerültünk oda Borbély úr, mi nem loptunk, nem sikkasztottunk, nem csaptunk be senkit, a nyakamba sózták a szolgálati visszaélést, soha nem tettem ilyent. Épségben kerültünk a börtönbe és az embertelen bánásmód szolidarissá formált bennünket. Bár, azt mondják a rossz körülmények elvadítják az embereket, velünk nem ez történt, és ne felejtjük kimondani, hogy az enyedi körülmények a legalávalóbbak voltak, belőlünk az ellenkezőjét váltották ki humánusabbak lettünk. Magával, Borbély úr, két évnél többet voltam egy cellában, nem emlékszem, hogy veszekedtünk volna, vagy megsértődünk volna egymásra, bár a szűk körülmények, a 6 négyzetméter, az, hogy hónapok teltek el és nem vittek ki a friss levegőre, a rabság kegyetlensége degradálhatott volna emberileg, a végén agyilag, pszichikailag, értelmileg rendben kerültünk ki, mert, amint mondtam ártatlanok voltunk. Hogy fizikailag mennyire voltunk egészségesek, az más lapra tartozik. Mintha igen sokan, a nyolcvanasok közül, meghaltak, a legtöbbjük rákban, még a 60 évet sem érték meg. Én még most is felriadok álmomban a gvardián kiabálására, a víz csepegésére, vannak rémlátomások az enyedi börtönről, anélkül, hogy akarnám, ösztönszerűen memorizálom, nem tudom kitörülni emlékeim közül.

– 88-ban szabadult?

– 88 januárjában szabadultam.

– Még a feleségével voltak. Mikor váltak el?

– Igen, még nő is voltam... Mikor hazaértem megtudtam, hogy válóperben vagyunk. Fájdalmas pillanat. Azok okozták, akik bebörtönöztek, akik állandóan követtek, a családukat is. Mikor hazajöttem, a gyerekek megijedtek, azt hitték meghaltam... a feleségem benyújtotta a válópert, még amíg a börtönben voltam – később tudtam meg – elküldték Enyedre, de nekem nem kézbesítették. Mikor beléptem a házba, a gyerekek nehezen ismertek föl, ijedtek voltak, a feleségem is megijedt – felépítette már a maga életét, azt mondta „nem hittem volna, hogy még viszont látlak.

- Honnan veszed ezt, kérdeztem. - Úgy mondták. - Ki? - A vizsgálóbírók..., meglátogattak gyakran, azt mondták lehet kapsz még egy ítéletet... sokáig fognak benn tartani... ez volt... jelentkeztem a válásra, próbáltuk újra kezdeni, nem ment... szomorú pillanat... úgy éltünk a börtönben, hogy kiszabadulunk, vár a család, új életet kezdünk, de a nyomozóknak volt gondjuk arra is, hogy családunk se legyen... nincs mit felrójak a volt feleségemnek. A válás után, nem lévén tiltásom, jelentkeztem az ügyvédi kamaránál. Azt mondták, jóvá kell hagyja a miniszter, Bobu elvtársnő, a kommunista Emil Bobu felesége. Többször feliratkoztam kihallgatásra, nem fogadott. Egy adott pillanatban azt mondtam felgyújtom magam a minisztérium lépcsőin... a végén fogadott, ordítva, hogy „nem szégyeli magát, felejtse el az ügyvédkezést, mit gondol, mi megbocsájtunk? Köszönje meg, hogy nem viszik el az utcáról, menjen, dolgozzon, és vigyázzon, mert ha nem dolgozik, megint letartóztatjuk” Eltelt néhány hónap, normator majd kereskedelmi árus voltam, aztán taxis a Nyugati Pályaudvaron, a Volkswagen bogárhátúval. Apámmal kertészkedtünk, zöldséget árultunk az Amzei piacon. Kedves emlékek, mikor eladtuk az árut, elosztottuk a pénzt apámmal, azt mondta nekem add harmadát, kettő maradjon neked, nagyobb szükséged van a pénzre... végül jogtanácsos lettem egy gumigyárnál. Itt más mese kezdődik, Borbély úr. Bár a munkakönyvemben azt írták jogtanácsos, két nap múlva az üzemi szekus és a párttitkár, jöttek és elvittek az irodából, azt mondták nincs mit keressek ott. Megy az árubeszerzési osztályra... így ment ez egész amíg megtörtént a csoda, azaz a Forradalom...

- *Hogy élte meg?*

- Azon este, amikor lelőtték Ceaușescut, végig sírtam..., talán a szabadságérzet, nem tudtam az örömtől, sírtam, sírtam... megszabadultunk a diktátortól. Néhány nap után beiratkoztam az ügyvédségre, azonnal vissza vettek. Az elején mindenféle pert elvállaltam, válást is és gyerektartási pert is, aztán válogatni kezdtem a kuncsaftkörömet. Amint tudja 1990-es év nagyon zűrzavaros volt, sokat ültem a Volt Politikai Foglyok Szervezeténél, sok idős volt, akiknek gondjaik voltak, újra kellett szerkeszteni a politikai dossziékat, egyeseket tanúmeghallgatással, hogy

megkaphassák a politikai foglyoknak járó kedvezményeket, a 118/1990-es dekrétum alapján. Következett az „Egyetem-tér”, a Diákok Ligájának lettem az ügyvédje, meg Marian Munteanunak, akit államhatalom aláaknázásával vádoltak és bezártak, kihoztam a börtönből. 18 órát dolgoztam naponta, magamhoz vettem az összes felvételt, video, foto, mindent, amit kaptam, hogy bebizonyítsam, szó sincs államhatalom aláaknázásáról és Marian Munteanut jogtalanul tartóztatták le. Készítettem egy nagyon dokumentált dossziét, a bányászjárásról, arról, hogy mi történt az Egyetem-téren, a jogi egyetemen, a művészetinél, az úgynevezett „bányászok” garázdaságairól, egy terjedelmes dossziét, melyet bemutattam a főügyésznek, a Diákliga nevében. Úgy néztek rám az ügyészek, mint a 15-ik fogásra... azonosítottam a tetteseket... nem volt más dolguk, csak berendelni és megkérdezni - „Magára ismer ezen a fényképen?” Látja? Itt van a jogi akadémia folyosóján, és éppen betöri egy diáknak a fejét. Magára ismer?”... de nem csináltak semmit. Elítélték azt, aki a Ratiu házába betört... ennyi. Mindezek sok időmet elrabolták, de nagyon sok barátom van az akkori fiatalok között. Meg kell mondanom, hogy a feleségemet, Carment is ott ismertem meg. Következett a „kommunizmus pere”. Ha emlékszik, létrehoztak, akkor 1990-ben egy bizottságot amely a kommunizmus bűneit vizsgálta. A bizottságban benne volt Ticu Dumitrescu és én, mint régi politikai fogoly és ügyvéd, Gabriel Andreescu a civil szervezetektől, két törvényszéki képviselő és egy az Igazságügyi Minisztériumtól. Rendelkezésünkre adtak két termet az ügyészségen, ahol tanulmányoztuk a deportálásokat, a Duna csatornát, az 50-es évek ítéleteit. A kínzók névsorát akartuk összeállítani, hogy példa legyen a jövőre nézve. A Nicolschi és Drăgici ügyeket mi indítottuk el: Ticu Dumitrescu, Mușat és Gabriel Andreescu. Vettük a „csatorna” összes aktáit, förtelmes bizonyítékokat találtunk Nicolschi ellen. Az ügyészek asztalára tettük, semmit se csináltak... tologatták míg Nicolschi meghalt, köszöni szépen, a Szófia utcai villájában. Drăgicinál találtunk egy iratcsomót, a kommunista párt készítette, egy alapos nyomozás... Drăgici-et gyilkossággal vádolták. Ő és két tiszt Brassóból, megöltek egy foglyot Brassó pincéiben. A doszárt a volt kommunista párt állította össze és

beton bizonyítékok: fényképek, tanúvallomások, kriminalisztikai próbák, minden, annak rendje-módja szerint. Összegyűjtöttük, az ügyészség asztalára tettük..." nézzék, mit találtunk... mélységes csend, csak annyit kellett volna, hogy ellenőrizzék a tanúk lakhelyét, 4 az 5-ből még élt, hívják és igazolják állításait... nem csináltak semmit... Drăgici megtudta és Budapestre menekült. Miután elmenekült azt mondja az ügyész „Ügyvéd úr, nincs mit tegyünk” – Semmi baj, kérjük a kiadatását, van rá intézményünk, mondom... miért késlekedtek idáig? Ez két olyan eset volt, amely ítélettel végződhetett volna... aztán elvették az irodákat, a bizottságot feloszlatták.

A kommunizmus perében, amelyről beszélünk, azt szerettük volna, hogy néhány eset a törvényszékre kerüljön, hogy legalább tudják, hogy a kínzóknak nincs menekvés. Véleményem szerint a bonni kormány sem akarta a Kelet-németországi kommunisták perét megrendezni, de a STASI-főnököt és Eric Honechert börtönbe dugták, hogy igazolják az államfők se mentesülnek a felelősségre vonástól...

- A Drăgici esetében, a román állam nem akarta a kiadatását kérni, vagy mi történt?

- Történt valami de későn, formaságból, anélkül, hogy a kiadatási procedurát végig vitték volna, a román állam leállt, nem akarták, ha elítélik Drăgici-et, folytatni kell a sort.

- A volt kollégáink közül egyesek a forradalomkor szabadultak. Volt valami amnesztia? Például Scalețchi...

- Nem volt amnesztia... Scalețchit a forradalom után azonnal engedték. Az események kényszerében, az akkori vezetőknek eszébe jutott, hogy foglyok vannak Enyeden, adjunk hamar ki egy törvényt... a hátralevő büntetést elhagyták, aztán semmi. Megjelent a 118-as dekrétum – néhány hónappal később – amely szerint kártérítést fizettek, szemfényvesztés volt. Személyesen azt tartom, hogy a volt politikai foglyokat elhanyagolták... én egy ideig egy utcában laktam egy volt illegalistával, aki azért lett illegalista, mert a tüntetők között volt 1933-ban... kétszer akkora juttatást kapott, mint amekkora az én ügyvédi fizetésem volt. A

politikai foglyok mit kaptak? Az eltelt 20 esztendőben csak elnéztek a különböző kormányok a politikai foglyok sorsa fölött.

- A rehabilitálásukhoz mi hiányzott?

- A volt politikai foglyoknak nincs szükségük rehabilitálásra. A rehabilitálás azt jelenti, hogy elkövettél valamit s én megbocsájtok. Ön, Borbély úr, nem szorul rehabilitálásra, mert összeesküvésért elítélték. Ez a helyzet. Azok az emberek, akik nehéz éveket töltöttek az enyedi börtönben, igazságtalan ítéletek következtében, koholt dossziék alapján, jogosak egy lelki és anyagi segítségre, az elszenvedt kínokért. Amerikában és a demokratikus országokban, amikor valakit 48 órára bezárnak jogtalanul, erkölcsi és anyagi elégtételt követelhetnek és meg is kapják. De mi történik Romániában, amikor 5 évet és hónapokat szenvedtünk? Itt azt mondják, hogy az államnak nincs pénze, a kincstár üres, sok a politikai fogoly... A forradalomkor sok pénz elpárolgott, és utána, jól tudja mennyi pénz ment a politikai klientúra zsebébe. Nem, Borbély úr, azt hiszem szándékosan mellőzték a volt politikai foglyokat, a nyomorban hagyták őket... Ilyen szempontból, kiemelt példa a kommunizmus nem rég történt elítélése a Parlamentben...

- Éppen ezt akartam megkérdezni...

- Jött Băsescu elnök a Parlamentbe és elítélte a kommunizmust... taps és... találkozunk a Függetlenség téren... Mondja kérem, mi történt azután. Semmi. Nagy nehezen beírtak néhány mondatfoszlányt a tankönyvekbe... elítéltük a kommunizmust a Parlamentben, aztán annyi...

- Az ön ügyvédi gyakorlatában, találkozott régi enyedi kollégával. Beszéljen ezekről a találkozásokról. A két Iancuval, például, Bugan úrral... képviselte valamelyiket a tárgyaláson?

- Sok enyedi kollégával találkoztam. Egyik-másikkal gyakran találkozunk. Találkoztam, és gyakran találkozom Iancu Luciannal, akivel annyi évet voltam egy cellában, viszontláttam néhányszor Mateescut, Florentin Scalețchit, sokszor látom Ion Bugant, mikor meghallottam, hogy Amerikában 500 dollár szociális segélyt kap, elszörnyedtem, ennyit tudott Amerika juttatni az ismert diszidensnek... azaz kevéssel 300 euro fölött.

- Nem az ellen harcolt, aki ellen kellett volna. Ha egy amerikai elnök ellen harcolt volna, lehet 3000-et adnak.

- Fölháborított és azt mondtam, próbáljunk meg itthon egy anyagi kártérítési pert. Hogy kártérítést kérjünk meg kellett semmisíteni az ítéletet. Fellebbezést indítottunk a megsemmisítésért... sikerült, aztán elkezdtük a kártérítési pert. Ha jól emlékszem 5 milliót kértünk, a végén adtak egy fél milliót, ez volt a román törvényhozásban az első ilyen jelentékeny összeg, amit egy volt politikai fogoly kapott. Ez nem dicsekvés, ez a román törvényhozás szégyene, hogy 500.000 eurót fizet egy olyan embernek, aki 5 évet szenvedett az enyedi börtönben, ártatlanul.... és milyen viták voltak a tárgyaláson... hogy az összeg igen nagy, az állampénztár szegény... Ez az összeg segítette Ion Bugar bácsit, hogy iskoláztassa Angliában tartózkodó leányát, hogy kifizesse a házára felvett zálogot, és segítse a katona fiát. Most kísérletezünk Iancu Luciannal, Mateescuval, hogy átfésüljük az ítéleti anyagaikat, 2007-ben létrehozták a semmitőszéket, beszéltem Năstăsescu úrral, aki Amerikában telepedett le, Olteanuval, szintén Amerikában van. Valamennyivel sokáig voltam egy cellában enyeden, rendkívül kárakarakteres, nagyszerű emberek. Találkoztam Manuval, Totuval, mikor Romániába jöttek, ők is Amerikában élnek. Nicu Lițoiuval találkozom, az a 20 éves fiatal, akit azért zártak be mert „betörte” Ceaușescu koponyáját, a kirakatba rakott könyvein levő portréján, 15 évet kapott. Gyakran találkozunk, ismerem a gyerekeit is, az egyik fia egyetemista, próbálom segíteni, egy kis ösztöndíjat hoztam létre számára. Még kivel találkoztam?

- Filipescut látta azóta?

- Radu Filipescut, igen, állandó kapcsolatban vagyunk.

- Iancu Marin?

- Vele is találkozom, nagyon segítőkész ember. Propaganda és árusági kísérlet miatt zárták be - erről még beszéltem - akinek a leányát furcsa mód, megölték a forradalom idején. Merem állítani, Iancu Marint sokat üldözte, megalázta, a legcinikusabb formában, a szekuritáté.

Találkoztam Iulius Filippel, Dumitru Iugaval, még amikor a televízió szakszervezetének volt az elnöke.

- Két kérdés foglalkoztat. Annak, amit mi tettünk volt-e értelme? Megérte-e?

- Saját véleményem az, hogy amit tettünk, annak nem volt semmi értelme, a viszhang nagyon halk volt, az eredmény meg a mi bezáratásunk.

Vannak emberek, akikhez nagyon közel voltam Enyeden... ilyen volt Bugar, Năstăsescu, Borbély Ernő, Nicu Lițoiu. Ion Bugant, ha hallod, nem változott, azt hiszem, ha megint a kommunizmusban lennünk, újra elindulna Ceaușescu gyászkeretes portréjával” Halál a diktátorra” felirattal. Mennyire érte meg? ... Valamennyiünket bezártak Enyedre, mindenki egyéni akció után volt bezárva, nálunk nem voltak szolidáris akciók a politikai foglyokkal, végérvényesen elszigetelt esetekkel állunk szemben, nem született egy mozgalom, bár az egyéni ellenállások száma nagy... a forradalom utáni viták, egyesekben lelkiismeret furdalást váltott ki, a legtöbben elhatárolódtak, nem tulajdonítottak nagy fontosságot akcióinknak.

Vegyük a Radu Filipescu esetét, aki több tízezer röpcédulát helyezett a postaládákba, arra biztatva a lakosságot, hogy gyülekezzenek ezen meg ezen a piacon és békésen tüntessenek a diktatura ellen...követte valaki? Senki. A Iuga, az ön esete... volt követő? Nem. Ha az a kérdés, hogy megérte-e? Az én válaszom az, hogy NEM. Van egy másik kérdés is... Mi jól tettük, amit tettünk? A válasz pozitív IGEN.

- Én mégis azt vallom, hogy, hozzájárultunk a mentalitás, szemlélet ébrentartásához, megmutattuk, hogy vannak bátor emberek, sajnos az értelmiség nem reagált kellőképpen.

GM: Valamennyiünk tette hőstett volt, aminek, sajnos, nem volt megfelelő hozzáállás... hőstettek voltak, mert tudatosan cselekedtünk, vállalva a következményeket, a bebörtönzést. Lehet az aki sorban állt tojásért és felháborodásában Ceaușescunét szidta a „polimereivel együtt” nem volt tudatán, mégis 5 évet kapott.

– Igen emlékszem, szegény vásárolt tíz tojást, a nájlontasak elszakadt, a tojások összetörték, annyit mondott „Raknám bele a polimerébe”, letartóztatták.

– A gondolatot folytatva emlékszünk Iulius Filip, Kolozsvárról, hat évet kapott propagandáért, amelyből 4-et velünk egy cellában töltött le. Most 20 évvel a forradalom után Iulius Filip még mindig harcol, hogy ismerjék el a munkafolytonosságát, hogy katonai nyugdíjat kaphasson. Kigúnyolják, küldözgetik mindenfelé, egy embert, aki négy évet ült Enyeden... megérte? Ő lehet azt mondaná nem, hisz nem kapja meg a neki járó nyugdíjat, kigúnyolják,... hasonlítsa össze a Filip esetét az illegális „harcoséval”, akiről beszéltem, egy napot sem ült, mégis három hónapi nyugdíjából egy Daciát tud venni. Iulius mondhatná, tehát, hogy nem érte meg, és nagy igaza lenne. Ugyanezt mondhatná Ion Bugan, aki öt évi raboskodás után emigrációban él és 350 euro szociális segílyt kap.

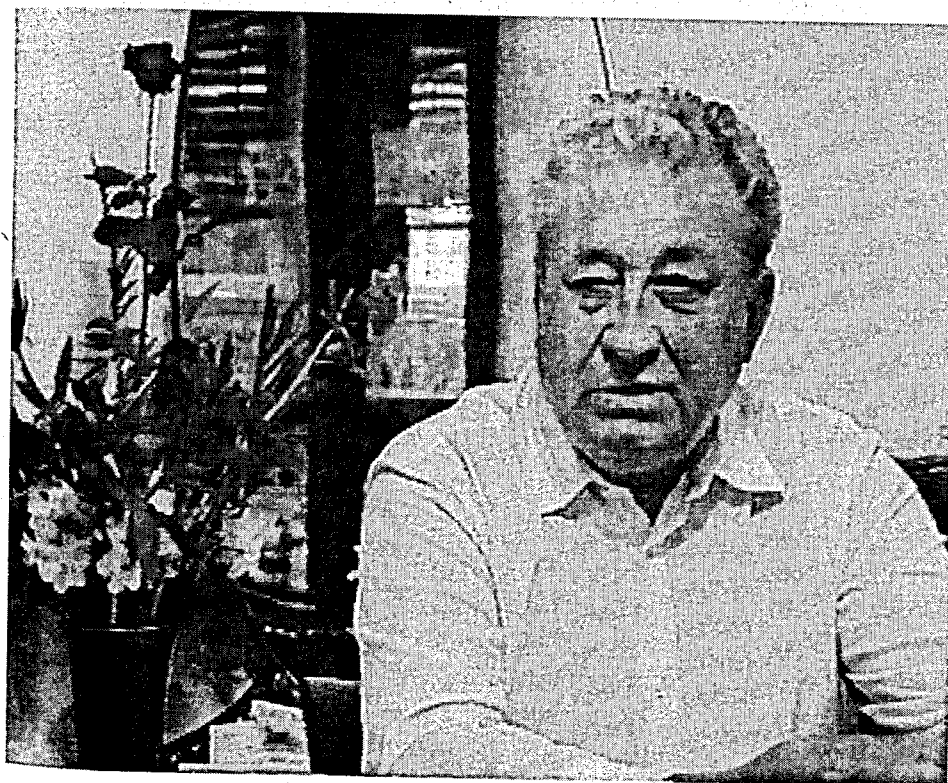
– Egy általános kérdés. Csak Borbély Ernő volt parlamenti képviselő, egy mandátum idején, ha jól tudom. Nem az lett volna a normális, hogy az összes volt politikai fogoly, politikus legyen 89 után? Miért nem így történt?

– Mert kellemetlen emberek lettünk. Egy ember, aki évekig ült Enyeden, nem tud alakoskodni, holott a politikában erre van szükség. Mi a forradalom idején átlag 40 évesek voltunk, fiatalok, szükség lett volna az élettapasztalatunkra, de mellőztek minket, senki nem akart minket, mert kellemetlenek voltunk számukra, azok számára, akik átvették a hatalmat 89 után, pedig olyan emberek, mint Radu Filipescu, Ion Drăghici, Dumitru Iuga, Borbély Ernő vagy Lucian Iancu, mind komoly műveltséggel rebdelkező, megkérdőjelezhetetlen erkölcsi bázissal, komoly politikai karriert futhattak volna be... mint mondtam, nem volt rájuk szüksége a kompromisszumos új hatalmi gárdának.

– Még akar hozzáfűzni valamit?

– A kérdéseire próbáltam választ adni. Megköszönöm a Jóistennek, hogy életben maradtunk, és hogy szabadon beszélhetünk ezekről a szomorú eseményekről.

IANCU MARIN

- Iancu Marin vagyok, Bârsaști községből, Argeș megyéből származom, Bukarestben élek.

Milícia kapitány voltam 1965-1981 között, a forgalmi osztályon, auto-motoros osztag parancsnoka. Szakmailag jól haladtam, de mikor a totalitárius rendszer olyan durván bánt a néppel, köztük az én rokonaimmal, hogy elhatároztam, tenni kell valamit. A volt diktátor közelében dolgoztam és kifejeztem véleményemet, hogy a baljós feleségének nincs mit keresnie a pártvezetésben, ami később be is bizonyosodott, műveletlensége, és miért ne mondjuk ki a butasága, amivel aggatta magát az akadémikusi diplomákat, amelyeket, természetesen nem szerzett meg soha. Ezek a kijelentéseim elhangzottak, az irodában is és otthon is, és akkor a szekusok rávetették magukat erre a kapitányra. Először egy pénzbeli kihágással akarták rám bizonyítani, hogy loptam, ez volt a kedvenc módszerük, azok ellen, akik szembe helyezkedtek a diktátor házaspárral. Tolvajt csináltak belőle, közbűnözőt. Nem sikerült, mert egy év és nyolc hónap törvényjárás után, hála a jó Istennek, az igazság győzedelmeskedett, mert bár nagy volt az ő hatalmuk, még akadtak emberek a törvényszéken, az ügyészségen. Emlékszem, a Bukaresti Katonai Ügyészség volt főnöke, azt mondta Vasile ezredesnek, aki a nyomozást vezette, „Hé, ha meg akarjátok enni, a tiétek, miért az ügyészséggel akarjátok kikapartatni a gesztenyét, egyétek meg ti, ha bajotok van vele, nekem nincs miért a törvényszékre küldjem” A kálváriám ott kezdődött, hogy nem ítélték el, hanem felmentettek. Ennek ellenére, én megírtam a memorandumot, erre jogot teremtem az ország alkotmánya és a pártstatutum is. Jogod van panaszt tenni, letettem vagy hat panaszt a párthoz, persze nem kaptam semmi választ, s akkor gondolták valahogy el kell ezt hallgattatni. De én nem hallgattam, a miniszternek is írtam, azt hiszem Vasile Lungunak hívták. Semmi sem sikerült, elhatároztam - mert az az igazság, hogy minden este hallgattam - írok a Szabad Európa rádiónak, leleplezem egyik-másik belügyminiszteri káder tetteit. Két levelet írtam és odaadtam egy megbízható valakinek, csakhogy ő egyenesen a szekuritátéra vitte, ahelyett, hogy a Szabad Európa rádióhoz küldte volna. Bejegyezték, mint nagyon titkos dokumentumot, letartóztattak, titkos

dokumentumok elárulásának kísérletével. Nem felejttem el szakmai gyarlóságukat, Caragiale stílusban küldözgették a törvényszékről a minisztériumi titkársáig, hogy titkos-e, igen ezek a levelek titkosak. Így jutottam el eddig a fázisig, de hagyjuk, végre letárgyalták, elítéltek, tanút is gyártottak, nem volt miért, hisz akinek odaadtam, itt a lakásomban, tudta ő és én, ketten tudtuk. Lehet, azt mondta én kint adtam oda, egy nő hozta, aki látta, hogy én az asztal alatt nyújtottam neki át. Hozták az anyját, azért adtam, hogy az anyja gépelje le, az anyja tanú, a felesége szintén s így tovább, meg, hogy az ügyvéd, akinek megmutatta, ráijesztett, azt mondta, hogy vigye a szekura, a másik is szeku besúgó volt így mentette fel egyik a másikat. Elítéltek 10 évre árulás, és 6 évre propaganda anyag gyártásának a kísérletével. A fellebbezés után két évet elengedtek, 8 évvel indultam a bukaresti Rahova-úti börtönbe, ott maradtam, igazán megkínóztak, olyannyira, hogy ráébredtem meg is semmisíthetnek fizikailag, mert egyedül voltam egy cellában, csak egy ablak, meleg semmi, télen volt, februárban. Fáztam, reggel öt percre beindították a gőzt, fagyoskodtam és bekövetkezett amitől félttem, megfájult az egyik vesém. Mondtam annak az altisztnek, aki rám ügyelt, uram fáj a vesém. Űsd az ajtót, ütöttem, jött egy másik, azt mondta, ütöd te nyomorult, ez az ajtó nem azért van, hogy verd, ez meg fog menteni, hogy ne öljenek meg ezek, te áruló. Becsukta az ajtót és elment, persze, nem kaptam semmi gyógyszert, Volt egy Krassó-Szörényi tiszt, valami határmenti baleset miatt került ide, ő hozta az élelmet, hozott valami pasztillákat, azzal enyhítettem fájdalmaimat. Az igazi fájdalmat egy Doncioc Marian nevű alexandriai tolvaj okozta, aki egy pitiáner tolvaj, szivarozott éjjel, nem feküdt le, nem aludt, reggel feküdt le, kenyeret kapott, tejet kapott, rájöttem, hogy egy besúgó. Arra kértem, ne szivarozzon éjjel, mert a füstöt én szívom le míg alszom. Azt mondta „te nyomorult, fogd be a szádát, én egész éjjel kell őrizzelek, mit akarsz, hogy felakaszd magad, nem?”. Azaz, ajánlotta ezt a módszert, hogy felébressze bennem a gondolatot, nincs szabadulásom. Persze, nem tettem meg, talán magas morális hittemnek köszönhetően. Átéltam ezeket is, talán erős fizikai alkatomnak köszönhetően is. Sikerült, még három társammal, vasat nyitoltak a

lábunkra, Toma Anton, Buzăuból, Ivănescu Mihai, Pitești-ről, és még egy altiszt, aki a szekunál dolgozott, nem jut eszembe, hogy hívták, megbilincseltek és útnak indítottak, két éjjel mentünk egész Enyedig. Egy autóbusszal, együtt a közbűnözőkkel, akik állandóan zaklattak, hogy mit csináltunk, volt aki hitte, mások azt mondták hazudunk, agyalágyultak vagyunk. Mikor Miriszló állomására értünk, felraktak egy teherkocsira, nem volt letakarva, itt is együtt a közbűnözőkkel. Ott Rahován, olyan ételt adtak, ami tönkre tette a belső szerveinket. Én nem ettem meg ezt az ételt, csak az ügynevezett „turtoi” karéját. Itt Enyeden, betettek egy nagy terembe, egy veder vizet és kannát adtak be, aztán lassan szólították ki a közbűnözőket, míg csak mi négyen maradtunk. Kivittek a börtön udvarára, leszedték lábunkról, kezünkől a vasakat, azután, ahogy mondani szokták, bevezettek az enyedi cellarendszerbe, a II-ik emeletre. A közbűnözők szabadon járhattak, joguk volt kimenni, jöttek az ablakunkhoz, kérdezték mit csináltunk, mit követtünk el és, hogy adjunk szivarat, mint újonnan jöttek. Másnap levittek a földszintre, a cellában két politikai fogoly volt, Gherghina és Nicolae Ion.

- Oda került, ahol mi is voltunk, a földszintre, a politikai „osztályra”. Nem mondta pontosan a dátumot amikor letartóztatták. Ha jól tudom, érdekes eset volt, mintha valami kitaláció volt a letartóztatása körül?

- Pontosítani szeretnék a letartóztatással kapcsolatban, amely 1981. május 4-én volt, 19, 18,30 óra körül, Vasile Gheorghe ezredes rendezésében, ez a bukaresti milícia nyomozó osztályának főnöke volt, ahova én is kerültem mint lefokozott milicista, azzal a váddal, hogy van egy dossziém, amit meg kell tárgyaljon. Azt, úgy csinálták, hogy vették egy rak-táros dossziéját, aki táblázott egy barátjával, elvitték, azt mondták, hogy ivott, odakötözték a fűtőtesthez (kalorifer), jól megverték, aztán kihallgatták... azt mondtam, ezt a dossziét nem küldöm el. Nos ennek a dossziénak a kapcsán vittek el, ott hagytak egy irodában, jött egy altiszt, azt mondta Vasile Bejenaru ezredesnek, hogy hívatja Scarlet, az országos bűnügyi osztály vezetője. Tehát egyedül maradtam az irodában, úgy 5-10 perc múlva jött 6 gorilla, magasak, erősek, mint ezek a bodyguardok, körülvettek, körbejártak, s azt mondták, kapitány elvtárs, ettől a pillanat-

tól le van tartóztatva. Elképzelhetik egy ilyen pillanatban, elhull az embernek a haja, mert ugyebár ... nem volt mit tegyek, nem szóltam semmit. Megkérdeztem, miért, azt mondták, ők nem tudnak semmit, azt a parancsot kaptuk, hogy ide jöjjünk. Tudja egy letartóztatott elszállítása bilincsen történik. Felrakták a bilincseket, és elszállítottak a milícia nyomozó osztályáról a szekuritáté nyomozó osztályára. Ott levetkőztettek, elvettek mindent, ami a zsebeimben volt, a cipőfűzőket, a derékszíjat és ahogy szokták belenéztek minden lyukamba, aztán vissza adták a ruhámat, hogy öltözzem fel fűzők nélkül, derékszíj nélkül, nyakkendő nélkül, bevittek egy cellába, anélkül, hogy egy szót szóltak volna. Másnap kihoztak és elkezdődött a vallatás, természetesen, az aki tündökölt az én vallatásomon, az Vasile Gheorghe volt, ez a szeku főnök, törvényszéki nyomozó. Azt mondta, hej, Marin mióta várlak én téged, nos, lásuk csak, legyőztél egyszer, most az egyszer én nem hiszem, hogy győzni fogsz. Azt mondta, hallgattad a Szabad Európa rádiót, szabadságon voltam, de valóban hallgattam a Szabad Európa rádiót, nem hallottam az én leveleimet felolvasni, csak azt, hogy tudnak róluk, hogy egy milicista kapitány, valami leveleket írt, ez, a letartóztatás után két nappal történt, nekik sem volt más információjuk, annyit mondtak, név nélkül, hogy egy milicista kapitány Bukarestből. Én is csak másodszor, 88-ban, mikor elvittek, vált ismerté a nyilatkozatunk, akkor értesítettek rendesen. Elkezdődött a vallatás, hívta Mateescu alezredest, aki ügyész volt, és ide volt helyezve a szekuritátéra. Ezt csináltad, nem csináltam, nem volt bizonyítékuk, nem akarod beismerni, makacs vagy, megjáród. Azután hívtak, egy hónap múlva, megkezdődött a nyomozás szocialista társadalom elleni propaganda, még eltelt egy hónap. Az elfogatási parancs meghosszabbítására lejött Ștefănescu ezredes, azt mondta, nem akarod beismerni, megnyújtjuk a kivizsgálásodat, és rátesszük még a hazaárulás vádját is, rátették és elkezdték a kivizsgálást. Nem kaptak bizonyítékot, és különféle tanúkat gyártottak, anyám, nővérem, feleségem, az ügyvéd, a barátok, meg egy asszony a vendéglőből, aki látott a vendéglőben, annyi tanút gyártottak, ahogy utóbb láttam a dossziémban, amely most nálam van, emberek, akiket nem láttam életemben, még egy őrnagy is a kontra-

információtól, aki nyilatkozatokat ad, soha nem láttam, a dossziében vannak.

A tárgyaláson, amikor a törvényszéken voltunk a családnak nem engedték meg hogy részt vegyen, csak kinn az utcán, azt mondták, hogy titkos tárgyalás, az egész 20 percig ha tartott, nem többet. Nem hoztak csak két tanút, én ott se ismertem be hogy oda adtam, azt mondtam valami emlékek voltak a többi hat után, azaz, nekem is volt egy alibim, azt mondtam, hogy én írott formában adtam, nem legépelve, megvolt ez a gépem, de a házban adtam oda, nem látta senki. Ő azt monda, hogy kint adtam oda, én azt mondtam nem adtam, ellopta tőlem és így tovább. Ezt az elvet figyelembe kellett vegyék, a gyanúsított ártatlanságát, de nem igen vették figyelembe. Elítéltek, visszavittek a Rahova 39-be, ott voltam egész augusztusig, közölték az ítéletet, fellebbeztem, talán augusztus 8-án Costachescu generális hozta meg a végső ítéletet, aki elvett 2 évet, ott új elemek nem voltak, csak amit addig összegyűjtöttek. Csak rájöttek, hogy igen sok 10 év, volt honnan elvegyenek kettőt. Itt Rahován azt akarták, hogy informátoruk legyek, de azt mondtam, nem, hogy hozzanak be más ártatlan embereket, és én mondjam, hogy mit mondtak, nem, és nem. Akkor Enyed eszi meg a csontjaidat, 16 évet fogsz ott ülni. Hívták a családot, őket is meg akarták félemlíteni, hívták a gyerekeket, makacs, itt tiszta ruhája lesz, két csomag hetente, hallani se akar róla. Nem tudtak meggyőzni, így ültem le 5 év, 3 hónap és 18 napot.

Hogy milyen volt Enyed... elsősorban semmi hírt nem kaptam a családról, ők se tudták hol vagyok, kerestek Rahován is de nem mondták meg hol vagyok. A feleségem, a nővérével együtt, és a gyerekekkel ordítás, sikítások után, elvittek a leső lyukig, elhúzták a sötétítőt, hogy lássák, megvagyok. Mikor Bukarestből elvittek, olyan jelentést írtak, hogy többször ráültem az ágyra engedély nélkül, ezért megvonták a jogaimat, mikor Enyedre értem. Nyolc hónapig levélírással sem volt jogom, kapni sem kaphattam, így a család nem tudhatta mi lett velem. Jöttek, hozták a csomagot, megtettek több száz km-t, nem engedték be, mert elvették a jogaimat, haza kellett menjenek, anélkül, hogy láttak volna.

Mégis azok után a szenvedések után, amit a bukaresti börtönben elviseltem, az enyedi szelídebb börtönnek tűnt.

- Megjelent több politikai fogoly, először hányan voltak?

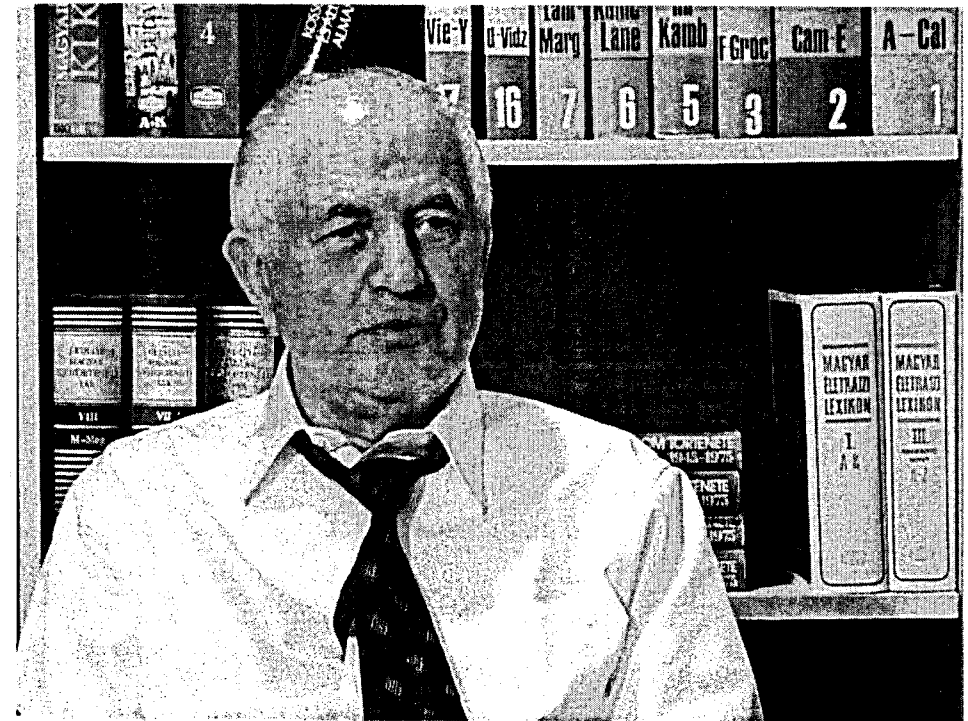
- Először ebben a cellában haton, aztán megtudtuk, hogy a mellettünk van még kettő, a mellette levőben van kettő, a másikban még négy, valóban voltak mérnökök, volt egy Niculescu nevű volt ezredes, Ilie mérnök, Iosub volt őrnagy, ő nem volt politikai, pénzt sikkasztott, de ott tartották mint informátort, megjelent Baicu, és sokan mások, Stanciu, Ilie Ion, Totu Victor, Vlăsceanu, Pavel, én közel 80-at tartottam nyilván. Minket nem vittek dolgozni, aztán megjelent ön, Borbély úr, a másik Borbélyal, Buzás László, Barabás és mások. Ott voltunk, pedig Bârlădeanu, a könyvében, Dej, Ceaușescu, Iliescu..., a 209-ik oldalon azt írja, hogy 1965-ben nem voltak politikai foglyok, hazugság, amely az egész országban elterjedt, ezt egy hivatalos interjúban mondta, azért nyomtatták ki a könyvet és íme, a könyv igazol egy hazugságot, mi élők vagyunk, tudjuk, hogy politikai foglyok voltak Enyeden, és más börtönökben. Ezért kell tudatni a néppel, hogy mit művelt velünk a kommunista párt és hűséges alattvalója a szekuritáté.

Enyeden, eleinte emberségesen bántak velünk, kevesen is voltunk, de, én úgy ítélt meg, hogy az erdélyi emberek, akiknek teljesen más a neveltetésük, másképp viszonyulnak embertársaikhoz. Persze, nem mind voltak így, akadtak, akikből hiányzott a legelemibb modor is, mi általában nem lázongtunk, csak akkor, ha nem bírtuk a nyomasztó fájdalmat, ezek, ahelyett, hogy csökkentették volna szenvedéseinket, ellenkezőleg drasztikusak voltak. Emlékszem ahogyan egyik társunk, Ilie Baci, egy hívó típusú ember, altiszt volt a Nemzetvédelmi Minisztériumban, Karácsony körül, agyvérzést kapott, szeretett volna valahol szabadon ünnepelni, lehet ennek a vágynak hatása alatt kapott agyvérzést. Én megpróbáltam, mert ilyen vagyok, egy kicsit bátrabb, megkopogtattam az ajtót, jött egy hadnagy, rám ordított, mit ütöm az ajtót, uram, mondom, ez az ember... másnap levettük az emeleti ágyáról az én ágamba, felváltva őrködtünk, befordult a fal felé, nem beszélt, elkezdett horkolni, reggel megint hívtam, nem nyújtottak semmiféle segítséget, a végén, mi

elmentünk, egy részünk elment dolgozni, mikor visszajöttünk, szegény sorstársunkat szörnyű állapotban találtuk. A végén sikerült elérni, hogy a beteggondozóra vigyék, volt ott egy szoba, ahol egy orvos, aki nem adott semmiféle gyógyszert, ez egy különleges eset volt, kórházba kellett volna vinni, szakorvosi beavatkozásra volt szükség, nem lett belőle semmi. Ott tartották, visszahozták a cellába, alig bírta ki egy éjjel, reggel, mikor mi elmentünk dolgozni, orrán-száján folyt a vér, hallottuk, hogy meghalt, az is egy módszer volt, a mi likvidálásunkra. Valamennyiünknek volt valami baja, mindenik a maga biológiai felépítésével, ezt használták ki, hogy minél hamarabb megszabaduljanak tőlünk. Így történt Oloieruval is, májbeteg volt, de nem Enyeden, hanem Jilaván érte a halál. Így bántak Stanciuval, és sok mással, akiket nem ismerek, de bármikor tanúsítani tudom, hogy nem volt egészségügyi felügyelet, semmi hajlamosság a fájdalomtól való megszabadításra. Sőt ellenkezőleg... szegény Baicu, ő jut most eszembe, egy technikai irodában dolgozott, ahol Ilie és Niculescu is, minket még nem vittek munkára, de igen, tanítottak, de én sose tudtam rajzolni, Toma igen. Amíg mi az inasiskolában voltunk, jött Purcaru és Baicu, figyelmeztették Purcarut, hogy ne álljon szóba Iosubbal, mert besugó, de nem szóban mondta, hanem leírta, Iosub követte Purcarut, látta, mikor ez ledobta a cetlit, Lazárnak árulta el, akkor Baciut bevitték az elkülönítőbe, ahol 10 napot maradt, ott, tudjuk, hogy volt, egy nap adtak ételt, egy nap nem, betonon voltál. Néha még vizet is engedtek rá, egyik-másikat még meg is verték, ilyen volt szegény Iulius Filip esete, akinek megsokszorosított szenvedései voltak, éhségstrájkba is kezdett, alig tudtuk megmenteni, amikor az elkülönítóből visszakerült a cellánkba.

Én, különben, mondtam a bajtársaimnak, hogy a harc egyenlőtlen, és amíg így van nem érdemes harcolni, eltérőek voltunk, mindenik a maga temperamentumával, egyik pillanatban meghallgattuk egy másét, a másikban mér a kiborulás határához értünk, emlékszünk, maga is hogy járt a gyomorfájásával, mennyi kirobbanás kellett, míg azt a csekély szódabikarbonátot megkapta. Mind tudjuk mennyi fájdalom rejtőzött, ebben a falusi fiúban, Vlăsceanuban.

BUGAN ION

- Bugar Ion vagyok, Tecuci-on, Galac megyében születtem 1935. május 4-én. Villamossági tehnikus a szakmám, van katonai neveltetésem. Jelenleg, a ceaușescui diktatura által kilakoltatva, Amerikában élek, Michiganban.

- Tudom, hogy háromszor volt börtönben. Megkérem, először Enyedről beszéljen. Mit csinált? Miért tartóztatták le? Az egész történetet szeretném hallani. Hol kapcsolódik az előző letartóztatásokhoz? Miért ítélték el?

- Gyakorlatilag, az én alapbörtönöm Enyed volt. 1961-ben tartóztat-
tak le, 1964-ben szabadultam, aztán megint letartóztattak 1965-ben, 69-ben
szabadultam, aztán 1983-ban volt a nagy tüntetés Bukarestben, én vezet-
tem és be is kerültem az enyedi börtönbe. Az előző két letartóztatásom
alatt bejártam az összes létező börtönt. Voltam a brâilai, a giurgeni-i
kommunista lágerekben, a jilavai, rahovai, dévai, enyedi börtönökben.
Mindenikről beszélek, külön minden szakasról.

A 80-as években, röpcédulákat kezdtünk gyártani a feleségemmel.
Vásároltam két „Erika” írógépet. Az egyiket bejelentettem, a másikat
nem. Azt eldugtam egy műanyag hordóba és elástam, a másik ott volt az
íróasztalomon. Nem tudtak leleplezni egészen a cédulák szétszórásáig.
Annyit jártak az írógép után, sok álmatlan éjszakájuk volt. Mikor le-
tartóztattak és beismertem, hogy én nyomtattam, nem akartam, hogy az
asszonyt és a gyerekeket kínozzák, megmondtam pontosan, hol van
elásva, arcuk felragyogott az örömtől.

- Egy pillanat. Hol tartotta azt a műanyag edényt, amibe az írógépet
rejtette?

- Az udvarunkon, másfél méterre beásva a földbe. A röpcédulák
szociális szövegeket tartalmaztak. Már csak a levegő maradt, amit el-
vegyenek, egyéb semmink sem volt, meleg, villany, orvosi szolgáltatás,
semmi. Tehát, úgy három hónaponként gyártottam néhány százat,
mentem, vittem, szétszórtam. Nem emlékszem, Csíkszeredába vittem-e,
de Tecuciról indulva Măreșești, Onești, Târgu-Ocna, Szinaja, a Prahova
völgye, Câmpina, Ploiești... Bukarestbe nem vittem, nagyon veszélyes
volt. Betettem a postafiókokba, a lépcsőházakba. Aztán, elhatároztam,

hogy készíték egy reklámtáblát, amire felírom „Kérjük a Ceaușescu család megbüntetését, az ország gazdasági tönkretétele miatt: rablás, gyilkosság és bitorlás”. Ezeket a kocsni elejére szereltem fel egy könnyen cserélhető szerkezetre. A kocsi hátuljára egy másik plakátot szereltem, melyre az volt írva „A hadsereg, a milícia, a bíróság mit védelmez, a nép alapvető jogait, vagy a Ceaușescu családot?” Elöl még ott volt a Ceaușescu portré, fekete keretbe és olvashatóan „Te hóhér, nem akarunk vezetőnek!”. Ezt ők „törvénysértésnek” vették, holott a világ bármelyik sarkában a vélemény szabad kifejezési formája volt... Tehát, elindultam Tecuciról, felcsomagolva az összes röpcédulát, a reklámtáblákat mindent, amit készítettem, aláírva, mert tudtam, ez alkalommal elkapnak. Találtam egy parkolót Bukarestben a Manuc fogadónál, éjjel három órakor értem oda. Az autót bevontam gyászlepelrel, mert a csomagtartón voltak a táblák, azt hitték halottat szállítok.

A táblákat írással befelé neki állítottam a falnak, elővettem a pót-kereket is, meg is kérdezte egy milicista, mit csinállok, mondtam kereknek kell cserélnem... húztam az időt. Az autóm száma is (23 Galac 666) gondot okozott. Mikor elkészültem, beálltam a kocsisorba, dudáltam, volt egy rendőr füttyöm, fújtam, a gyalogosok, mikor meglátták mit szállítok, megrémültek, senki sem közlekedett, gondolom volt néhány ezer ember a járdákon, besoroltam a Szabadság-tér felé vezető útra, egy kocsi se előzött meg, utánam jöttek sorban.

- Az 1848-as sugárúton haladt? Mondja az útvonalat!

- A tervem az volt, hogy megyek a Romana piacon, az Intercontinental elé, de a Colțea előtt piros lett a jelzőlámpa, mentek a gyalogosok, egy milicista odaugrott. „Mit csinál jóember?”, és kikapta a slusszkulcsot, rámrohantak, bevitték a legközelebbi őrre, ott egy hatalmas ütést kaptam, hátulról, még most se hallok a jobb fülemmel.

- Kézzel, vagy gumibottal?

- Nem. A kezét tölcseralakra fogva, aztán ütni kezdtek, rúgni, de szerencsémre, jött egy apró termetű, barna ember, valami röpcédulák voltak a kezében, nem tudom elképzelni, hogy került ilyen gyorsan a ke-

zébe, azt kérdezte „mit csináltak?, miért ütitek? „Egészséget parancsnok elvtárs! Röpcédulákat írt. Nézze, mit művelt.” „Takarodjatok”, elkergette őket, aztán behívott egy irodába, megkérdezte, miért tüntetek... aztán jöttek a kékszeműek a szekuritátéről, elvittek a rahovai szekuritáté központi épületébe, ahol egy őrnagy, aki Galacról jött, ordítózni kezdett, majd jajgatni, hogy mit tettél velünk, milyen nagy bajba kevertél? Pofon ütött, nem volt nagy, jöttek mások, mondták, ne üssétek, érkezik a miniszter. Jött Tudor Postelnicu, nem ütött meg, elég civilizált beszélgetésünk volt, az érdekelte, ki indítványozta ezt a tüntetést?, vannak-e külföldi kapcsolataim?... Emlékeznék, abban az időben nem lehetett külföldre menni. Úgy két óra beszélgetés után, megmondtam, nincsen nekem senkivel semmi bajom, a Romániában létező társadalmi visszasságokra akartam felhívni az emberek figyelmét. Rám nézett, keveset beszélt, mikor elment, azt mondta, vallassátok a végelgyengülésig. És vallattak.

- Egy pillanat. Említette Homosteanut. Neki milyen beosztása volt? Postelnicu volt a belügyminiszter.

- Helyes.

- Még volt egy Homosteanu.

- Vele nem találkoztam.

- Nem? Csak Postelnicuval?

- Vele és Vasile ezredessel, a főnyomozóval. Miután bevitték, reggel felé elaludt a nyomozó is, aztán én is elbóbiskoltam. Nem volt több mondani valónk. Elkészítették az aktákat, augusztus 23-ra kész volt, el kezdtek kínozni. Az alagsorban két szint volt, emlékszem levittek egy hosszú lépcsőn.

- Rahován?

- Igen, cellák voltak jobbról is balról is. Valami altisztek levittek, azt mondták vetközzem meztelenre, rám adtak egy kezes-lábast, megbilincseltek, felakasztottak hátrakötött kézzel, úgy, hogy csak a lábujjam érte a cementet. Kibíráhatatlan fájdalmak. Ez a kínzás öt napig tartott. Nappal levettek, éjjelre visszakötöttek, egy nap kaptam ételt, egy nap nem.

- *Augusztusban kínozták meg, utána elítélték.*
- Igen. Ez alatt Cotescuval, a bukaresti vágóhid igazgatójával voltam, akit nemzetgazdaság aláaknázásáért zártak be.

- *Mondjon valamit a tárgyalásról. Volt-e ügyvédje?*

- Igen, hivatalból, de nem volt mit mondjon, főleg az én esetemben. Annyit mondhatott, hogy fiatal vagyok, családom van és gyerekeim, vegyék figyelembe.

- *Hány gyereke volt?*

- Három. A legkisebb két hónapos. Galacon volt a kórházban.

- *Mennyire ítélték...?*

- 10 évre, a 166-os cikkely alapján. Társadalom ellenes propaganda. Egyébként, Vasile megmondta. 10 év Ion, 10 zsák árpakása, és 10 évet szóztak rám.

- *Ezek szerint, Vasile úgy gondolta, hogy egy évben eszik meg egy zsák árpakását?*

- Valami ilyesmi. Talán a valóság is ez. Ott, a börtönben ismertem meg Iancu Lucian színészt, a konstancai színház igazgatóját, és Scaletchit, aki a halottak zárkájában volt, megismertem Ion Munteanu ezredest, szegény, nemrég halt meg, Isten nyugosztalja, jó képességű, tehetséges ember. Szekustiszt volt, az irodalom cenzurázásával foglalkozott. Jól képzett ember, a kolozsvári egyetemen végzett, beépítették, nem tudom elképzelni milyen módon. Postelnicu fiába kötött bele, megkapták a módját, hogy lecsukhassák.

- *Tehát, csak a Rahován. Meséljen Rahováról.*

- Rahovára, amíg ott voltam, eljött a feleségem és a nagyobbik leányom. Csomagot hoztak, annyi. Enyedre helyeztek. Ott ismertem meg Radu Filipescut, Iancu Marin kapitányt, Ion Drăgici-et. Ott találtam régi „barátomat” Lazăr kapitányt, még az 1965-66-os időből, azóta már ezredesi rangban volt, és aki annyit kínozott, különbnél-különb módszerekkel. Igaz én se voltam egy csendes fogoly. Szökni próbáltam Enyedről. Választottam magamnak egy megfelelő társat, egy magyar fiút, akiben

megbíztam és azt mondtam, fiú nekünk innen lépnünk kell, nem tölthetjük egész ifjúságunkat itt. Előkészítettük a szökést 1966-67-ben, de valaki beköpött. El tudják képzelni milyen kínzást szenvedtünk, feljegyeztem a kínzás fajtáit, majd mesélek róla, ha eljön az ideje.

- *Maradjunk 1983-88-nál. 1983 telén érkezett Enyedre. Azt mondta Iancu Marinnal, Iancu Luciannal és Drăgici Ionnal érkeztek egyszerre. Erről az időszakról beszéljen, egész 88-ig, a szabadulásáig, mi történt önnel?*

- Igen. A börtönbe való besorolásnak sok módja van. Nem szívesen beszélek róla. Levetkőztettek pucérra, megmotoztak, a nyelvünket is ki kellett ölteni, hogy nem rejtettünk-e el valamit, valami üzenetet, aztán egy gvardián, persze kesztyűs kézzel, benyúlt a fenekünkbe, nehogy tiltott üzenetet rejtünk a végbelünkbe... módszerek, melyek megalázták az embert. Tehát bevittek a cellarendszerbe, ahhol még volt vagy 50-60 ember, voltak még elszigetelt rabok is, zsilvölgyi bányászok, akik, talán még emlékeznek, valami robbantás volt, a bányászok kérték a jogaikat, a szekusok civilbe öltözve közéjük keveredtek, kövekkel a zsebükben és a békésen tűntető bányászok közül dobálták az üzletek ablakait, huliganizmusért zárták be a bányászokat, elszigetelték, én rájuk bukkantam, mikor a Chirilával való konfliktusom után bevittek az elzárt részlegre. Megvertem, mert abban az időben besúgással foglalatoskodott a börtönben. Rájuk bukkantam, kértem mit csináltok itt? Mi a helyzet?...Hát, mi bányászok vagyunk, mondták...egy nap kaptak enni, egy nap nem, és volt ott egy nyomorú őrmester, valami Ion, Ion, Ion? A fene tudja a nevét...

- *Vajda Ion.*

- Igen, Vajda Ion, ököllel ütötte a májukat és a heréjüket, neki gyürkőzött, feltúrta az ingujjait és ütött csak úgy, anélkül, hogy bármi rosszat csináltál volna... Így leltem a bányászokra, az alatt az öt nap alatt sok mindent megtudtam róluk. Ezek szerint több politikai fogoly volt, mint ahányat nyilván tartottak az úgynevezett speciális részlegen.

- Ebben az időben én a gyárban dolgoztam, a szakmám mint mondtam elektromos technikus, de tekercseléshez is érttem és szükségük

volt tekerceselőre, mert sütötték le a motorokat és, hogy ne kelljen fizetni kaptak egy rabot, aki megtekerceselte ingyen. Éjjel is kivittek, ha meghibásodott valamelyik gépszerkezet, ha emlékszik voltak azok a ponthegesztők, a lemezvágó, mind elektromos motorral működtek, könnyen leégtek, újra kellett tekerceselni. Három műszakban dolgoztak.

- *Enyednél maradtunk el. Azt mondta dolgozott az enyedi fémipari üzemben, mint tekerceselő... tovább mi történt, mikor szabadult?*

- Ebben az időszakban szervezték meg a válásunkat, 1986-ban. Kivittek a vizsgálati irodába, a CI-sta (contrainformáció)-s Lazăr ezredes, ő irányított minden kegyetlenséget, gyilkosságot, ami a börtönben történt, azok közé az emberek közé tartozott, akiknek a kezükhöz vér tapadt, ő vitetett ki az irodába, nem tudtam semmit, papírt tettek elém és azt mondták, írjam le az életrajzomat és a kommunista ellenes tevékenységemet a börtönévek alatt, azaz 1961-től mostanig. Ez volt a kifogás, a valóságban, amíg írtam megjelent egy őrmester és hozott egy csésze tejet, és egy fél meleg kenyeret, letette az asztalra. Én aki nagyon jól ismertem a Paul Goma és Virgil Tănase esetét, akiket meg akartak öletni Párizsban, gyanítottam, hogy abba a befőttesüvegbe és kenyérbe tettek valamit, ilyen volt az Oloieru esete, ilyen menüt szolgáltak fel és szegény néhány hónapra rá meghalt. Fogtam a befőttesüveget és a tejet beöntöttem a csempekályha mögé, a kenyeret tovább toltam és írni kezdtem az életrajzomat. Érkezett Lazăr ezredes, azt mondja „Bugań úr, parancsot adtam, hogy hozzanak magának tejet és friss kenyeret”, mondom, „igen ott a csempe mellett már ittam is belőle, köszönöm”. Láttam, hogy felderül az arca, sikerült a küldetése. Néhány óra kihallgatás után vissza vittek a cellába, a tejet mint mondtam a csempébe öntöttem a kenyeret magammal vittem de nem ettem belőle. Közben nyomást gyakoroltak a feleségemre, meg a gyerekekre, hogy kirakják az iskolából, az asszonyt a munkából, ha nem adja be a válópert. Engem mindenképpen Galacra akartak vinni a válóperre, ezt később tudtam meg Rahován, abban a borkánban olyan méreg volt amely szívstoppot idézett elő, vannak feljegyzéseim, hogy tüntették el a kellemetlen rabokat, milyen módszereket használtak. Dubába ültettek és Rahovára vittek, egy őrmester azt mondta „maga

Galacra van irányítva”, tudtomra adta, hogy mennem kell a válóperre. Ezt mikor meghallottam nagyon nagy lelki sokkot éreztem. Nyolc hónapig voltam ott. Mi volt az elképzelésük? Az, hogy a válás olyan hatással lesz rám, hogy szívrohamot kapok és belehalok. Visszatértem, a válás után Enyedre és ott voltam 1988-ig. Lazăr mikor meglátott, nem hitt a szemének, hogy életben maradtam. Nos, 88-ban jött a dekrétum és kiszabadultam, az utolsók között, mert nem felejtették el, hogy 45 napra bedugjanak a sötétzárkába, akkor, amikor szökni próbáltam. Szabaduláskor ugyanúgy megvizsgáltak, jött egy altiszt, levetkőztettek, felnyúlt a végbelembe, száját kitátani stb, és vittek az állomásra. Haza jöttem, találkoztam a családommal, a gyerekek örömmel fogadtak, aztán egy este jött egy Mercedes, külföldi rendszámmal, hogy interjút készítenének a Szabad Európa rádió számára. Elkergettem őket, azzal fenyegetőztem, hogy hívom a milíciát, tudtam a szekuritete emberei voltak. Sok fenyegető telefonhívást kaptam, hogy „te bandita, még mindig itthon vagy, mikor húzol el”, elmentem az Amerikai Nagykövetségre, beadtam a disszidálási kérelmet, ilyen körülmények közepette kerültem Amerikába.

- *A családdal együtt?*

- Az egész családdal. Hamar ment, főleg a románoknál, az iratok, a formanyomtatványok kitöltése, az amerikaiak 28 napra rá hagyták jóvá.

- *Hol házasodtak újra a feleségével?*

- Óh, nem engedtek el amíg nem házasodtunk újra, azt mondták, addig nem adnak útlevelet. Én szerettem volna elváltként Amerikába kerülni, természetesen ott újra házasodtunk volna, de nem engedtek, nem akarták, hogy bizonyítékom legyen ellenük.

- *A hír, a romániai forradalomról, ott érte Amerikában. Hogy fogadta a Ceaușescu házaspár kivégzési hírért? Milyen érzései voltak?*

- Örömezés volt, hogy vége van a diktatúrának, de másfelől jobban szerettem volna, ha nem ölik meg őket, el kellett volna ítélni, hogy üljön a börtönben, mint mi, azok voltak a „templomok” amiket ők a kommunizmus ideje alatt építettek. Sok fontos információt tudtak volna meg

tőlük, lehet a mai vezetés is más irányt vesz, ha nem ölik meg őket, nem kellett volna lelőni...

- Amint említette, 83 előtt volt még kétszer börtönben, mint politikai fogoly. Beszéljen erről a két időszakról. Kezdjük 61-64-el. Akkor mit csinált. Milyenek voltak az akkori börtönviszonyok, mint tudjuk sokat változtak azóta.

- Igen. Az amit meg kell értenie mindenkinek, s gondolom az utolsó vagyok abból a generációból, aki vallomást tesz, két időszak volt amikor meg akarták semmisíteni az oppozánsokat. Az egyik 1948-58 között, tíz év megsemmisítés. Az egész katonai elit, az értelmiség megsemmisült Jilaván, Enyeden, Pitești. A pitești-i gyilkosságok. Pontos adataim vannak azokról, akik megrendezték ezeket a gyilkosságokat, megmarad a román nép számára a dokumentáció, amit én hátrahagyok. A másik szakasz 1959-63 között, amikor megjelent a Szovjet Mezőgazdasági Minisztérium Válev terve. Mi, a börtönből nem tudtuk, nem voltak információink, nem olvastunk újságot. Én Déván voltam 1961-63-ban. Levegő és élelemhiány. Az akkori „menü”, szégyen is kimondani, árpaakása volt és a vágóhidak selejttermékei: ganyés belek, borjúajkak, juhfülek, ez 5-6 hónapig tartott, akkor következett egy hónap rehabilitáció, megint főtt ételt adtak, paszulyt, az volt a legjobb, krumplit. És ne feledjük el, hogy abban a paszulyban, drótvégek voltak, amiket lenyeltünk, mert éhségünkben olyan mohón ettünk, talán attól van ma is az állandó gyomorfájásom!? Sokan elpusztultak és akkor jött 1963, amikor az összes politikai foglyot át helyezték munkatáborokba Jilávrára. Ott olvastam falbavéssett neveket, papok és volt tiszték, Jilava volt a munkatáborokba való átutazó hely. A munkatáborokban, több ezer fogoly a Luciul Giurgeni-i, Strâmbai, Balta Brăilei-i, Lipravai, Balta Albai, a Duna-Fekete tenger csatornai táborokban, anélkül, hogy tudtuk volna, közeledik a szabadulásunk ideje. A fogoly tiszték suttozták, jön a szabadulás ideje, megszabadultok. Minket mezőgazdasági munkára, őrségbe osztottak be. De, mit csináltak? Olyan gödrökből ittuk a vizet, amelyekből a patkányok is ittak, megbetegedtünk, akik megmaradtunk 1964-ben szabadultunk, Gheorghiu-Dej halála után, amikor az összes politikai foglyot elengedték.

- Egy évre rá megint letartóztatták. Miért?

- Mert beszéltük, hogy mikén mentünk át, mennyit szenvedtünk, hogy milyen módszereket használtak az emberek kiirtására. Hadd mondjak el egyet a módszereik közül. Mint tudják a börtönökben nem csak az éheztetés, a verés volt a büntető eszköz, a politikai foglyok eltörlésén is munkálkodtak. Hogyan? Egyszerűen. A felsőbányai uránium bányába vitték, az oroszoknak termeltek, ők voltak a felvigyázók, a szovjetek. Rossz, nagyon rossz volt az étel, két év után mind elpusztultak

- 1965 és 69 között Enyeden volt?

- Igen.

- Akkor milyen volt Enyed, a 80-as évekhez viszonyítva?

- Nagyon durva. Az éhezés és levegő elvonási módszert alkalmazták, bedeszkázták az ablakokat, hogy ne dobhassunk ki cetliket, nem is volt mit. Hogy mit műveltek 1960 és 64 között, kérem jegyezzék fel, hadd maradjon meg a történelemnek. 365 politikai foglyot öltek meg, gondos kiválogatás után. Tisztek, altisztek, akiket kiszedtek a cellákból: zsidók, magyarok, legionáriusok, egyetemi tanárok, minden ami veszélyt jelentett számukra. Listát készítettek, szólították a nevükön, jöjjenek, visszünk munkatáborba. Felsorakoztatták, levevényelték a pincébe, hogy várni kell jönnek az autók. Szegények örvendték, hogy megszabadulnak a levegőtleniségtől, aztán éjjel megnyitották a csapokat, elárasztották vízzel a pincéket, reggelre mind megfulladtak. Ráfogták a közbűnöző örrre, egy gyilkosra, aki elfelejtette ellenőrizni a csapokat, a csöveket leszerelték, nem vették észre stb..., hogy az örr megrészegedett, mert megitta a fertőtlenítésre kiutalt kékszeszt, ördögi leleményességgel szervezték meg, 365 halott egyetlen éjszaka...De, térjünk vissza 1965-67-re. Kivittek a gyárba dolgozni. Fiatal voltam és tettekreész. Elhatároztam, megszökök. Egy magyar cellatárssal, jó barát, megbeszéltem. Te, János, mondtam neki, meg kell szökjünk, egyet értesz-e. Igen, volt a rövid válasz és készítettünk a gyárban vaskampókat, létrát erősítettünk rájuk, hogy beleakasztjuk a falba és éjjel lelépünk, mert Enyeden olyan köd volt éjjel, hogy nem láttál két méterre. Dolgoztunk néhány hétig a tervünkön, de közben valaki be-

súgott Lazárnak, kegyetlen kínzás következett. 45 nap szigorítottat kaptunk szökési kísérletért, 45 nap alatt 45 kilóra fogytunk. Onnan kikerülve, engem egy olyan cellába tettek, amelyben valami Albert nevű zsidó volt, külkereskedelmi vezérigazgató, egy egyetemista és még egy személy. Éjjel izzadni kezdtem, agonizálni, hidegből melegbe kerültem, a cellán ment át a központi kéménye. Albert ököllel verte a cellaajtót, kiabált, gyilkosok, megöltétek Bugant, jöjjön az igazgató, jöjjön a katonai ügyész. Sikertelenül felkölteni az egész cellarendszert. Jött a szolgálatos tiszt, gvardiánokkal körülvéve, kivittek és Tache doktor Ploieştiről, szintén politikai fogoly, kezelt és megmentett, később megtudtam, egy jobb indulatú őrmestertől, hogy a doktornak kellemetlenségei voltak amiért orvosi ellátásba részesített. Még három hetet voltam abban a kibírhatatlanul forró cellában. Bilincset raktak a lábamra, kezemre és vittek Gyulafehérvárra. Mit akartak? Mikor én elhagytam Hunyadot, a Rádió és Tv részleg főnöke voltam. Azzal vádoltak meg, hogy, alkatrészeket akartam átcsempészni a határon. Hat hónapig éhezettek, hogy írjak alá egy kétes dosziét, pedig tudták, hogy ártatlan vagyok. Visszavittek Enyedre, 1969-ben szabadultam, mikor Ceaușescu hatalomra kerülése után módosították a törvényt.

- Amerikába emigrált 88-ban, amerikai állampolgár, családja újra egyesült és most Romániába jött látogatóban. Mi készítette, hogy haza jöjjön?

- Logikus kérdés. Én rákos beteg vagyok, egészségügyi okokból lemondtam a politizálásról. Úgy gondoltam, jövök és vallomást teszek a kommunista börtönökben történteiről. Jöttem, hogy beszéljek, a törvény és a törvénykezés szellemében, az emberi méltóság, és az emberség nevében. A letett vallomásokért hajlandó vagyok felelni a nemzetközi törvényszékek előtt és itt hagyom a kommunista visszaélésekről tett vallomásaimat. Ezért jöttem haza, mert „napnyugtával” az embernek kötelessége az utókornak hátrahagyni valamit, hogy lássák mi minden mentünk át, hogy megbukjanak a diktatúrák, ez a vörös pestis, amely elárasztotta Európát szovjet tankokon érkeztek azok a vezetők, akik brutalisan eldöntötték, kik mennek a börtönökbe, hogy megsemmisítsék őket.

FILIP IULIUS

- Iulius Filip a nevem, Kolozsváron lakom.

- Mesélje el, milyen politikai tettet követett el a múlt rendszerben, mi történt önnel, mi készítette tette elkövetésére?

- 1977 esztendejében, amint tudják különböző események történtek, mint például a Zsil-völgyi bányászok sztrájkja. Abban az időben a román hadseregben szolgáltam mint katona mester, és ezt a beosztásom gyakoroltam a szászfenési garnizonban, Kolozsváron. Nagy volt az elégedetlenség a katonatisztek soraiban, a szekuritáté és a pártvezetők visszaélése miatt, akik a katonai egységeket vezették.

Én, jól ismerve úgy a katonai, mint a civil életbeli helyzetet, úgy láttam itt az ideje, hogy protestáljak, főleg, mert paraszt családból származom. Apám paraszt volt, aztán bányász lett, anyám is parasztasszony volt, majd munkás Kolozsváron. Ismerve a nagy elégedetlenségeket, tudtam, hogy előbb-utóbb kihat az egész országra. Úgy éreztem tennem kell valamit, úgy a politikai körökön, mint a bajtársaim között kialakult az a vélemény, hogy veszélyes ember vagyok, ezért képtelen arra, hogy a mesterségem gyakoroljam a katonaság keretein belül. 1980-ban több verset írtam és egyet elküldtem az akkori pártvezetésnek, a televízióba és Adrian Păunescu költőnek. Ebben a versben bíráltam az akkori állapotokat, és az utolsó szakaszban harcra hívtam a kommunista párt visszaélései ellen. Valahogy így „amíg az elnyomatással, ti fölkent maszkurák, az erő, az élet a miénk, nem a ti terméketek/ dicsekvés, hazugság és üres beszéd/ mindig ezzel éltettetek/ de most eljött az idő/a ti hatalmatok végre lejárt.” Ez a vers a Hazugság dicsérete poémából volt és direkt támadta a kommunista hatalom visszaéléseit.

Nem telt el sok idő és letartóztattak és hosszas kivizsgálásnak vetettek alá. Jelen voltak a román szekuritáté képviselői, és az okot firtatták ami arra készítetett, hogy szembe szálljak a hatalommal. Tetteimet a versekkel igazoltam, amelyek mindent elárultak. Hamarosan Constantin Olteanu miniszter parancsára tartalékba helyeztek, mint képtelen egyént a mesteri munka elvégzésére. Munkát kellett keressek, és a titkosszolgálat azt mondta, ha besúgójuk leszek elhelyeznek a kolozsvári nehézipari műveknél, és jelentenem kell a munkások hangulatát. Elutasítottam, így nem kaptam

munkahelyet. Az akkori törvények értelmében ha 90 napig nem találtál munkahelyet, mint a társadalom parazitája börtönbe kerültél. Így lettem a Monostori negyedben takarító cseléd. Megkerestem a vasúttársaság igazgatóját, ott végeztem a szakiskolát, mindenki ismert. Meghallgatott, elmeséltem mi történt velem, azt mondta ő nem segíthet, de ad egy papírt, menjek el a munkaelosztó osztályra, mindenki ismert, a volt tanárain, társaim és el kezdtem mesélni a munkásoknak, mi történt velem. Ők egyetértettek, de a volt szekus Bodea Teodor beárult, a szocialista társadalom elleni lázításnak vették. Hívták a munkásokat a szekuritátéra, kihallgatták őket. Néhány hónapra, hogy oda kerültem, egyre rosszabb volt az anyagi ellátás, szervezkedni kezdtünk, szabad szakszervezetet alakítottunk, a kezdeményezés jó volt, de mikor azt mondtam a kollegáknak, hogy csináljuk nyíltan, senki se merte vállalni. Megtagadtam a tagdíjfizetést, az anyagbeszerzés akadozott, sokszor túlóráztunk, kibírhatatlaná vált a helyzetünk.

- A szabad szakszervezet megalakításához volt valamilyen nemzetközi modelljük?

- A mi modellünk a szabad szakszervezetek megalakulása volt a kelet-európai kommunista országokban, a lengyelországi Szolidaritás, Lech Valesa volt a példaképem, ha ő maga köré tudott tömöríteni 13 millió embert, gondoltam nekünk is sikerül. Az elképzelésem szemmel kísérte a szeku és megpróbáltak erőszakkal kiiktatni. Egy alkalommal éjfél felé végeztünk a munkával, mindenki elhúzódott valahová szundítani. Én is leheveredtem egy padra és valaki fejbe vágott egy vasrúddal, majd bedobtak egy kanálisba, amelyben a mozdonyokat javították. Néhány óra múlva eszméletre tértem, elmentem az elsősegélyhez, bevarrták a sebem, úgy munkásruhában kerültem haza. Volt néhány betegnapom, aztán visszatértem a munkába. Vészhelyzet volt, megpróbáltam nemzetközi fórumokhoz folyamodni. Levelet írtam a Lengyel Szolidaritás szervezetének, amely 1981-ben tartotta az első kongresszusát. Felolvasták a Szabad Európa rádióban. Következett a letartóztatás, vallatás, majd éjjel-nappali megfigyelés.

1981. december 13-án Jaruzelski lengyel elnök, aki a hadsereg parancsnoka is volt, államcsínyt kísérelt meg, engem 14-én letartóztatnak, hajnali 5 órakor, a kolozsvári Traian utcába vittek, megmotoztak a szolgálati

tiszt előtt, meztelenre vetkőztetve, bár tél volt. Levittek az alagsorba, aztán néhány óra múlva felvittek kihallgatásra. Ez a kihallgatás 14-től 19-ig tartott, éjjelre levittek a börtön alagsorába, 19-én kihoztak de már nem voltam Iulius Filip, hanem egy szám, összebilincseltek egy fiatalemberrel és vittek egy kocsiba, mely az udvaron állt, vittek ismeretlen helyre. Nem ismertük egymást, kérdéseket tettem fel. Ezt a dubát leírtam a könyvemben, amikor Torda felé haladtunk kigyúlt a motor, szerintem gyilkossági kísérlet volt, benn éghettünk volna. Éjjel érkeztünk Bukarestbe, a Rahova utcába, ahol a román szekuritáté kivizsgáló csapata működött. Itt elválasztottak ettől a fiatalembertől, akit Teodosiu Ioannak hívták, baptista hívő volt, letartóztatták mert interjút adott egy amerikai újságnak, a New York Timesnak. Elkezdődött egy nagyon dúrva vallatás, egy idegölő hosszas kihallgatás. Engem egy Romulus nevű ezredes vallatott, aki felrőtta, mert én a nyilatkozatomban a Ceaușescu házaspár lemondását kértem, a rendszer megváltoztatását. Azt mondta, Filip úr nekem két gyermekem van, néhány év múlva nyugdíjba megyek, csendben szeretnék, ezt nem írhatom be a jegyzőkönyvbe. Egy másik vallató érkezett Cordean Valer, és egy fiatal, aki a KISZ képviselője lehetett. Decembertől márciusig tartott az én vallatásom, akkor jött egy fiatal ügyvéd, hogy képviseljen a vádirat felolvasásánál. Azt mondtam neki, én nem akarok védőt, nincs mit védeni, nem követtem el bűnt, bármi történjen fenntartom a nyilatkozataimat. Igazat adott és lemondta a védelmemet. Aláírtam a fenntartom állításomat doszárt, a vizsgálóbíró nagyon megsértődött. Megkérdezte van-e kérdésem mielőtt leadná az aktákat az ügyészségre. Volt egy, nem két doszár, az egyikben a nyilatkozataim, amásikban az elkobzott javaim, verseim. Mi lesz ezekkel az aktákkal? - kérdeztem. Megőrzik a szekuritate archívumában, 50 évig, de figyelmeztetett úgy készítette el, hogy én soha nem kerülök ki a börtönből.

1982. február 24-én volt a tárgyalás, egy paródia, egy üres teremben. Ebben a teremben egy civil jegyző volt, Ștefănescu bíró jobb felől, minden ellenkezésem ellenére kineveztek egy ügyvédet a bukaresti bíróságról, Götz Mariana volt a neve, odajött mellém, leírtam a könyvben, hogy zajlott le a per. Elmondtuk véleményeinket, kértem engedjenek szabadon,

mért nem követtem el semmi büntetést. A törvényszék, mely Maniu Traian ezredesből és két kapitányból állt. A vélemények elhangzása után visszavonult a bíróság és közölték velem, hogy a fogdában megtudom az ítéletet.

1982. március 1-én visznek és közlik, hogy a bíróság 8 év szabadságvesztésre ítél, négy év jogoktól való megfosztás, lefokozás és a perköltségek megfizetése. Rahovára visznek, rabruhába öltöztetnek. Az első cellában Iordănescu Bogdan nevű halálraítélttel voltam. Azt mondta ártatlan, ő volt a cellafőnök. A halálraítéltek cellájában nem volt fűtés, világítás, csak egy hidegvizes vezeték és egy török wc. Egy égő állandóan égett, nem volt levegő, az étel kritikán aluli, nem is lehet ételnek nevezni. Egy cellában 4 vagy 6 rab volt, emeletes ágyak, nem szabadott csak az ágy szélére ülni. Állandó riadó volt, főleg amikor Doru őrmester volt szolgálatban. Nem volt jogunk csomagot kapni, a levelezőlapra, ceruzára, papíra vagy újságra, vagy bármire, csak a cella főnök révén, aki kapott egy-egy Scânteiat, sportújságot, és ha akarta oda adta, ha nem, nem. Én egy ideig jól kijöttem a cellafőnökkel, de mikor visszaélést tapasztaltam, természetesen megkértem legyen korrekt velünk. Ő mehetett TV-t nézni, soron kívül kaphatott csomagot, mindezt azért, hogy értesítse a szekuritátét a cellában levő politikai foglyok magatartásáról. Miután összetűzésbe kerültem vele elvittek egy másik cellába, ahol Mircea László volt a főnök. Tíz nap szigorítottba egy 2 szer 3 m-es cellában voltunk, amelynek közepén a betonba rögzített karikához láncon voltunk hozzákötve, kezek lábaddal bilincsben, úgy, hogy ha nem jött a gárdián, nem tudtuk szükségleteinket elvégezni, emiatt kibírhatatlan bűdösség terjedt körülöttünk. Átvittek a H részlegre, a halálraítéltek csoportjához. Itt egy Stoiesti nevű kapitány volt a főnök. Több cellában megfordultam, mind halálraítéltek között, akiknek később 20 év börtönre változtatták ítéletüket. Az első cellában egy Iordănescu Bogdan nevű halálraítélte volt, aki a külügyminisztériumban volt tanácsadó a Nicolae Nicolae minisztersége alatt.

1982 nyarán, július hónapban hirtelen kivittek a kapuhoz, dubába ültettek és vittek ismeretlen cél felé, később megtudtuk, hogy Jilavara, a börtönkórházba vittek, ahol erőszakkal beutaltak a krónikus betegek osztályára. Ezért a részlegért két ezredes felelt, egy Sârbu és egy Șerbă-

nescu nevezetű. Bevittek a 105-ös szobába, valami félelmetes volt ott, amit emberi agy nem tud leírni. Két ember egy ágyban, emberek, akik énekeltek, ordítottak, maguk alá szartak, pisiltek, anyaszült meztelen, valami fürtelem, mind kötelező kezelésem voltam, ha beteg, ha nem. Természetesen, én visszautasítottam a kezelést, úgy értékeltem, hogy tévedésből vittek oda, de ellenállásom hiába való volt, jöttek felöltözött emberek, kifeszítettek egy matrac nélküli vaságyra, kezeim-lábaim kikötözték az ágyhoz, és beinjekcióztak a ruhán keresztül megbénítva az idegrendszert. Annyira megbénultam, hogy látni láttam de beszélni nem tudtam, nem tudtam a kezeimet mozgatni, a lábaimat, a szemeim felakadtak. Nem tudom milyen injekció volt, részletesen leírtam a második kötetben. Itt voltam néhány hétig ha nem hónapig, egy cigány gondozott Tricanak hívták. Ez letépte az inget magáról és lemosott, ő gondozott egész agóniás állapotom alatt, amíg mozgatni tudtam a lábujjaimat, kezemet. Ez alatt az idő alatt látogatott meg a feleségem, aki azt kérte a börtönparancsnoktól, hogy megláthasson. Ágyban lévén nem vihettek a kapuhoz. Megint jött és kihallgatást kért a parancsnoktól, aki megengedte a láthatást, de nem volt kit lásson. Az ablakhoz vittek, rám nézett és annyi. Természetesen, ez az állapot nem maradhatott titokban és amikor a Szabad Európa rádióban bementék, hogy a Jilavai börtönben vagyok, hamar elvittek onnan a bukaresti halálraítéltek közé. Itt ugyanaz a kínzási mód folytatódott, ugyan az a gúnyolódás, étlenség, amit az összes ott megfordult rab ismert. 1983 nyarán beültettek egy dubába, láncre verve vittek Enyedre. Ott levették a bilincseket és betettek a szigorítottba, ez a lassú elpusztítása volt mindazoknak, akiket oda bezártak. 310-es számmal kezdődött és 330-al végződött, 20 cella. Jobbra volt a gárdián szobája, balra egy raktár, amelynek a közepén volt egy vastag fa, rajta egy vasgyűrű, azon vágták el a láncokat amelyeket nyitólva rögzítettek a lábakra. A 320-ba vittek, balra, hátul a legutolsó, jobbra volt egy mosdó. Nem tudtam, miért vagyok ott, miért vagyok egyedül, miért üres a helyiség, semmi bútorzat, csak egy kis vödör a sarokban, más semmi. Az ablak lyukatos vas, majd rács, legkívül üveg. A villany éjjel-nappal égett. A következő programunk volt: 5-kor ébresztő, a falban volt két rögzített ágy, amit kívülről lehetett fel-le húzni, az ágy

egy vaskeretre helyezett préselt lemez, ezen aludtunk amikor leengedték az ágyat. Értesítenek, hogy kaptam egy év plusz büntetést, a szabályzat gyakori megszegése miatt, aláírás Borcan Constantin ezredes. Ez alatt a szigorított év alatt nem volt jogom semmiféle csomagra, vécépapír kivételével, szappan meg fogpaszta, semmi élelem, nem volt vásárlási jogom, nem levelezhettem, nem nézhettem TV-t, nem dolgozhattam. Amit kaptam: 125 gr. kenyér, de sose haladta meg a 100 gr-ot, egy darab puliszka vagy „turtoi”, de ez utóbbi ehetetlen volt. A leves olyan színes víz volt, kifürkészhetetlen miből, a második árpakása, amelyben főzés után csak úgy hemzsegték a nyüvek. Így telt el ez a 365 nap Enyeden, hogy 1984-ben nem fogadtam el a csomagot, amit a feleségem hozott, azt mondtam vigye haza a gyerekeknek, eleget szenvednek miattam, és, hogy hozza el őket a következő beszélőre, hogy lássam. Addig a „T”-ben voltam a 67-es cellában, ez a szárny a politikai foglyoknak volt fönntartva, egy hatalmas fallal elválasztva a börtön többi részétől. Az egy év szigorított ideje alatt Rus, a parancsnok egyetlen alkalommal járt ott ellenőrzésben, a szekus Lazár ezredes, kétszer. Leggyakrabban Ispas főtörzsőrmester jött, aki azt kérdezte mik a hírek. A börtönben szigorítások voltak, ellenőrzések, motozások, semmi pihenő, állandó zaklatás. Dolgozni nem vittek, megkértem a cellatársaimat engedjék, hogy én takarítsak. Gyakran lázongtunk sorsunk ellen, az én kezdeményezésemre, vertük kanállal a vasrácsokat, követeltük, hogy vigyenek dolgozni; engedjenek TV-t nézni, a vége az lett, újra bekerültem a szigorítottba, számításaim szerint 540 napot töltöttem a szigorítottban, visszautasítottam mindenféle párbeszédet a vezetőséggel, elutasítottam az orvos segítségét, 1985-ben éhségsztrájkba kezdtem, egyidőben a Madridban zajló biztonsági és együttműködési konferenciával. Kértem, hogy hívják a Kolozsvári Ügyészség képviselőjét, hogy lássák, milyen körülmények között tartják Enyeden a rabokat. 1986-ban egy másik paródiának voltunk a szemtanúi. A madridi konferencia után, Bukarestben is változások észlelhetők. Egy ammesztatörvényt adnak ki mely harmadolta a büntetéseket, melynek értelmében például az én 8 évem 5 év és 4 hónapra csökkent, amit le is töltöttem és 1987 húsvétjára ki is szabadultam, de nem kaptam személyazonossági okiratot. A kolozsvári milícián azt mondták, nem küld-

ték el Enyedről, ott meg azt mondták elküldték és Kolozsváron van, egy szóval sétáltattak, szükségem volt az okiratra, másképp nem jelentkezhettem munkára. Elmentem a CFR-hez, nem akartak felvenni, elmentem a munkaelosztóhoz, ugyan abban a Budai Nagy Antal utcában, találkozom egy volt iskolatársammal, aki közli, hogy nem vehetnek fel buletin (személyazonossági) nélkül. Azt is tőle hallottam, hogy Șerbănescu tábornok azt parancsolta, hogy nekem csak három munkahely létezik az országban, a Nyugati Kárpátokban levő Zalatnán, a Zsil-völgyi Urikányban és a cernavodai atomerőműnél. Miután előkerül az okirat egy fiókból, tanácskozom a családommal, megegyeztünk, hogy Zalatnán lesz a legjobb, Gyulafehérvár mellett, ahol dolgoztak az enyedi köztörvényes rabok is, tehát másodszor is elítéltek, szabadon. A Zalatnai építőtelep 1987-ben az ország egyik legnagyobb építőtelepe volt, az egyik legfertőzöttebb zóna, rövid idő alatt elhullt a hajam. A Barbu testvérek csoportjába osztottak be, egy évig dolgoztam ott. Ez alatt többször letartóztattak a szekuritáté parancsára, azt a hazugságot állítva, hogy elloptam és eladtam anyagokat a telepről. Az ok más volt, meglátogattam Doina Cornea asszonyt, megegyeztünk több dologban, hogy tovább vigyük a kommunizmus elleni harcot. Több levelet sikerült kijuttatnunk, amelyekben tiltakoztunk a templomok lerombolása ellen, persze, következtek a letartóztatások, verések, kínzások. 1988-ban találkoztunk többen a volt politikai foglyok közül, Năstăsescu Gheorghe, Drăgici, Barabás Ferenc és János, üzenetet küldtünk a bécsi konferencia résztvevőikhez, így kerültem Szászváros helységbe, de nem fogadtak. Saját költségemen utaztam a Zsil völgyébe, aztán Piskin át Petrozsényba. Ott, amint leszálok a vonatról látom, hogy követnek, elvették a táskámat, mert a vonaton, amelyen utaztam elveszett egy táska, amely nagyon hasonlított az enyémhez. Másnap Urikányba mentem, volt egy fiatal mérnök, elmeséltem neki a történeteket, munkahelyet ajánlott, de elment a petrozsényi szekuritátéra, azt mondták sürgősen hagyjam el a zónát, elég bajuk volt a bányászokkal, nincs rám szükség ott. Kolozsvárra mentem, onnan elküldtek Bácsra, jelentkeztem, de ott volt a szeku, egy magyar mesterrel volt szerencsém, aki sokat segített. Ramona lányom asztalitenisz bajnok volt, Hollandiába hívták, de mivel én elítélt voltam,

nem kapott útlevelet. A feleségem leépítették a munkahelyén, a fiam nem sportolhatott. A szektorista állandóan figyelt. Az ellenállásom, nyílt levelek küldésében valósult meg, amelyeket Cornea asszony is aláírt, a bécsi konferenciára küldtük. Ilyen körülmények között ment a feleségem Bukarestbe, jóváhagyták, hogy Amerikába telepedjen, de azt mondta nálam nélkül nem megy. Én nem akartam elmenni az országból, a szeku nyomást gyakorolt rám, tíz napot kaptam, hogy itt hagyjam az országot. Értesítettem az amerikai hatóságokat, közölték, hogy befogadnak és 1988. december 13-án száműzetésbe mentem. Amerikában Dumitru Pop Alexandru családja fogadott, akivel börtöntársak voltunk Enyeden.

A 89-es események egy darukészítő vállalatnál értek. Részt vettem a Seattle városban rendezett szolidaritási tüntetésen, anyagi okok miatt nem tudtam haza jönni. 1996-ig dolgoztam.

- 1989. decemberében kivégezték a Ceaușescu házaspárt. Mit érzett, mikor ezt a hírt meghallotta?

- Újjászületés volt, a demokrácia újjászületésének a pillanata, az 50 éve várt szabadság pillanata. Semmi mást nem akartam, csak hazatérni, ez 1997 húsvétja után sikerült. A családom nem volt hajlandó hazajönni, elváltunk.

- Mikor hazaért, azt a szabad világot találta, amelyről álmodott?

- Sajnos, nem, az országban nem állították félre a kommunista apparátust, nagy zűrzavar uralkodott, kérést adtam be a törvényszékre, jogaim visszaszerzéséért, adtak egy papírt, amellyel egy évet sétáltattak. Visszatértem a katonasághoz, katasztrófális helyzet volt, szerencsére tartalék állományba helyeztek.

- Hősnek érzi magát?

- Semmiképpen nem. Normális tettek voltak, mindenki ezt kellett volna tegye, lehet akkor hamarabb lett volna 89. Elítélésünk visszaélés volt az emberi jogokkal.

- Tagja valamelyik pártnak?

- A Nemzeti Keresztény Mozgalom tagja voltam, Victor Ciorbea vezetésével fuzionált a Nemzeti Parasztpárttal.

IUGA DUMITRU

- Dumitru Iuganuk hívnak, Bukarestben lakom.

- 1983-ban több társával letartóztatták, mi történt, mivel indokolták?

- 1983. december 10-én, reggel, munkába készültem, a román televíziónál dolgoztam mint villamossági szakember, a villamos megállóban körül vett négy civilruhás és egy milicista tiszt, bemutatkoztak és engedélyt kértek házkutatásra, mert olyan feljelentést kaptak, hogy elloptam valami videokazettákat a kémiai laboratóriumból, ahol Elena Ceaușescu volt a nagyfőnök, és valami elektronikus lámpákat, szalagokat, meg sok más mindent.

Nem is reméltem, hogy megakadályozhatom, meghívtam a lakásba és el kezdtek kutatni. Befejeződött a házkutatás, magukhoz vettek amit akartak és elmentünk együtt, két autó kíséretében, a rahovai szekus fogdába, ez volt az én kálváriám kezdete. Letartóztattak, lopás vádjával, elvittek elektromos lámpákat a szerszámos ládából, érmegyűjteményemet, külföldi érme gyűjteményt, egy líra, egy cent és a papírokat, amelyek valójában érdekelték őket. Ez volt az a pillanat, amikor én konfliktusba kerültem a szekuval. El kell mondanom, nem volt véletlen ez az egész, lelkileg én már nagyon régóta vitában álltam ezzel az intézménnyel, a szocialista rezsimmel, Ceaușescuval, a kommunizmussal általában. Ezeknek a dolgoknak a gyerekkoromig vezetnek a gyökerei, a neveltetésem, amit a szüleimtől kaptam, akik nem voltak oda a kommunizmusért, szerény, egyszerű emberek voltak, egy kevés földdel, szerettek dolgozni és nem tudtak belenyugodni a 40-es évek változáiba. Könyvekkel teli házban nőttem fel, a két világháború közötti irodalom, iskolai tankönyvek, sokat olvastam, elképzeléseim voltak arról amik történtek, ami, mint egy úthenger jött ránk. Emlékszem Sztálinra és az ő korszakára, amit saját bőrömön éreztem az iskolában, aztán tanúja voltam a kulákok üldöztetésének, kezdtem megérteni mi történik az országban, mi történik az emberekkel, az egész román társadalommal.

20 éves lettem, katona, folytattam tanulmányaimat, reagálni kezdtem a történésekre. Jöttek az 56-os események Magyarországon, majd 68, Csehszlovákia lerochanása, átéltem a szocialista láger eseményeit, számításokat végeztem, csak Romániában nem történik semmi, 1964-ben

kiengedik az utolsó politikai foglyokat, hallgattam gyakran Amerika hangját, a Szabad Európát, kerestem az irodalomban, hogy nézeteimet igazoljam, aztán bekövetkezett a személyi kultusz ideje 1971, Ceaușescu mellé társult az élettársa, elutasítottam a rendszert, utálni kezdtem ami körülöttem történt. Közben a tv-nél alkalmaztak, ez 1968-ban történt, ezt az intézményt nagyon ellenőrizte a párt és a szeku, persze, hogy konfliktusba kerültem velük, köteleztek, hogy álljunk be a szakszervezetbe, ellenálltam egyedül, 8 hónapig tartott, megszaroltak, beírtak a szakszervezetbe, ruházattal, viselkedéssel ellenkeztem, a televízió fekete báránya lettem, de szerettek az emberek, ez biztató jel volt számomra.

Évek teltek, megjelent az a bizonyos szocialista demokrácia, vagy valami ilyen, nyilatkozatokat kellett adjunk, megtagadtam az aláírást, megbüntettek, elküldtek kábelt húzni, a riportkocsihoz, más képzettségem volt de kibírtam, elküldtek nyíratkozni, nadrágot varratni sok ilyen dolog.

Jött az 1977-es év amikor megjelent a Paul Goma-féle ellenállási mozgalom, oxigén palackként hatott rám, és sok másra. Abban az időben sokan elhagyták az országot, én sosem gondoltam arra, hogy elhagyjam, én úgy tartottam, hogy ha valamit akarunk csinálni azt itt kell az országban és nem külföldön. Bátrabbak lettünk, senkit sem lőttek le. Közben, Gdanskban a lengyel munkásság kezdett zajongani, Prágában a Charta 77 mozgalom erősebb ellenállásnak bizonyult, gondoltam, nekünk is sikerül valamit tenni. Jöttek a 80-as évek, látva, hogy az egész nép belenyugszik a sorbaállításba, pletykálnak a sorokban, senki nem tesz semmit, nekem már volt két elég nagy kislányom, szenvedtek a hidegtől, az éhségtől, de a legkegyetlenebb szenvedés a szabadság hiánya volt. Azt mondtam, tennem kell valamit, bármi is legyen a következménye, hogy elkerülhessem a nagyon kellemetlen kérdést, amit egy gyerek tenni fog, mikor megnő, hogy te, apám, mit tettél, hogy megszabaduljunk attól a nyomortól amiben élünk, semmit, mert titeket kellett neveljelek, az iskoláztatásotokra kellett vigyáznom.

Azt terveztem, elkerülöm ezt a kérdést és teszek valamit, mondtam nem akartam elmenni az országból, érdekelt az itthoni radikális változás.

Lengyelországra figyelve, az ottani szolidaritás mozgalmára, hat hónap alatt sikerült egy olyan akciótervet készíteni, amelynek nagyon komoly igényei voltak. Persze, nem beszéltem senkivel, a lakásom csendességében, az irodámban, ahol a szabad időm nagyrésztét töltöttem. Így született meg egy mozgalom létrehozásának a terve, amely felvegye a harcot a kommunista rendszerrel, és minél nagyobb tömeget megmozgatva változtassa meg a rendszert Romániában. Megszületett, elméletileg, a romániai szabadság és igazság mozgalma. Egy nagyon szolid dokumentumot írtam, a mozgalom platform programja. Meg kell mondanom, hogy komoly elképzeléseim vannak ebből a szempontból, kiszámítottam matematikai pontossággal elméletben és gyakorlatban egyaránt. 1982 januárjában közöltem mindezt Constantin Burcan kollégámmal, le is teszteltem, nem mondtam meg, hogy én írtam, azt mondtam én vagyok az egyik platformnak a vezetője, ha elfogadja amiket tartalmaz álljon mellém. Elolvasta az egészet, egy nagy füzetben volt, nem gépeltem le. Azt mondta igen, nagyon komoly anyag, sikerre lehet vinni. Bátorságot kaptam, és begyűjtöttem az összes motort.

El kell mondanom, mit jelent ez a mozgalom, és mit kellett tenni a terv alapján. Egy, csak a legközelebbi kapcsolat ismeretével indul egy olyan láncolat, amely az egész országot átfogja. Támpontjai lesznek mindenütt, minden társadalmi rétegből, ami bővülne, majd megterveződik a konkrét terv is, 5 év alatt ez a mozgalom lefödjé a terv követelményeit, olyannyira, hogy a mozgalom megfeleljen a tervnek egy nagy és átfogó ellenállás, amely láncolata egy kitűzött napra kikényszerítse a kommunista rezsimből, hogy tárgyaljon a nép képviselőivel. Egy teljes reformot terveztem, a nemzetközi helyzetnek megfelelően. A Szovjetunió szemérajtunk volt, nem lehetett semmit se tenni, a nyugat meg még nem döntött, hogy mit kezdjen a kelettel, nem gondolhattunk egy erőszakos megmozdulásra, amely vérfürdőt jelentett volna, hisz a Ceaușescu kommunista rezsimje nagyon durva volt bármilyen ellenvéleménnyel szemben, még akkor is, ha a kommunista rendszer egyfajta kozmetizálása vonalán mentünk volna. Lépcsőzetesen, ezt a rendszert egy másikra cseréltük volna, egy demokratikus, szabad társadalomra. Probléma volt még a

kormányzási forma, bár a királyság után születtem, neveltetésem szerint kiráypárti voltam, ezt egy referendummal döntöttük volna el. A taktikai elemek nagyon kidolgozottak és átfogóak voltak, nagyon hosszasan leírtam a rezsimmel való tárgyalások részleteit, volt egy program az első tárgyalások lebonyolítására, amely kiküszöbölné a sérelmeket. A mozgalom nagyon gyorsan terjedne januártól nyárig, az emberek százait mozgósítanuk, voltak aktívak és kevésbé, voltak félön félrehúzódók, aki nem merték felvállalni, s a szeku is tette közben a dolgát. Megvoltak a helyek, ahol találkoztunk, ahova új meg új ismerősöket hoztunk, akiket kitanítottunk feladataikra, nagyon optimista voltam, ez lett végzetes, igen megnőttek a szárnyaim, a szeku hamar lefaragta azokat.

Szeptember 10-én, amint az elején mondtam, a szeku emberei lecsaptak rám és bevitték a szeku börtönébe. Biztos, a vonalon, valahol hiba történt, nem tudnám pontosan megmondani hol és hogyan, de ha megnézhetem a szekus dossziémat, megtudhatom, hol tévedtem, tévedtem, mert nem volt kedvemre a letartóztatásom, sajnos ez történt.

Az elkobzott tárgyak ügye azon az este megoldódott, mindent visszaadtak, a lámpákat, az érmeiket, tehát a köztárgyak dosziéja lezárult, maradtak a papírok, azok a platform anyagok, s amire jegyeztek, igaz rejtjelekkel, a tevékenység kronológiáját, hogy utólagosan, fel tudjam vázolni a történeteket, és más dokumentumok amelyeket propagandisztikus célokra írtam. Nagyobb hitelesség kedvéért volt egy pecsétem is, hogy az emberek érezzék, hogy valami nagyon fontos dologról van szó, tehát pecsétet is gyártottam, sőt mi több a mozgalom önfinanszírozását is elképzeltem: mindenik nyitott egy csekket, amelynek felhasználási lehetősége egyedül a Mozgalom egy szabad és igazságos Romániáért szervezet lehetett. Érdekes, még abban is megegyeztünk, hogy egy új himnuszban is megegyeztünk, az az Ébredj, román szövege volt, szalagra rögzítve és minden alkalommal hallgattuk, mikor találkoztunk. Egy másik lényeges dolog a jelzések, hogy, x, vagy z napon, mikor az eseményeknek meg kell történnenek, mindenütt és minden felé egyszerre adják az emberek tudtára, hangos bemondókon, amelyhez szabadon bejuthattak volna az emberek, anélkül, hogy erőszakkal meg kellett volna

támadni a közintézményeket, autó dudák, templomi harangok, és más hasonló eszközök, amelyek a demonstrációt elindították volna.

Bezártak, és meg voltam győződve, hogy egyedül engem tartóztatnak le, de a vizsgáló rendőr asztalán megláttam, hogy nevek vannak, és valóban a letartóztatottak között volt még négy srác, lehet a legagresszívebbek. A szekuritáté ugyanazzal a módszerrel, mindig a legközelebbit, szépen felgöngyölítette az egész szervezetet. Négy hónap letelte alatt száz meg száz embert fogtak le az ország különböző településein, láttam őket, amikor szembesítési akciók voltak. A román televízióban is sok kollégát letartóztatottak, a végére 7 embert gyanúsítottak, én lettem a bajok okozója.

A törvény 169-es szakasza alapján a szocialista rendszer elleni összeküvés vádjával. Rendesen kezeltek, nem ütöttek meg, persze pszihikai nyomás alatt tartottak, de rendesek voltak, érthető, minden ütőkártya a kezükben volt, a dosszié világos volt, az ítélet egyszerű részükre, nem volt ok a durva bánásmódra.

Január 22-én volt a zárt ajtók mögötti tárgyalás a katonai törvényszéken, a másik hattal egyszerre, lelkiismeret probléma volt, a többiek fiatalabbak voltak, és lelkiismeret furdalásom volt, és minden eszközzel próbáltam védeni őket, minimalizálni a szerepüket. Később akadt tanú, aki elmondta, hogy mindent megtettem az ő büntetésük minimalizálásáért. Ők, 5-5 évet kaptak, én 12 évet. Rahovára vittek, a különleges osztályra, ahol a politikai foglyok voltak. Eltelt a tanulmányozási időszak, amely alatt a szeku nagyon kivizsgált mindent, az emberei által, akiket hozzánk betettek. A feltételek, nehéz börtön, szűk hely, gyenge élelek, hideg, és minden más.

Miután Enyedre vittek, 15 napi karantén után, oda kerültem, ahol sok ember volt hasonló tettekért elítélve, Enyeden, az alagsorban, cella cella mellett, zsúfolva haton egy cellában, és én ott voltam együtt ezekkel a csodálatos emberekkel. Persze, a börtön nehéz, én nem csináltam nagy dolgot belőle, mert nem küldött senki a börtönbe, én vállaltam ezt a felelősséget, ezt a rizikót, amikor leültem és megírtam azt a platform programot, tudtam, ismertem a következményeket, ha elkapnak jaj ne-

kem. Az elég nehéz büntetés, amelyet le kellett töltenem, 12 év, egy emberi élet, mégis elég jó volt a közérzetem, sajnos a gyomorfekélyem sok gondot okozott, két, három hetente krízis, egy krízis azt jelentette, hogy két-három nap nem ettem semmit, egyfolytában hánytam, nem tudtam aludni, kegyetlen fájdalmak, a szódaport marokszámra vettem, más gyógyszer nem volt, aztán két-három hét regenerálódás, egészen 1985-ig, amikor különleges dolog történt az én fegyencéletemben, kivittek a parancsnokhoz „mi van te, Iuga, nem csendesedsz le, akarod, hogy golyót lőjünk” és a következő percben, válaszra sem várva, „vidd” és vittek egy évet a szigorítottba, ami sokat jelentett és nagyon nehéz, azaz egy év elkülönítés, egyedül négy fal között, a többitől elzártan... Dohányos voltam, levágták a dohány adagomat, három szivarat adtak naponta, tehát azt sem hagyták, hogy lemondjak a dohányzásról, mert ha nem adtak volna egyáltalán, lemondtam volna a dohányzásról, kevesebbet szenvedtem volna, az élelem a túlélés határán. Ismétlem, továbbra sem durváskodtak velem, tehát addig az időig nem kaptam még egy pofot se egy milicistától, vagy a szeku emberétől. Bezártak oda, hogy meditáljak arról amit tettem és amit tenni akarok az elkövetkezőkben. A cellában, ahova bezártak nem volt természetes világosság, kicsi volt, 2x2 méter, háttéri állandó világítás, ez zavart a legjobban, valami bőr préselő volt egy enyedi gyárban, a fal mögött és állandóan csattogtak, 24 órát, 24 órából. Megszoktam, megszoktam az egyedüllétet is, itt lehet mosolyogni, egy beszélő társat kerestem, egy nagy fekete bogarat, amely talált egy lyukat, és jött rendszeresen, hogy elfogyassza az eledelét, kenyér, vagy puliszka morzsákat, ami volt, amit oda raktam. Tudtam mikor érkezik odaültem beszélgettem vele, evett és elment. Mikor először megjelent szét akartam taposni, aztán elgondolkoztam, miért tapossam, hisz az egyetlen élőlény aki nem kémkedik utánam, aki nem tesz semmi rosszat, és ide jön, hogy társam legyen. Ott voltam, amíg ott voltam, nem engedtek egy évig csak úgy 9 hánapig. Itt el kell mondanom egy dolgot, amikor elmozgatták a rabokat a cellákból, vigyáztak arra, hogy ne tudjuk kit hova visznek, mi történik velünk, a felügyelet olyan szigorú volt, hogy ne tudják meg mi történt az illető fogollyal. Onnan nem vittek vissza

Enyedre, elvittek a bukaresti Rahovára. Besúgók és halálraítéltek közé zártak, könnyebb börtönnapok jöttek, több ételmet adtak, szivarat, a közbűnözőknek, akik elláttak, nem zaklattak annyit, lehet erre voltak kiképezve. Én csendesebb voltam, nem álltam le vitázni, elhatároztam, hogy ép testtel, ép lélekkel fogok szabadulni. A bajom a gyomorfekélyem okozta, hetente jöttek a krízisek, minden mezeget elvesztettem, a rendelőbe sem tudtam a lábamon elmenni, a vitaminhiány, a zöldség hiány, a fogazatom elsorvadt. Emlékszem egyszer, amikor a fogászatra vittek, friss zöld fű volt, tavasz, engedélyt kértem, hogy ehessek füvet, persze vicceltem, de annyira ment a hiányérzet, talán képes lettem volna legelni. Egy párszor elvittek Jilavara a kórházba, de megunták, és ott hagytak egy, az ilyen veszélyeseknek fenntartott részlegen. Elég sokáig voltam ott, az évek teltek, megint a vonaton találtam magam, vittek vissza Enyedre, zárkába vittek, valahol az emeletre, közbűnözőkkel egy helyre, voltak határőrök, akik valami hülyeséget csináltak a vámnál, ránk vigyáztak. Közben Ceaușescu kiadta a híres rendeletét 1988 januárjában, nem tudom mi készítette rá, de a 20 évig terjedő börtönbüntetések felére csökkentették, ami azt jelentette, hogy a 12 éves büntetés 7 évre csökkent. Én már négy év és valamennyit már letöltöttem, megfeleltem valamennyi feltételnek, hogy a bizottság feltételeken szabadlábra helyezzen. Persze, nem voltak illúzióim, de jelentkeztem a bizottságnál Rahován, elhalasztották, mert nem voltam eléggé újranevelve, még két halasztást kaptam, 1989 szeptemberében elengedtek.

Nem történt semmi nagy dolog, egy szigorú börtönéletnek voltam alávetve, néha vicceltem velük, kértem helyezzenek ki munkára, de tudsz dolgozni, felmosni – volt a válasz, és cellában ültem végig, egy pofot kaptam Doru őrmestertől Rahován, talán azért, hogy megfigyeljék az erőszakra való reagálásomat. Kenyérből kockákat csináltam, leültem és dobáltam, telt azzal is az idő. Oda jött az ágyamhoz, kédezte hova rejtettem a kockákat, benyúlt a matrac alá és kaptam is a pofont. Hogy ne legyek az egyetlen megvert, a mellettem valónak is lekent egyet, s ezzel vége volt a vásárnak. Nem szóltam semmit ránéztem s ezzel vége volt a börtöni verekedéseknek.

A szabadulás szeptember 10-én volt, elkezdődött egy új korszak, mondhatnám, egy nehezebb korszaka életemnek. Hazakerültem, és jöttek a munkahelykeresési gondok, nem engedhettem meg magamnak egy hét pihenést, az élet nehéz. Fel se merülhetett, hogy vissza térjek a televízióhoz, oda mintha bombát helyeztek volna, mikor telefonálam, hogy megjött Iuga, mit csinálunk ezzel, a végén lejöttek a kapuhoz, hozták az összes papírokat, amire szükségem volt, a munkakönyvet, tehát nem vettek fel a tv-hez. Az emberek féltek, főleg azért, mert olyan híresztelések voltak, hogy benzint loptam, amit a szekusok mondtak az elején. Elmentem a munkaelosztóhoz, kértem, hogy dolgozhassak, a mesterségemben, televízió-javító, mondták, igen, igen, igen, aztán meglátták mi a helyzet, akkor már nem volt hely. Megpróbáltam az Electronicánál, ott gyártják a televíziókat, azt mondták, igen, szükségük van szakemberre, másnap már nem volt szükségük. Rájöttem, ez így van eltervezve, hogy ne kapjak munkahelyet. Közben hívtak a milíciára, mindennek lehordtak, a mesterségemben nem kaptam munkát, két gyerekem volt, dolgozni kellett, az építőtelepek felé mentem, tárt karokkal fogadtak, felvettek, de nem a szakmámba, leküldtek oda, ahol az emberek házait lebontották és blokkokat építettek a helyükre.

Popești-Leordeniben kezdtem el dolgozni, nagyon problémás időszakban, hideg volt, és az építőtelepi munka kinti munka volt, beton darabokat hordtam, mint képzettlen munkás. Reggel indultunk Bukarestből, jött egy duba, vitt és este hozott. Hamar megszoktam, de a börtönévek bizonyos gyengeségeket okoztak, nem bírtam, a fél felem lebé-
nult, szerencsére nem tartott soká, de ott kellett hagynom a munkát. Meg kell jegyezni, hogy egész idő alatt a szeku nem tágitott melőlem. Én végeztem a dolgomat. A tapasztalatok alapján új tervet készítettem. Megfigyeltem milyen változások voltak körülöttünk. A Szovjetunióban virágzott a peresztrojka, a szomszéd országokban nagy volt a türelmetlenség, gondoltam, Romániában is kell történni valami. A család nyomást gyakorolt rám, menjünk, hagyjuk itt az országot. Megmondtam, nem megyek el az országból, megvárjuk mi történik, közben én végeztem a dolgom, a lakásomon volt az irodám, rohángáltam az utcákon, embere-

ket toboroztam, intézményeket kerestem föl, ahhol megengedik, hogy kapcsolatba lépjek külfölddel, a szekuval a nyomomban. A felettem levő lakásba helyezkedtek el, később megtudtam, kik üggyködtek körülöttem. Szaladgáltam az utcákon, hadd koptassák utánam a lábukat, olyan helyekre mentem, ahová nem tudtak kocsival utánam jönni, egyik csoport a másiknak adott át, ez így ment 1989. december 12-ig.

Közben hívogattak a milíciára, a parancsnok, mután matatott a fiókjában, biztosan magnót kapcsolt be, aztán nagyon furcsa és érdekes kérdéseket tett fel, miután ujjlenyomatot vett és lefotografált, hogy mit csinálnék, ha létezne egy politikai változási lehetőség Romániában. Gorbacsov-féle változásra gondolok, vagy a lengyel-féle radikálisabb változásokra, mi jár a fejemben. Ilyen kérdéseket tett fel Dinu őrnagy és közben jegyzetelt. Én az erőszak ellen voltam mindig, a dolgok nem jól mennek, a változás be fog következni. A beszélgetések után megint megjelent négy civil és egy milicista, megint házkutatást tartottak, panasz érkezett, mondták, hogy a feleségem lopott autóalkatrészeket – az autóbázisnál dolgozott – és le akarják ellenőrizni valós-e a feljelentés. Felforgatták megint a lakásomat, a fiókjaimat, és meg is kapták amit kerestek, egy papírköteget, és vittek magukkal. Mentünk a Rahovai fogdába, ott a tisztek végtelenül örvendtek, hogy találkozunk, megint nem férsz a börtönben, aztán elkezdődött a vallatás a régi vallatómmal és egy új Ionescu ezredessel, hogy ismerjem be, mit ismerjek be, hogy államellenes propagandát, meg hát nálam az íróasztalon találták nem az utcán, aztán elkezdődött a meccs, hogy ismerjem el, mit ismerjek el, persze ez alkalommal az az előttekből tanulva, nem ismertem el semmit, nem írtam alá semmit, és ez alkalommal alaposan elverték. Kitűnt ez az ezredes, szakállat neveltem, kitépdeste, földre dobta, törékeny alkat voltam az ő nagy lapátkezeihez. Nem tudott kicsikarni egy aláírást sem, egy írott sort se a két-három nap alatt, amíg tartott a vallatás. Miután megütött, azt mondtam, most levihetsz, mert mivel megütöttél egy szót se szedsz ki belőlem. Az ellenállásom ellenkező volt a vártaknál, a verés nem lágyított meg, nem ijesztett meg, megacélozott. Levittek, aztán másnap, kezd-

tük előről, egészen 17-ig, amikor is mélységes csend nehezedett a cellámra. Még voltak emberek ott, senki nem zavart december 18, 19, 20-án.

18-án egy nagyon szép konspirációs akció folytán egy, akit a cellámba hoztak oda súgta, hogy Temesvár vérben áll, ezzel volt magyarázható, hogy senki sem foglalkozott velem. 22-én délben engedtek ki, amikor azt az utasítást kapták, hogy az összes politikai rabot vagy letartóztatottat szabadon kell engedni. Hazajöttem, nem találtam senkit, 21-én éjjel hallottam a lövéseket Bukarestben, láttam a cellából a fényjelző golyókat, hallottam a helikoptereket keringeni, reggel kiabálásokat hallottam, a börtönben nagyon kifinomult a hallásom, hallottam a győzelem kiáltást. Elindultam a TV épülete felé, és ott is maradtam, észrevettem, hogy sok volt munkatársam, felvállalta hogy hibásan szolgálta a kommunista rendszert, Ceaușescut, a többi által előre tolva én lettem az egyetlen politikai fogoly a Román televízióban. Akkor alakítottuk meg azt a híres Szabad szakszervezetet a televízióban. Az alkalmazottak 90 százaléka jött, de mikor rájöttek, hogy az én elképzelésem szerint történnek a dolgok sokan visszavonultak. Ennyi az én börtön életemről, és a televízióba való visszatérésről, azóta is ott dolgozom, nekiláttunk a televízió politika-mentesítéséhez.

Ez volt az én társadalom elleni harcom rövid története, kell tudni, hogy az én harcom a kommunizmus ellen volt és nem Ceaușescu ellen. Ha nem következik be a decemberi változás, az asztalomon volt egy 30 napos előzetesbe helyezési parancs, szocialista rend elleni bűntudat vádjával, egy 5-15 éves börtön várt rám, én végeztem azt amit elkezdtem, lehet ma megint Enyeden lennék, ha nem történik meg az ami megtörtént. A munka nincs befejezve, még sok tennivaló van, és még érzek erőt, ambíciót magamban, hogy folytassam.

- *Az országban híressé vált az éhségstrájkjaival, a televízió Szabad szakszervezetének az elnökeként.*

- Szomorú számomra, hogy a közhiedelemben, úgy maradtam meg mint az ilyen jellegű akciók kezdeményezője. Meg akartam mutatni, hogy még vannak áldozatkész emberek, és ha vannak az is van aki kövesse példájukat. Jobb lett volna, ha az emberek tudatában az rögződött

volna, hogy én 6 év börtönt szenvedtem elveimért, a kommunista rendszer megbuktatásáért.

- *Radikális gondolkodású ön?*

- Nem. Az én radikalizmusom először, magam iránti szigor, csak azután a mások iránt, az én politikai elveim nem radikálisak, nem a politikai síkon, hanem a társadalmi szükséglet alapján akarok radikalizálódni.

- *Néhányan, a volt foglyok közül, miután megszabadultak Enyedről, folytatták harcukat, mint ön, röpcédulákkal, kiáltványokkal, propagandával, nem tudom miért. Gondolja, ma is szükség van ilyen oppozíciókra?*

- Amíg Romániában nem értik meg, mi a demokrácia, mi a szabadság, független törvénykezés, szabad sajtó, amíg nem értik meg mindezeket, amíg nem lesz egy művelt politikai osztályunk, szükség van az oppozíciókra, a tettek, nem a beszéd emberei kell, hogy legyünk.

- *A mi országunk demokratikus ország, nem gondolt egy Dumitru Iuga féle programra, hogy ez a folyamat gyorsabban végbemenjen - itt a politikai osztályra gondolok - volna értelme egy ilyen program elkészítésének?*

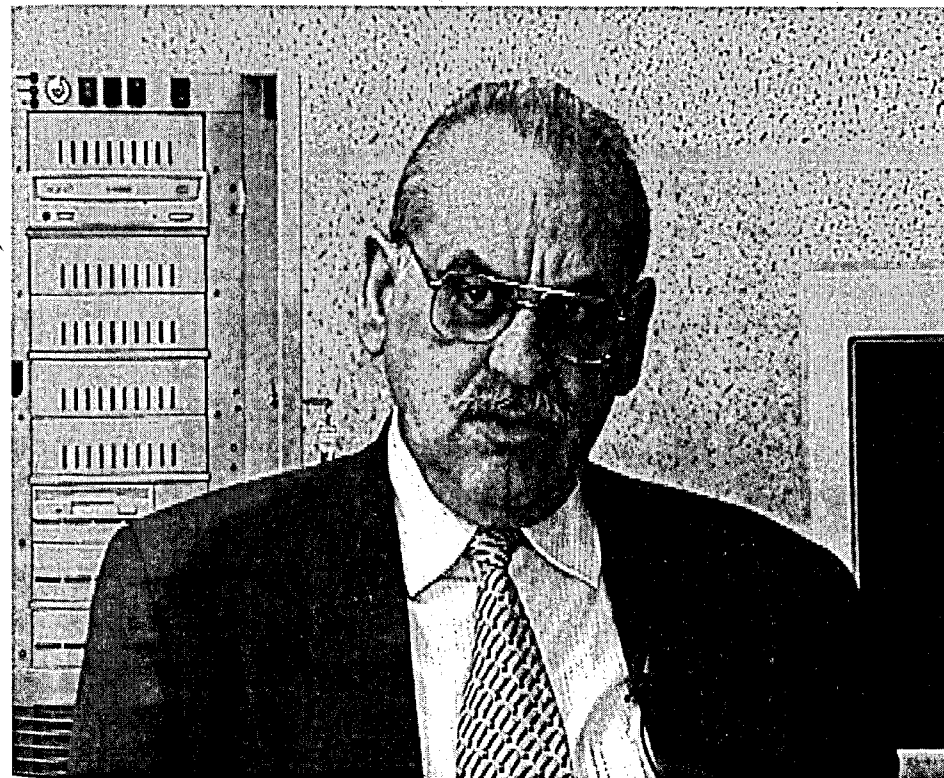
- 11 év után, sok minden elherdálódott, most már értelmetlen lenne. Minden párt olyan programmal lép a választók elé amely siettetné az ország demokratizálódását, tehát nincs szükség programra, amit Dumitru Iugának szemére lehet vetni, az, hogy nem implikálódott a politikába, hogy jeles képviselője lehessen. Ott, ahol nekem helyem lehetne, ott nincs helyük a karrieristáknak, a demagógoknak, a saját érdekű politika csinálók. A jövőben sincs szándékom bele ártani magam a politikába, mert ismétlem nem kapnám meg a helyem a jelenlegi politikai palettán, balról jobbra és vissza sehol, nincs helyem ezért végzem a dolgomat.

- *Ön szerint célzatos volt az egykori politikai foglyok távollattartása?*

- Biztos, a politikai foglyok a 80-as években jobban átérték a társadalmi valóságokat, mint azok akiket 64 után kiengedtek, hasznosak lehetnek volna azoknak, akik 89 után átvették a hatalmat. Nem akarták ezt a dolgot objektív és szubjektív okok miatt. Nem volt megfelelő felkészülésünk az államot adminisztrálni, vagy egyes embereknek árnyékoltuk

volna a nép képét, ők a mi mellőzésünket látták hasznosabbnak. Aztán a politikai foglyok általában nem szeretnek a csont után szaladgálni, egyre másra kellemetlenek voltunk azoknak akik 89 után átvették a hatalmat.

OLTEANU CAROL

- Carol Olteanu vagyok, 1940-ben Gyimesbükkön születtem, Bákó megyében, de mivel egész életemet Aradon töltöttem, aradinak tartom magam, erdélyinek. Az ország ebben a részében képeztek, itt végeztem az Építészeti Egyetemet, Temesváron.

- *Mikor letartóztatták, Aradon volt?*

- Letartóztatásomkor Aradon laktam a központban, a repülőtérén tartóztattak le.

- *Mesélje el részletesen milyen politikai akciót szervezett, mi történt a letartóztatásáig?*

- Nacionalista érzelmű vagyok, nem extrémista, inkább hazafi, s mint ilyent nagyon zavart a 80-as évek Romániájának a gazdasági lezüllesztése, a Ceaușescu vezetése alatt. Azt gondoltam, és nem csak én, mint értelmiségi, mint jó román, állást kell foglalnom az országban lévő helyzettel szemben, persze a kommunizmus hazugságai arra késztettek, hogy lassan meggyűlöljük, még akkor is, ha neveltetésünk kommunista jellegű volt. Rájöttünk, hogy minden hazugság, és ez a rendszer nem az amit az emberiség keres. Nagy igazgatóként, piknikezni jártunk, beszélgettünk a barátainkkal, többek között a politikáról is beszéltünk, rájöttünk, tenni kell valamit. Mindez 1983-ban kezdődött, elhatároztuk, hogy pártot alapítunk, a kommunista párt ellenpártját. Tanulmányozni kezdtük a törvényeket, mivel nem volt jogász közöttünk, de rájöttünk, hogy bár a kommunista párt a vezető erő, az Alkotmány nem tiltja más pártok létezését, sőt, ha jól emlékszem, Ceaușescu megalapította a Szocialista Egységfrontot, tehát nem volt törvénytelen egy más pártot létrehozni, mint ami volt, a Román Kommunista Párt. Másképp, minden szocialista országban, kivéve a Szovjetuniót, és persze Romániát, léteztek más pártok is, igaz a pártstatutum megtiltotta a más pártban való részvételt és kizárással fenyegetett, ez engem nem érdekelt, főleg, hogy nem is voltam párttag. Beszélni kezdtünk egy új platform létrehozásáról, amely több szabadságot biztosít az embereknek. Zavart, például az, hogy Romániában a vallási ünnepek nem ünnepek, pedig a legtöbb szocialista országban nem tiltották meg, tovább mentünk, tárgyaltuk az elégedetlenség sztrájkokkal

való kifejezésének lehetőségét, elképzeléseinket papírra írtuk, és azon gondolkodtunk, milyen nevet adjunk a pártnak, úgy döntöttünk, legyen Román Szocialista Párt, azért mert abban az időben a szocialista pártok elég elfogadhatóak voltak a kommunista párt részéről. Ha emlékeznek a Román Kommunista Párt kongresszusára meghívtak sok külföldi képviselőt, arra gondoltunk, a mi erőnk nem elég elképzelésünk kivitelére, hozzájuk fogunk segítségért fordulni. Akkor a Szocialista Internacionálé elnöke Mitterand volt, levelet írtunk hozzá, arra kértük vegyen fel a nemzetközi szocialista mozgalomba és segítse szervezkedésünket. 14-en voltunk, de nem találkoztunk mind egyszerre, 5-6-on gyűltünk össze, néha többen, különböző alkalmakkor. Elhatároztuk, hogy az első közülünk, aki Bukarestbe megy, vigye ezt a levelet a francia követségre. Szerencsémre, vagy szerencsétlenségemre én vittem el a levelet, a gyár küldött Bukarestbe egy delegációval. Nem sikerült, mert úgy látszik sokan voltunk, mert akadt egy, aki értesítette a szekuritátét, arról ami történni fog, meg fogom keresni a dossziémat, kíváncsi vagyok ki volt ez a besugó...

- Nem gyanították, most sem tudják?

- Gyanú az van, négy személyig jutottunk el, de, hogy ne legyen, unalmas folytatom a letartóztatással, amint már említettem a repülőtéren történt... Bukarestbe indultunk az üzem részéről egy dossziéval, a reptéren meglepetés ért, azelőtt egy repülő eltérítési kísérlet volt, ennek következtében szigorú ellenőrzés folyt, az aki ellenőrzött elvette a mappát, amiben a hivatalos anyag volt és elkezdte laponként olvasni, meglepett a viselkedése, mert normális körülmények között, ő fegyvert kellett volna keresni, egy kést, de nem, olvassa az okiratokat... megijedtem, mert a dosszié alján ott volt a levél, amelyet én nem címeztem el a követségre, nem postán akartam küldeni, az volt ráírva A bukaresti Peco-nak, szerencsémre nem kapta meg a borítékot, mehettem a váróterembe, a vonat késett, sokat vártunk, egyszer jön és azt mondja Olteanu elvtárs, még egyszer meg szeretném nézni azt a doszárt, odaadom, azt mondja nem, tessék jönni egy irodába, ne lássanak, ott akartam hagyni a csomagot, csak a doszárt vittem, de rám szólt, vigyek mindent. Újra lapozta, örvendtem, nem talált semmit, aztán kutatott a levéltáskában és megtalálta a levelet, mondta

nyitsam ki, elutasítottam, mondva nem én zártam le, azt mondta ebben az esetben kénytelen ő kinyitni. Ha van joga, tessék. Elment a levéllel, három-négy perc múlva visszajött, azt mondta le vagyok tartóztatva. Elvittek az aradi szekuritátéra, egy óra múlva hozták a kollegámat is Pantea Gheorghet, ketten írtuk alá a levelet. Őt azzal hívták el otthonról, hogy baleset történt és alá kell írjon egy jegyzőkönyvet. Ugyanabban a helyiségben találtuk magunkat. A kollegám párttag volt, amikor jött a szeku főnöke, Barnasi ezredes, közölte, hogy le van tartóztatva, amire ő azt felelte, nem tartóztathatják le, mert párttag, és egy párttagot, mielőtt letartóztatják, a gyűlés ki kell zárja soraiból. Igen, párttag vagy, láthatom a pártkönyvedet, nálad van? Igen, odanyújtja az eltépi „mostantól, nem vagy párttag”. Ott tartottak, jött két ezredes Bukarestből, a hatos csoporttól, törvényszéki nyomozók, Burloi Gheorghe és Manescu Ion, februárig nyomoztak, akkor bilincsbe verve elvittek egy Daciával Rahovára. El kell mondanom, hogy azt mondták, nem akarnak nagy csinadrattát csinálni az ügyből, nem is akarnak több embert letartóztatni, mert akkor összeesküvésnek nevezik, sokkal súlyosabb a büntetés, így a többit csak tanúként hallgatták ki, nyilatkozatokat írtak, addig Aradon tartottak minket.

- A végén, csak önök ketten voltak letartóztatva?

- Letartóztatva és elítélve. Tehát, Bukarestbe vittek, a kihallgatás májusig tartott, a tárgyalás 1984 januárjában volt, 16-án ítélték el, én 6, Pantea Gheorghe 5 évet kapott, átvittek a Rahovára.

- Mi volt a jogi besorolás?

- A 166-os cikkely alapján, a szocialista társadalom elleni propaganda, mit lehet mondani a tárgyalásról, szimulálás volt, mint a Ceaușescuék elítélése, védelem nélkül. A mi védőink még jobban támadtak mint védtek, azért hasonlítottam a Ceaușescu -féle tárgyaláshoz. A dolgok rossz kifejezője a Központi Nyomozó Iroda vezetője, Gheorghe Vasile volt, ő irányította az úgynevezett súlyos eseteket, Ceaușescu kijelentette, hogy Romániában nincsenek politikai foglyok, így minket államelleneseknek neveztek nem politikaiaknak. Ez a Vasile Gheorghe döntötte el ki mit, mennyit kap és milyen körülmények között kell letöltse azt, korlátlan hatalommal rendelkezett.

- Nem gondolja, hogy kicsi volt a büntetés, amit önre kiszabtak?

- Minden büntetés attól függ, ki és mikor kapja, ezekért a tettekért a Gheorghiu-Dej idejében főbe lőttek volna, de a Ceaușescu idejében, főleg az utolsó szakaszában engedmények voltak, így a büntetés amit kaptunk, most 2002 távlatából, gyerekségnek tűnik, nevetséges ilyesmiért büntetni, akkor is így gondoltam, hisz mi nem is csináltunk semmit, egy hajszála sem sérült senkinek ebben az országban, és egy komoly szekuritátéval, nem is jelentettünk veszélyt a szocialista társadalomra, de egy ilyen szélsőséges rendszerben úgy kezeltek mint a nép ellenségeit, nem a kommunizmusét.

- Mikor tartóztatták le, mi volt a jogi besorolás, hol volt a kivizsgálás, hogyan zajlott le?

- Amint az előbb is mondtam, a román kommunista rendszerben bizonyos engedmények voltak érezhetők, vicceket lehetett mondani, anélkül, hogy letartóztattak volna, lehetett énekelni a Gheorghiu Dej idejéhez viszonyítva, amikor nehéz börtönévek jártak egy, például „Ébredj, román” kezdetű nótáért. A vizsgálatok menetében is érezhető volt ez az engedmény, mondhatom, nem voltunk megverve, nem volt fizikai kínzás, annál szakosítottabbak voltak a pszichikai tortúrákban, és ezek mint-ha fájdalmasabbak lettek volna a fizikai fenyítésnél. Én szívesebben vettem volna, ha kapok két pofont, mint végig szenvedni a légkört, ami uralkodott, a csettintésre bezáruló ajtók, eltűnő alkalmazottak. Én mivel nem láthattam a feleségem, egyfajta sztrájkba kezdtem, nem válaszoltam a kérdésekre, nem írtam alá a jegyzőkönyveket, amíg nem beszélhettem a feleségemmel, hogy mi a helyzet otthon.

- Voltak gyerekei?

- Igen, van két gyerekem, egy fiú és egy lány, abban az időben líceumba jártak. Tehát egyféle sztrájkot kezdtem, a második vallatáson nem válaszoltam egy kérdésre sem. Figyelmeztettem a vallatót, hogy nem fogok egy kérdésre sem válaszolni, amíg nem beszélhetek a feleségemmel. A beszélőre a bukaresti VI-os részlegen voltam. El kell mesélnem, hogy mikor letartóztattak, betettek a cellámba egy Teserdan Viktor nevű rabot, aki már 9 éve be volt zárva, megunt a raboskodást, persze besúgó volt. Ez a Vasile Gheorghe a körzet parancsnoka volt.

Ez a Teserdan nem politikai fogoly volt, őt sikkasztásért zárták be és elmesélte, hogy 18 évet kapott, már 9 éve bent van, és az ő szerepe az, hogy tájékoztassa a vallatókat az ítéletre váró cellatársa állapotáról. Az eltelt 9 év alatt óriási tapasztalatra tett szert, úgy kialakultak az érzékszervei, hogy ha a folyosón elhaladt három személy a járásukból meg tudta állapítani, hogy kettő férfi és egy nő, és sok más ilyen dolgot felismert. Ha sétáltatni vittek, például, és az ő hamarabb beteretelt mint a kiszabott tíz perc, már jelezte, hogy „vigyázz, csak 9 percet voltunk kint és föl foglak jelenteni a főnököknek”. Tudott dolog volt, hogy a raboknak nem volt órájuk, egyszer mondtam is neki, csak úgy viccelve, hogy, ha ennyire tud mindent, meg tudná-e mondani, hol van az én Pantea Gheorghe barátom, melyik cellában. Másnap közölte, hogy Pantea az 5-ös cellában van és úgy volt. Azt is megkérdeztem, meg tudná-e mondani milyen büntetést fogok kapni. „Most nem tudom megmondani, de megtudom”, és két nap múlva közölte, hogy én 6, Pantea 5 évet fogunk kapni, tehát, mindent előre kiterveltek a fogvatartóink.

Az első tárgyalás előtt, hívat Vasile Gheorghe ezredes, egy nagy kényelmes irodája volt. Kenttel kínált, kávéval és azt tanácsolta, hogy viselkedjek tisztességesen, azaz ne mondjak semmit a tárgyaláson, hogy ne emeljék a büntetésem, vagyis, hogy kapjak lehető legkisebb büntetést. Mivel én már előre tudtam a cellatársamtól, de nem volt leellenőrizve, és nem nagyon tetszett nekem a 6 év büntetés, meg tapasztalatot is szereztem annyit, hogy egy elítélt, ha 5 éven felül kap, nem részesülhet amnesztiába, ezért meghallgattam a tanácsot és semmit sem szóltam az első tárgyaláson. Mikor megtudtam, hogy Tesdean jóslása bevált, felháborodtam. Ártatlan voltam, nem követtem el semmi, ma is ez a véleményem, úgy, hogy a második tárgyaláson, a fellebbezésen elhatároztam, nem hallgatok, próbáltam védeni magam, látva, hogy a kirendelt védőügyvéd nem véd, sőt bizonyos fokig még vádolt is, ismételve az ügyész vádjait, csak annyit hozott fel védelmemre, hogy van két gyerekem és jó véleményezésem a munkahelyről...

- Tehát, az ügyvéd maga is egyféle ügyész volt?

- Ismételte, hogy ezt meg ezt cselekedtem, azaz mind azt amit az ügyész már elmondott. Elismeri a bűnösséget, de kéri a stb. stb., látva, hogy nem vicc, elhatározta, hogy megvédem magam. Ez nagyon nehéz volt, mivel csak magunkra voltunk, zárt ajtók mögött zajlott a tárgyalás, más nem volt a teremben csak a vizsgáló bizottság, a kinevezett védelem és mi, a vádlottak. Másképp beszél az ember, ha van, aki meghallgassa, bár nem tudnak segíteni, de legalább hallják. Beszélhettem, mert azzal válaszoltak, hogy „még most se tudatosult benne milyen nagy bűnt követett el”. Megerősítették az első ítéletet. A bukaresti tömlőc leírhatatlanul kegyetlen volt. A Rahova 5 osztálya... mikor beléptem a cellába azt hittem megfulladok, hat ágy volt és én voltam a kilencedik fogoly. Két cigány kivételével mind politikai foglyok voltunk. A cigányok egész nap fizikai gyakorlatokat végeztek, nem volt levegő, a cellán egy kis dróthálós ablakocská volt, ha nem igyekeztél a szivart a foszfortól meggyújtani a gyufa kialudt... nagy volt a hőség, a nap kegyetlenül perzselt, semmi szigetelés, egyszintes épület... egész nyáron ott voltunk.

- Ez volt a Rahova utcában? Tehát nem Jilava?

- Nem. Zsilava az egészen más. Ez a Rahova valahol az Alexandriai úton volt, úgy tudom lebontották, nincs ott börtön. Aztán voltak valamilyen vasajtók, amelyeket szándékosan csapkodtak, és az a tény, hogy ketten aludtunk egy ágyban, abban az infernális hőségben, elképzelhető? Én nem értem ott a telet, de hallottam a kollegáktól, hogy télen befagyott minden, úgy, hogy amikor megszabadultam onnan és Enyedre kerültem, azt hittem megszabadultam a börtönből, akkora volt a különbség az enyedi és a bukaresti börtön között, pedig az enyedi sem volt a kényelemről híres.

Enyeden is külön „részlegen” voltak a politikai foglyok, úgy hívták egyes részleg, ez egy T alakú építmény földszinti része volt, börtön a börtönben, ide a más részlegekről tilos volt a bejárat még az alkalmazottaknak is. Külön zárt ajtónk, és őreink voltak. Nagyon jól őriztek, és a börtön-szabályzat egyik paragrafusa szerint a politikai foglyoknak nem volt szabad, semmilyen formában kapcsolatba lépni a közbűnözőkkel. Mondjuk, ez nem tűnt nagy dolognak, de ha megbetegedett egy politikai fogoly, az

orvoshoz kellett vinni, az meg közbűnöző volt, akinek balesete volt, vagy csúszópénzt fogadott el, valamilyen okból börtönbe került és gyakorolta az orvosi mesterségét a börtönben. Mivel nem kommunikálhattál, nem vittek kezelésre, emiatt sokan elpusztultak közülünk. Az én bent létem alatt három ilyen eset volt, mind elkerülhető, ha egészségügyi ellátásban részesülhettek volna. Egy nevetségesnek tűnő eset történt, egyik kollégám fájós fogát egy kanállyal húzta ki...

A betegségben, de másként is, kialakult köztünk egy érzelmi, együttérzési kapcsolat, segítettünk egymáson a bajban.

- Hányan voltak?

- Enyeden hat ágy volt egy cellában, általában mind foglaltak voltak, előfordult, hogy csak ötön, sőt volt alkalom, hogy négyen voltunk egy cellában.

- Fürdésnél, ebédnél, séta közben találkoztak más foglyokkal?

- Evés közben nem, hisz az ételt az ablakocskán át adták be.

- Nem volt kázinó?

- Egy fenét. Aztán a fürdőben, említette a fürdőt, nem találkoztunk mind, de néha azért összekerültünk két-három cella. Vasárnap reggel 5-kor volt a fürdés, egyszer egy héten. Mindnyájan vártuk, s mégis irtóztunk odamenni, mert begyömöszöltek, természetesen anyaszült meztelen, nem számított hány fok volt kint, a cellától a fürdőig a folyósón, egy darab szappannal a kezünkben, törülköző nélkül, mert azt nem volt hová tenni. A fürdő egy 3X4-es helység, tussolók a plafonba erősítve, betereteltek, bezárták az ajtót, megengedték a vizet, először természetesen a hideg víz folyt, időben telt míg a meleg víz folyni kezdett, nem leány álom hideg vízben fürödni, tél közepén, sikoltozásnál egyebet nem hallottunk.

- Milyen börtönökben szenvedett?

- Visszatérnék a betegségemhez. Mint mondtam a társaim nagyon felháborodtak, mert nem kaptam egészségügyi ellátást. Dörömböltek az ajtón, kiabáltak, jelentettek és úgy látszik volt eredménye, mert elküldtek a jilavai börtönkórházba, hogy megműtsenek. Igaz későre programáltak, miután megszabadultam a kövektől, a saját szervezetemnek köszönhe-

tően, nem engedtem az operációt, a pasztillákat a WC-be dobtam, szinte három hónapot töltöttem kórházban. Nem hagytam megműtsenek, tudják, hogy van „a műtét jól sikerült, a páciens nem bírta ki”.

- *Megjátszás volt?*

- Nem biztos, de a kockázat nagy volt. A tény, hogy kalciumot adtak gondolkodóba ejtett. Nem vagyok orvosszakértő, de az epekő formálódása a lerakódó kalcium eredménye, gondoltam, azért kezdték a kalciumot adni, hogy egy másik krízis álljon be.

- *Jilaván, hányan voltak egy „szobában”?*

- Ketten.

- *Olyan kevesen?*

- Igen, mert kórház volt, azaz nem börtön típusú cella volt, nem voltak emeletes ágyak.

- *A társa ki volt?*

- Egy Râmnicu-vâlceai tanár, valami röppcédulákért ítélték el, nem jut eszembe a neve, onnan Jilaváról szabadult.

- *Enyed után volt más börtönben?*

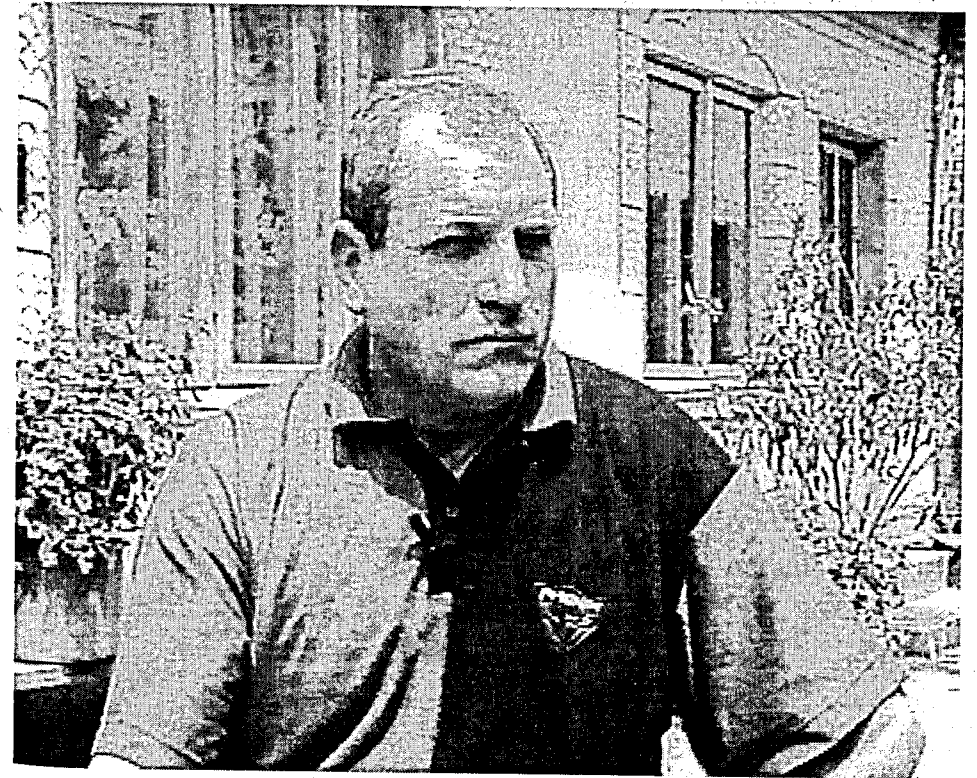
- Nem voltam. Annyi elég volt.

Még egy dolgot szeretnék kiemelni, ha már mesélni kezdtem. Ha a szekusok megpróbálták volna magyarázni, hogy nem jó, amit cselekszünk, lehet megértették volna, de, miután megbüntettek, elraboltak négy évet az életemből, nem tudok megbékélni a kommunizmussal, és az ő szekuritátéjával sem. Tudtam kik ők, gyakran találkoztunk kiszabadulásom után is, minden csütörtökön kellett jelentkezni, egyféle beszámolót tartani, hogy mit csináltam az eltelt héten, persze már egyenlő feltételek mellett beszélgettünk, gyakorlatot szereztem, nem voltam olyan kezdő, mégis mindig megnyerték a vitát, de már mertem félvállról beszélni, semmibe venni őket. Közben, azok, akik megismerkedtünk a börtönben találkozni kezdtünk, Enyedről lassan megszabadultak a kollégák, találkoztunk, szervezkedni kezdtünk, már nem féltünk, mikor letartóztattak igen, de miután az ember szenved, már nem fél, sőt egy bizonyos fokú

gyűlölet tárolódott fel bennünk. Mint mondtam, minden csütörtökön jelentkezni kellett a szekuritátén, negyed-félórát tartott. Egy adott pillanatban, mondom a szekusnak, elmegyek Amerikába, nem jövök többet beszámolni. Úgy látszik sok gondot okoztunk nekik, mi kiszabadult „enyediek”, kapcsolatba léptünk a Helsinki, a Bécsi konferencia résztvevőivel. Mindenképpen lecsuktak volna újra, menni kellett, megjegyzem, én voltam már nyugaton letartóztatásom előtt, sosem volt szándékomban elhagyni az országot, de most nem volt más megoldás, Amerikát választottam, hamar kiadták a papírokat és utána az útlevelet, az egész családnak. Utoljára el akartunk menni a tengerre, ez 1988-ban volt, szeptember elején, kocsival mentünk, tudják, milyen benzin krízis volt, telefonáltam Bukarestbe Iancu Marinnak, akivel együtt voltunk Enyeden, és akinek ez úton is megköszönöm gondoskodását betegségem alatt, hogy szerezzen egy húszas benzint, mire oda érek, útban a tenger felé. Bukarestbe érve, annyi vezetés után elfáradva, ott maradtunk éjszákára. Ha már itt vagyok, gondoltam beütöm magam az Amerikai Konzulátusra, Carin Cristersen konzulnő látogatására. Nem jut eszembe, mit akartam kérdezni, akartam egy csokor virágot vinni. Kilencre értem oda, be volt zárva, visszatértem Iancu Marinékhoz, nem volt mit csináljak. Telefonáljunk a követségre, mondja Iancu, a nagykövet asszony azt mondta 12 órakor fogad, bár nincs program a konzulátuson. A fiammal egyszer sem voltam a követségen, mentünk az egész család. Az Intercontinental előtt megállít egy milicista kapitány, kéri a személyazonosságát, azt mondja elűtöttek valakit, én vagyok a gyanús le is tartóztat valamennyiünket. Hárman, három kocsival jöttek, nekik nem volt benzin-krízis, szirénázva vonultunk be az Ana Ipătescu utcai milíciára. Ott tartottak 12 órától másnap este 7 óráig, követelve, hogy menjek el Bukarestből. Este elvittek ahhoz az ezredeshez, aki alá akart íratni egy általuk fogalmazott levelet, amelyet a Szabad Európa rádióhoz írtak. Nem írtam alá, el akartak küldeni Bukarestből. Felháborodtam, hisz harminc valamennyi órát ott tartottak, hogy menjek útra ilyen fáradtan, megengedték maradjak másnapig, Iancunál aludtunk. Másnap a kávé mellett elmondtam Iancunak mi történt, azt mondja, ha most elmész, engem visznek el.

Még be se fejezte, csengettek az ajtón, jött egy kapitány. „Iancu úr, hívatják a szekuritátera, nem tudom milyen generálishoz”. Mondom „Iancu, én megyek borotválkozni, te addig beszéld meg, várlak amíg visszajössz, csak nem tartanak ott még a világ. Aztán mondom a kapitánynak „mi megyünk, itt hagyjuk a házat, be kell zárnia az ajtót”. Egy kicsit felborítottam a tervüket, Iancu haza is jött egy félórán belül. Hogy, hogy nem volt szükség rá? Biztosan jelentette a generálisnak, hogy én várom otthon és ezért elengedték. Én elmentem a tengerre, aztán onnan haza Aradra, Moldován át, meglátogattam néhány rokonomat, úgy, hogy hazafelé nem Bukaresten át jöttem, de mikor telefonon beszéltem Iancuval, elmesélte, hogy miután eljöttem, másnap elvitték és két nap, két éjjel ott tartották, megbilincselve, két falhoz egy szűk, keskeny cellában, mintegy keresztre feszítve. Mondtam, többet ne telefonáljon az Amerikai nagykövetségre, ezt mondtam én okosabb vagyok, a postáról telefonálok, és elmeséltek Cristensen asszonynak mindent, ami Iancuval történt. Mikor csütörtökön, szokás szerint jelentkeztem, azt kérdi egy ezredes „te kinek telefonáltál ezen a héten?” Hogy kigúnyolhassam azt mondtam „Marioarának”... Nem, mondja, telefonáltál az Amerikai nagykövetségre, Cristea asszonynak. Én, nem ismerek semmiféle Cristea asszonyt... káromkodni kezdett, hazugnak nevezett. Figyelmeztettem, beszéljen tisztességesen, mert nem fogott hazugságon. – Ha bebizonyítom, hogy beszéltél, mi történik? Mondom „abban a pillanatban ti lesztek a főnökök én a második, jó lesz. Nem vártak csütörtökig, hétfőn hívtak a szekura, ugyanahhoz az ezredeshez, ez alkalommal egy rádió-kazetofon volt az asztalukon, és újra megkérdezte, beszéltem-e, ez alkalommal helyesen mondta a nevet, Cristensen asszonnyal? Meg akartam hallgatni a kazetát, azt mondtam „nem, uram, nem beszéltem”. „Tedd fel, parancsolt egy beosztottnak, és valóban az egész beszélgetés, tökéletesen regisztrálva volt. Nem szóltak semmit, én se mondtam semmit, a végén megkérdezte „no, mit szólna?” Azt válaszoltam, „én mindig hallottam, hogy lehallgatjátok a telefonbeszélgetéseket, nem hittem, most már hiszem”. Köszönöm.

GHEORGHE PAVEL

- Pavel Gheorghe a nevem, Pavel D. Gheorghe, mivel Báleni községben, ahol lakom, több Pavel Gheorghe van. Ez a kis pontosítást azért tettem, hogy mindenki megérthesse.

Mit mondhatnék, 1983. augusztus 23-án reggel 7 órakor tartóztatott le a târgoviștei szekuritáté és a milíciára vittek néhány órára, én akkor be voltam hívva katonának Arádon, és augusztus 15-én eltávozásra kellett volna haza jöjjek. Nem akartam jönni. Folyamatosan visszautasítottam, senki sem tudta miért. Arra kértem az őrnagyot, aki velünk volt, engedjen el 22-én. Hazaengedett, 22-én délután hat órakor értem haza. Rendbe tettük azt, amit én azelőtt elkezdtem. Mi előre megbeszéltük, hogy legyen egy másik személy, de nem lehetett. Sok dolog volt a tervünkkel, a milícia, a szekuritáté a nyomunban volt, magunk mellé vettük Vlăsceanut, ő segített, nem tudta mit terveztünk, de segített, azt csinálta amit mi mondtunk, és ott maradt ő is velünk a börtönben.

Akkor, miután augusztus 23-án letartóztattak néhány óráig kínoztak a milicián, onnan elvittek a târgoviștei garnizonba, mert nem tarthattak, hisz katona voltam. Ott is két órát terrorizáltak, de nem a hadsereg, vagy a szeku, hanem a milícia, vissza akartak vinni az ők fogdájukba. Leszereltek és betettek a milícia fogdájába, hogy kínozhassanak. Szerencsém volt, mert a helyettes ismert engem, itt járt Târgovișten középiskolába, mondta nem fognak semmit kiszedni belőlem. A kezeim hátul bilincsbe voltak, mondtam engedjék elől, nem engedték, addig vertek míg mozdulni sem tudtam, ott maradtam a földön leesve. Éjjel elvittek kihallgatásra, addig mind milicisták voltak most jött egy szekus, de láttam rajta, hogy zülött, részeges, aki csak azt tudja csinálni amit mondanak neki. Megmondtam mit csináltam és mit akartam még csinálni. Másfél hónapnál többet ültem ott, aztán elvittek Enyedre.

- Mondja meg mit tett, és miért, ráadásul katonaként, fiatalon?

- 1975-ben volt, befejeztem a juniorkodást, a Metalul Mija csapatánál játszottam. 19 évesen Târgoviștéra akartam menni, a nagy csapathoz. Mikor odaértem, rá egy hónapra mentek külföldre engem otthon hagytak, úgy tűnt nekik, más gondolataim voltak. Nagyon felmérgeződtem, nem bírtam tovább. Beszéltem Totuval és a másikkal Nicának hívták és el-

mentünk a határhoz. Elfogtak és elítéltek illegális határátkelési szándékért. Elvittek Turnu-Severinbe. A letartóztatás után, és miután haza jöttem, semmit nem tehettem, nem futballozhattam, csak a C divízióig. Elvittek katonának s miután haza kerültem, azon gondolkodtunk hogy tudnunk megszökni. Nem lehetett, mert a szeku a nyomunkban volt. Ha nem megyünk el nem lesz belőlünk semmi, nem tudunk kariert csinálni.

1982-ben előlről akartuk kezdeni az egészet. Engem behívtak katonának, semmit se tudtam tenni. Azalatt beszéltem Totuval és Nicával, hogy ha már elmenni nem tudunk, legalább hozzuk az embereknek a tudomására, mit lehetne tenni. Propagandára van szükség, hogy mindenki lássa, mi van itt Romániában. Az emberek naívak, azt kérdezték, „mit akartok csinálni, a kormányt megbuktatni, Ceaușescut leváltani, nem lehet semmit tenni” Kezdjük el a községben, Băleniben, ma 22-én. Holnap 23-a. Beszéljünk az emberekkel, írjuk a zászlókra, hova jöjjenek az emberek. Mentünk, a líceum mellett a kanyarba felírtuk „Ceaușescu-Hitler”, jöttek az emberek, azt hittük besugók, tovább mentünk, be az élelmiszer boltba. Tovább mentünk a tanács felé, énekeltük „Ébredj, román”, addig senki se ismerte. Meglátott az őr, telefonált a miliciára, tovább mentünk a milicisták utánunk jöttek, az aszfaltra firkákat írtunk „Le Ceaușescuval s az egész párttal”, a líceumnál felírtuk „Le a Román Kommunista Párttal” Megtudták, hogy mi voltunk, otthonról vittek el reggel 7-kor, letartóztattak. Enyedre kerültem, ott is bajom volt.

- Azt mondta, hogy amikor Caragialén volt és azelőtt Târgovișten megkínózták. Miből állt ez a kínzás? Tudja keveset beszéltek arról, hogy a politikai foglyokat, kínózták, verték.

- Mi, mikor a milicián voltunk, nem tudom megmondani mit csináltak, de velem mi történt, halkan elmondom. Engem úgy megverték ökölrel, hogy elájultam. Miután leszereltek kezdődött a legnehezebbje, úgy kinyújtottak, hogy megbénult a gerincem. Egy hónapig úgy jártam.

- Jön Enyed. Előbb elítélték. Hol, milyen törvényszéken? Milyen tettért? Milyen törvényességi besorolásban?

- Mikor Caragialen voltam, egy hónap és valamennyi idő után, sürgősségi eljárással ítélték 7 évre, szocialista rend elleni propaganda váddal a Bukaresti Katonai Törvényszék, amely kivonult Târgoviștera. Senkit nem engedtek a terembe, szüleimet se, zárt ajtók mögött, elítéltek fellebbezési jog nélkül, minden jogunk veszve.

- Nem fellebbezett?

- Nem volt jogom.

- Nem engedték...

- Akkor azt mondták, nincs fellebbezési jogunk, Enyedre vittek. Mindenki tudja ott nehéz börtön van. Lenyomorítottak a milicián, ágyban voltam. Csak az Isten segített, volt egy egyetemi orvos a rendelőben, én neveztem embernek, mert sokat segített rajtam. Nem tudtam beszélni többet vele, velünk egy időben szabadult. Mi Vlăsceanuval kiszabadultunk, megvártuk Totu kiszabadulását.

- Nem emlékszik, hogy hívták a börtön orvosát, és hová való volt?

- Az orvosra nem emlékszem, az asszisztensek, meg szanitéc rabok kezeltek.

- Emlékszik, hogy a Ceaușescu szülőfalujából volt-e a katonaorvos?

- Egy főhadnagy volt.

- Érjünk a kiszabaduláshoz vissza. Mesélje el hogyan és mi történt önnel mindjárt szabaduláskor, mert ez nagyon ritka eset.

- Mi nem tudtuk, hogy kiszabadulunk, kaptunk valami jelt, de én nem tudtam kiolvasni. A szüleim vártak Bukarestben. Néhány nappal hamarabb jöttek Bukarestbe. Tőlük tudtam meg, hogy Gorbacsov követelte a szabadon bocsátásunkat és Ceaușescu elnöki rendeletével engedtek ki. Ploiești felé mentünk, ott két milicista leigazolt, nem volt buletinünk (személyazonossági), bevittek jól megverték. Útvonalat cseréltünk, nem mentünk Târgoviștera, Bukarestbe mentünk, a szekuritátéra, hogy kérdezzük meg mit, és miért. Miért bánnak így velünk? Bukarestben a szüleimet a nővéremnél találtam. Azt mondtam maradunk egy-két napot aztán megyünk a szekura. Kezeim, lábaim eldagadtak, a szüleim le-

beszéltek, nem mentünk a szekura. Hazajöttünk. Itthon az emberek felemás érzéssel fogadtak, a besúgók idegenkedve, a többiek megértéssel.

Idővel el akartam menni Amerikába Totuval, de nem mentem, kinek a nyakára menjek betegen, inkább a szüleimnél maradtam. Néhány év múlva jött a forradalom, de azelőtt már nem bírtam, el akartam menni.

A forradalom után a falumbeliek felnéztek rám, kedvelni kezdték. Segítettem ahogy tudtam, hogy legyen jobb. Nem lett. Nem tetszett, ahogy a prefektus, a megyei elnök beszélt, nem mondtak igazat. Rendet akartam, amilyen még nem volt ebben a faluban.

- *Polgármester volt, mettől meddig?*

- Alpolgármester voltam és 95-ben átvettem a polgármeserséget, mert a volt polgármestert felfüggesztették. 96 januárjában bezártak csúszópénz elfogadásáért. De, nem volt semmi csúszópénz elfogadás, mert én nem vettem el a pénzt magamnak, egy, kettő nem csináltam semmit, nem tettem semmi törvénytelen dolgot senkinek, én nem fogadtam el titokban pénzt, ha akarod tedd le, megyünk a fiúkkal és a lányokkal és elfogyasztjuk, hogy lássad te is nem félünk, nincs mitől félünk. Miután bezártak, mert bezártak az akkori prefektus javaslatára, Marin Antonescu, aki nagy szekus volt, bezáratott, mert nem mondtam amit ő mondott és nem teszem amit ő akar. Akkor ő utasítást adott, ha megtörtént ez a dolog a csúszópénzzel, nem hívtak a bíróságra, hanem az ő javaslatára bezártak. Elvittek a rendőrségre, ott tartottak több hónapot, anélkül, hogy valaki a jogaimra hivatkozott volna. Azt mondták, maradj itt nem tudunk elengedni. Engedj el, hogy lássam a szüleimmel, hogy beszéljek valakivel, nem lehetett. Ügyvédet fogadtam, azt mondta mindent elintézik, nincs okuk benntartani. Egy hét múlva jött az ügyvéd, elnézést kért, hogy nem tud intézkedni, mert az ügyészséget a prefektus nevezte ki. Azt mondtam az ügyvédnek is a rendőrségnek is engedjék a családot hogy beszéljek velük. Nem engedték. Az ügyet az ügyészségre adták. Mikor én oda kerültem, hogy elmondjam, mi és hogyan történt, nem engedték. Védőd van, ülj csendben. Elítéltek és nem volt mit tegyek. El kellett ismerjek dolgokat, hogy kiszabadulhassak. Hét és fél hónapot töltöttem, nem tudtam mihez fogjak, éhségstrájkba kezdtem. Nem bírtam és két nap után

kidőlttem. Kórházba vittek. Az orvosok azt mondták, „uraim, maguk nem normálisak, ez az ember cukorbeteg, meghalhatott volna. Nem tudom, nem voltam cukros, rossz volt a levegő, rosszabb volt mint Enyeden. Ez volt a szerencsém, elvittek Jilavara. Ott volt egy doktornő, aki évekkal azelőtt is orvosnő volt, ismert engem, és segített, hogy a törvényszékre menjek és elintézzem, hogy hamarabb szabaduljak. Azt mondták, semmi sem kell, csak el kell ismerni a tettet. Ezt tettem, beismertem. Jiláváról Caragialera kerültem, egy hónap alatt hazaengedtek.

- *Gyakorlatilag, mennyit ült?*

- Három évet kaptam, ültem egy évet és három hónapot.

- *Eleget. Mit mond, most megint itthon van, hogy fogadták a falustársak? A falu tudja mi volt, miért volt, mit mondnak?*

- Megtudták. Mikor jöttem mind megtudták, hogy nem bírtam. Hogy ne maradjanak azzal a gondolattal, hogy én tévedtem, ők kell tudják, és azt javasoltam, ha akarják, van helyi televíziónk, kezdeményezzék, aki tud és akar, jöjjön, mert én nem tudok menni, ehhez, aki bedugott a börtönbe, ártatlanul. Ha akarnak menjenek önök és hozzák ide, menjünk a TV székhelyére, sugározzanak egy műsort ebben a témában. Ismerje el a képernyő előtt, hogy ő volt a hibás, hogy színjátszás volt az egész. Elmentek hozzá, de egyszer sem jött el. De beismerte sokak előtt, akik közelebb voltak hozzá, hogy miatta voltam börtönben, hogy őt behálózta az ügyészség, nem tudom miért, lehet mindig az ők emberük volt, ez van. Azután az emberek meggyőződtek. Jöttek a választások, kértek, azt mondtam nem tudok, sajnálom, hogy elutasítom, de nem tudok annyi mindent csinálni, időpocsékolás, miért, hogy jöjjön egy és gúnyt űzzön belőlem. Beteg is vagyok. Nem tudok. Addig is mondtam, beteg vagyok, de, gondoltam, jön egyik-másik, segítenek, hogy tegyünk valamit. Jól indultunk, de ezekkel az emberekkel, akik a faluban vannak, nem lehet, csak bottal.

- *De most is Băleniben van, talpon áll. Mivel foglalkozik, még mindig könök ember, mint ahogy Enyeden megismertem?*

- Nem adhatod fel egyből. Jelenleg két gyerekem van, értük kell tennem valamit, hogy nagyra nőjenek és legyen egy biztos jövőjük. Így, betegen is dolgoznom kell értük. Van egy kereskedelmi cégem, nem a legjobban működik, egyebet nem lehet itt Băleniben csinálni. Boltot hiába nyitok, az emberek szegények. Sokszor sajnálom a bălenii embereket, olyan érthetetlenek néha. Voltak itt is választások, és alkalmak, hogy Băleni város legyen, egy minta település, egy szép, haladó közösség. Nem akarják megérteni. Megszokták, hogy hátulról noszogassák őket.

- *Tehát a régi szokások. Sok, régi enyedi kolléga elment Amerikába. Gondolt valaha erre, s ha igen miért nem ment el?*

- Már mondtam. Nem akartam elmenni, egészségi okok miatt. Gondolkoztam, 88, 89-ben elmehettem volna, a barátommal. Akkor nagyon nehéz volt nekem. Nem tudtam, beteg voltam, és nyakamon a szeku. 90 után már nem akartam elmenni. Gondoltam, itthon tudok érvényesülni, legyek a szülők mellett, segítsen, elég elesettek. De Băleni egy különleges eset, itt nem lehetett valami demokratikusabbat csinálni, olyan értelemben, hogy mindenkinek jó legyen, nem itt mindenki az egyéni érvényesülést keresi. Neki legyen jó, nem számít ha másnak rossz. Azt hiszem már nem mennék el, gyerekeim vannak, nevelnem kell. Nem tudom egy napra elhagyni az anyósomnál, vagy a szüleimnél.

- *Gondolja, bosszúállás volt a bezáratása?*

- Biztos, biztos bosszú. 96-ban, mikor másodszor bezártak, az bosszú volt, elsősorban falubeli emberek bosszúja, persze a prefektus segítségével. Mert nem tudott senki semmit tenni a prefektus nélkül, az akkori vezetők nélkül. Volt két alak a faluban, akik a maguk törvényét akarták, de nem lehetett. Az előttem levő polgármesterek voltak, nem tudtak válasz adni sok dologra. Mikor én jöttem, megmondtam, uraim nem lehet, ilyent én nem tehetek. Ha akarja csinálja más, én nem. Mikor elmentem a prefektushoz és megmondtam, hogy ilyent nem lehet, mert nem fogom engedni. Ők azt akarták, hogy adjanak nekik valami földterületet, amely nem volt az övék. Olyan területek voltak, amelyek a régi iratokban, más emberek földje volt, akik olyan naívak voltak, hogy nem

tudták honnan, kitől kell visszaigénylni. Azok földjeit akarták. Látták, hogy olyan erősek, pénzük is volt, de eszük kevés, elmentek a prefektushoz és kész, egy ismerős által, megtudtam egy szenátor, akit ismertek, azzal mentek a prefektushoz. Hívtak engem. Mikor elmentem a prefektúrára, többek között azt mondták, hogy adjam a földeket ennek meg ennek az embernek. Azt mondtam a prefektusnak, nem lehet. Egy héttel később, gyűlés volt a târgoviștei Megyei Tanácsnál, amelyen részt vettek a megye összes polgármesterei és titkárai. Ott volt a megyei titkár is, aki ide való volt és ismerte az ügyet. Félre hívott és azt mondta, ezt, meg ezt kell csinálnod. Azt mondtam, prefektus úr én csinálom ami mondanak, csak mutassák meg hol van az a terület. Tud valamit arról a területről, kérdeztem? Azt mondta igen. Merre fekszik, Bukarest vagy Târgoviște felé, jobb vagy bal felől? Azt mondta jobb felől, vagy fordítva?... Azt mondtam, én nem tudom, kérdezze meg a megyei titkárt, ő tudja. A titkár azt mondta fordítva, prefektus úr. Elmentem, prefektus úr, elmentem. Azt hitte ott mindenki előtt hülyét csináltam belőle. Sajnos nem lehetett beszélni, ők mondták a magukét. Azt mondták, gyerünk támadjuk le. Megkérdezték, beállok-e a PDSR-be. Hogy álljak, hisz ott mind hülyék vannak, mit keressek annyi nyomorult között?

- *A PDSR akkor hatalmon volt, jó előre lépés lett volna.*

- Nagyon rossz.

- *Függetlenül jelentkezett polgármesternek...*

- Függetlenül.

Florea Vlăsceanu a nevem, Băleni-Sîrbiben élek Dâmbovița megyében.

- Mit csinált, mi történt hajdanán, mondja meg az évet, mit csinált, miért ítélték el?

- Elítéltek, mert kiírtam: Le Ceaușescuval, le a kommunizmus!

- Hol?

- A Băleni-i líceum előtt.

- Kivel?

- Én, Pavel és Totu.

- Hogy tudták meg ki tette?

- Szemben, Popeasca tanárnő, elárult és másnap letartóztattak.

- Hova vitték, mikor ítélték el és miért?

- Engem 7, Pavelt 7 és Totut 8 évre.

- De mondja meg hol, ki, milyen törvényszék?

- A Bukaresti Katonai Törvényszék ítelt el, zárt ajtók mögött.

- Melyik évben?

- 1983. augusztus 23., 22-én csináltuk, 23-án fogtak el.

- Miért csinálták ezt, mit gondoltak, mi volt a cél? - mesélje el nyugodtan.

- Én jöttem haza a fiamhoz azt mondta, apu nem tetszik semmi nekem. Kommunizmusellenes voltam egész életemben. Kivel beszéljek? Mit beszéljek? Ceaușescuval, aki elbolondított?

- Milyen börtönökben volt?

- Először Mărgineniben, onnan Totuval és Pavellel elvittek Enyedre.

Emlékszik, mikor cigarettát adott ott a séta közben, aztán elvittek Jilavara és Oloieru és Stanciu nem jöttek haza, ott haltak meg. Én, mikor oda kerültem, azt mondták, hé, te politikai fogoly vagy, hol alszol te, Oloieru abban az ágyban halt meg, és Stanciu a másikban. Mikor visszahoztak Enyedre, egy hónap után, nem mondhattam senkinek semmit, féltem, hideg volt, Iancunak mondhattam volna.

- Milyen volt Enyeden? Volt munkára, dolgozott?

- Igen. Dolgoztam. Valami villogókat csináltunk, és az őrség állt az ajtóban. Jó fiú volt az a milicista. Csodálkozott, hogy én, öregember dolgoztam és nem kaptam érte semmit.

- Mikor szabadult? Mennyit ült?

- Hát, 83-ban tartóztattak le, 1987-ben szabadultam, maga ott maradt, szolgálatban volt Iancuval.

- Úgy van. Térjünk vissza Enyedre. Hogy tudja, a politikai foglyok között voltak besúgók, akik Lazárnak jelentettek?

- Igen, voltak.

- Honnan tudta, hogy vannak besúgók?

- Én, hát engem kérdezett mikor magával voltam a 66-ban, Iancu dolgozott és én meg ön a cellában voltunk. Mikor ő megkérdezte tőlem, mit csináltál. Azt mondtam nemi erőszak, hogy... Te, erőszak, nem lehet, mert itt politikai foglyok vannak. Magának nem volt egy autója, egy Amiral, írja a România Liberă újságban. Én is olvastam, ez van. Az ember látta, hogy egy bandita... magát igen, Iancu igen, Iugát igen ... Emlékszik, mikor Iancu, mert ő adott nekünk kenyeret és ő mit csinált, a szemétkosárba dobta, ott a munkahelyen, ahol dolgoztak, miután őt elvitték Jilavára. Az ember volt? A kenyeret eldobni. Most mi?

- A börtönben ön beteg volt, milyen betegsége volt, hogy viselte, úgy emlékszem sokat szenvedett, meséljen egy kicsit.

- A legtöbbet ön segített... mert az ön anyja hozott, nem fogom soha elfelejteni. Most is beteg vagyok, valami gyógyíthatatlan bőrbetegség, az Isten se tud megszabadítani tőle.

- Tudta, hogy a börtönben, a rabok között önt láttuk a legegzenesebbnek, a legbecsületesebbnek, aki nem szeretett semmiféle hazugságot, jellemtelenséget, hogy élte át ott a sokféle ember között?

- Enyedre gondol?

- Igen, Enyedre.

- Ön tudja, hogy megsértődtem, akkor ott a fürdőben, mit mondtam annak, akit meg is ütöttem. Nem szeretem a banditákat. Én az utcában,

ahol lakom, nem beszélek senkivel, és tudja miért, ...mert én mindig... mit csináltam én? Loptam, tekeregtem?... mit akartok tőlem? Látni se akarom...

- Mikor kiszabadult 87-ben és haza jött, mit talált otthon?

- Anyámat, apámat, a fiamat...

- Hol érték a 89-es események? Mire gondolt, amikor Ceaușescuék megölték?

- Mentem a korcsmába, hogy igyak egy cujkát, mikor láttam, hogy Ceaușescu a kommunizmusról beszél, ittam, megölték, jól tették, mit csináljak, vigyem Temesvárra, az nem volt ember, az a Gadhafi és Hussein, a kommunisták, és... nem tudom mit csináljak... de Ceaușescu... hát nem tudja maga is, hogy ültünk ott a cellában... jött, hogy megbolonduljak... csak én... magával vagyunk... mit gondol, meghalt Ceaușescu...

- Nagyon sokan, a volt politikai foglyok közül kiment Amerikába... nem gondolt soha arra, hogy elmenjen?

- Nem.

- Miért?

- Tudja, miért nem megyek el, mert Eminescu azt mondta, magától hallottam a cellában, azt mondta „legyen a kenyér bármilyen rossz, az én hazámban mindig jobb”.

- Nevem Borbély Ernő, Balánbányán lakom. Szüleim ide voltak deportálva 1954-ben, én mint gyermek érkeztem ide, azóta itt vagyok. Jelenleg nyugdíjas vagyok és élem a hátralévő öreg napjaimat.

- Mondja el mi történt 1984-ben, mit csinált, milyen okokból, milyen következményekkel?

- 1984-ben egy lakodalmom voltunk, a húgom lakodalmán, Maros megyében és ott az unokatestvérem férje mondta, hogy van neki egy kazettája, amit érdemes meghallgatni. A kazettát meg is kaptam, a tartalma a következő volt: Tárgyalta a második világháború alatt, végefelé és az azutáni helyzetet, tehát Erdély helyzetét, és a magyarság helyzetét az illető területen, tehát Erdély területén. Többek között a kazettán szépen beszélt Móricz Zsigmond, Tamási Áron, Asztalos István és rajta volt a magyar himnusz, a székely himnusz, a Szózat, ami nekünk abban az időben csemege volt. Ilyet ritkán lehetett a rádióban is a nagy zavarba hallgatni. Na és ezt a kazettát megkaptam az unokatestvérem férjétől, Balázs Vilmostól és több kollégával meghallgattuk. Vettem több kazettát, átmásoltam és próbáltam a postaládákba, udvarokba, ahol mentem kosival, úgy Csíkba, mint Gyergyóba, széhordtam, hogy mégis egy kicsit a magyarság tudja meg, hogy mi is történt akkor és mire várhatunk, mi lehet az egésznek a következménye, hogy tudunk reagálni ezekre, erre a határmódosításokra, a rendszerváltásra.

Többek között egy baráti összejeövetelen, voltunk 5-6-an, meghallgattuk a kazettát, egyik része sírt, a másik jóérzéssel fogadta azokat a hangokat, amiket a régi magyar íróink, már nem élnek, azoknak a hangját, Tamási Áron, Móricz Zsigmondnak a hangját élőbe hallani, abban az időbe fantasztikus volt. Többek között a baráti körben volt egy szekus besúgó, Szabó Zoltán a neve, most is él, ahogy szokták mondani az Isten nem ver bottal, le van nyomorodva, meg van bénulva. Ő szépen, az a 400 lejes szekus besúgó - akik havonta kaptak 400 lejt - egyszerűen besúgott, jött a szekuritáté, házkutatás, kihallgatások és letartóztatás.

Így letartóztattak 1984. május 31-én és bevitték a szeredai rendőrségnek a fogdájába. Ott kihallgatás, kihallgatást ért és ott két hétig voltam a rendőrségen, utána bevitték a bukaresti szekuritátéhez, ott egy hónapig

hallgattak ki. Minden nap volt kihallgatásom. Zárójelben megjegyzem, hogy amikor hazajöttem, kérdezték, hogy bántalmaztak-e, én most is mondom, hogy nem nyúltak hozzám egy ujjal se. Akiknek mondtam, nem hitték el, azt mondták, hogy még most is félek tizenvalami év után. Egyáltalán, mert taktikát változtatott a szekuritáté, mert ugyebár nyugat nyomta a szöveget, hogy beciurile securitatii, nem tudom mi. Tehát tiszta pszichikai tortúrának voltunk kitéve egy hónap alatt, mikor nekünk este 10-kor volt a villanyváltás, le kellett feküdni, reggel 5-kor volt a felkelés. Este 10 és reggel 5 között háromszor vettek ki a cellából kihallgatásra, papírt és ceruzát tettek le előmbe, hogy írjam le, hogy mit csináltam. Hát az egész dolog, ami kb. egy A4-es papíron 3, 4 ív, mind a két oldal beírva. Egy hónapig minden éjjel háromszor, olyan is volt, hogy négyszer megcsináltam. Most is, mikor látok papírt és ceruzát, rendszeren irtózom tőle. Éreztem, hogy már megzavarodok. Végül már azt mondtam, hogy írjanak, amit akarnak, mindent aláírok, csak már hagyjanak békén engemet. Ez egy hónap alatt minden nap éjjel. A délelőtti kihallgatások, azok már kevesebbek voltak, délbe kivettek egyszer, délután egyszer, de hogy éjjel háromszor, négyszer mikor este 10 és 5 óra között, és hogy négy A4-es papírt tele kellett írjak, hát éreztem, hogy megzavarodok. Minden esetre a doszár elé volt állítva, elvittek a katonai törvényszékre, Bukarestbe, ott ítéleztek. Volt egy védőügyvédem.

Tehát az egyhónapi kihallgatás után, ami kész tortúra volt, pszichikai tortúra, 1984. július 2-3, ilyenkor vittek a katonai törvényszékre Bukarestbe, a kolozsvári katonai törvényszék jött le Bukarestbe, mert erdélyi területre a kolozsvári katonai törvényszék volt hivatott. Ítékezés. Én ott a levegőbe lógtam. El voltam veszve. Az ítélet, a tárgyalás zárt volt, még a családomat se engedték be. Védőügyvédem volt egy Remete nevezetű ügyvéd, magyarul jól tudott, lehet, hogy magyar volt, az volt megfogadva. Én a feleségemnek mondtam, hogy ügyvédet ne fogadj, kár a benzinért, kár a pénzért, mert úgyis mikor engem letartóztattak, már tudták, hogy mennyit kell kapjak. De hát milyen volt, hűséges feleség, mindent szegény összekapart, mert nem kevés anyagiakban került a dolog. Hát az ügyvéd is a védőügyvédem, hát tekintettel, mert hát fiatal és két kiskorú

gyermek van otthon, jó harmonikus család. Kár volna szétverni stb, stb. Ott ez falra hányt borsó. Minden esetre megvolt minden, visszavittek a rahovai szekuritáté épületébe. Vártam, hogy mi az eredmény. Egy hét múlva jó a papír, hogy kaptam 7 évet, hát szóhoz se tudtam jutni. Na, akkor rá két napra kivettek a szekuritáténál, szintén valami Valer nevű kihallgató tiszt volt, ezredesi rangban, hogy én csináljak fellebbezést. S akkor megmondtam, én hiába csinálom fellebbezést, vagy többet adnak, vagy igénybe se veszik. Ezzel csak azt akarták bemutatni, hogy Romániában, minden törvényesen van, tehát akármilyen rablógyilkosnak is van joga fellebbezni. Én tudtam, hogy már előre el volt döntve, mikor már letartóztattak, hogy én 7 évet kell kapjak.

- Mi volt a vád?

- Hát, amit először elmondtam a kazetta. Tehát a törvény 166. pontjába voltam besorolva, tehát a szocialista rendszer elleni propaganda. Nem akartam, hogy fellebbezzek, mert tudtam, hogy az még pénzzel jár, hogy a családom ismét el kell jöjjön a fellebbezési tárgyalásra. Nem akartam költésbe verni, de azt hittem, hogy megölnék, muszáj volt aláírjam, hogy igenis fellebbezek, tehát fellebbeztem. De ezalatt július tizenhányadika körül összekaptak és elvittek a rahovai börtönbe. Ott egy ilyen tranzit börtön speciális szekciója, az egyes szekció volt, ahova mint ilyen politikaiakat, halálra ítéleteket, külföldieket és a közbűnözőkből is a nagybűntetetteket oda betették, hogy tőlünk még valamit tudjanak ki-szedni. Minket addig tartottak, amíg ketten-hárman össze nem gyűltünk, akkor irány Enyed. Amikor oda bementem, a közbűnözők közül az egyik gyilkos volt, a másik rablógyilkos, 20-25 évre voltak elítélve. Aztán, ahogy egy új rab bejön, hát a legelső kérdés az volt, hogy mit csináltál, hova való vagy, hogy hívnak, mit csináltál. Én mindent elmondtam, azt is, hogy mit csináltam. Azok kezdtek gondolkozni és azt mondták, hogy ide figyelj, ember, te komoly embernek nézel ki, de te vagy hazudsz, vagy akkor nem a törvénybíró, hanem a takarítónő ítélte el ezért az ügyért 7 évre. Hát nincs mit csináljak, ez van. Közbe még bejött rá egy pár hétre... Jelzem a barátommal, Balázs Vilmossal nem voltunk egy cellába ott a speciális szekción. Aztán bejött még egy Olteanu Carol nevezetű

építésmérnök Aradról. Annyit kivettem belőle, hogy levelet írt a Szabad Európa rádiónak stb. Aztán lekapcsolták. Tehát voltunk hárman.

Akkor, 1984 októberbe bevagoníroztak, megvasalva, mint valami rablógyilkosokat, még azokat se, Rózsa Sándort se vasalták meg jobban mint minket. Kezünk-lábunk összekötve láncokkal, bilincsekkel. Felültettek a vonatra a bukaresti állomáson, s megkerültették, felvittek Nagy-bánya, Arad, úgy jöttünk vissza Enyedre, úgyhogy vagy három napot utaztunk, abba a szűk helybe. Azt látni kell, nem lehet elmondani. Felpakolva a sós szalonna, a sós túró, vizet nem adtak. A szájunk ki volt száradva. Végre megérkeztünk, de hideg volt, vékonyan felöltözve, hideg volt, amúgy, október vége, november eleje ilyesmi, érkeztünk Enyedre. Nem ment be az állomásra Enyedre a vonat. Tövisen voltunk a csomópontnál, ott leszállítottak, jött az enyedi börtönből a rabszállító, oda feltettek, megfagyva.

Megérkeztünk Enyedre; ott a bilincseket levágták, betettek a szobába; ott kicsit melegebb volt. Onnan kezdődött a 7 éves fogságomnak a letöltése. Valamit elfelejtettem, 1984. augusztus 23-án, a felszabadulás 40. évfordulójára jött egy amnesztia, egy kegyelmi rendelet, hogy 5 évig volt teljes amnesztia, 5 év fölött 1/3-dal csökkentik, tehát akkor a 7 évről, négy év nyolc hónapra maradtam. Akkor törlesztettem a büntetésemet, benne voltam egy cellába. Egy hónapig karanténban voltam. A falon keresztül értekeztünk, egy csészét odatettünk a falhoz és a fülünköt, hogy kik hol vannak. A többi politikai fogolytársainkkal nem csaptak össze kb. egy hónapig. Kopogtattunk a falon. Beszélgettünk a csészén keresztül. Barabás Ferenc jelentkezett, azt mondja Barabás Ferencnek hívnak, de románul mondta, mert nem tudta, hogy kik vagyunk, hányan vagyunk, milyen nyelven beszélgetünk. Mikor meghallottam a nevet, Barabás Ferenc, mondom, hogy magyar vagy, igen, te is, igen. Hányan vagytok magyarok, én s Balázs Vilmos. Hányan vagytok a szobában, ötön. Közületek még valaki tud-e magyarul? A mi nyelvünkön még valaki beszél-e? Igen Olteanu Carol építésmérnök, perfekt beszél magyarul. Rá két napra is még beszélgettünk. Kérdezte, hogy téged Borbély Ernőnek hívnak, hát annak hívnak. Akkor rá egy hónapra felszabadult a zárlat, az a bizonyos el-

különítés és kivittek a sétáló udvarra, négy fal, a tetején rácsok, kb. 6x4-es helyiség, ahova 36-unkat oda bezsúfoltak, hát nem lehetett sétálni, megálltunk egy-egy sarokba. Tudtam én már mielőtt letartóztattak, tehát Szabad Európából értesültem, hogy van egy Borbély Ernő, csíkszeredai, aki le van tartóztatva politikai fogoly Nagyenyeden, s akkor érdeklődtem Barabástól, hogy Borbély Ernő itt van-e. Mondta, hogy itt van.

Kimegyünk a sétálóudvarba, nahát akkor megkerestem Borbély Ernőt és bemutatkoztam. Akkor Borbély Ernő, akivel egy ügyben volt Buzás László, nekem szökött, félig agresszíven, megszeppentem, mert mellbe ragadott, úgy hívnak-e Borbély Ernő, mondtam, hogy úgy. Ha nem kérdezte meg tizszer, akkor egyszer se. Igen Borbély Ernő vagyok. S a másikat ismerted-e. Nem, csak hallottam a Szabad Európából, hogy Borbély Ernő nevezetű le van tartóztatva. Örökké olyan kancsálul néztek reám. Később tudtam meg, mert nem tudtam, hogy hova tegyem a dolgokat. Utólag mondták meg nekem, hogy Ernőnek, aki csíkszeredai tanár, Borbély Ernőnek megmondták, hogy Ernő vigyázz, mert a szekuritátének a gazembersége, jött egy álnéven valakit betettek, egy Borbély Ernőt és te el fogsz, tűnni és ha a cellából hívnak ki, megfogod a vaságyat és nem mész ki sehova, mert téged el fognak tüntetni, mert még hoztak egy Borbély Ernőt. S akkor fel tudják mutatni, hogy Borbély Ernő létezik a börtönbe stb. stb. Utólag tudtam meg. Mikor hazajöttünk is még kérdeztem, hogy még most sem hiszitek, hogy én vagyok Borbély Ernő.

Nahát akkor telt, múlt az idő. Azt kell mondjam, hogy a 3 év és egy hét alatt, amíg ültem a börtönbe, én annyit tanultam, hogy egy ötéves egyetemen az általános műveltségemet nem tudtam volna annyira fejleszteni. Ott volt tanár, közgazdász, atomfizikus, színházigazgató, hajóskapitány, milicistiszt és ez volt a szórakozásunk. Délután örökké valamelyik az ő szakmájában előadást tartott. Iancu Marin, a milicista kapitány a Szabad Európának levelet írt, hogy milyen hitvány a helyzet. Most nyugalmazott tábornok. Tőle érdeklődtünk, hogy az akkor miliciának a berkeiben mik vannak. Ő szépen megmondta: Ott volt Draghici, két egyeteme volt, atomfizikát és informatikát végzett és mondtuk neki, mondja el, hogy egy atomerőmű hogyan működik. Én is tudtam valamit,

lácreakció, meleg, gőz stb. Na, akkor ő az a-tól a z-ig elmagyarázta, hogy egy atomerőmű hogyan működik. Ott volt Ilie Ion, közgazdász, hogy mennek a gazdaságok. Buzás László közgazdász, ostromoltuk a kérdésekkel. Aztán jött Iancu Lucian, a konstancai színház igazgatója, hogy van a színház berkeibe, hogyan csináljátok a színházat, szépen előadta. Scaletchi a hajóskapitány, na mi van a flottával, hogy mint, mit csinálnak. Mindent eléadott. Voltak még ilyen nagy, nehéz emberek. Ott volt Borbély Ernő tanár a filozófiával. Filozófiai kérdéseket tettünk fel. Szépen válaszolt. Tehát olyan dolgokra jöttünk rá, amit a civil életben hallgattunk és a gyakorlatban, hanem gyökeresen megmagyarázták a-tól, z-ig, hogy mi is az a filozófia, mi az a hajós flotta, a színház, az atomerőmű, közgazdász, rendőrség. Akkor Iuga Dumitru, ő a televíziónál volt technikus. Technikus volt, minden esetre, Ceaușescu akárhova kiment, a technikai dolgokat, videofelvétel, hang minden és ő magyarázott el sokmindent. Mikor Ceaușescu kiállt az erkélyre és mondta, hogy tisztelt üdvözlöm az egész munkásságot és jó egészséget kívánok és stb stb. visszavonult a mikrofontól és akkor hallatszott a mikrofontól, a felesége mondta, hogy mai spune odata, mondjad még egyszer. Akkor ismét előállt, de az öregasszony vagy ötször eléküldte. Ezt Iuga nekünk mind elmondta, és elkacagtuk, mert ők hallották a készüléken keresztül, hogy mi történik ottan. Tehát rengeteget tanultam. Nem azt mondom, hogy nagyon élveztem, máshelyt is meg lehetett volna tanulni, de ennyi kálváriába, amit végigjártam, ennyi haszon volt. Mindenesetre az általános műveltségemet, így sokkal, nagyon sokkal emeltem.

Akkor jöttek a havi általános kutatások, motorozások. Egyszerre az egészünket ki a folyosóra, levetköztünk Ádám-kosztümbe, csak éppen a fenekünkbe nem néztek be. Bementek a cellába, mindent felforgattak, ez nagyon zsenáns volt, úgy szégyelltem az emberek előtt levetközni. Úgy megmotoztak mindig, mintha atom bombát rejtgettünk volna. Ez havi volt. Egy cellába voltunk haton és minden négy hónapba cserélték a népet. Össze-vissza zavartak, helyeztek. Úgyhogy a három év alatt majdnem mindenki voltam egy cellába.

- Mit gondolsz miért csinálták ezeket a cseréket?

- Szerintem azért csinálták, mert hozzánk voltak betéve olyan közbűnözők is, akik halálra voltak ítélve. Kegyelmet kaptak és maradtak 20-25 évvel, ezek voltak azok akik vágóhídon sikkasztottak, nagy vendéglőknek a főnökei, akik komoly sikkasztásokat csináltak, halálra voltak ítélve és maradtak 25 évvel. És azok mindent elkövettek, hogy tőlünk valami újat szedjenek ki, egyebet, mint ami a doszárba volt. Minden héten hallgatták ki ezeket, Lazăr szekus ezredeshez aki volt ennek a részlegnek a kontrainformátora, a szekusa. A börtönnek a parancsnoka sem tudott a szekuritáté nélkül bejönni a folyosóra. Ezekről féltünk, hogy valamit pluszba nem-e árultunk el, mert ők kérdésekkel ostromoltak. Próbáltak politikai kérdéseket feltenni. Többek között volt aki megmondta, hogy én politizálok, persze, ezért vagyok elítélve. Havonta írták mindenkiről, hogy mit mondott, a csomagba mit kapott. Ezek ezért voltak betéve. Minden cellába legkevesebb egy vagy kettő volt. Ezért csináltak ilyen kosárfordítást, a cellákat össze-vissza zavarták. Merem állítani, hogy közülünk is voltak gyengébb idegzetűek, akiknek megígérték, hogy hamarabb fognak szabadulni. Nem vagyok megbizonyosodva, hogy közülünk is valaki esetleg a másik rabtársát nem árulta el. Ez csak akkor válik valószínűvé, ha a szekus dossziékba bele lehetne nézni, akkor fogjuk csak megtudni, hogy ki mit írt a másikról.

- Egy bizonyos időpontban elvitték dolgozni a börtönbe.

- Kivettek rá két évre dolgozni. Egy olyan műhelybe kerültünk be, csak politikaiak voltunk ottan és volt közöttünk egy közbűnöző, aki már 14 évet, aki a feleségét megölte, Sandunak hívták, ez volt a főnökünk és azokat a villantókat csináltuk, amiket a rendőrség autó tetejére és tűzoltósági, mentőautókra, ezeket az ún. girofarokat csináltuk. Tehát fény-szirénákat, ott tekercseltünk, cineztünk, fúrtunk, faragtunk. Azt kell mondjam, hogy elég jó volt, mert legalább kint voltunk. A kenyér adag nagyobb volt, a cellán adtak 12 dekát abból is 2 dekát a közbűnözők elloptak, tehát 10 dekát ha megkaptam, az sok volt. Ez volt a napi adag kenyér és kaptunk még egy 10x5cm-es puliszkát délben és este. Ez a puliszka olyan lisztből volt csinálva, mintha a kukorica csőstől meg lett volna őrölve, teli egérürülékkel, cserépdarabokkal, nem mertünk bátran

harapni, nehogy a fogunk kitörjön, lehetetlen volt megenni. Maga az étel olyan volt, hogy azt látni, kell, nem lehet elmondani.

Jött a nyári szezón, a börtönnek volt egy nem tudom hány hektáros kertje. Ott spenótot, azon a címen, hogy spenót. Kivitték a közbűnözőket, azok nekiálltak kaszával, ott volt benne here, spenót is volt, igaz. Lóherét is kaptunk a tányérba, akkor répalapít is, amit ott lekaszáltak. Behozták az udvarra, ott nekiálltak slaggal, lemosták és behányták villával a kazánba és megfőzték. A levesbe kaptunk hangyát, csigát, gyíkfarkat és amit el lehet képzelni. Azt megenni, akármilyen éhesek voltunk, azt nem lehetett megenni. Mikor jött az ebéd vagy a vacsora elszívtunk 3-4 cigarettát, hogy ne legyen étvágyunk, ne legyünk éhesek. Közbe hazulról kaptunk, mivel minden öt hónapba 10 kg csomagot 5-5 kilóval, otthonról amit küldtek, a lényeg szalonna, zsír, hogy a kondíciókat tudjuk fenntartani és a sétálás. Naponta több mint 20 métert nem csináltam. Egy cella volt 2 méter széles 4 méter hosszú, 4 méter magas egy vaságy, egy véceágyló, egy asztal, egy pad és ami olyan terület volt, ahol lehetett mozogni az másfél négyzetméter volt. Hat ember ott hogy tudjon mozogni. Sétálni is akkor vittek ki, amikor eszükbe jutott. Úgyhogy naponta több mint 20 métert nem csináltam, amikor megszabadultam, akkor egyszer meg kellett tanuljak menni.

- Kikkel volt legtöbbet egy cellában?

- A legtöbbet voltam Iuga Dumitruval, több mint egy évet és Ilie Ionnal. Meséltem, hogy mindenki amihez értett, elmondta és előadást tartott róla. Én értettem ugye a bányászathoz és a méhészethez. A déd-nagyapámtól elkezdve családjukban mindenki méhész volt, én is folytattam és nagyon figyelmesen hallgatták az előadásomat a méhészetről. Nekik, hogyha nem is fogtak neki a szabadulás után méhészkedni, de egy kellemes hangulatot teremtett a cellába. Otthonról kértem méhészeti könyveket román nyelven, mert magyar nyelven nem engedtek be és méhészeti folyóiratokat és ott magyaráztam. A kérdések özönével árasztottak el és én nagyon szívesen feleltem nekik. A legnagyobb érdeklődést Ilie Ion mutatta úgyhogy mielőtt szabadult azelőtt egy héttel is az ágyamra felült és jegyzeteket csinált és kérdezett, hogy ha úgy akkor

még úgy, és hogy kell csinálni stb., stb. Ugyebár mindenki az egészségről panaszkodott és a méhészet egy egészséges foglalkozás. Maga a méhtermék kész terápia és maga a foglalkozás, a nyugaltság és kint a természet, egy börtönviselt embernek ez kész terápia. Nagy érdeklődést tanúsítottak az előadásom iránt. Kicsit megszeppentem, mert úgy néztek rám mint egy doktor professzorra. Kellemes előadásokat tartott mindenki a saját szakmájában. Ma is méhészkedek, van több mint 30 család méhem és fel akarok menni 50 családra, amit el tudok végezni, mert itt az erdélyi méhészkedés és a méztermékeket nyugat kezdte felkapni, merthogy egy steril és nem szennyezett környezetbe vagyunk, a méznek van értéke, itt 200 km körzetben egy gyárkémény sincs. És azt mondom, hogy aki mézet akar venni az üzletből, ne vegyen mézet, mert a kipufogógázak, a sok ólom, a növényzet beszívja, a méhek gyűjtik, és tiszta mérget árul. Ide jöjjenek Erdélybe mézet venni mindenki, mert itt steril a környezet és az a sok havasi virág, ezer és ezer gyógynövénynek a virágából gyűjtött méz, az nemcsak, hogy a vajás kenyéren édes, hanem az kész gyógyszer.

- Ilie Ionnal történt egy olyasmi, azt akarom tudni, hogy ha együtt voltok, s ha igen mesélje el, amikor a börtönnek a Cézár nevű lóva megdöglött és azt ideadták állítólag megenni a foglyoknak?

- Az ablakon keresztül amennyit láttunk, amikor hozták az ebédet, volt egy szekér, húzta két ló és azzal hozták be a cellás rendszerbe, a bizonyos T-be az ebédet, vacsorát. Kicsi idő múlva hát csak egy ló húzza a szekeret. Hát mit ad Isten, rá két napra hús van az ételbe. Egy kicsit rágós volt, de úgy örvendtünk, valahogy összeszaggattuk, mert kés nem volt és ez egy komoly étel volt. Rá egy hétre, hús megszűnt és az egyik azt mondja, hogy figyeljétek meg, nekem nagyon gyanús, hogy csak egy ló húzza a szekeret. Aztán végül a közbűnözők megmondták, akik az ételt adták be, hogy Cézár, az egyik ló megdöglött és azt megettük. Nagyon rágós volt, de megettük.

- A börtönbe, amikor Enyedre került és több politikai fogollyal találkozott, mennyire lepte meg vagy tudott róluk, hogy ilyen sokan vagy nyolcan voltunk

magyarok? Hogy voltunk ennyien, hogy nem csak románok voltak, hanem magyarok is.

- Hát ha úgy vegyük, a számarányunkat, ahhoz a 23 millióhoz viszonyítva, a kommunizmus ellen, akkor azt kell mondjam, hogy mi magyarok többen léptünk fel, mint a többségi nemzet, de belőlük is voltak politikai megfontoltsággal elkövetett dolgok, amit ők csináltak, de mégis mi valahol, azért csak elgondolkoztató, hogy a 36-ból, voltak 10-en a közbűnözők, akik sikkasztásokkal és halálra voltak ítélve és stb. Ha levegyük a 36-ból a 10-et, akkor 26 volt, akik tényleg kimondottan politikai, kommunizmus ellenes tényekkel voltak bezárva, mi voltunk 8-an. Hogyha vegyük a számarányt, akkor azt mondjuk, hogy mi magyarok többen harcoltunk a kommunizmus ellen.

- *Hogyan viszonyultak a magyarokhoz és a börtönben lévő magyar politikai foglyok tetteihez a román kollégák? Volt-e részükről megértés vagy voltak nacionalista megnyilvánulások?*

- Hát voltak közülük megértőek is és voltak nacionalista megnyilvánulások is. Hirtelen akit fel tudok sorolni, az Olteanu Carol volt, akivel elég jó viszonyban voltam, de voltak ilyen nacionalista vitáink is. Tehát nem extremista vagy sovinszta, hanem nacionalista vitáink és próbáltam meggyőzni, hogy bizonyos dolgok nem úgy vannak, ahogy tanítják a történelem könyvek. És volt Drăghici, mert amikor 87-ben hozta a sportújság a 10 legkimagaslóbb sportteljesítménnyel, tehát a futballal, azokat a bizonyos személyeket, ő jegyezte meg, hogy ebből csak három román. A többiek felszöktek, hogy hát hogy? Tehát Bölöni magyar, Glodeanu orosz, Jenei magyar. Tehát voltak bennük albánok, görögök, makedonok, magyarok, németek, szlovákok. A 10-ből csak három volt román. Ezt Drăghici megjegyezte, ebben az országban a 10 legjobb futballista közül csak három román. A többiek kicsit elsavanyodtak, de Drăghici román volt, vele nem foglalkoztak, de ha én mondtam volna lehet hogy a szekus elé kerültem volna. Mi magyarok úgy sunyin, félrefordulva kacagtuk, hogy ez jól megmondta nekik.

- *Milyen volt a viszony Balázs Vilmossal?*

- Balázs Vilmossal, mivel, hogy második unokatestvérem volt a felesége, a viszony rokoni, nem mondhatom, hogy rossz volt. Segítettük egymást mivel tudtuk, étellel habár, mindegyik segítette, mindegy, hogy milyen nemzetiséghez tartozott, ha valaki kapott a cellába csomagot, mindenki adott a másiknak úgy a románnak, mint a magyarnak, a lengyelnek. Viszonozták. Ott egy család volt, ott mindenki politikai fogoly volt. Közbe-közbe voltak nemzetiségi témák, ahol kicsit ellenkeztek, vagy nem értettek velünk egyet, de a harmónia tökéletes volt.

- *Térjünk a szabadulásra. Hogyan szabadult, mikor szabadult?*

- 1987. május 25-én itt volt Gorbacsov és gondolom, hogy neki köszönhetjük, mert biztos mondta Ceaușescunak, hogy te hány politikai foglyod van, hát engedd el őket, hogy Nyugat ne mind lepcselen annyit, akkor Ceaușescu adott egy rejtjelezett amnesztiát és csak azokat engedte el, akik propagandával voltak, mind aki összesküvéssel volt, mint ahogy Borbély Ernő volt, a szeredai tanár, őt nem engedték el, mert még lett volna. Tehát Borbély Ernő tanár összeesküvéssel volt elítélve a 167-essel és azokat nem engedték el, csak aki propagandával volt. Ekkor szabadultunk három magyar, én, Barabás Ferenc, Balázs Vilmos, akkor szabadult három szerb Vlăsceanu Florin, Pavel Gheorghe és Totu Victor, és még volt egy csángó Bákóból, az is szabadult. Tehát 7-en szabadultunk. Ez olyan sürgős volt, hogy bejött a műhelybe a milicista, felsorolta a neveket és azt mondta, hogy ezek szedik a csomagokat. Én azt hittem, hogy kivesznek a munkából. A munka nekünk egy terápia volt. Világosság volt, nem sötétség, mint a cellába, kenyeret többet kaptunk. Elektronikai dolgokkal dolgoztunk, nem a szakmám, de megtanultam. Szedjük a cókódot, megyünk a cellába, kicsi idő múlva kivettek onnan is, fálnak neki állítottak és vittek. Gondoltam, hogy megint visznek a szekuritáéhoz, ismét kezdnek vallatni, én mindent bevallottam amit akartam és amit kellett. Visznek, megláttam a civil ruhámat, levettem a rabruhámat. Azt mondták vegyem fel, felvettem. Elvisznek a szekushoz, Lazărhoz. Ő azt mondja, hogy az államelnökünk jószívűségével megkegyelmezett és szabadlábra helyezett. Három év és 6 nap telt el. Tette a papírokat elé, akkor én mindent aláírtam, azt se tudtam, hogy miket. Mondta, hogy ha

kimegyek, vigyázzak, hogy hogy viselkedek, többet ne politizáljak és jelentkezzek a rendőrségen. Akkor átvittek egy másik szobába, ott adtak ezervalami lejt, ez gondoltam valamit jelent, de mert minden hónapba volt szabad, hogy a család küldhetett 100 lejt, a munkából kaptam valami százalékot. Szombat volt, egy hetes szakállal és hallottam, hogy mindig mikor engedik ki az embert, kivasalják a ruháját, megborotválják. De itt semmit. Olyan gyorsan történt az egész, hogy ha tudták volna a falon keresztül kivettek volna, gyorsan kitessekeltek a ruhámmal, a nyere-ménnyel. Azt se tudtam merre menjek, hát gondoltam megyek ki a főtér-re, gondoltam veszek egy bőröndöt, mert úgy néztem ki a zsákkal a hátamon és egy kalapot. Úgy néztek rám mint egy rablógyilkosra, mert kopasz voltam. Tehát a börtön kapun kijöttem, szétnéztem, megborotvál-koztam egy borbélyműhelybe. Megvettem a bőröndöt és a kalapot. Míg kimentem a főtérré, legalább 20-szor megpihentem, mentem neki min-denkinek. Meg kellett tanuljak menni. Kimentem az állomásra, megnéz-tem a vonatot, egy gyorsal jöttem. Gyergyóban szálltam le, mert ott lak-tak a rokonok és elmentem oda. A rendőrautó végigkísért, útközbe leállí-tottak, leigazoltak. Azt mondták, hogy nyissam ki a bőröndöt. Mondtam, hogy mi lehet egy frissen szabadult politikai fogoly bőröndjébe. Azt mondták, ha nem nyitom ki akkor bevisznek a rendőrségre. Kinyitottam, hát a kislányomnak vettem egy babát, rámálltak, hogy hol vettem, kinek vettem, honnan van. Úgy fel voltam mérgelődve, hát hol vegyem az aprozárba, hát hol lehet egy babát venni. Aztán elkísértek odáig, ahol az unokatestvérem lakik, bementem, ott éppen el nem ájultak, mikor meg-láttak. Reggelig, ez volt éjjel olyan három óraker, reggelig a rendőrkocsi ott sétált az ablak előtt. Akkor az unokatestvérem telefonált a feleségem-nek, hogy holnap gyere Ernő után, mert itt van Gyergyóba. Az én ko-csimnak a száma mivel páros volt, akkor vasárnap volt és nem jöhetett. Akkor a komámtól kérte el a kocsit a feleségem, hogy tudjon jönni utá-nam. Mikor megjelent a feleségem a két gyermekkel, akkor mindenki sírt, én sírni nem tudtam, csak egy csutka volt a torkomba. Megöleltem, megcsókoltam és mentünk haza.

Rá három napra hivatnak a rendőrségre, hát persze a Butiurca János, Ioan, amikor letartóztatott akkor százados kapitány volt, akkor elvittek, akkor lett őrnagy belőle. Előmbé tett egy papírt és le kellett írjam, hogy többet ilyent nem csinállok és hogyha még valakit hallok hogy ilyet csi-nál, akkor én azt feljelentem. Én aláírtam, de senkit fel nem jelentettem. Azt mondta, hogy álljak munkába. Ilyen hamar? Azt mondta igen, el van intézve a munkahelye. Visszamentem a vállalathoz. Felmentem az igaz-gatóhoz, mondtam, igazgató úr, vagy elvtárs, nekem a vállalattal semmi dolgom nem volt, én nem loptam a vállalattól, én politikai fogoly voltam és kérem a posztomat vissza. Én normator voltam a 790-es szektorban. Ő azt mondta, Ernő, a posztját nem adhatom vissza, hanem a 690-es szintre megy, mint lakatos. Jó, bementem, dolgoztam, rá egy évre egy normator poszt megürült. A régi szektorfőnököm Dan Mihai, kért hogy jöjjen vissza. Megyek Rácz igazgatóhoz, Rácz Attilának hívták, kérdem nem kaphatnám vissza a posztomat, azt mondja, hogy semmi kifogása nincs, beszéljek a párttitkárral. A párttitkárt hívták Nadejde Vasilenek, az olyan párttitkár volt, hogy a bányában mindenki taszigálta, mert nem volt jó semminek. Elment megcsinálta a Stefan Gheorghiut és ő lett a párttitkár. Tegező viszonyban voltam vele, mondom Vasile esti de acord ca sa fiu normator la vechiul meu post, a régi posztomon lehetek tituláris. Semmi kifogásom, azt mondja, ha a rajoni szekus beleegyezik, akkor jó. A rajoni szekus Constantinescu Mihai volt. Szabadulásom után minden hónap-ban, meg kellett jelenjek nála az irodába és kellett írjam a jelentést, hogy hol voltam, kivel voltam, mit csináltam stb, stb. Odamegyek és mondom neki, domnul maior, beleegyezik, hogy legyek normator a szektoromon, azt mondja neki semmi kifogása, ha az igazgató beleegyezik, akkor lehe-tek. Mikor én ezt meghallottam, akkor hát ez egy ilyen körforgalom volt, na mondom, üsse a kő és ottmaradtam. Miután aztán kiemeltek, lettem csapatvezető, volt 18 embereim és végeztük a dolgunkat. A forradalom-kor az egyik szektortól a normator elkergették, mert gazember volt s akkor jött a Rácz igazgató és megírta a decsiziót erre a posztra nekem. Feleségemen keresztül üzente, hogy menjek s foglaljam el a régi poszto-mat. Akkor én azt üzentem vissza, nem is mentem oda, mikor kijöttem a

börtönből nem voltam jó, habár ő nem volt hibás szegény, de az én büszkeségem nem engedte. Amikor én kijöttem a börtönből nem voltam jó, akkor hagyjanak nekem békémet. Még volt három évem amíg kellett menjek nyugdíjba és ezze befejeztem a dolgot. 93-ban eljöttem nyugdíjba, 50 éves koromban és azóta élem nyugdíjas életemet. A méhészettel kapcsolatban, ami nagy terápia nekem és kikapcsolódás, a fiam és a leányom, a gyerekeim szeretetével. A fiam dolgozik Bukarestben, a leányom, most pillanatnyilag itt van, van egy szép unokám, boldog nagytata vagyok. Egyebét nem tudok mondani. Élem a napjaimat, azt a hitvány kis nyugdíjt amit ezek adtak akkor, 2.200.000 lejes nyugdíjam van. Jelenleg egészséges vagyok, a családi harmónia kitűnő és éljük napjainkat.

- *Kíváncsi vagyok arra, hogy mit érzett, mit gondolt, hogyan fogadta, hogyan érték a 89-es események és a Ceaușescu család kivégzése?*

- 89-ben a temesvári eseményeket a Szabad Európán hallgattuk. 89 december 20-án, a fiam a Márton Áron liceumban volt tizedikes tanuló. S jött haza, én még akkor nem vettem komolyra, néztük a tévét. Jöttem haza a buszban – azt mondja – és minden faluba a Ceaușescu táblán a gyermekek szökdöstek. Hát akkor én is lementem, mikor volt egy ilyen megszakítás, mert a technikai dolgok kimerültek, elavultak voltak a stúdióba, ki voltak melegek és volt egy óra megszakítás. Mondom, gyere fiam menjünk, hadd lám mi van a városban. Akkor elmentem a városba, bementem a rendőrségre és megnéztem azt a szobát, ahol letartóztattak és megfogtam egy Ceaușescu könyvet, azt hiszem a 11. kötet, azt hazahoztam és betettem a könyvtáramba, mert van vagy 2000 kötetem, azt odatettem, ez dokumentum. S akkor ott mindenki tört zúzott, s mondom fiam gyere, menjünk haza, mi ilyen dolgokkal nem foglalkozunk, mert ha törünk zúzunk, csak mi kell megvegyük, hagyjuk, hogy a csőcselék csináljon, amit akar. Mert olyan forradalmárok voltak ott, hogy azelőtt nem voltak jók semmire, mert komoly ember nem ment ki az utcára és nem ment se a rendőrségre, se a néptanácsra, hogy törje össze az írógépeket és televíziókat. A forradalom után a munkásgárdának tagja lettem, mert a forradalom alatt, mint nemzetőr, ahogy mondják, ahogy volt

48-ban. Megalakult a FSN stb, stb. És akkor megalakítottuk az RMDSZ-t, politikai vonalon most is az RMDSZ tagja vagyok. 92-től a városi tanács tanácsosa vagyok. Harmadik mandátumom van és gondolom aztán a mandátumom végén lelépek, hát nemhogy visszavonulok a politikai életből, de támogatom a helyi RMDSZ-t, választmányi tagként elleszek. Hagyjuk a fiatalokat, lehet, hogy jobb elképzeléssel vannak. Akármilyen kommunista ellenes voltam, de az az 50 év csak nyomot hagyott, akaratanul is az ember sokszor olyan kommunista módon gondolkodik. Hagyjuk a fiatalokat, akik már ebbe a demokráciába születtek, amennyire demokráciának nevezik, de mégis nem abban a süket, sötét kommunista elvekkel tanulnak az iskolában. Hagyjuk a fiatalokat, hogy végezzék a dolgukat a nemzetünk, az ország javára és gyümölcsoztessék a tudományukat.

Borbély Ernő felesége

- *1984 májusába tartóztatták le a férjét, Borbély Ernőt. Utána mikor volt a legelső látogatás, találkozás és milyen érzés volt?*

- 1984 május 31-én volt Ernő letartóztatva és az első látogatás, a tárgyalás előtt a szekuritátén volt. Ott találkoztam vele először, vittem egy csomagot. Itt Csíkszeredába megmondták nekem, hogy mit lehet vinni. Egy 10 perces beszélgetés volt megengedve. Szinte nem is tudtunk egymásnak mondani semmit, annyi mondanivalóm lett volna, inkább kérdeznivalóm, mint mondanivalóm, mert ott maradtam a két gyerekkel és elég kicsik voltak és szinte semmit sem tudtunk beszélgetni. Egy pár kérdést feltettem, mind a ketten inkább sírni tudtunk volna, mint beszélgetni. Nem is jó arra visszaemlékezni, most is jön, hogy sírjak, amikor rágondolok, főleg a gyermekek miatt.

- *Ernő több mint 3 évig volt bezárva, milyen volt két gyerekkel itthon maradni, férj nélkül?*

- Hát a két gyerekkel férj nélkül, annál is inkább, mert az egyik gyerek fiú volt és már akkora volt, hogy inkább bizonyos dolgokban

szüksége lett volna neki inkább az apára, mint anyára. Jó anyára is szükség volt, de voltak olyan kérdések, amibe inkább hiányzott az apuka.

Nehéz volt, mivel a beosztásom olyan volt, kicsi volt a fizetésem, úgyhogy abból a kicsi fizetésből, hármunknak és Ernőnek is meg volt engedve az öt hónapi csomag, egyszeri odautazás, minden nehéz volt. A gyermekek jól tanultak, nem volt gond velük, az iskolába is a tanárok nagyon rendesek voltak a gyerekekkel szemben. Megemlíteném Oláh Teréz tanárnőt, aki nagyon rendes volt. Olyan helyzet alakult ki a gyermekek között, azok sokkal szigorúbbak, mint egy felnőtt, jobban ítélnének, felelőtlenül beszéltek, a gyermekeket megsértegették. Így, ez a tanárnő nagyon kiállt a gyermekek mellett, biztos megmagyarázta valamilyen formában a többi gyermekeknek, hogy nem szabad. Egy alkalommal Szabolcsnál fordult elő, két alkalommal Rékánál, mert ő kisebb volt, kisebb gyerekeknél ez mondjuk nehezebben megmagyarázható. És meg is kellett akkor nagyon gondolni, hogy hogy magyarázd meg a kicsi gyerekeknek, hogy lényegében mi is történt, hogy többet ilyesmi forduljon elő.

- *Hogyan sértették meg a két gyereket?*
- Szabolcs ő jó tanuló gyerek volt és őt, az egyik legjobb barátja azt mondta neki, hogy na engem, ne oktass, mert az apád be van zárva, mit akarsz. Ő azt sem tudta, hogy miért van bezárva, de tudta, hogy be van zárva. Olyant is mondtak, hogy apád börtöntöltelék. Ez a gyermekeknek nem esett jól, mert én otthon megmagyaráztam nekik, már amennyire akkor meg lehetett magyarázni, hogy édesapátokat nem kell szégyelljétek, hogy be van zárva, mert még változhat a világ és eljőhet az az idő, amikor büszkéek fogtok lenni édesapátokra. Megmagyaráztam, ugye kicsik voltak, hogy nem lopott, nem ölt, nem rabolt, ez egy olyan valami volt, hogy ezt nem kell ti szégyelljétek. Ha meg is sértenek, nem kell a szót felváltani, inkább el kell hallgatni. Réka harmadik osztályos volt, Szabolcs ötödik osztályos, amikor Ernőt bezárták. Szabolcs nyolcadikat végezte, amikor Ernő hazajött, úgyhogy kellett megkezdeni a középiskolát. Nagyon jókor volt ez, hogy Ernő hazajött, nem is adhatta volna a fennvaló jobbkor azt, hogy hazajöjjön. Pontosan az évzáró ünnepélyre

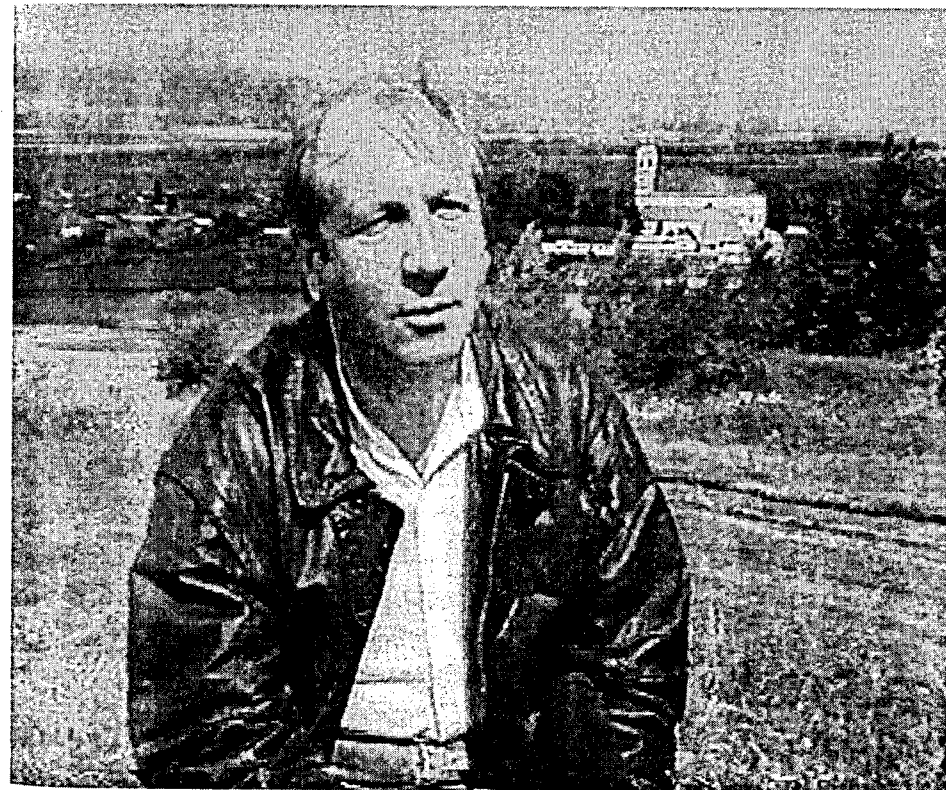
ittthon volt és büszkén hallgathatta Ernő a tömegből, amikor elsőnek kiszólitották, hogy Borbély Szabolcs nyolcadik A osztályos tanuló, átvette az első tanulónak járó oklevelet, könyvet, amit kapott ajándékba. Ernőnek is egy ajándék volt ez és a gyermeknek is, hogy pont akkorra itthon volt.

- *Borbély Ernő, a férje, 87 júliusában meglepetésszerűen szabadult, hisz a kegyelmi rendelet nem volt közzétéve, ők sem tudták bent a börtönben, önök se kint, minden egyik percről a másikra történt. Ön hogy tudta meg, mikor tudta meg, és milyen érzés volt, hogy a férje szabad és haza fog érkezni?*

- Június 5-én éjszaka szólt a telefon, természetes felvettem a telefont és egy rokon hölgy, akinél azelőtt egy héttel meg voltunk hívva egy ilyen ünnepi ebédre, ő volt a telefonnál és azt mondja, nekem, hogy valaki nagyon szeretne veled beszélni. Mondom, na adjad a drót végére. Beleszólal a telefonba, hogy halló itt Borbély Bartis Ernő. Mondom, na ne hülyéskedj, légy szíves. Azt mondja igen igen, itt Borbély Bartis Ernő a telefonnál. Akkor jöttem rá, hogy ez nem az unokatestvéremnek a hangja, hanem mégis mintha Ernőnek a hangja lenne. Kérem tőle, hogy hát te honnan beszélsz. Azt mondja Ernő, hogy itt vagyok Gyergyóba Anuskáéknál. Egy kicsi időre rá megkérdezi Ernő tőlem, hogy te most mit csinálsz. Mondom sírok és kacagok. Valóban így volt sírtam és kacagtam, nem tudtam, hogy higgyem, ne higgyem. Én annyiféleképpen elgondoltam, hogy hogy lesz amikor hazajön és hogy fogunk találkozni, de ezt a módját találkozásnak vagy a jelentkezésnek egyáltalán. Erre a gyerekek is megébredtek, ahogy én a telefonba beszéltem. Kérem Ernőtől, akarsz-e a gyermekekkel beszélni. Hát persze, hogyne. Kérem ki jön a telefonhoz? Hát Réka egyből, hogy igen, ő apás. Szabolcs befele fordult az ágyba és azt mondja, hagyjad, hogy aludjak. Akkor Réka odajött a telefonhoz és ahogy kezdett ő beszélni és tényleg apuhoz beszélt, erre Szabolcs is felkunkorodott az ágyba és akkor persze aztán ő is beszélgetett az apjával. És akkor megegyeztük a találkozást. Akkor volt egy ilyen, hogy egyik héten a páros autók járnak vagy a páratlanok. A miénk páros volt és éppen nem mehetett, akkor elkértem egy kocsit kölcsön. Én nem tudom, hogy hogy értünk Gyergyóba, én nem emlékszem, én mind csak

Ernőt láttam magam előtt, hogy hogy lesz a találkozás, amikor szemtől szembe találkozunk egymással. Hát, azt se tudtuk, hogy melyik ölelje, vagy Ernő is, hogy egyszer melyiket ölelje magához. Az olyan volt, hogy nem is lehet elmondani. Azt nem lehet.

BARABÁS JÁNOS

- Barabás János vagyok, Csíkszeredában lakom.

- Mondja el: mire készültek Önök 1983-ban, kikkél és mi történt?

- 1983-ban több cédulát szórtunk el Csíkszereda, Somlyó és Zsögöd-fürdőn, testvéremmel Barabás Ferenc, akkori menyasszonya Márton Piroska, később Barabás Piroska lévén, hogy megesküdtek és a röpcédulákat mi magunk készítettük több ezer, nem tudom pontosan mennyi számban, sok volt.

- Hogyan készítették?

- A röpcédulákat fából faragott pecséttel és pecsételve készítettük hosszú időn keresztül, főleg a testvéremék.

- Ki készítette a pecsétet?

- A pecsétet én készítettem, van egy kis hajlamom a faragásra, ezt kamatoztattam, ez volt rám bízva, hogy én faragjam ki. Nagyon jól sikerültek, mert a rendőrség miután megtudta az egész dolgot, kérte, hogy hol van az a gépezet, amellyel a cédulákat készítettük. Nagy meglepetésükre, mikor a fürdőszoba ablakából elővettem ezt a fadarabot, akkor nem győzték egymást nézni és a vállukat vonogatni, hogy csak egy szimpla diófa darabocska.

- Mi volt írva a röpcédulákra?

- A röpcédulákra az volt írva, hogy le Ceaușescuval, a suszterral, a hóhérral. Nagyon felháborított Ceaușescunak a viselkedése, talán mért, ez az egész kommunizmus. Már amikor a kollektívetek megalakították, akkor édesapámnak három bordatörésével sikerült a kollektívbe beállni és attól: erre felé mindvégig bennünk volt. Nevezetesen a testvérem nem tudott tovább tanulni, lévén, hogy kulákosították édesapámat és nem engedték iskolába. Később a Magyarországra való kirándulási kérés nem engedélyezése és Buzás László és Borbély Ernő letartóztatása váltotta ki ezt az elégedetlenséget és készített arra, hogy valamit csináljunk és így született meg a röpcédulázás. Más protestáló dolgot nem találván ki ezt csináltuk hárman, Barabás Ferenc, Márton Piroska és jómagam. Rengeteg cédulát nyomtattunk, nem lehet tudni hányat, az én feladatom a pecsét készítése volt, ők pedig nyomtatták. Az időt Pünkösöd napjára szombat

éjszaka, vasárnapra virradóra, amikor a Somlyó hegyén a legtöbben vannak arra időzítettük. Több variáns volt hogy hogyan. A templom előtt a fára feltéve egy zacskóba és meghúzzuk, de ez veszedelmes volt, tudtuk, hogy sokan vannak civilbe, akik kijönnek a búcsúra. Végül úgy döntöttünk, hogy saját kezűleg szórjuk el. Szereda felől közelítettük meg a Somlyó hegyét és kerékpáron, Márton Piroskával megkezdjük a kápolnánál, Somlyó hegyén és ott szórtuk éjszaka, majd a Szék-útján befele a Szék útjára is, arról igaz, hogy nem kellett volna, de azt csináltuk. Akkor Szeredába a Petőfi utca végébe három fele váltunk, az én részem volt a Tudor negyed, Piroskáé a Szereda központja, a testvéremé pedig a Jégpálya negyed s aztán találkoztunk a Zsögöd végében, onnan megyünk Tusnádra akkor éjszaka, hogy legyen egy ilyen takarás, hogy nem is voltunk a zónába. Minden jól sikerült, reményen felül és leértünk Tusnádra, nem látott senki, mi láttuk a rendőröket több rendben. Minden jól ment és Zsögöd végére megszabadultunk már minden cédulától. Tusnádon a Mókusz cukrászdába megittuk a nyugtató kávé, majd Tusnádfürdő túlsó végében egy bükkfa alatt pihentük ki az éjszakai fáradságokat és este jöttünk vissza Szeredába. Fülelve és kérdezősködve, hogy milyen visszhangot keltett ez az egész dolog és nagy megelégedésünkre jól sikerült. Több helyről hallottuk, hogy a szekuritáté kora reggel kivonult és még délelőtt is több elárúsító, kakas árúsító, minden ilyen dolgokat felforgatott, keresték a cédulákat. Persze éjszaka valamilyenkor átkutatták az egész Somlyó hegyét, az egész Szeredát, összeszedték a lapokat. Hallottam olyant, aki kapott, de csak megnézte és eldobta, nem merte tartani. Nagyon örvendve az egész dolognak csak tovább figyelőzködtünk, hogy mikor derül ki, ha esetlegesen kiderül, de gondoltuk, hogy ha már ennyire előhaladtunk, akkor már nem fog kiderülni a dolog. És számítottunk még egy tavasz a Hargitán lévő ünnepségre is egy ilyen adagot, de aztán közbe jött egy előre be nem tervezett dolog, legalábbis én nem tudtam róla. Testvéremnek a menyasszonya besztercei lévén, találkozott valami kolozsvári egyetemista ismerőseivel és politizálás közben szó került erről a cédulás dologról és úgy egyeztek, hogy még csinálnak cédulát, amikor kész van, akkor azok eljönnek Szeredába Kolozsvár felé. Ott elszórják őket

is. Amikor legyártották a cédulákat, akkor levélbe értesítették is őket, s közbe nem jöttek a cédulák után, hanem értesítették a rendőrséget, úgy-hogy 83 július elején lefogtak bennünket, a testvéremet is, Piroskát is, a kötöttárugyárnál dolgoztak. A kötöttárugyárat körbevették, a testvéremet hívták a kapuhoz, közben gondolta a testvérem, hogy miről lehet szó esetleg, Piroskát értesítette valakin keresztül, hogy hátul a kerten menjen el és a cédulákat tüntesse el otthonról, az ő lakásán voltak a cédulák, egy garzonlakásban lakott. De Piroška nem tudott elmenni hátul a kerten, mert körbe volt véve a gyár. Tehát onnan tudjuk, hogy körbe volt véve a kötöttárugyár. Délelőtt folyamán bevitték őket a rendőrségre. Mi nem tudtunk semmit, otthon a szüleim, senki nem tudott erről a dologról, csak mi hárman. Este, amikor nem jött haza a munkából a testvérem, akkor egy halvány gyanút éreztem, hogy valami gond van, rendellenesség van, mert szokott ő még kimaradni, még éjszakáról is. De amikor még reggel sem jött haza, akkor én 90%-ban tudtam, hogy gond van. Másnap munkába mentem, én is a kötöttárugyár éttermében dolgoztam, aztán 10 óra felé jöttek a rendőrségről, kérték a főnököt, hogy engedjen el, egy disznót kell levágni. Persze már éreztem, hogy nem erről van szó, meg is kockáztattam és kérdeztem, hogy szerszámot, kell-e vigyek, azt mondták, hogy nem szükséges, ott van minden.

Bevittek, persze nem kellett disznót vágni, hanem afelől érdeklődtek, hogy nevezetesen a pünkösdi búcsú napján hol voltam. Akkor elmondtam, ahogy megegyeztük a testvéremmel, hogy Tusnádon voltunk kirándulni kerékpárral. Aztán elengedtek egy órányira vissza a munkahelyemre, azt mondták, hogy ha majd szükségük lesz rám, akkor még érdeklődnek.

Visszamenet, mikor az étterembe kanyarodtam be, észrevettem, hogy egy idős ember jött utánam, a végén aztán be jött ő is, megvárta amíg átöltöztem és munkához kezdtem, aztán elment. Tíz perc múlva megint visszajött és az volt az óhaja, hogy adjak egy kis bőrt, mert megkívánta, de hát olyan kopasztott disznóbőr volt, hogy azt nem lehetett megenni. Aztán gondoltam, hogy azért viszi, hogy jelentse a nagyobaknak, hogy végül is ő ott járt. Gondolom, nem tudom.

Körülbelül egy jó óra, másfél óra múlva megint jöttek. Hosszú nevezetű talán, egy magas sovány szekus jött a Daciával, mondta hogy a főnök engedjen el, mert egy kicsi beszélő van, hogy menjek be a velük a szekuritátéra. Aztán többet nem engedtek el engemet se, aztán megkezdődött a vallatás. Persze otthon, eközben, ahogy a szüleimtől hallottam, megkezdődött a házkutatás is és kaptak valami forintokat, kb. 17 vagy mennyi forintot, fémpénzt, nagynéném lévén, hogy Magyarországon lakott, onnan került biztos. Én nekem volt vagy 300 forintom, nekem a könyveim külön voltak, s ilyen-olyan füzetek, notesz egy szekrénybe, azt megkapták. Aztán két vagy három hét múlva elítéltek idegen valuta tartásért, engemet egy évre, a testvéremet 8 hónapra. Közben még a testvéremnek hoztak egy éles történetet. Ő vadász volt és biztosra tudjuk, hogy ők hozták a vadász történetet. A testvérem kérte a kivizsgálását, hogy valami számok vannak a történeten és abból lehet tudni pontosan, hogy a történet honnan származik, s azt nem mondták meg. Gondoljuk, hogy azt csak biztonságból hozták, de ha már megkapták a forintot, akkor a nyakába varrták, hogy idegen pénz tartása. Hát nyolc hónapot kapott, ezzel be voltunk biztosítva. Kb. két hónapig nem ismertük be és nap mint nap voltunk felhívva, hol délelőtt, hol délután a vallatóba. Jó darabig egyedül voltam egy cellában. Testvérem is, ahogy azután elmondta, Piroskát egy kicsit szabadon engedték és azután őt is megfigyelték, mert nem tudták, hogy hol lakik és nagy későre kapták meg a cédulákat, mert a szoba közepén a szőnyeg alatt volt. Minden könyvét, mindent elvettek neki és nagy későre kapták meg a cédulákat, ami aztán végzetes is volt. Amit én tudok, hogy pontosabban, hogy honnan derült ki amire már tovább nem tudtuk tartani és muszáj volt vallani, az úgy volt, hogy állítólag a testvéremet megverték és egy olyan színházi jelenetet muttattak be Piroskának, hogy élet-halál között van a testvérem. Butiurca volt a fő, aki rendezte az egész ügyet, azt mondta, hogy öntsék le egy veder vízzel, hogy ha magához tér, akkor folytassák tovább, hogy ha nem, akkor nincs mit csinálni intézkednek tovább. Ez egy olyan formába, hogy titokzatos is legyen és Piroska is, hogy értse, úgy gondoltuk mi. Akkor Piroska azt mondta, hogy tovább ne folytassák a dolgot, ő elmondja az egészet, hogy

hogy történt az egész dolog. Akkor Piroska elmondta, leírást vele, vitték Ferenchez, Ferenc persze csak tovább tartotta, hogy nem tud róla, ilyen mi nem csináltunk. Akkor szembesítették Piroskával. Más mód nem volt, akkor már Ferenc kellett leírja, úgy jöttek tovább hozzám a Ferenc írásával, nekem is ugyanazt mondták, hogy nincs miért tovább tartsam az én álláspontomat, mert már mindent tudnak. Én csak tagadtam, mondtam, hogy ilyen Önök is tudnak írni, habár ismerem Ferencnek az írását, de gondoltam, hogy csak mellébeszélnek. De aztán végül hozták Ferencet, Ferenc azt mondta az ajtóba, hogy nincs tovább amit tagadni. Vége mindennek. Így derült ki.

Akkor kerültem egy más cellába a szekuritáté pincéjébe. Került egy társam Muszolini Attila, aki szintén egy ilyen rendszerellenes, Ceaușescu ellenes tevékenység miatt volt bezárva, csak más cikkelyt mondtak neki, de azért ott tartották a fogdába. Ő nyolc hónapot volt összesen a pincébe, aztán hazaengedték. Őt is megkérték, hogy figyeljen, s kérdezősködjék, de nagyon rendes volt, már a második kérdésnél már mondta, hogy nem muszáj neki megmondjam, mert ő úgyis gondolja, hogy miért vagyok, mert neki már említették ők, hogy miféle kérdezősködjék. Én azt mondtam, hogy verekedésért vagyok bent és megszártam valakit és nem tudom, hogy él, hal, emiatt vagyok én ott, tehát ezt tartottam én. Ő mondta, hogy nem is kell megmondjam, habár ő már tudta, hogy miről van szó. Végül amikor 83 augusztusába, őt elengedték, megkérdezte, hogy üzenek-e szüleimnek. Akkor már megint nem tudtam, hogy mit akar. Azt mondtam, hogy ha akarja felkeresheti a szüleimet, megadtam a címet. Rendes volt, megtudtam, amikor kiszabadultam, hogy rendes volt, megkereste a szüleimet és megmondta nekük, hogy a körülményekhez viszonyítva jól vagyok, tehát ezt üzentem nekik, más egyebet nem mertem semmit se mondani. Így 6-8 hónapot voltam a rendőrség fogdájában. Eközben elítéltek itt a szeredai törvényszéken ezért a forint, az idegen pénz tartásáért egy évre. Egy ilyen délután volt, amikor a törvényszéken nem volt senki, a takarítónő sepergetett a teremben. Jött egy nő, a törvénybíró és csak ennyit kérdezett, hogy elismerem-e, hogy volt forintom, mondtam, hogy igen és ezzel be is fejeződött az ítélet. Pár nap

múlva kaptam a papírt, hogy el vagyok ítélve egy évre idegen pénz tartásáért.

December elején egy kora reggel költöttek és akkor mondták, hogy visznek Bukarestbe a katonai törvényszék tárgyalja le az ügyet és ott kapjuk az ítéletet. Kora reggel beraktak az autóba, Piroskát hátul, van egy ilyen külön rekesz az autóba, a testvéremmel elől voltunk két rendőrrel, kezünket megkötötték bilincsbe és Butiurca ült elől a sofőrrel és mentünk Bukarestbe.

Amikor elhagytuk Brassót és Predealt, Bukarest fele lejtettünk Câmpina körül egy Hargita jelzésű Dácia került előnkbe. Mi, egy ablak lévén onnan nézelődtünk előre a testvéremmel, semmire nem gondolva, tehát nem valami különlegességre, hanem csak azt vettük észre, hogy még egy Hargita jelzésű kocsik érkezik, az is behúzott előnkbe. Akkor gondoltuk magunkban, amikor láttuk, hogy Butiurca mozgolódni kezdett, és elővette a pisztolyát, de ekkorra még egy harmadik Hargita jelzésű kocsik érkezett és így tartották a vonalat előttünk. Butiurca olyan idegességet kapott, hogy inkább minket nézett hátul mint az utat, pisztollyal a motorháztetőn és így mentünk. Azután beszéltük el, hogy hosszú idő óta ekkor pisolyogtuk el magunkat legelőször.

Bukarestbe megérkezvén, Butiurcat, nem tudom, hogy színházi jelenet volt-e, vagy csakugyan annyira jók voltak a bukaresti szekusok, megsziadták, hogy miért kötözött meg és adott még mindenkinek egy-egy rendőrt. Aztán bekerültünk a rahovai rendőrségre, szekuritátéra. Ott én megint egy külön szobába voltam. Testvéremet Buzás Lászlóval tették egy szobába. Azután jó későre tudtuk meg, hogy lehallgató volt minden cellába, úgyhogy meg is hallgatták, hogy miket beszéltek. Szinte haragot keltettek Buzás és a testvérem között, mert úgy jött ki az egész dolog, hogy Buzás besúgta, elmondott bizonyos dolgokat, habár már titok nem volt semmi, elmondott bizonyos dolgokat Ferencről, úgyhogy szinte még harag is kerekedett belőle. Aztán kiderült, hogy nem Buzás csinálta, hanem ez a bizonyos lehallgatási rendszer.

Ott elítéltek, ügyvédek voltak Szeredából fogadva, Kálmán Dénes, Remete, nem tudom a másik nevét, egy idős ügyvéd volt nekem. Hát

nem vártuk, hogy megszabaduljunk innen, de azért az ügyvédek annyira fogtak, hogy egy adott pillanatba gondoltam, hogy mindjárt beteszik oda hozzánk a ketrecbe őket is. Akkor nemsokára megkaptuk az ítéletet a testvérem kapott 6 esztendő, Piroska és én 5-5 évet. Úgy vették, hogy Ferenc volt az indítványozó, a legidősebb, jól vették, mert így is volt. Akkor az ügyvédek fellebbeztek, Ferencnek elváltottatták 7 évre a büntetést. Ezzel vége lett az ítéletnek, bekerültünk a rahovai elosztó börtönbe.

- Akkor Ferencnek még egy évet rátettek a fellebbezéskor. Akkor az ügyész is, Ștefănescu is fellebbezett, azt jelenti?

- Fellebbeztek biztos. Igen, megnövelték. Fellebbeztek és megnövelték a Ferencét és így bekerültünk az elosztóba. Ott voltunk kb. egy hónapot, tehát február 12-13-án, nem tudom pontosan, akkor szállítottak az enyedi börtönbe, ami hosszú időt tartott. Este 8-9 óra körül vagonéroztak, nagyon hideg volt. Csikszeredán keresztül vittek Enyedre. Tartott egész éjszaka, egy egész nap és a következő éjszaka hajnalba érkeztünk Enyedre, jól megfázva, elfáradva, mert a vagonokba lett volna, ahova leülni, de nem lehetett leülni, mert fáztunk. Ott voltunk egy pár napot a szigorítottba, tehát ilyen karantén vagy mi célból. Annyi hogy ott elég meleg volt. Emlékszem, hogy egy hétfői fürdés alkalmával, amikor minket is vittek fürödni s a többi elítéltek, akik már ott voltak Enyeden, bevittek a fürdőbe, egy ilyen zuhanyozóba. Pál Béla bácsi, Isten nyugtassa, ő volt legelől, mindjárt az ajtónál. Azon csodálkoztam el, hogy Béla bácsi ott, ahogy fürdött és ránk nézett, mi a testvéremmel ott mindjárt megálltunk, ahogy ránk nézett egyből tudta, hogy magyarul kell szólni és azt mondja, mi van, ti is beléfúttatok a lisztbe. Mi nem tudtunk róla, ő se tudott rólunk, mondtuk, hogy igen, aztán fürödtünk tovább. Buzást pedig megkereste, mert tudta, hogy Borbély Ernő ott van, ő bennebb ment és kereste. Hát ez volt nekem a meglepetés, hogy Béla bácsi egyből ránk nézve tudta, hogy nem románul kell szólni, hanem magyarul hozzánk.

Aztán nem sok időre minket is cellákba vittek, a T alakú börtönbe, földszintre. Ott legtöbbet ezzel a Radu Filipescuval voltam egy cellában és Ilie Ionnal, akikre így pontosabban emlékszem. Én az egész további nyolc hónapot, amennyit Enyeden voltam, abban az egy cellában töltöt-

tem el. Nem volt ez nagyon kellemes dolog. Később, egy adott pillanatban, többek között kérdezték, hogy szeretnénk-e dolgozni, vagy mi óhajunk van. Szerettünk volna dolgozni, de nem vittek. Töltöttük az időt, közbe nagyon jól összebarátkoztam ezzel a Radu Filipescuval és együtt eszközöltük ki, hogy az udvarra kilássunk. A redőnyt eltávolítottuk egyiket a másiktól, hogy tudjunk kilátni, s így teltek a börtönnapok. A vége felé aztán kivettek dolgozni egy ilyen elektronikus műhelybe, ahol fényszirénák készítésével foglalkoztunk. Én abszolút nem értettem hozzá. Előzetesen hívtak az irodába, tehát ott egyszer voltam és utoljára, az irodába a Lazár azt kérdezte, hogy milyen szakmám van. Mondtam, hogy hentes vagyok, azt mondta, hogy nem mondjam senkinek, hogy ez a szakmám, mondjam azt, hogy lakatos vagyok. De hát ezt nem kérdezte senki tőlem. S akkor kikerültem dolgozni, már amit dolgoztam. Teltek a napok, jobban telt, több kenyeret kaptam, ami jó volt.

Akkor 1984 augusztusában, amikor adták az amnesztiát, akkor halottuk örömmel, hogy az öt évig terjedő büntetéseket amnesztiába esnek, az azon felüliek bizonyos csökkentésbe. Akkor már tudtam, hogy. Persze, már jelezték, hogy nem fognak azonnal s egyszerre mind elengedni, mert úgy szól a törvény, hogy ahogy hazaérkezünk, akkor mindenkit munkába tesznek, hogy megkapja, visszataláljon a régi mederbe. Ezért eltolódott az amnesztiától úgy két hétig amíg szabadlábra helyeztek.

Visky Árpáddal szabadultunk egyszerre, egy óra, félóra különbséggel. Azelőtt beszélünk vele. Úgy egyeztünk, hogy amelyiket hamarabb engedik, az az első kanyarban megvárja a másikat. Így is sikerült és ő várt meg, elmentünk az állomásra, addig Árpád ideges volt bent, hogy már mikor engednek, vagy már nem is engednek. Amikor kiengedtek akkor visszajött minden kedve, minden humora, hogy úgy mondjam és az állomásra érkezvén, neki is volt valami csomagja, könyvek, nekem is volt valami kevés. Ott is akartam hagyni a börtönben, de azt mondták ott a raktárnál, hogy ha ott hagyom, akkor jöjjenek vissza és használjam is el, emiatt úgy döntöttem, hogy elviszem haza. Árpáddal úgy okoskodtunk, hogy letesszük a peron közepébe és ha elviszi valaki, akkor az Isten segítse, s hanem nem. De megkaptuk, eközben elmentünk, ő javasolta,

hogy igyunk meg egy-egy decit. Mikor ott az állomás közelében, egy vendéglőcskébe betértünk, kikértük a decit s úgy szétnézett s azt mondja, jaj ezt hamar kell meginni, mert ne mennyi rendőr van egyenruhába és ki tudja még mennyi van civilben és mielőtt visszavinnének azelőtt menjünk el innen. Megittuk s hogy nem voltunk leborotválva rendesen, azt mondja, hogy menjünk s borotválkozzunk meg, ott halálra röhögtette a borbélynőket, amíg elmagyarázta, hogy őt hogy borotválják meg, mert a felesége hogy várja és mint várja. Azután mentünk a vonatra, nem volt sok időnk, mert ki volt számítva, hogy mikor engednek el, s mikor van a vonat és hova kell menni. A fodrászat után kimentünk az állomásra, persze amikor szabadultunk ki azt mondták, hogy mindenki oda megy ahol le volt tartóztatva. Én Szeredába lévén letartóztatva, de a szüleim már hazaköltöztek Miklósvárra, Kovászna megyébe, akkor úgy döntöttem, hogy ha már én kell megvegyem a jegyet, akkor oda veszem, ahova én akarom, tehát a szüleimhez egyszer és azután megyek Szeredába. Így is történt, Visky ment Vásárhelyre és én mentem Kovászna megyébe. Egy darabig jöttünk együtt a vonaton, abban az egyezségben, hogy ő majd fog jönni Sepsiszentgyörgyre haza és minden alkalommal, amikor átmegyek Sepsiszentgyörgyön, akkor megkeresem. Révén, hogy neki nincs útja Miklósvár fele, de nekem Miklósvár és Szereda között van, akkor találkozunk. Hazaértünk, kisebb nagyobb nehézségekkel, szüleim, édesapám akkor ment nyugdíjba. Úgy történt, hogy pont azon a napon nem voltak otthon, fent voltak Szeredában. Én hazaérkeztem, másnap jöttem fel Szeredába jelentkezni, de már azután tudtam meg, hogy Szeredában már vártak. Jelentették a baróti rendőrségnek, hogy nem érkeztem, nézzenek meg, de mire ők jöttek, hogy megnézzenek, hogy otthon vagyok-e én már a busszal eljöttem Szeredába.

Aztán végül csak találkoztunk, előbb Butiurcaval és megegyeztünk, hogy többet ilyen hülyeséget nem csinállok, tehát törvénytelen dolgot nem csinállok és látom az én dolgomot. Munkába állok, megnősülök, mert nem voltam megnősülve. És így folyt a dolog tovább.

Csak ott kezdődött a baj, hogy nem tudtam munkába állni. Régi munkahelyemre szükség lett volna rám, de a COM, magyar megnevezé-

sét hirtelen nem tudom, nem engedélyezte, ezt mondták, így kénytelen voltam szintén Miklósváron maradni. Közben megpróbáltam a sepsiszentgyörgyi vágóhídon. Ott is szükség lett volna munkásra, a személyzeti osztályfőnök megírta a kérésemet, szomszéd községbeli, ismert, még dolgoztam Sepsiszentgyörgyön szakiskola végeztével. Megírta a kérésemet és azt mondta, hogy egy-két nap múlva menjek vissza és akkor megkapom a választ. De amikor kérdezte, hogy a munkakönyvem hol van, s mondtam, hogy hozom s megmutattam neki, elolvasta, hogy miért volt felbontva a kötöttárugyártól a munkaszerződése, kicsit a szemöldökét összevonta. Három nap múlva, amikor mentem, akkor már nem tegezett, hanem magázott, azt mondta, hogy a munkahelyek beteltek, tehát nem alkalmaztak. Tudva van az is, hogy akkor a törvény úgy volt, hogy aki nem dolgozott azt vagy elítélték, vagy munkába tették, tehát valami rendellenesség fog következni. Félvén ettől, kénytelen voltam választani, hogy a kollektívbe dolgozzak Miklósváron. Úgy másfél hónapot dolgoztam, fizetést nem kapva. Mikor kérdeztem az elnököt, hogy egy hónap már eltelt, fizetés semmi se. Azt mondták, hogy nem adunk fizetést, mert nem vagyok kollektív tag, be kell álljak, fizessek 3000 lejt, akkori pénzben és akkor kollektív tag leszek és akkor tudnak fizetni. Akkor megharagudtam, nem dolgoztam tovább. Akkor szabályozták az Oltot, oda kerestek segítséget ezeknek a mérőknek, segítettem, ott két hónapot jól fizettek. Ez is befejeződött. További munkalehetőség nélkül, kénytelen voltam a Baróti szénbányához menni, kovácssegédnek, a másik testvérem, György ott dolgozott. Alkalmaztak is, dolgoztam vele két és fél hónapot. Onnan ment nyugdíjba egy idősebb kovács és annak a helyébe. Közben jött a párttitkár és azt mondta, hogy alkalmazásról szó se lehet. Úgyhogy nem sok időre eltettek a kocsirakodó silóhoz, ahol a szemet kellett piszkálni, hogy a kocsiba menjen be. Eközben többször Sepsiszentgyörgyön keresztül jártam Szeredába, mindig Visky Árpádot megkerestem, mindig találkoztunk, menet is, jövet is Sepsiszentgyörgyön. Tehát Sepsiszentgyörgyön keresztül kellett menjek Szeredába munkahely-keresésbe. Mindig találkoztunk Visky Árpival és beszélgettünk és ő mindig mondta, hogy őt mennyire követik, mindig van valaki utána. Őszintén mondván én

nem hittem. Hittem is, nem is. Amikor egy alkalommal a parkban ültünk, akkor mondja, hogy na figyeld meg, megint itt van. Ekkor a szomszéd padra leült egy elég jól öltözött hosszú kabátos férfi és azt mondta, hogy na ez az. Egy másik alkalommal a Kóca-kertben egy-egy deci mellett beszélgettünk, amikor szintén azt mondja, hogy na megint itt van. Még be se fejezte jól a mondatot, akkor háttal ülve én az ajtónak, valaki a vállamra tette a kezét, köszönt Árpádnak, s akkor úgy eléhajolt, meg nézett engemet is és az egészsége felől érdeklődött. Majd elment.

Munkahelyet nem kapva, a baróti bányánál dolgoztam, ott mindenképpen szorítottak, be akartak tenni a föld alá, a kitermelésbe. Én semmiképpen nem akartam bemenni. Többször hívott a mérnök, a bánya mérnöke és mondta, hogy fiatal, erős vagyok, nem vagyok megnősülve, meg kell nősnülni és ehhez pénz kell, s több pénzt kapok, mestert csinál belőlem, csak hát be kell menni, mert egészséges embert külszínen nem dolgoztathat, csak bizonyos betegségekkel. Azt mondtam, hogy én édesapámtól mindig azt hallottam és azt tanultam, hogy a pénznek ördöge van, a pénzzel ne foglalkozz fiam, mondta édesapám. Neki is mondtam, hogy nekem nem kell több pénz, nekem ez elég, s én nem megyek be. Annyira szorult a helyzet, hogy már azzal a gondolattal voltam, hogy ha mégis be kell menjek, akkor inkább kiköltözők az erdőre. Aztán, akinek beszélhatalója van, megkeres kinn az erdőn. Aztán úgy hozta a sors, hogy eközben egyik ismerősöm telefonált Csíkszeredából, hogy a vágóhídra szakembert keresnek és sürgősen jöjjen Szeredába. Lévé, hogy egy nap Sepsiszentgyörgyön keresztül busszal, vonattal nem lehetett megtenni ezt az utat és én este munkába kellett menjek a bányához, kerékpárra ültem és azzal csináltam meg ezt az utat, hogy estére visszaérjek. A kollégámal megint telefonáltattam a vágóhídra, hogy én is halljam, hogy igenis keresnek, csak azzal a kitéttel, hogy ne mondja a nevet, hogy ki lenne az az érdeklődő. Ott konfirmálták, hogy igenis kell szakember és mikor jön. Akkor mondtam, hogy mondja a kolléga, hogy egy félórán belül ott leszek. De előre úgy gondoltam, hogy megyek Butiurcat megkeresni és megkérdeztem tőle, hogy miért nem engedi, hogy munkába álljak a szakmámba. Ő mentegetőzött, habár tudtam, hogy ők akasztják,

hogy sem Sepsiszentgyörgyön, sem az étteremnél, sehol munkába nem tudtam állni. Azt mondta, hogy ő nem akasztja, neki van dolga, ilyen fiú még elég van mint ti, milyenek vagytok, azt mondja, neki nincsen ideje, hogy kézenfogva mindegyiknek munkahelyet szerezzen. Én szerezzek magamnak és hivatkozzak rá, hogy igenis alkalmazhatnak stb, stb. Mondom, hogy nem kell, hogy kézenfogjon, hogy vigyen semerre, mert munkahelyet kaptam csak engedje, hogy elfoglaltam a munkahelyet. Azt kérdezte hol, mondom nem mondom meg, mert egy félóra múlva úgymint megtudja, de ha nem találunk felvenni, akkor vissza fogok jönni. Nem megyek vissza a bányához, mert már le akarnak tenni. Akkor jobb hogyha itt maradok maguknál a pincébe, visszajövök ide a pincébe, innen nem megyek el. Azt mondta, hogy nyugodtan mehetek, hivatkozzak rá, mert ő nem akassa a dolgot. Amikor a vágóhídnál megjelentem, persze hogy ismertek, tudták, hogy miért voltam bezárva, mindent tudtak rólam. Ugyanaz a jelenet, hogy a káderosztály könyvelőnöje kért egy kis időt, hogy elmegy egy másik irodába, valamit megnézni, tudtam, hogy ez az a pillanat, amikor Butiurcaval beszélnek leghamarább. Addig nem mondta, hogy alkalmaznak vagy nem alkalmaznak, de amikor visszajött akkor mondta, hogy alkalmaznak.

Így alkalmaztak a vágóhídra. Persze Butiurca többször meglátogattott, ez a Hosszú nevezetű az is, az mondta, hogy talán ő volt annak a zónának a megfigyelője, hogy bármi gondom van, bármi nézeteltérés, bárki csúfolkodik vagy valamit mond, azonnal mondjam meg neki, ő intézkedik, hogy semmi bántódásom, bajom ne legyen. Közbe el kell mondjam azt, hogy amikor a káderosztálynál megkérdezték, hogy hol dolgozom, s mondom, hogy a bányánál, azt mondták, hogy a transzfert nem írják alá nekem. Mondtam, hogy majd meglássuk, megpróbáljuk, én ide szeretnék jönni, nekem ez a szakmám, meglássuk. Ideadták a transzferkérést. Hazafelé biciklizve azon gondolkodtam, hogy mit fogok én mondani a bánya igazgatójának, hogy engedjen el. Kitaláltam azt a hazugságot, hogy megnősültem, a feleségem itt dolgozik Szeredában, vagy felveszi a feleségemet a könyvelőségre ott a bányánál, vagy elenged engem Szeredába a vágóhídra. Azért ragaszkodtam, hogy az irodába vegyék fel,

mert tudtam, hogy oda nem vesznek olyan könnyen fel, esetleg takarító-nőnek vagy a kantinba felveszik és így akkor muszáj lesz engem elengedjen. Így is történt, jól sikerült a hazugság, aláírta az igazgató, így kezdtem dolgozni Csíkszeredában a vágóhídon. Eltelt egy olyan három hónap és akkor jött a hír, hogy leépítések lesznek. Burus nevezetű mester, aki volt nekem a csontolóba, annak a megjegyzésére kaptam észbe, amikor egy tízórazás után a vállamra tette a kezét és azt mondja, nagyon sajnálalak fiam. Akkor tudtam, hogy valami nem jó és a munka végeztével azonnal mentem megint Butiurcahoz, ott a Hosszú nevezetűt kaptam és mondtam neki, hogy milyen baj van, miért akarnak kitenni. Azt mondja, hogy hát ki mondta, nem az az érdekes, hogy ki mondta, hanem hogy miért akarnak kitenni, én nem csináltam semmit se, munkámat végzem, akkor miért nem hagyják, hogy dolgozzak. Azt mondja ő nem tudja, ő nem foglalkozik, a nagyobb főnökök tudják, de hát beszéljek a vágóhíd igazgatójával. Másnap beszéltem reggel, az rámförmedt, hogy hogy merészkedek az irodájába berontani, megkértem, hogy mondja a választ, hogy igen, vagy nem, tehát rajta vagyok a feketelistán, vagy nem vagyok rajta, mert különben akkor megyek Bukarestbe, ahol voltam elítélve, aztán a végén úgy dőlt el, hogy csak megmaradtam. Így dolgoztam egészen, amíg a testvérem is, Barabás Ferenc kiszabadult. Ő Pünkösöd környékén, pünkösöd napján szabadult ki. Eközben, mielőtt kiszabadult volna, a menyasszonyával néhányszor meglátogattuk Enyeden a börtönben és megesküdték. Az esküvő a nagyenyedi börtön valami kapusház körüli irodahelyiségben volt. Odajött az anyakönyvvezető, ott esküdtek meg, egy pár rendőr, a tanú, édesanyám, én, és Ferenc, meg a menyasszony részéről. Megesküdtek és amikor ő is kiszabadult, akkor Butiurca nagyon meg volt zavarodva, ő se kapott munkahelyet, a testvérem. Piroska ott maradt a szüleimél s közbe jöttek Szeredába vissza s nem tetszett ez a szekuritáténak. Egy alkalommal úgy történt, hogy én munkában lévén, a testvérem és Piroska feljöttek Szeredába. Őket az úton találták, behívták a szekuritátéra, aztán jöttek utánam a vágóhídra. Engemet is ki. Akkor mondta Butiurca, hogy ő nem szereti ezt az egész jövés-menést, miért nem marad Ferenc otthon, a mezőgazdaságban, a bányánál megkapná a helyét,

lakatos lévén. És ne mint jöjjünk, menjünk, van neki elég dolga, mint-hogy minket is, ránk is ügyeljen. Maradjunk otthon. Közben felajánlotta, hogy ad egy útlevelet, menjünk kirándulni Ausztriába és ne jöjjünk vissza. Azt mondja a testvérem, hogy ezt nem teheti, mert megfogadtuk, hogy többet törvénytelen dolgot nem követünk el. Akkor azt mondja, hogy adom végleg és menjetek hivatalosan. Beleegyeztünk, hogy menjünk hivatalosan. Nemsokára elmentünk Bukarestbe, az osztrák követségre, nem tudván azt, hogy ezek a kisebb alkalmazottak mind román származásúak. Nem engedtek közel sem a nagykövethez, nem tudtunk senkivel értelmesen beszélni, el kellett hagynuk a követséget sürgősen. Tehetetlen lévén, az Intercontinental környékén találkoztunk egy volt börtöntársunkkal, kinek elpanaszoltuk, hogy hogy jártunk az osztrák követségen. Azt mondja Drăghici, ne is foglalkozzatok az osztrák követséggel, menjetek az amerikai követségre, ott már tudnak rólatok mindent, menjetek oda. Odamentünk, a kapunál kérték a személyazonosságát. Amikor odaadtuk, egy nagy füzetet vett elő, egy kicsit megemelkedve láttam, hogy a névsorba a nevünk egymásután oda volt írva. Azt mondja, hogy telefonál, hogy fogad-e a követ. Kivel beszélt, kivel nem, azt mondja, hogy nem fogadnak a követségen, tehát ne is álldogálljunk itt, hanem egy másik alkalommal jöjjünk be. Persze Drăghici várt, elmentünk vissza hozzá, mondjuk neki, hogy mit mondtak, azt mondja, hogy hazudnak, ez már egy régi trükk. Várjunk egy kicsit, telefonált a követségre, azt mondja a követnő, hogy mennyi idő alatt tudunk a kapuhoz érni. Mondtuk, hogy olyan két perc, három perc. Azt mondja, hogy ő egy hosszú fehér kabátban fog kijönni, mikor az úton átmegy, akkor a legnagyobb sebességgel szaladjunk oda, tovább az ő dolga. Úgy is történt, mire odaszaladtunk, jött a rendőr, meg akart fogni s arra azt mondta a követnő, értelmes román beszéddel, hogy clientii mei, ezek az én embereim, végezze a dolgát, nincsen semmi gond. Így akkor bekerültünk a követségre. Sokat nem is kérdezősködött, mert tudott mindent, elővett egy névsort, az összes politikai fogoly névsora ott volt, névjegykártyát adott és megkért, hogy legyünk türelemmel, rövid időn belül értesíteni fognak, hogy mi a következő teendő. Az értesítés hamar jött, orvosi vizsga, talán két hónap se telt

bele el voltunk menve, Romániát elhagytuk vonaton Jugoszlávián keresztül Rómába, Olaszországba érkeztünk, ahol 10 napot töltöttünk. Ott még valami igazításra kellett várni, a szponzor, aki intézte a mi kiutazásunkat, azokkal. Ott még egyszer megkérdezték, hogy el vagyunk-e határozva, hogy megyünk Amerikába. Azt mondtuk igen. Meglepetésemre kérdezték, hogy ha valami óhajunk, kérésünk, ha van. Én azt mondtam, hogy egyetlen kérésem, hogy olyan helyre vigyenek, ahol fenyőfa nő, s azt mondták, jó. Mikor megmondták, hogy Arizonába, Phoenix városába visznek akkor a térképen megkerestük, és láttuk, hogy barnás a térkép, semmi zöld nincs, akkor egyből tudtuk, hogy fenyőfa nem fog nőni, a környékén esetleg. Nem sok időre el is utaztunk repülővel. Ahol egy reklám neccel voltunk megjegyezve, ezt kellett fogjuk, így ismertek meg. Közben a testvéremnek született egy kislány, úgyhogy négyen hagytuk el az országot és az állampolgárságunkról lemondattak. New Yorkban is vártak már, tudták, hogy jövünk, megismertek. Egy fiatal román nő várt, aki szintén a reklámneccről ismert meg. Románul beszéltünk. Kocsival elvitt, kibérelt egy háromszobás lakást nekünk és étel a hűtőszekrényben, a szükséges tej a gyermeknek. Közben munkát kerestek nekünk, mindig a bevásárlást megcsinálta. Közbe a testvéremmel kezdtünk a városba jönni-menni, felderítő útra, egyenes utcák. Meglepetésünkre hatalmas a város, nem is lehet elképzelni. Amikor nagy későre kocsival bejártuk a várost, akkor tudtuk meg, hogy kellett volna két nap, hogy gyalog végigmenjünk azon az úton, amin mi elindultunk. Egy olyan két hét közbe elvittek egy vízagykészítő gyárszerűségbe, fel is vettek volna, csak az volt a gond, hogy nem lévén kocsunk nekünk, nem volt amivel munkába menjünk. Mondtuk, hogy megyünk busszal, azt mondták, hogy nem jó. Tovább keresték nekünk a munkahelyet. Eközben mi minden nap egy felderítő utat jártuk. Egy alkalommal egy ilyen bekerített több házas területen, ahol azt vettük észre, hogy egyik napról a másikra a házakat lebontották. Ott abban a kertben nézelődtünk, amikor egy piros kocsival egy pipás férfi jelent meg. Még előre meg is ijedtünk, hogy egy bekerített területen járkálunk, gondoltuk, hogy biztos ez a gazda, mi fog történni. Intett, hogy menjünk feléje. Odamentünk, a testvérem a szótárt elővette,

abból mutogattunk szavakat neki. Egyszer, hogy magyarok vagyunk, másodszor, hogy munkát keresünk. Akkor ő intéssel tudtunkra adta, hogy egyet alszunk és következő nap nyolc órára s mutatta egy kaput, adott egy névjegykártyát, hogy ott keressük őt.

Így történt, másnap 8 órára odamentünk a kapuhoz. A kapus telefonált. Jött még egy fiatalabb férfival, aki tudott keveset magyarul, a szülei magyar származásúak, ő már ott született. Azzal a kevés magyar tudásával tudtunkra adta, hogy ez az ember, a pipás ember, azt mondta, hogy ti magyarok vagytok és hogy a magyarok jól dolgoznak és alkalmaz minket. Ez egy kocsí elárúsító üzlet, nagyon sok kocsí volt. Újak és használtak is. Az volt a mi feladatunk, hogy reggel bementünk és mostuk a kocsikat. Megmostuk, vettük sorba, mostuk s törülgettük. Ezzel a magas nyomású vízpompával mosta és én törülgettem. Miután elvégeztük, akkor kalapot emeltünk és mentünk haza.

Ez a Tony, ennek a pipásnak volt a segédje, tehát egy bizonyos főnöki posztban volt, és mondta, ha valami gondunk van, menjünk és beszéljünk. Beszéltünk többször, próbáltuk tanítani magyarul az ő kérésére. Mikor eltelt másfél, két hónap, akkor szépen Tony kalapot emelt és otthagytott minket nagy szomorúságunkra. Előre nem tudtuk, hogy mi lesz velünk Tony nélkül. Azután mondta, hogy nincsen semmi beszélivalónk senkivel se, a dolgunkat jól végezzük, a fizetésünket adják.

- 1989 decemberében, a rendszerváltás Amerikába érte Barabás Jánost?

- Az ott ért, tehát a 89-es változás Amerikában ért. Pontosabban egy reggel korán úgy 6 óra körül, az egyik ismerősünk Szemerei Tóni telefonált, hogy ti nézitek-e a tévét? Hát mi nem nézzük, mert készülünk munkába menni, mi nem szoktuk a tévét nézni, mert mi úgysem értünk sokat belőle. Azt mondja, nézzétek, kapcsoljátok be hamar, mert Romániába verekednek. Milyen verekedés, hát mi nem gondoltunk pont erre a verekedésre, valamire igen. Mikor bekapcsoltuk akkor közvetítette a tévé, hogy líkas zászlóval, kocsikkal rengeteg ember Bukarestben, hogy kiabálnak. Ezt láttuk hirtelen. Mi akkor már észrevettük, hogy milyen baj van, visszahívtuk, akkor mondta, hogy Temesvárt említették, hogy ott bélőttek az emberek közé, hogy Ceaușescunak menekülnie kell.

Nem volt időnk sokat nézelődni, a munkahelyen egy kocsiba tévé lévén, ott még titokba bekapcsoltuk és néztük, hát csak ezt láttam, hogy Bukarestben az emberek, hogy kiabáltak. Akkor megvillant az agyunkban, hogy nemsokára még haza is mehetünk, vagy végleg, vagy legalább kirándulni, el volt döntve, hogy amíg Ceaușescu meg nem hal, addig egy jó ideig nem tudunk haza menni. Mikor hallottuk, hogy az ismerősünk telefonálta, hogy verekednek, Ceaușescunak menni kell. Ő közvetítette nekünk az eseményeket, hogy Ceaușescut meglőtték, kivégezték, akkor mindjárt azon voltunk, hogy csináljuk a papírokat és menjünk haza. Részben kirándulni, a testvérem biztosra mondta, hogy csak kirándulni, én pedig ingadoztam, hogy majd hazajövök és eldől majd, hogy itthon maradok, vagy visszamegyek, tehát kirándulni vagy végleg jövök haza, nekem még nem volt eldöntve. Ez a bizonytalanság bennem azért volt, mert egyedül voltam, nem voltam megnősülve, a testvéremnek volt családja. Neki még született egy kislánya ott Amerikában. Neki megvolt a család. Én nem kaptam a helyemet család nélkül. Úgyhogy amikor hazajöttünk, sikerült minden papírt elintézni, ami az itthoni viszonylathoz képest nagyon könnyen ment, majdnem levelezés útján. Vízum és útlevelek, mert akta nélkül maradtunk. Elég könnyen ment, hazajöttünk. Közben jött a törvény, hogy minden Romániában született állampolgár megkapja a román állampolgárságot, egy kérdésbe került és visszakaptuk. Akkor ilyen-olyan nehézségek, fenyőfák, mindenfélék eszembe jutottak és én úgy döntöttem, hogy itthon maradok. Családot kell alapítsak, mert úgy éreztem, hogy anélkül az életem, úgy gondoltam, hogy az életem eddig sem ért sokat és ezután ennyit se fog érni. A testvéremék visszamentek, én itthon maradtam, amit nem bánok meg, mert megnősültem, családom van. Szeredában dolgozom, van egy gyönyörű szép kislányom. Közben a testvérem beteg lett, agyvérzés közben lebénult, elég súlyos volt, elfelejtett beszélni. Ezt onnan tudom, hogy mikor annyira felgyógyult, hazajött és paradicsomról volt szó, tudta, hogy piros, kerek, de nem tudta a nevét, hogy paradicsom, annyira elfelejtett beszélni. Persze hovatovább gyógyult, az ottani kezeléseik gyógyszerek. A súlyos agyvérzéséhez viszonyítva sokat javult, mert pálca nélkül tudott menni. Sántálva, úgyhogy

egy alkalommal hazajött egyedül, a felesége és a gyerekek ottmaradtak Amerikába. Hazajött a Radu Filipescu könyvének a bemutatására, ahol Borbély Ernővel és még egy pár fogolytárssal résztvettünk a könyvbemutatón. Azután visszament megint egy rövid kezelésre, s mikor még egyszer hazajött ilyen olyan üzleti gondolatai voltak neki. Egy napon rosszul érezte magát és kérte, hogy hozzam fel Szeredába, a kórházba. Úgy másfél hetet volt itt a kórházba kezelésen, előre jól érezte magát, mondta, hogy milyen jól tudja a kezét emelni, milyen jól megy, csak egy gond van, hogy amikor a perfúziót adják, akkor villámlásokat, mintha hegesztenének a szemibe olyanokat lát, mondtam neki, hogy mondja el az orvosnőnek, hogy javítsanak, megváltoztatják a kezelést. Mikor egy csütörtök este, nagybátyám jött, aki itt lakik Szeredába és mondta, hogy úgy hallottam, hogy Ferenc meghalt. Nem hittük, mert 5 óráig voltunk akkor látogatóba. Feleségem telefonált és megkérdezte az egyik asszisztentst, hogy igaz, hogy egy Barabás Ferenc nevezetű meghalt, azt mondták sajnos igen, Amerikából van hazajöve, csak nem tudták, hogy kit értesítsenek. Így aztán sajnálatosan, ezelőtt négy évvel meghalt a testvérem, otthon van eltemetve Miklósváron Kovászna megyében. Így az ő pályafutása befejeződött. A felesége és a gyerekek ott maradtak Amerikában. Mi is úgy gondoltuk, persze ő döntött, hogy jobb hogyha ottmaradnak, mert a gyerekek iskolába járnak. Szerencsére jó gyermekek, jól tanulnak és ha hazajönnek akkor nagyon rossz lesz nekik. S így ők ott maradtak, nekem itthon van családom alapítva és folytassuk az életet.

- Mit tud Visky Árpádról? Mi lett vele, hogyan halt meg?

- Visky Árpáról azt tudom, hogy majdnem kéthetenként, úgy is volt, hogy minden hétvégén találkoztunk. Neki gyakran cserélgették a munkahelyet. Az IMASA-nál dolgozott, akkor ilyen kisebb cégeknél, zárt helyiségben, ahogy ő magyarázta. Legutolsó alkalommal, ahol én is voltam, egy játékkészítő műhelyecske volt egy magánházi szobában. Egy hétvégén találkoztunk. A következő hétvégén az unokatestvérem jött haza, aki szintén Sepsiszentgyörgyön lakik és azt mondja, hogy te, egy politikai fogolyt felakasztottak, meg van halva. Mondom, hát ki lehet, nem gondoltam Visky Árpádra, nem sokkal azelőtt találkoztunk és azt

mondta, hogy készül ki Magyarországra, minden papírja el van rendezve. Csak annyi van még hátra, hogy kell szereljen valami pénzt, az is meg van, hogy ki adja a pénzt, mert kérik, hogy a gyermektartást fizesse ki a feleségének előre. Ezt a játszmát, a pénzt kifizeti, a felesége úgyis vissza fogja adni, tehát nincs szükség a pénzre és akkor megy ki végleg Magyarországra. Ezért én nem gondoltam rá, de nem tudtam, hogy ki az. Kértem, a nevét nem tudod, hogy ki az, azt mondja, hogy valami ital nevezetű. Kértem, hogy Visky. Azt mondja, hogy az az. Fent a Temelia körül az erdőbe kapták meg felakasztva. Akkor már este hallgattam Szabad Európát és azután csakugyan konfirmálódott, hogy igenis Visky Árpádot felakasztva találták Sepsiszentgyörgy mellett az erdőbe. Aztán, hogy öngyilkosságról van-e szó, tehát saját maga akasztotta fel magát, én nem hiszem ezt, ő rá volt készülve, hogy megy Magyarországra és minden el van intézve. Mások pedig azt mondják, hogy önként végzett az életével. Ennyit tudok Visky Árpádról. Arra még emlékszem, hogy egyszer jártam nála, a családi házához, a lakására, két szép leánya volt és nagyon szerették őt, gondolom a felesége is és én nem látom, nem érzem úgy, hogy neki muszáj lett volna, hogy ő saját kezűleg felakassza magát, de lehet, hogy tévedek. Nem tudom.

LANDRY (BARABÁS) PIROSKA

A nevem Landry Piroška, született Márton Piroška, 1961. október 1-én Magyardécsén születtem, az USA-ban élek Arizona állam Tempe városában, a foglalkozásom topográfus.

Pár dolgot meg kell említsek amik befolyásolták mindazt ami történt 1982-ben.

VIII-osztályos voltam, 1976. június végén amikor először a besztercei szekuritáté behívatott kihallgatásra. Beidéző lapot küldtek, hogy jelenjek meg 3 napra. Hát majdhogy kiakadtam, apámmal ketten elmentünk Besztercére, ahol őt nem engedték be, és azt mondták neki, jöjjön vissza délután 5 órára. Nem voltam letartóztatva csak vallatva, reggel 7-től délután 5-ig, 3 napon keresztül. A szekuritátét az érdekelte, hogy én miért gyűlölöm a rendszert, a románokat, miért magyarkodok, miért szurkolok a magyaroknak ha a románokkal fociznak, miért énekelek tiltott magyar énekeket, miért szeretem a magyar hazafias verseket, stb, stb.

Én sosem voltam gyáva életemben, önbizalmam mindig is nagyon sok volt és van. Akkor nem tudtam megérteni, hogy miért vannak gyáva emberek, árulók, mert valakik igencsak jól értesítették a szekuritátét.

A középiskola után, 1980-ban munkát kerestem Besztercén, helyesebben kedves ismerősök kerestek munkát nekem. Az árpástói őrmester megkeresett, és közölte, hogy menjek be Besztercére a szekuritátéra, mert azoknak beszélni akarnak velem. Másnap reggel Besztercén vagyok a szekuritátén, ahol közlik, hogy ne is próbáljak munkát keresni a megyében, mert én egy nemkívánatos személy vagyok, aki rendszergyűlölő, aki a kommunista rendszer ellensége, és ilyen személynek ebben a megyében nincsen helye.

Hát, ez azért nem volt semmi. Természetesen jól volt értesítve a szekuritáté, minden igaz amit mondtak, de hát azért még nem csináltam semmit ellenük.

Csíkszeredába mentem munkát keresni. 5 napra rá Anyámék kaptak egy 250 lejes büntetést miattam - mert én Csíkszeredában vagyok már 3 napja és nem vagyok bejelentkezve a rendőrségen. Igencsak szemmel voltam tarva. Kedves ismerősökön keresztül munkát kaptam a csíkszeredai kötöttárugyárban, mint gépkarbantató lakatos. Pár héttel később a szeku-

ritáté bejött a gyárba, hogy ellenőrizze, ott vagyok-e éjszakai műszakban. Egyik alkalommal, hivatalos, engedélyezett, aláírt kilépővel elhagytam a munkahelyet 4 órával korábban, rá két órára a szekuritáté a gyárnál volt és keresett, nem voltam ott, es ezért a következő 3 hónapra 15% fizetés csökkentésre büntettek. Igencsak a szekuritáté „bögyében” voltam.

Három napig kihallgatásra voltam a csíkszeredai szekuritátén mert azt állították, hogy a Szent Anna tónál voltam Anna napján, hárman tanúsították hamisan, hogy én ott voltam. Nem voltam ott, mert tudtam, ha ott leszek, a szekuritáté le fog tartóztatni, már annyira szoros volt a húr a nyakam körül és persze Romániában is a gazdasági-politikai helyzet kezdett forrósodni.

Meg szeretném említeni, hogy amikor a kötöttárugyárhoz Bukarestből „elvtársak vagy elvtársnők” jöttek, nekem szabadságot kellett kivenni és elutazni, nem lehettem a gyárnál.

Könyveket hoztam Magyarországról, elutaztam, hogy átvegyem őket, ahogy haza érkeztem Csíkszeredába, a szekuritáté várt rám, persze hogy házkutatást tartottak, nekik nem kellett engedély a házkutatáshoz és ami könyvek nekik nem tetszettek, vagy tetszettek, elkobozták, csak úgy, mert ők tehették.

A kötöttárugyárnál ismertem meg a férjemet, Barabás Ferencet, akivel aztán nagyon sok időt töltöttünk, tervezve, hogy mit is lehetne csinálni. A lényeg azon van, hogy csinálni kell valamit „ami a rendőrséget-szekuritátét az emberek ellen állítja”.

A kötöttárugyárnál ismertem meg Borbély János bácsit, akivel sokat sakkoztam és beszélgettünk, hogy valamit tenni kell. Később megtudtam, hogy a fiát, Ernőt letartóztatták, Csíkszeredában van a rendőrségen. Barabás Ferenc egyik ismerősén keresztül pár alkalommal sikerült cigarettát bejuttatni neki.

Forrósodott a helyzet Szeredában, és körülöttem is a gyakori szekuritátés zaklatások. Megért az idő arra, hogy elterveztük, röpcédulákat fogunk elszórni Csíkszeredában. Én szerettem volna Kolozsvárt és Marosvásárhelyt is, de arra már nem volt idő. Barabás Ferenc kérte, hogy esküdjünk meg, amit elhalasztottunk mert a helyzet nem volt alkalmas arra.

Csináltunk egy kísérleti próbát arra, hogy melyikünket is tartja jobban szemmel a szekuritáté, beadtuk a kérést útlevele, hogy kimenjünk Magyarországra. Ferencnek voltak igen jó összeköttetései és azokat meglátogatta Ferenc édesanyja, „megbiztosítva, hogy útlevelet adjanak nekünk”. A válasz 2 napra megvolt – Ferencnek útlevelet adnak, Piroskának meg sosem, és nem tanácsos Ferencnek vele barátkozni. Ez után a kellemetlen hír után tovább már nem volt miért várni, végre neki-kezdünk röpcédulákat gyártani. Ferenc megbeszélte a testvérével, hogy nekünk kellenek pecsétek, János egy jó fafaragó volt, ő kifaragta nekünk, három pecsétet faragott, és mi gyártottuk a röpcédulákat az én „garzonlakásomban”.

Az időpontot a csíksomlyói búcsúra terveztük, a röpcédulákat Ferencel, Jánossal elszórtuk.

Engem elárultak.

A csíkszeredai szekuritáté Butiurca Ioan szekussal letartóztatta Ferencet és Jánost.

A gyárhoz jöttek amikor letartóztattak, próbáltam kiszökni a gyárból de csak egy út volt nyitva és az meg a gyár előcsarnoka volt, ahol a szekuritáté nagy csapattal várt rám, a munkatársaknak nagy része kezét fogott és sok szerencsét kívánt.

Nem volt jogunk ügyvédhez a kivizsgálás során, amikor már a vádló dosszié készen volt az aláírásra – mert ugye azért nekünk is alá kellett írni – arra ügyvédet hoztak és a bukaresti szekuritáté nagyfőnök is jelen volt. Aláírtam az ellenem összeállított vádat.

A csíkszeredai szekus ígért nekem 25-30 év börtönt, akinek azt ígértem akkor, hogy amikor a rendszer megváltozik, akkor felakasztom őt.

Az ügy készen volt a tárgyalásra, elvittek minket Bukarestbe, ahol a szekuritáté fogdájában voltunk tartva.

Cellatársnőim közönséges bűnözők voltak, és én meg voltam győződve, hogy bármit mondanék, rögtön elárulnának, ami megtörtént a csíkszeredai fogdában, de amit én nyertem az megérte, az hogy elárult.

Az volt az egyedüli eset amikor én esélyt adtam arra, hogy bárki is a börtönben eláruljon.

A bukaresti szekuritátén nem volt értelme, hogy rosszul bánjanak velem, látogatást engedtek, meg átvettek minden csomagot, amit a szülők, testvérek hoztak.

A bukaresti katonai törvényszék zárt ajtók mögött rövid idő alatt elvegezte a tárgyalást ellenünk. Én is szót kaptam persze, amikor par szóban elmondtam, hogy én vagyok a hibás, én beszéltem és biztattam Ferencet arra, hogy röpcédulákat szórjunk, kérem hogy Ferencnek es Jánosnak a minimum ítéletet adják.

Hét évre ítélték, amikor aláírtam, hogy tudomásul vettem az ítéletet, hát igencsak boldog voltam és örvendtem, hogy csak hét év, a szekusok orvost hívtak aki megvizsgált, hogy bediliztem-e, miért örvendek.

Az ügyészség megfellebbezte az ítéletet, és a 7 évet 5 évre változtatták meg.

A szekuritátéről a rahovai börtönbe kerültem, ahol a börtönőrnő rögtön kiszúrt magának és a magyar könyveimet földre szórta, meg rátaaposott és rugdosta a könyveket. Na gondoltam, ez nem kezdődik jól, de azt tudtam és bíztam abban, hogy „itt” nem fogok meghalni, sosem fognak megtörni, mindent kibírok.

Éhenhalás fenyegetett ott, nem volt látogatás-csomag engedve, napi 5 perc séta volt amíg tudtam járni, átkerültem a jilavai börtönkórházba, ahol az orvos felírt napi 33 tablettát 3x11-et, hogy mire, hát azt nem tudtam meg, de a cellatársnóm – aki étel elosztó volt – megsúgta nekem, hogy ne szedd be a gyógyszereket, amiket fognak adni. A fegyőr aki hozta a gyógyszereket átadta a 11 tablettát és rám szólt, hogy forduljak szembe vele és nyeljem le a gyógyszereket. Udvariasan elnézést kertem tőle, hogy az igencsak illetlen volna részemről, nem tudom megcsinálni, engedje meg hogy legalább félig elforduljak, ami esélyt adott arra hogy a gyógyszereket a pizzsama kabát ujjába lecsúsztassam és többször nagyokat kortyolva lenyeltem a vizet, később meg a gyógyszerekre lehúztam a vizet a WC-ben.

Feljavultam 37 kg-ra, visszavíttek a rahovai börtönbe ahonnan 1983. augusztus 28-án szabadultam amnesztiával. A szekuritáté kivitt a vonat állomásra ahol állójegyet adtak, nem engedték meg, hogy én jegyet

vásároljak magamnak. A vonaton szerencsére voltak kedves emberek, akik megengedték hogy a csomagjaimat az ő fülkájukba feltegyem, sőt a helyüket is felkínálták, megköszöntem és visszautasítottam – állójegyem van csak – megkérdezték, meddig utazok, a válaszom az volt, hogy Csíkszeredába, habár a szekuritáté igencsak megparancsolta, hogy nem szállhatok le Csíkszeredában, hanem utazzak haza Magyardecsebe. Par perc utazás után összeestem és nem tudok semmit. Zsögödben ébresztettek azok a kedves utasok akik a csomagot megengedték felrakni a fülkájukba. Ők mondták, hogy összeestem és ők bevitték a fülkájukba, és padon hagytak aludni.

Leszálltam Csíkszeredában, megkeresni a nővéreméket, és hogy hírem legyen, mi történt Ferencel meg Jánossal.

Megtudtam, hogy János kiszabadult a börtönből.

Elmentem Enyedre a börtönhöz, beszélgetést kérni Ferencel, amit visszautasítottak, akkor kihallgatást kértem a börtönigazgatótól, aki fogadott, és azt mondta, hogy nem vagyok családtag, nem adhatnak beszélgetést Ferencel, és hogy nincsen jogom kérni semmit az ő részére. Így akkor kértem engedélyt a börtöntől, hogy megesküdjek Ferencel, amit jóváhagytak, megesküdtünk az enyedi börtönben, utána kértem, hogy vegyék ki munkára, meg fogászati kezelésre, ha szükséges.

Közben megismertem Radu Filipescut, Drăghici Iont, akik eljöttek Misklósvárra.

Ferenc 1987 júniusában szabadult az enyedi börtönből.

A szülők, testvérek ízig-vérig kitartottak. A barátok közül a legtöbben félték tőlünk.

Én dolgoztam, Misklósváron a „varrodában” gépeket javítottam, amíg a szekuritáté meg nem tudta.

Ferenc szabadulása után a szekuritáté kiadta az utasítást, hogy amikor Csíkszeredába megyünk, akkor azonnal be kell jelentkezni náluk, és leírni, hogy hova megyünk, mit fogunk csinálni ott.

Ferenc kiszabadulása után otthon dolgozott Misklósváron, nem volt kilátás arra, hogy valaha is munkát találjon, mert ugye rendszerellenes és nemkívánatos személy egy vállalatnak.

A sepsiszentgyörgyi szekuritáté kijött több alkalommal, azzal fenyegettek, hogy visszazárnak a börtönbe és ott fogok majd szülni, fogjuk be a szánkat és ne pofázzunk többet. A csíkszeredai szekuritáté szintén azzal fenyegetett, hogy újra visszazárnak a börtönbe és ott fogok majd szülni.

Nem volt sok remény arra, hogy Erdélyben maradjunk.

1989. április 28-án kitelepedtünk az Egyesült Államokba, Ferenc, az egy éves fiúnk és János.

Két gyermekünk született, a fiam Ferenc és a lányom Piroska-Mária, mindketten jelenleg egyetemen vannak.

A 89-es forradalom kint ért Arizonában, állampolgárság nélkül, útlevél nélkül. Szerettünk volna visszamenni Erdélybe, próbáltuk, de nem tudtunk.

Mint mindenki más, mi is sirtunk örömről a forradalom hírének, néztük a televízióban, és reménykedtünk, hogy most megvan az alkalom arra, hogy Erdély elszakadjon Romániától.

Ferenc 1998 szeptemberében betegségben meghalt Csíkszeredában.

A munka az nagyon lefoglalt engem, nem sokat tudok a volt sors-
társokról.

Örvendek annak a hírnek, hogy a volt politikai foglyok találkoznak, egy nagyszerű kezdeményezés, és nagyon sikeres lehet.

Minden rendszernek megvannak a maga árulói, a gyáva emberek, akik eladják becsületüket, elárulják embertársukat, de megvannak a bátor emberei is, akik nem félnek, és nem rettennek vissza semmitől sem, még a börtöntől sem. Akik sosem árulnak el senkit, akik nem félnek attól, ha tenni kell az elnyomás ellen, felszólalni a jóért, az emberiségért, a szépért a becsületért, akik tudják, hogy szétszakadva-széthúzva nem lehet segíteni a nemzetünkön, hanem csak összetartva. Mi azon kis nemzet vagyunk akiken a nyugat nem igyekezett és nem igyekszik segíteni - kivéve a menekültek fogadását. A nyugat mindig a saját érdekeit védi.

Romániát én csak a hírekből tudom 1989-től, remélem, hogy a törvényhozók hoznak jó törvényeket, amik segítik az emberiség minden

rétegét, magánszemélyt, úgy mint az üzleti életet, mert egy államot csak a törvényei tehetik nagygyá és sikeressé.

Nagyon szomorú az, hogy a volt politikai foglyok közül nagyon sokan elhaltak, emléküket legyen áldott, nyugodjanak békében!

Kívánok erőt, egészséget mindnyájatoknak, sok sikert és összetartást, továbbra is bátorságot.

Tisztelettel

Piroska Landry

8. 05. 2012.

Tempe Arizona

USA

BÍRÓ KATALIN

Bíró Katalin vagyok, Zetelakán születtem, jelenleg Budapesten élek. 1989. március 4-én települtem át Magyarországra. Ennek az előzménye egy ítélet volt – sőt, visszább megyek, még régebbi előzményekre. 1982. november 22-én letartóztattak államellenes propaganda vádjával. Éppen szabadságon voltam Félix-fürdön, amikor kiszedtek az ágyból egy kedd reggel, hazahoztak Csíkszeredába, és megkezdődött az eljárás ellenünk. Tulajdonképpen hárman szerepeltünk ebben a letartóztatási ügyben, Borbély Ernő, Buzás Laci és jómagam. Ők talán szebben megfogalmazva tudják elmondani, hogy milyen céljaink voltak akkor, hogy mit akartunk, ami tulajdonképpen államellenes vétségnek számított, főbenjáró bűn a szekuritáté szemében.

- Azt hiszem, egyáltalán nem véletlen, hogy ebben Bíró Katalin részt vett, és ehhez csatlakozott, illetve viselte a következményeit. Milyen felfogás alapján, milyen meggyőződések, és milyen olvasmányok, lelki és szellemi beállítódás alapján történt meg mindaz, ami önnel megtörtént?

- A történések, melyek a végkifejlethez vezettek, igazából eleinte csak beszélgetések voltak, és az elégedetlenség megfogalmazása hármunk között, ami mindenkinek nyilvánvaló volt. De mi beszéltünk is róla. A 80-as évek elején levő nyomorúság, ami már a 70-es évek végétől megkezdődött..., hogy az égvilágon semmit nem lehetett kapni, de bombasztikus szólamokkal és propagandával mindenhol tele volt az aranykor, meg hasonlók. Egyre inkább azt lehetett tapasztalni, hogy mindenhol eltűnedeznek a magyar feliratok, a könyvesboltban egyre kevesebb volt a magyar könyv, egyre több volt a csak Ceaușescu dicőítő kiadvány, és egyre nagyobb méreteket öltött a történelemhamisítás. Olyan felháborító dolgok például, hogy az ötödikes iskoláskönyvből kihagyták a Kányádi-versből, hogy úgy haltak meg a székelyek, mind egy szálig, olyan bátran, mint az a 300 görög Termophülle szorosában, de mindenkinek fújni kellett, hogy „Urmașilor mei las moștenire, creșterea limbei românești și a patriei cinstire”. Ezt mindenkinek tudnia kellett, és papoltak az egyenlőségről, és papoltak a dákó-román kontinuitásról, és a román kultúra és a román nép mindenféle felsőbbrendűségéről. Még azt is el akarták feledtetni velünk, hogy itt valaha magyarok éltek, ezen a

földön. Talán ez volt az, ami... gyúl és gyúl az emberben, és aztán egyszer eléri azt a szintet, ahol kiloccsan. Így kezdődött.

Az előbb említettem, hogy Borbély Ernővel és Buzás Lászlóval gyakran találkoztunk, volt úgy, hogy hetente kétszer, háromszor is. Ezek a találkozások rendszerint az én lakásomon történtek. Én így laktam, szemben a szekuritátéval. Megfigyeltek és besúgtak. Ha a véleményünket meg is osztottuk másokkal, a szervezkedésről nem szóltunk senkinek, vagy legalábbis én senkinek nem. Volt propaganda-anyagunk, és azt igyekeztünk olvasd és add tovább módon terjeszteni.

Nos, 1982. november 22-én Félix-fürdőn, ahol éppen szabadságoltam, letartóztattak, hazahoztak Csíkszeredába, és aztán megkezdődött a kihallgatások sorozata. Olyan is volt, hogy reggel nyolctól este hétig vagy nyolcig, nem is emlékszem, hánykor hozták a vacsorát, még nem voltam a kihallgatásról visszakísérve a pincébe, a fogdába. Megalázó volt az egész, végtelenül megalázó. Megaláztak emberségünkben, magyarságunkban, és még engem a női mivoltomban is.

Egy idő után, valamikor, talán december vége felé, a kihallgatások ritkábbak lettek. Akkor az ember nem tudja, csak örül, hogy végre van nap, amikor békén, nyugton hagyják, még akkor is, ha mint üzött vad megy a ketrecben, egy 6 négyzetméteres cellába. Bizonytalanság van, nem tudja, hogy mi történik, csak valamire vár. December végén kivették mellőlem a „szobatársamat”, aki egy udvarhelyi asszisztensnő volt. „Angyalcsinálásért” volt benn, meg hát azért, hogy legyen, aki információt szállítson. Akkor nem gondoltam semmire, én jótevőmként éltem meg a társaságát, és azt mondtam magamban minden este, hogy áldja meg az Isten, hogy itt van nekem, társaságnak. Utólag derült ki, hogy végül is direkt be volt téve mellém. A román erre azt mondja, „trage de limbă”. Ő december 30-án kiszabadult egy amnesztiarendelettel. Olyan esetben szabadult ki amnesztiarendelettel, szóval ez nagyon furcsa, amikor az amnesztiarendelet nem vonatkozott a visszaesőkre, ő nem tudom, hányadszor volt visszaeső, és nem vonatkozott az abortusz-provokálásra, de ő mégis kiszabadult. Akkor egyedül maradtam a cellában, és egyedül voltam egészen február közepéig. Bocsásson meg nekem az Isten, de

akkor én nagyon kívántam egy idő után, hogy bárcsak egy éjszakára betennének valakit mellém. Volt olyan transzport is, hogy este betették, és másnap vitték tovább ezeket a begyűjtött rossz lányokat. Aztán betettek egy analfabéta cigányasszonyt, Dobándi Kati nénit, akivel két hétig voltam együtt. Jó társaság volt.

Március 7-én bevitték Bukarestbe, a szekuritáté fogdájába, a Calea Plevnei 39-be. Külön-külön vitték be minket. Odabent kegyként adták elő, hogy nem tettek rám kézi bilincset, megmutatták, hogyan működik, hogy milyen kis könnyű francia bilincs, és ahogy a delikvens húzza szét, annál inkább szorul a csuklójára. Ott akkor hárman voltunk a cellában.

Március 7-én volt, egy hétfői volt. Másnap délután, március 8-án, amíg élek, nem felejttem el, és ezért nekem március 8-ra ne is jöjjön senki soha, hogy ünnepeljen. Szóval délután felvittek egy kihallgatásra, ahol tulajdonképpen egy papírt kellett aláírjak, hogy tudomásul veszem, hogy megváltoztatták a bűntényünk besorolását. Addig a besorolás a büntető-törvénykönyv 165-ös cikkelye volt, államellenes propaganda, és megváltoztatták a 167-es cikkelyre, ami, ha jól emlékszem, a 2, 3-as bekezdés, ami csoportosan elkövetett államellenes összeesküvés, a szocializmus megdöntésére irányuló összeesküvés. Ennek természetesen más a büntetési tétele is, az előzőnek a besorolása 5 évtől 15 évig volt, ennek a besorolása 15 évtől 20 évig, vagy halál, és részleges vagy teljes vagyonelkobzás. Hát, ettől az ember lánya nem lesz túlzottan boldog. Igen sok mindent megtanultam átértékelni, az addigi értékítéletemet teljesen felülvizsgáltam, és megváltoztattam... Szabadulásom után is tapasztaltam, hogy az értékítéletem igen pozitív irányban változott meg. Érdekes módon a letartóztatásom előtt sokszor – nem közvetlenül előtte, mert közvetlenül előtte nagyon rossz előérzéseim voltak, nem tudom, miért, de azelőtt éveken át esténként – halálfélelemmel feküdtem le. Ez teljesen megszűnt, és úgy érzem, hogy én akkor ott elféltem a félnivalómat.

- Maradjunk az értéknél. Én elmondhatom Bíró Katalinnak, hogy én magamnak, amikor a börtönben voltam, feltettem a kérdést, hogy mi a legnagyobb veszteség. Az, hogy nem mehetek diszkóba vagy bárba, hogy nem járhatok a

haverokkal, vagy az anyagi javak, vagy mi a nagy veszteség? Én megfogalmaztam. Bíró Katalin hogyan fogalmazott, hogy mi a legnagyobb emberi érték?

– Talán a szabadság. A belső értékek az igazi nagy értékek. Ez maradt meg nekem. Megtanultam, hogy azt nem vehetik el tőlem semmilyen dekrétummal vagy vagyonekborzással, és amit kellemesen eltöltöttem, vagy egyáltalán az élményeimét, soha nem vehetik el tőlem.

Nem úgy nézett ki, hogy valaha az életbe még külföldre tehetem a lábam. Azelőtt összejártam, ami megismerhető volt a szocialista világból, hátizsákos turistaként, és tudtam, hogy ezek mind olyan dolgok, hogy valószínűleg soha többé nem látom, nem leszek útlevelnek a birtokosa, de azt tudva tudtam, hogy ezt már nem vehetik el tőlem. Hiába, hogy mindenem le volt foglalva, mert közben aztán még a foglalási jegyzőkönyvet is alá kellett írni. Ez egy olyan belső tartást adott. Voltak persze nehéz pillanataim is, kifejezetten nehezek. Azt kérdezték tőlem sokan, de amit a legelőször kérdeztek, hogy mondd meg Kati, ugyanbiza hogy bírtad ki? Én azt válaszoltam, hogy soha ne adjon annyit az Isten, amennyit kibír az ember, annál csak mindig kevesebbet adjon. Azt a rettenetes lelki nyomást még próbálták fokozni azzal, hogy – igazából zsarolásfélének is lehetne mondani – ha hallgatok, és nem mondok semmit, akkor idehozzák Ági húgomat, a testvéremet, aki most Szépvízen lakik, és akkoriban együtt lakott velem. És nem hitték el, hogy nem tud semmit, zaklatták, nagyon sokat hívták őt is, olyan is volt, hogy reggel ott kezdte és délután 3-ra onnan ment munkába, vagy délután 3-kor, amikor kijött, nem érte el a 12-es buszt, hogy hazamenjen Szépvízre. Azt ismételték, hogy ki van zárva, hogy ő nem tudott semmiről, hiszen ott lakott velem. Ezek, az ilyen fenyegetéseket követő éjszakák, rettenetesek voltak. És az valami hallucináció volt, vagy a túlfeszített idegállapot miatt lehetett, hogy szabályszerűen hallottam Ági húgomat az ajtó előtt, hogy méltatlankodik, hogy hagyjanak neki békét, mert ő nem csinált semmit. Hát ilyenekre riadtam fel. Az ilyenek után érthető, ha az ember örül, ha két nap békén hagyják, és nem veszik ki és nem alázzák meg. Voltak persze vidám dolgok is, meg olyan is, amire most szinte kárörömmel tudok visszagondolni. Letartóztatásom napján, amikor megérkeztünk Csíksze-

redába, egy fehér gyapjúkabát volt rajtam, kötött gallérral. A szekus hölgy, egy irgalmatlan nagy kezű szekus hölgy, nem tudom, milyen rangban van, szintén fehér dzsekit viselt. Az őrszobán levettük a felsőruhát, és bevitt engem a könyvtárszobába megmotozni, annak ellenére, hogy aznap reggel ő motozott meg, és attól kezdve egy percre nem maradtam magamra, de hát azért este is meg kellett motozni, mielőtt a zárkába kísér. Mert a szabály, az szabály. És amíg mi kint voltunk a könyvtárban, hogy motozzon meg, éreztek egy keménységet az egyik kabátnak a gallérjában, és szét akarták vágni, hogy nézzék meg, mit rejtegetek ott. De az nem az én kabátom volt... Van még egy másik, erre ma is szinte nevetve tudok visszagondolni. Voltak mindenféle örök, ilyen is, meg olyan is, volt egy ilyen váltás, volt egy olyan váltás. Az egyik viszonylag jóindulatú váltás volt bent szilveszter estéjén. Hát ugye heti egyszeri fürdés volt megengedve. Azt a heti egyszeri fürdést, amíg tartott maga a fürdés, úgy éltem meg, hogy addig ember vagyok. Az egy teljesen más lapra tartozik, hogy ezalatt az őrmesterek moziztak, mert ahányszor az ablak meg az ajtó felé kaptam a fejem, mindig lebbent a függöny. Akkor nem fürdési nap volt, de beszólt az egyik, hogy akarok-e fürödni, vagy mocskosan megyek át az újesztendőbe. Hát hogyan akartam volna fürödni, hát az egy élmény volt ott, az egy ünnep. Előtte kimostam egy törpekosztümnek nevezett kapucnis háziruhafélét, amit bekértem, hogy a kapucniját a szememre húzva – mert mindig égett a villany éjjel-nappal – segítsen az elsötétítésbe. Éppen ki volt mosva és mondom, hadd vegyem le, ne hagyjak kiterítve ruhát, nehogy az állataim elfogyjanak az újesztendőben. Mielőtt visszakisért az ór a cellába, megkérdezte, hogy mit kívánok nekik az újesztendőre. Mondom gondolkodás nélkül, azt, hogy maradjanak munka nélkül. Meghökken, de aztán megértette, és ő is úgy reagálta le, hogy az sok embernek jó, ha ők munka nélkül maradnak.

Mikor jött és mi volt az ítélet?

– Mint már mondtam, márciusban vittek be Bukarestbe, 1983. március 7-én. Ott már nem voltak kihallgatások, mert a nyomozás le volt zárva, csak hónapról hónapra közölték velünk, hogy vegyük tudomásul,

hogy egy hónappal meghosszabbítják az előzetest. Így ment ez július végéig, amikor – nem emlékszem pontosan, milyen nap volt – belepillanthattunk a dossziénkba, végigolvashattuk azt. Egy délután ezért vittek ki a zárkából. Nagy disznóságnak tartottam a szekus részéről, hogy amikor olvastam a dossziét, akkor csöndben maradt, amikor meg az írásszakértő véleményét és a tanúvallomásokot olvastam, illetve a társaim bármelyikének a nyilatkozatát, akkor mindig belepofázott. Mintha kifejezetten arra hajtott volna rá, hogy a figyelmemet elterelje.

A dosszié ismertetése után lehetett tudni, hogy közeledik a tárgyalás napja. A tárgyalás 1983. július 25-re, egy hétfői napra volt kitűzve. A cellatársak tanácsokat adtak, hogy húzzam fel fordítva a bugyimat, mert az szerencsét hoz, meg ilyen börtönbabonák, meg hogy ne adja az Isten, hogy cipőt húzzak a lábamra a tárgyalás előtti éjjel... mintha én befolyásolhattam volna az álmaimat. Amikor a tárgyalás reggelén egy pók az ölembe esett, még fenn voltam a priccsen, a felső ágyon, azt mondta az egyik cellatársam: „Ó, ez neked szerencsét hoz!” Hát azóta számomra a pók szent állat.

Igazából a „földszinten” kezdtem az életemet, csak aztán behoztak Jilaváról egy Carmen Popescut nevű nőt, aki szintén politikai fogoly volt. Azt mondta, valami óriás transzparenst engedett le valamelyik épülő blokkról Ceaușescu látogatása előtt. Mielőtt behozták volna, felkészítettek minket, hogy jön majd egy olyan cellatárs, aki kicsit beteg, és nem kell foglalkozni vele. Idősebb volt, mint én, és nehezen mozgott. Én nem szeretek az emeleten aludni, de miatta elcseréltem az ágyam. És amikor a plafonról az ölembe esett a pók, azt mondta, hogy hát az szerencsét hoz. Nos, azóta nekem a pók szent állat. De valóban, azóta egyetlen pókot sem pusztítok el, a fürdőkádból képes vagyok kivenni háromszor is, és megmondom neki, hogy többet ilyen elő ne forduljon. De hát azért csak előfordul, hogy visszamászik.

Az ítéletről, vagy egyáltalán a tárgyalásról nem sok jót tudok mondani. Egy óra alatt lefolyt az egész. Kihirdették. Az engem érintő része úgy szólt, hogy öt év börtön, három év jogvesztés és részleges vagyonelkobzás.

Az ítélet másnapján mégis szabadultam, hazajöttem Szeredába. Előző év december 30-án, nem az én születésnapomra, hanem a népköztársaság kikiáltásának Isten tudja hányadik évfordulójára adtak egy amnesztiarendeleetet – az első büntényesek 5 évig, hogyha az nem magzatelhajtás, ha nem megvesztegetés megejtése vagy elfogadása. Felsorolták, hogy mi nem esik bele. Tehát az ítélet másnapján hazajöttem. Kivittek az állomásra, az északi pályaudvarra, de nem volt elég pénzem vonatjegyre, így adott az akkori fogdaparancsnok, Vasile kölcsön 100 lej, hogy aztán majd itt vigyem be a szekun a parancsnoknak, s ott majd ő megkapja. Leszálltam az állomáson Csíkszeredában, felhívtam a húgomat, és mondtam, hogy én vagyok. Ő a férjét várta, aki kiszálláson volt. Kérdezte, hogy honnan beszélek. Mondom, az állomásról, mire ő: „Jaj, mindjárt megbolondulok!” Mondom neki, eszedbe ne jusson, inkább gyere élém, mert tele vagyok csomaggal, ott mindenféle nylon-szatyrokot – azóta is utálom ezeket – hurcolásztam magam után.

Eljöttünk a Bălcescu utca sarkáig, ott letette a csomagot, szembe fordult velem, és azt mondta, hogy „Kati, magunk közt vagyunk, és soha senki meg nem tudja tőlem, de kérlek, mondd meg, hogy szervezték-e maguk közé vagy nem, s ha azt mondd, hogy igen, azt is megértem, elfogadom.” Mondom, hidd el, hogy nem. Tényleg nem szerveztek be. Voltak gyenge pillanataim, hogy ha történetesen abba a pillanatba próbáltak volna beszervezni, lehet, hogy sikerült volna. Hála Istennek az ő ilyen irányú szándékaik nem estek egybe az én gyenge pillanataimmal. Olyan pillanataim is voltak, hogy azt is elismertem volna, hogy tegnap este megöltem az apámat. Édesapám akkor már majdnem öt éve el volt temetve egy autóbaleset miatt. De valahogy ezek a gyenge pillanatok sosem akkor következtek be, amikor egészséges emberként; lelkileg egészséges emberként a megmaradásom veszélybe lett volna. Ennek utólag is tudok örövendeni. Letartóztatásom után, nem tudom, hányadik nap volt, két napig hallgattam egyfolytában, és amikor aztán megszólaltam, megremültem attól, hogy milyen fakó a hangom. Első nap talán annyi volt az egész, hogy kikéredzkedtem vécére, és akkor ott elkezdtek üvölni ne-

kem, hogy jövök mindenféle pretenciókkal. Erre aztán visszakérdeztem, hogy vécére menni pretenció, vagy szükséglet?

Egy második nagy megrémülésem Bukarestbe érkezésem napján volt. Ott, amíg vártam, hogy az egyik sorstársamat, Borbély Ernőt – aki vel egy napon vittek be Bukarestbe – átveszik, elhelyezik, addig ott egy kihallgató-szobába vártunk, és onnan kikéredzkedtem vécére. Hát nem a „szakosított” vécébe kísérték, ahol nincsen tükör meg ilyesmi, hanem kiengedtek a folyósóra, az általuk is használt mellékhelyiségbe, és ott tükörbe néztem. November vége óta március 7-én először. És megrémültem, hogy milyen fakó vagyok, hogy nincsen fénye a szememnek. Ez rémisztő volt.

- *A tárgyaláskor a három bűntárs, hogy így mondjam, először találkozott. Mi volt ott a legelső mondat?*

- A letartóztatás, nyomozás egész ideje alatt nem találkoztunk az ún. bűntársakkal, egyébként három Bének nevezték bennünket: Borbély, Buzás, Bíró Kati. Ernővel találkoztam még olyan esetekben, amikor vittek hosszabbítani. Buzás Lászlóval csak a tárgyaláson. Mind a hárman csak a tárgyaláson találkoztunk. Akkor rám nézett Buzás László, és azt kérdezte, hogy amikor majd kinn találkozunk, főzők-e egy jó feketét? Mondtam, hogy akármikor. Szerintem még máig is emlegetik.

- *Térjünk vissza az egésznek a kezdetére. Tehát itt nemcsak sok beszélgetés előzte meg a szándékot, hanem sok külföldi kapcsolat is, amelyek elsősorban a Bíró Katalin kapcsolatai voltak, és külföldi közlemények. Hozzánk rengeteg olyan dolog bejutott, elsősorban Bíró Katalin révén, ami Magyarországon is szamizdatnak számított, gondolok itt a Modern népiertás Erdélyben-re stb. Ezekről a kapcsolatokról beszéljen, kérem, hisz a kapcsolatoknak és az írásoknak nagy közük van mindahhoz, amit mi csináltunk. Ezekről egy pár szót...*

- Abban, hogy én ezekkel az ún. bűntársaimmal kapcsolatba kerültem, hogy egyebet is láttunk a világból, minthogy Ceaușescu PCR, igen nagy szerepe volt a nagyrészt saját kapcsolataim révén az országba bekerült, bejuttatott, behozott, becsempészett, sokszor még Magyarországon is szamizdatoknak számító dolgoknak, gondolok itt egész konkrétan a Szabó Ferenc irományára, a Genocídium avagy modern népiertás-ra. Az

alcíme pedig... nem emlékszem, mi volt. Ezt is fő bűnünkül rótták fel. Volt még egy mulatságos esetem. A kihallgatások alatt, a házkutatások során megtalálták nálam egy első világháborús, A frontharcos eszmekönyve című nagy, vastag zöld kiadványt. Akik szponzorálták a kiadását, szerepeltek benne, többek között az én apai nagyapám, Karácsony József is benne volt egy fényképen. Ott ordítottak, hogy micsoda fasiszta propagandát őrzök én 1982-ben a lakásomon. Mondom, bocsánat, ez nekem relikvia. Hogyhogy? Hát benne van a nagyapám. Ki volt az én nagyapám? Mondom, hogy Karácsony József. És mi volt ő? Mondom, „era cizmar”, és olyan csend lett, hogy a kés megállt volna a levegőbe. Soha többé nem tértek vissza a könyvre, igaz, vissza se kaptam. De a házkutatáskor mindent elvittek; amin azt írta, hogy magyar. Ha a magyar helyesírás szabályai lett volna, biztos azt is elvitték volna. Az előszobába volt egy kis jelvénygyűjteményem, és az aljára oda volt tűzve azoknak az országoknak a zászlója, ahol én hátizsákos turistaként megjártam magam. És annyira bántotta ez a színösszeállítás a szemüket, a piros-fehér-zöld, hogy egy bulgár zászlót is elvittek. Gondolom, mint bűnjel. Volt egy macim, és a nyakán egy ujjnyi széles piros-fehér-zöld szalagocska. Ez is bűnjel volt. Bűnjelnek tekintették.

- *Miután szabadult, mennyire zaklatták, és hogyan alakult utána az élete?*

- Úgy gondolom, hogy nagyon sokan gyanakvással fogadtak. Ezt konkrétan a húgom fogalmazta meg, amikor rákérdezett. Én vele tisztáztam, hogy nem lettem az emberük:

Azt szerették volna, hogyha másnap munkába is állok. Mondtam, hogy nem, én két hétig nem megyek munkába. Nem volt szerencsém, mert két hétig esett az eső. De hát szem előtt kell lennie. Mondom, én most hazamegyek édesanyámhoz. Két hét múlva visszamentem, még igazából gömbászni sem tudtam menni, mert esős idő volt. Szóval visszamentem, és akkor kellett jelentkezni. Itt elmondom, ami olyan mértékig felháborító és megalázó volt, ami velem történt, hogy fizikailag voltam belebetegedve. Az akkori szekus parancsnokot Rapilatnak hívták, nem tudom, él-e még, egy részeges alak volt. Az első három hónap alatt legalább hatszor hívatott. És több alkalommal magához hívatott, és akkor

azzal kezdte, hogy bezárta az ajtót, és elkezdett ölelgetni. Még azalatt az idő alatt, amíg ott voltam édesanyámnál, egyszer megjelent egy milicisták vezette kocsi, és kiszállt belőle egy szeredai szekus, többször láttam azután is, és levittek a zetelaki parancsnokságra. És miért kellett levigyenek? Mert Rapilat meg akart ölelgetni. Olyan megalázónak éreztem, hogy fizikailag bele voltam betegedve. Amikor úgy éreztem, hogy szükségem van egy általános orvosi vizsgálatra, fogtam magam, szisztematikusan végigjártam a poliklinika minden osztályát, és mindenhol csináltattam egy kivizsgálást. Hát mit ad Isten, mindenhol találkozom azzal a pasassal. Ő is ott állt a betegek között, mint aki kivizsgálásra vár, az endokrinológián, a szemészetén, és még a nőgyógyászatán is. Nem tudom, hol fáj neki, vagy milyen baja volt. Mert hát kellett legyen, ha ott állt, nem?

Végtelenül megalázóak voltak azok a dolgok, amikor egészségügyi csomagot kaptam, és akkor kezdték kibontani a vattát – az a harmonika vatta létezett, húzták ki hosszán, hogy vajon hol, mi van benne. Utána még használni is utáltam, amikor tudtam, hogy a mocskos kezükkel összefogdosták. Vagy a másik, a hagymát, a normális fej piros hagymát, amit behoztak nekem, négybe vágták, hogy nem-e egy álcázott kézigránát.

– *Térjünk vissza oda, hogy két hétig volt az édesanyjánál és utána hogyan alakult a munka stb.?*

– A régi munkahelyemre tértem vissza, a Hargita megyei építkezési és szerelési vállalatához, mert azt mondtam, hogy nekem ez a közösség előtt semmi szégyellnivalóm nincs, és ha onnan vittek el, akkor oda kívánok visszatérni. Természetesen nem vettek vissza irodai munkára – letartóztatásom előtt anyagbeszerző voltam –, hanem segédmunkásnak vettek fel a villanyszerelő műhelybe. Ott, amikor megjelentem, gyanakodva néztek, volt, aki összesúgott a hátam mögött, volt, aki csodálattal nézett rám. Ezt is el kell mondanom. Ott hétfőn, kedden munkavédelmi kiképzés volt, szerdán dolgoztam és csütörtökön utánam jött egy szekus 2 órakor, hogy menjek fel az öltözőbe és öltözzek át. Ekkor volt Szeredában az a bukaresti fogdaparancsnok, Vasile, aki kölcsönzött 100 lejt a hazatérésemhez. Látni akart, hogy hogyan illeszkedtem be az ún. civil

életbe. Hideg volt ott a műhelyben, ahogy beköszöntöttek az őszi napok. Én a fogdában olyan mértékig átfáztam, hogy kezdett fájni a derekam, és két napig nem tudtam munkába menni. És ez közvetlenül a szekus látogatást követő két nap volt. Hogy ebből milyen hangok kerekedtek, hát nem tudom, azt nem hallottam vissza. Ami végtelenül bántott, hogy sok ember, akit addig barátnak vagy jó ismerősnek hittem, hogy köszönnie ne kelljen, átment az utca másik oldalára. Vagy olyant is mondtak, hogy hát ahelyett, hogy örülnék, hogy faluról felkerültem Csíkszeredába, ilyesmikkel foglalkozok. Vagy ő, ha tudta volna, hogy ilyen gondolataim vannak, vagy egyáltalán, hogy ilyesmikkel foglalkozom, hát ő még a köszönésemet se fogadta volna. Azóta úgy köszön, de úgy köszön... de nekem ne köszönjön most már.

Igazán ocsmány volt az igazgatónak a hozzáállása, aki civilben amúgy komám, a kisebbik fiát én kereszteltem. Amikor megjelentem a munkában, előadta a hegyi beszédet, amit én szó nélkül le is nyeltem volna, hisz ez volt neki felhagyva, le kell járnia. Ez volt az én alap hozzáállásom. De amikor befejezte a hegyi beszédet, akkor hozzáfűzött egy mondatot. A mondat ez volt: „...és ha tudni akarod az én véleményemet, akkor én legszívesebben úgy rúgnálak seggbe, hogy az orrodon csúsznál az ajtóig.”

– *A válasz nem kötelező... Megkérdezhetem a nevét ennek az igazgatónak?*

– Megkérdezheted, de inkább nem mondom meg.

– *Menjünk tovább a történetben a kitelepüléshez.*

– A zaklatásokhoz tartozott az is, hogy minden egyes telefonomat lehallgatták. A barátnőm tőlem szokott telefonálni, és kérdezte, hogy hívhatja-e a szomszéd megyébe lakó barátját. Mondom, természetesen, de tudnod kell, hogy a telefonomat lehallgatják. Erre csak legyintett, hogy „Ugyan, dehogy hallgatják le ennyi év után!” No, felhívja, beszélgetnek, de közben folyton olyan gyanús zörejek hallatszottak. Szólt is a postán dolgozó unokatestvérének, hogy te, meg kellene nézned a barátnőm telefonját. Mi a telefonszáma, hol van? A Tudorba, a szám 76005. Erre úgy ugrott hátra az unokatestvére, mintha a kígyó megcsípte volna. Te,

hát az a Bíró Kati telefonja! Mondja, hogy igen, hát ő a barátnőm. Te, hát annak a szekun kívül senki nem mehet a közelébe! ... Hát ennyit a lehallgatásról. A leveleimet pedig mindig kibontva kaptam meg.

A barátnőmmel beszélgettünk, hogy hova megyünk nyaralni. Szándékosan mindig más helységet mondtuk, hogy hová megyünk. Ugyanazt az egy helységet mondtuk, de elmentünk egy másik helyre, és ott nyaraltunk két hetet. Amikor jöttünk hazafelé, megegyeztük, hogy a 200 m²-es krumpliföldünkre kimegyünk, hisz eddig felnőtt rajta minden. Megbeszéltük, hogy másnap reggel egyből odamegyünk, hiszen még tartott a szabadságunk. Éjszaka, amikor hazaérkeztem és felkapcsoltam a villanyt, hát ott a szekuritátéval találtam szemben magam. Hát mit ad Isten, másnap ők is odajöttek. Amikor Mari észrevett valamit, és nézett hátra, akkor lépett be a bokor mögé vagy a tömbház sarka mögé. Paradicsomot is kellett vegyünk, hogy el tudjuk tenni a zöldpaszulyt, hát a piacra is utánunk jött, hogy mit veszünk.

Egy másik példája a nyomon követésnek. Egyszer egy termésnapon jövök haza a miséről. Elöttem megy egy fehérnép, óriási szatyrokkal, táskákkal, cipeli a termésnapon vásároltakat. Hát mondom, úgy cipeli szegény, odamegyek, segíthetek-e, megfogom, hozzáuk ketten. Pár héttel később Butiurca ordítózik velem egy behívatáson. A behívatás abból állt, hogy odatelefonáltak, hogy menjek be. Volt, amikor visszatelefonáltam, hogy hát én most éppen befőzésbe vagyok, és legalább két órát nem tudok menni. Egy behívatás alkalmából kérdik, hogy én milyen viszonyba vagyok Ilonkával. Hát milyen Ilonkával? Hát a Hargita báros nőjével. Mondom, hát én nem ismerem. Tényleg nem ismertem. Hát hogy nem ismerem? Ne hazudjak, mert segitettem neki a zöldséget vinni. Hát én csak azt láttam, hogy egy szerencsétlen cipekedő fehérnép, és segitettem neki. De nem hitték el.

Vagy ott voltunk évekkel később, ugyancsak nyaraltunk, ugyancsak Félixen a barátnőmmel, kezelésen. Ez a barátom Erős Mari, és ő volt jelen, amikor letartóztattak, amikor ránk jött a milicista tisz, és ő ott volt fél pucéron, mert meghallották, hogy valaki ajtót nyit, én kimentem az erkélyre elvenni a kint tartott ivóvizet. Ez a letartóztatás reggelén így

történt. Nos, ezzel az Erős Marival Félixen nyaralunk egy ősszel, és felfigyeltem, hogy itt is, ott is olyan jól öltözött, jól nyírt betegek, beutaltak is vannak. Jövünk ki este az ebédlőből. Elértünk egy olyan csoport-hoz, egy általam ellenőrzőpontnak nevezetthez. Mondom, na, szia Mari, én mentem. Zsebre csaptam a kezemet, és elindultam, kimentem. Hát a szó közepét hagyta abba a beszélgetést egy ilyen jól öltözött alak, és indult olyan sebesen utánam, mint ahogy én elindultam. Kint az épület előtt megkerültem vagy kétszer egy óriás virággruppot, és egy kicsi idő múlva visszamentem. Szóval ilyen dolgokat műveltek.

Vagy a telefonlehallgatások. Egyszer egy irgalmatlan, pofátlanul nagy telefonszámlám jött ki, amikor tudva tudtam, hogy nem lehet ennek valóságos alapja. Elmentem a postára, és csak annyit mondtam, hogy úgy próbáljanak még egyszer nem általam elkövetett beszélgetéseket rám számlázni, hogy a szekun fogom megreklamálni, mert ott minden beszélgetésem rögzítve van. Soha többé nem volt abnormálisan nagy telefonszámlám. Az ember megpróbál a nyomorúságából élni... igazából ez olyan haszonhúzás volt abból, hogy a szeku figyeli a telefonomat. Végül is nem tudtam annyit beszélgetni, hogy az akkor létező 150 beszélgetést kihasználjam, úgy gondoltam, hogy az is jó módszer, hadd dolgozzanak a fiúk addig. Felhívtam valakit, és hosszú 10 perceken keresztül macska-kihajtás-kaliberű beszélgetéseket folytattam, olyan recepteket kérdeztem meg, amit én tanítottam meg neki, vagy szabásmintákat adjon elő nekem telefonon. Azt mondtam magamban, hogy addig, amíg ez nem kerül nekem külön pénzembe, mert benne van abba az előfizetési díjba, addig hát hadd figyeljék az én telefonomat, és ne a másét. Nem nagy hősiesség ez, de megcsináltam.

Egy ilyen szokásos behívatás alkalmával Butiurca nagyon üvöltözött velem. Ez egy százados volt, amikor minket letartóztattak, és lehet, hogy hülyeséget mondok, mert nem értek a rangokhoz, no de őrnagy lett utána. Pontosan a mi ügyünk kapcsán kapta meg az őrnagyi rangot. Ő mindig csak hangosan tudott beszélni, üvöltözve. Egyszer megkértem, hogy ne üvöltözzön velem, de ő csak így tud beszélni, ez volt a válasza. Fogtam magam, és én is olyan hangosan válaszoltam, és még hango-

sabban, és abba szent úristen helybe normálisra vette a hangját. Szóval ilyen is kell.

- *Beszéljünk a kitelepülésről.*

- A zaklatásokkal megtanultam együtt élni. Magyarországon történt a Szent László napi tüntetés 87-ben. Utána olyan dolgok történtek, hogy egy ismerősömnek hívta fel a rendőrségen dolgozó ismerős a figyelmét, hogy akárhogy van, ha este közlekedik az úton és felszólítják, hogy álljon meg, eszébe ne jusson meg nem állni, még akkor is, ha ártatlan, mint egy ma született bárány, mert figyelmeztetés nélkül lelövik. Akkoriban volt két-három gyanús haláleset Csíkszeredában.

A sorstársaim, Borbély Ernő és Buzás László, ők már beadták a kitelepülési kéréseiket a sok zaklatás meg a munkahelyi ellehetetlenítések miatt. Egyszerűen nem alkalmazták őket a végzettségüknek megfelelő munkakörbe, hát biztattak engem, hogy adjam be én is. Elég sokáig gyözködtek, mert nem akartam elmenni. Aztán végül beadtam a kitelepülési kérésemet július 29-én, és a következő év január 26-án, tehát fél év alatt megkaptam a végleges útlevelet. Itt is volt egy olyan eset, hogy bementem a rendőrségre, az útlevélosztályra, és kértem a kitelepedési nyomtatványokat. A hölgy, aki ott ült az ablaknál, azt mondja, hogy hát azt nem adhat, csak ha közjegyző előtt hitelesített befogadó nyilatkozatot hozok. Mondom, akikkel együtt voltam elítélve, Borbély Ernőnek és Buzás Lászlónak sem kellett ilyen nyilatkozat. Ja, pillanat, becsapta az ablakot, eltűnt, és három perc múlva jött vissza és nyújtotta ki a nyomtatványokat. Akkor két és fél évet kellett várni egy kitelepedésre, nekünk pedig fél év alatt megadták.

Nem volt könnyű meghozni ezt a döntést, végrehajtani se, mert hát az ember az addigi életének az eredményét vitte volna, hogy ott ne a nulláról kezdje. Egyedül vagyok, nincsen férjem, mindent magamnak kellett elintézzek, kezdve attól, hogy én kellett menjek Csíkszentdomkosra deszkáért, amiből ládát szegeztettem, a poharak becsomagolását, mindent. Az akkori intézések izgalmaiban nem tudtam felmérni azt, hogy milyen lelki trauma tulajdonképpen egy ilyen kitelepülés, egy ilyen hazát cserélni. Pedig hát nem a tengerentúlra mentem, mint ahogy

mehettem volna, és nem Németországba, ahol félajánlották a befogadást, hanem Magyarországra, és akkor már elhangzott Szűrös Mátyásnak a híressé vált mondata, de hát hova menjen, akit magyarságába sértettek meg, amikor Magyarország csak egy van. De akkor sem volt könnyű, és a leginkább az emberi kapcsolatok hiányoztak és hiányoznak a mai napig, 12 év után is.

Szándékosan elszigeteltem magam minden erdélyi előnevű képződménytől, volt Erdélyi Szövetség, Erdélyi Közösség, Erdélyi Gyülekezet, minden, amit akarsz. Szerintem elég sok provokátor volt beépülve közöttük, ment nemcsak az ereje, hanem az alja is ment, akikkel igazából nem ez az ország vesztett, hanem a befogadó ország vesztett.

Aztán nagy könnyebbülés volt, amikor júniusban Borbély Ernőnek is sikerült az áttelepedését megoldania, aztán később valamikor októberben Buzás Lászlónak is. Aztán ők a decemberi fordulat után haza is jöttek.

- *'89 decemberében sok emberáldozat árán rendszerváltás volt Romániában, és kivégezték Ceaușescu. Hogyan érintette ez a hír ott, Magyarországon?*

- Amikor '89 novemberében elhangzott a Panoráma című műsorban Tökés Lászlónak az interjúja, és attól kezdve egyre nagyobb lett a feszültség. Tudtam, hogy van, tudtuk, hogy van. Én, mint egy kifeszített íj, minden nap úgy mentem dolgozni, hogy Úristen, mi vár ezekre, mi vár rájuk. '89. december elején itthon jártam, az unokatestvérem, Kakuszi Zoltán sosem engedett el egyedül, nehogy valahol véletlenül kiessek a vonatból. Mindig hazahozott kocsival. Kakucinak mondta ez a nagymedve, a nagymedve pedig az az undok szekus Butiurca. Egy ilyen alkalommal, december elején, amikor hazahozott Kakuszi Zoli, Budapestről küldtek egy üzenetet Gergely Istvánnak, Tisztinek. Azt tudtam, és figyelmeztettek ott is, hogy figyelik őt is a szekusok. Óvatosan. Egy ismerősöm adott egy kalapot, beültem hátul a kocsijába, a nagy kalapot pedig jól lehajtottam. Sosem jártam addig a csobotfalvi plébánián, de pontosan elmagyarázta, hogy melyik ajtó, hogy nyílik, ha ott nincs, akkor hányat lépek, hogy kopogtassak. Az első helyiségbe bementem, valaki ott volt, köszöntem, hogy Dicsértessék a Jézus Krisztus. Megnézett nagy gyanakodva, és kérdezte, hogy ismerjük-e mi egymást. Mondom, hogy nem, és

bemondtam a jelszót. Intette, hogy psszt!, menjek utána, kövessem, ott keresztülmentünk egy-két termen, folyosón, hittantermen, hátsó verandán, le a pincébe, és a pityókás ászkok előtt beszélgettünk egy olyan 15-20 percet. A megbeszélrt időre jött is, aki odáig elvitt. Ez így történt '89 decemberében.

Visszamentünk Magyarországra. A feszültség nőtt, közbe hallottuk a temesvári híreket, atrocitásokat, és amikor aztán azt hittük, hogy ennél több feszültséget már nem lehet elviselni, akkor bemondták, hogy elfogták a Ceaușescu-házaspárt. Az eseményekre valószínű, hogy mindenki másképp emlékszik. Én az események hangulatára emlékszem, ott csüngtünk a tévén egész éjjel, hajnalig, és amikor elmondták, hogy kivégezték, akkor én azt mondtam, hogy van Isten! Nagy reményekkel, sokat vártunk ettől a rendszerváltástól, mert azt hittük, hogy Ceaușescuba van a hiba. Hát ő volt a fő gonosz, de nem csak benne volt a hiba, és ma is az az érzésem, hogy csak gengszter-váltás volt, nem rendszerváltás. Ugyanúgy, azelőtt fű alatt folyt a magyarok elleni uszítás, ma már nem csinálnak belőle titkot.

Egyik alkalommal a kihallgatáson rám förmedt ez a Butiurca nevű nagymedve, hogy tulajdonképpen ti mit is kerestek itt, a ti hazátok nem itt van, ez nem a ti hazátok! Ha ezt mondja egy szekus tiszt, akkor ez egy fentről jövő, hivatalosan elfogadott, de ki nem mondott vélemény, alapállás, és úgy is kezelték bennünket, hogy ne érezzük, hogy ez a hazánk.

- Bánja-e Bíró Katalin, amit tett 82-ben?

- Ezt a kérdést már sokan feltették nekem, hogy bánom-e, amit tettem. A válaszem mindig csak az volt, hogy azt bánom, hogy csak ennyi lett az eredménye. Azt bánom. Igaz, hogy én nem szenvedtem meg olyan nagyon, mint Borbély Ernő és Buzás László, mert Borbély Ernő 4 év 8 hónapot, Buzás László pedig 4 évet ült, én 8 hónapot és 3 napot, 243 napot egész pontosan, mert ott egy nap is számít. Keveslem az eredményt. Feltették nekem azt a kérdést is, hogy mit bánok jobban, azt-e, amit tettem, vagy azt, hogy nincsen családom, hogy egyedül maradtam, nincsen gyerekem. Akkor azt mondtam, hogy igazából mind a kettő bánt, de az, hogy olyan kevés lett az eredménye, azt jobban. Ma már azt

hiszem, mind a kettő egyformán bánt, mert ahogy láttam én a folyamatot, például Szeredában is, egy lépcsőházból akárhány család költözik el, családi házba, vissza a falujába a környékre, helyette mindig egy román család kerül be. Mikor hazajövök, mindig meg szoktam kérdezni egy szülészetén dolgozó ismerősömet, na mi újság, hogy alakul a születések száma. Hát olyan heti 10, abból 7 román és cigány, a heti 10-ből. Ez hosszú távon nem nagy vidámság.

- '82-höz viszonyítva, az indíttatáshoz, változott-e a magatartása, a lelki hozzáállása, a koncepciója Bíró Katalinnak? A szándékainkra gondolok, amit elképzeltünk, amit elköpettünk, tehát ma is úgy tartja, hogy ellenállásra van szükség, disszidenciára?

- Nem.

- Buzás László csíkszeredai lakos vagyok, a Székelyföldön, Csíkcsicsóban születtem

- Önt politikailag elítélték a 80-as évek elején. Mondja el, mi történt, hogyan történt, milyen megfontolások alapján követte el a cselekedetét, és később mit tettek Önnel?

- A 80-as évek elején több társammal együtt elítéltek. Engem pontosan 1983. február 27-én tartóztattak le. A társaimat, Borbély Ernőt és Bíró Katalint már azelőtt letartóztatták. A szocialista rendszer elleni összeesküvés vádjával tartóztattak le bennünket, és előre mint ellenpropaganda tevékenységet folytató személyeket vádoltak. A tulajdonképeni oka az volt, hogy a kommunista rendszerben az elégtelenség oda vezetett bennünket, hogy arra gondoltunk, valamit mi is kell tegyünk annak érdekében, hogy a romániai lakosságnak, illetve azon belül a magyarságnak a jogait valamilyen formában megmutassuk és hogy mennyire elnyomott tulajdonképpen a Ceaușescu-rendszer. Itt meg szeretném említeni, hogy a kommunista rezsim tulajdonképpen egypártrendszer volt, és mindent úgy kellett tenni, ahogy a párt diktatúra diktálta, azt kellett cselekedni és nem volt kiút, aki ellenük szegült, azt könyörtelenül eltáposták. Az egypártrendszeren belül egy ilyen nagyon erős pártapparátus volt, amely egy nyelvet beszélt és egy hangon beszélt, nem szabadott kilógni a sorból, mindenki azt kellett csinálja, amit a pártelvtársak diktáltak. Emellett még el kell mondanom, hogy a gazdasági helyzet nagyon alacsony szintű volt Romániában és az életszínvonal szintén. Gondoljunk csak arra, amikor sorban álltunk azért, hogy húst vehessünk, sorban álltunk a kenyérért, jegyre adták a vajat, jegyre adták az olajat stb.. Egyszerűen a nincstelenség uralkodott az országban és emellett nem volt villany, nem volt víz, ugyanakkor a médiának a szerepe is az volt, hogy rákoncentráljon teljesen arra, amit a kommunista párt diktált. Csak egy példát említek: a tévéadás is másfél-kétórás volt, és nem lehetett látni egyebet, csak Ceaușescut és a pártelvtársakat, hogy ők miket mondtak, miket tettek. Amellett az újság is, az írott sajtó is ugyancsak ezzel foglalkozott, és ez arra készítette az embereket, hogy megbújva suttogjanak, hogy elégedetlenkedjenek. De ez nem volt elég.

Hírzárlat volt, nem tudtuk, hogy mi történik Európában, hogy mi történik a világban. Mi magyarok is éreztük azt az elnyomást, amely a nincstelenség és a párt-diktatúra mellett ért bennünket.

Ha a magyarok elnyomásáról beszélünk Romániában, illetve Erdélyben, akkor feltétlenül meg kell említsük azt, hogy a frissen végzett román egyetemistákat kihelyezték ide hozzánk, Székelyföldre, Erdélybe, és ezáltal megkezdődött a masszív románosítás. De a románosítás már azelőtt megkezdődött a Ceaușescu, illetve Gheorghiu Dej által diktált iparosítási politikával. Nekünk elsősorban az fájt, hogy Csíkszeredában például a legfontosabb intézményeknek, vállalatok vezetői posztjára mindenhol csak román igazgatókat neveztek ki, román főmérnököket stb. Ugy éreztük magunkat, mintha mi nem lennénk képesek vezetni, irányítani. Emellett természetesen megtapasztaltuk azt is, hogy az iskolákban a magyar osztályokat egyszerűen románosították. Azt lehetett észrevenni, hogy egyik évről a másikra egy magyar osztályban ha 3-9 gyermek volt román, és akkor átváltoztatták román osztályra. Megemlíthetem például az anyaországgal való kapcsolatunkat is, hogy teljes hírzárlat volt, hogy nem kaptunk sajtóterméket, nem kaptunk magyar irodalmat. Nem tudtunk abban a magyar a világban élni, ami az anyaországban volt, és borzasztó nagy elégedetlenséget szült ez számunkra. Ugyanakkor befolyásolt bennünket az is, hogy az olyan személyiségek, mint Király Károly, felemelte a szavát és ugye a madridi konferenciára 18 pontban rögzítette a követeléseit Sütő Andrással, ugyanakkor megjelent a Szócs Gézáék szamizdat lapja. A híreket csak a Szabad Európa rádióból tudtuk meg.

***

Valami göngyölegpapírt loptak el az éjszaka, és mi jelentettük a rendőrségnek. Egy főhadnagy odajött hozzám, és azt mondta, nézzük meg, hogy hol történt a lopást. Elmentünk a raktárba, megmutattam neki. Tulajdonképpen ez a főhadnagy rendőr volt, nem szekus. Tehát bennem semmi gyanút nem keltett az „ürge”, hogy miért jött. Miután megnéztük, azt mondta, olyan 11 óra körül, hogy ülünk be a kocsiba, menjünk fel a rendőrségre, és írjak nyilatkozatot arról, hogy hogyan történt a lopás, mit tudok erről, mit tudok arról. Hát én nem akadémikus-

kodtam, bennem semmi gyanút nem keltett. Beültem az autóba szépen, úgy délelőtt 11 órakor, és ő bevitt a rendőrségre. Egy üres terembe mentünk be, a porta melletti üres terembe, és azt mondta, várjak itt. Leültem oda. Nagyon szépen beszélt velem. Vártam vagy fél órát, és egyszer azt mondja, menjek vele. Valahová levitt, nem tudom pontosan, hogy hová, de láttam, hogy az alagsorba vitt le, ahol bementünk egy terembe. Ismét azt mondta, várjak ott, és rá egy 10 percre megjelent Butiurca, a szekus kapitány civilben. Ekkor még mindig nem gyanítottam, hogy miről van szó. Kérdezte, hogy „Mi a probléma, Buzás úr?” Románul beszélt velem, de tud magyarul is, perfekt. Mondom neki, valami lopás történt. Azt mondja, na jöjjön velem, hogy beszéljük meg, mi is történt. Elvitt egy iroda elé, majd mondta, hogy álljak ott meg. Kinyitotta az ajtót és bement. Egy kis idő múlva visszajött és szólt, hogy na fáradjak be. Ő meg kint maradt és behúzta az ajtót maga mögött, és láttam, hogy az irodába van egy khaki színű ruhát viselő, fehér inges férfi, aki nem is nézett rám, hanem kinézett az ablakon hátratett kézzel, és meg sem mozdult. Megálltam. Erre azt mondta üljek le – románul persze –, és én leültem, vártam, hogy mi történik. Egy kis idő múlva azt kérdezte tőlem, hogy milyen szervezetnek vagyok a tagja. Gondolkodtam és feleltem, hogy milyen szervezetnek, hát a román kommunista pártnak vagyok a tagja. Azt mondta erre: „Nem, nem, nem!” Ekkor esett le nekem, hogy tulajdonképpen miről is van szó, és hova is jutottam én. Aztán kiderült, hogy az EME-ről van szó, mert néven nevezte, és azt mondta, hogy én az EME-nek vagyok a tagja, az Erdélyi Magyar Egyesületnek, mert mi Ernővel azt akartuk, hogy tömegjelleggel adjunk ennek az egész mozgalomnak, amit mi elképzeltünk, és ezért neveztük mi ezt a mozgalmat Erdélyi Magyar Egyesületnek. Innen kezdődött aztán nekem az egész kálvária és három hónapon keresztül tartott. Azt hiszem, a legválságosabb időt éltem át Csíkszeredában, amíg aztán végül elvittek Bukarestbe, február 26-án, 1983-ban, és azután ki sem engedtek évekig.

Hát az elszállításom is érdekesen történt. Behívtak reggel és egy rakás nyilatkozatot íratnak velem, nagyon sokat. Különböző kérdésekre kellett válaszolnom. Azelőtt is rengeteg nyilatkozatot írtunk. Azt mond-

ták délután 4 órakor, hogy Buzás úr, kell menjünk Bukarestbe. Nem tudtam másképp reagálni rá, mondom, de engedjék meg, hogy legalább a feleségemnek telefonáljak. Legalább mondjam meg neki, hogy megyek Bukarestbe. Erre azt a választ kaptam, hogy nem engedik meg, hogy megmondjam, Bukarestbe megyek, de telefonálhatok és mondjam azt, hogy jól vagyok és nincs semmi probléma.

Így 1983. február 27-én autóba ültettek és elvittek. 1983 júliusában volt az első látogatóm. Addig a feleségemék sem tudták, hogy hol vagyok, a bátyámék sem, a rokonság sem, senki nem tudta, hogy hol vagyok. Azt hitték, hogy meglőttek, eldugtak, egyszerűen hírzárlat volt, nem lehetett megtudni, hogy mi hol vagyunk. Mind a hárman bent voltunk Bukarestben.

A fővárosba egy dzsippel vittek be – két milicista közlegény őrizetével és Popa alezredessel, az én vallatómmal, aki elől ült és én a két gyermek között ültem hátul. Elöl ment Ștefănescunak a kocsija, az a Dacia, amelyikkel engem letartóztattak. Ștefănescu ügyész úrnak a kocsija, aki ment vissza Bukarestbe Csíkszeredából. Itt kell elmondjam, hogy ez a Ștefănescu egy szenzációsan pedáns ember volt. Valószínűleg az idősebbek tudják, hogy a katonai ügyészek milyen ruhába jártak, sötét khaki-színű ruhában és ezüstszerű parolijuk volt, piros díszítéssel. Nagyon szép öltözet volt. Ő havonta kijárt és végigkísérte a vallatásunkat és a koncepciót ő irányította, illetve ő volt az, aki meghatározta, hogy milyen bizonyítékoknak kell eleget tegyenek azok a nyilatkozatok, azok a próbák, amelyeket rajtunk keresztül beszereznek. Ez a Ștefănescu volt az, aki irányította az ügyet Gheorghe Vasile ezredessel, aki a szekuritáténak volt a parancsnoka. Ștefănescu, amikor kijött Csíkszeredába, átnézte a nyilatkozatokat, a dossziékat, azt, amit a vallatóink addig összegyűjtöttek, és akkor eldöntötte, hogy még mi hiányzik belőle. Azt is eldöntötte, hogy milyen kérdéseket tegyenek fel és milyen bizonyítékokat szerezzen be a szekuritáté még ahhoz, hogy teljes legyen a vád és a vádirat. Az egy tökéletes vádiratnak feleljen meg, és minket úgy ítéljenek el, hogy tanuljon mindenki abból, aki szembe akar szegülni a kommunista rendszerrel.

Tehát bevittek minket Bukarestbe. Ștefănescu lemaradt – ezt a felső katonai törvényszék épületénél tudtam meg –, engem pedig bevittek a szekuritáténak a celláihoz, tehát a Rahovára. Popa ezredes bekísért, átadott egy altisztnek és azt mondta nekem: „Na, Laci, ez lesz a te hotelled!” „No Loc, asta este hotelul tău!” És én itt kerültem a szekuritáténak a cellájába. Bevittek a 9-es cellába, vagy a 11-esbe, nem emlékszem pontosan, és onnan 11 hónapig nem jöttem ki. 11 hónapot ültem ott, addig, amíg véglegesen elítélt a felső katonai törvényszék.

Kegyetlen cellai életünk volt Bukarestben, borzasztó szigorúan működtetett, földbe süllyesztett cellák. Az ablak kis részén látszott csak az égbolt és akkor, amikor levegőre vittek, szellőztetni a négy fal közé. Furcsa volt nekem, de meg kellett szokjam ezeket a dolgokat, és szörnyű volt az a nyomás, hogy még halálra is ítélnének. A cellatársam volt többek között egy Mihalache nevű ügyész, aki ott Bákóban ügyészkedett és ott fogták el és tartóztatták le, majd betették ide a szekuritáté cellájába, mert ez egy ügyes, értelmes gyerek volt, és kiegyeztek vele, hogy ő legyen a besúgója ennek a cellának. És ezért ő kap plusz fél évet minden évre. Egy bizonyos idő eltelte után ezt meg is mondta nekem, hogy ő fél év pluszt kap azért, ha itt ül egy évet. Hát egy év alatt tulajdonképpen másfél évet csinál.

Ekkor én már megfigyeltem ezt-azt, sok mindent, és nagyon sok mindenben mentem át. Megfogalmazódott sok-sok elv bennem, és folyton azt mondtam magamnak: „Ki kell bírjam!” Addig volt nehéz, amíg első fokon elítéltek. Mielőtt elítéltek volna, azelőtt ez a Gheorghe Vasile, akit említettem, hívatott magához. Ez egy kicsi, alacsony ember volt. Magas széken ült az asztala mellett és dobogóra tette a lábát. Az asztala előtt volt egy kis asztal, és oda ültetett le engem. Miután az altiszt elment, aki bekísért, megkínált cigarettával. Kentet szívott. Mondtam neki, hogy nem kérek. Nem fogadtam el a cigarettát. Aztán azt mondta, hogy ő azért hívatott, mert szóba akart állni velem, velünk, és hát Ernőékkel is beszélt, és meg akarja mondani, hogy tulajdonképpen most már nagyjából lezárt a kivizsgálási időszak, és nem kell nagyon megijednünk, mert nem kapunk maximális büntetést, 25 évet vagy fejevesztést. Kértem, hát akkor

mennyit kapunk? Azt mondta kevesebbet, mert vannak még enyhítő körülmények is, és figyelembe veszik még azt is, hogy nem tagadtuk el, amit cselekedtünk, és amit csinálni akartunk. Azt mondta: „Mind a hárman megmondtátok nyíltan. Ezt mi figyelembe vesszük és még azt is, hogy jó véleményezéseket kaptunk a munkahelyetekről is.” Hát Vasile-val körülbelül ennyi volt a találkozásom, és rá egy kis időre hívtak.

Kikísértek és bevitték egy másik szobába. Azt mondták, hogy na, itt van a vádirat, itt vannak a dossziék és nézzük át. Három hatalmas dossziét nyomtak elé és azt mondták, hogy na, tessék nézni. El kezdtem gondolkodni, mit tudjak csinálni. Végül félórát engedték, hogy nézzem, a vádiratot sikerült elolvasnom és egy pár olyan nyilatkozatot és levelet, amit mások írtak rólam. Akkor azt mondták, hogy mennem kell.

Amikor láttam, hogy milyen körültekintően állították össze a dossziémat, akkor Ștefănescu gondoltam. Még írásjelek tanulmányozásával is foglalkoztak. Lefényképezték többféleképpen, hogy mi hogy írtunk stb. A grafológusok részéről ez ott volt a dossziében, de sajnos nem tudtam átnézni az egészet, mert nem volt rá időm. Csak kutyafuttába tudtam belenézni a dossziéba.

Kis idő múlva autóba ültettek, egy luxusautóba, egy Daciába, és kíséret mellett elvittek a katonai törvényszékre. Ghenceán van a katonai törvényszék. A bukaresti katonai törvényszékhez vittek bennünket, és az volt az első alkalom, amikor találkoztam Ernővel és Katival. Őket is kísérettel hozták, és ők is fegyőrrel voltak körülvéve. De minket nem érdekelt. Az udvaron történt – elkerítette az épület az udvart egy kissé –, ott állítottak meg. A külső járókelők nem láttak bennünket. Akkor ott egymást üdvözlöttük és egymásra néztünk keserűen, és én azt kérdeztem Katitól akkor, hogy „Kati, mikor főzöl nekünk egy jó kávét?” Azt mondta Kati, gondolkodás nélkül, hogy: „Akármikor, csak legyünk kint, legyünk szabadok!” Így találkoztam én velük. Azután Katival nem találkoztam többé, mert első fokon elítélték 5 évre és kegyelemben részesült. Ernőt hét esztendőre ítélték el, engem meg hat esztendőre, de minket benntartottak.

– Mikor volt ez a tárgyalás, emlékszik a dátumra?

– Ha jól emlékszem, ez a tárgyalás októberben volt. Engem letartóztattak véglegesen február 27-én, és nyolc hónapra rá volt a tárgyalás. Még három hónapig voltunk ott, amikor 11 hónap után a felső katonai törvényszék is jóváhagyta a büntetésünket, azt, amit a bukaresti katonai törvényszék adott nekünk.

Az is egy „csodálatos” dolog volt. Feltétlenül el kell mondjam azt is, hogy egy Lupulescu nevezetű ügyvédünk volt, akit mellénk fogadtak. Mi azt mondtuk, hogy nekünk nem kell ügyvéd, mert mind a hárman tisztában voltunk azzal, hogy ez csak egy megjátszott dolog. Erre azt a választ kaptuk, hogy hát nem úgy van az, nem lehet uram, törvényesen teszünk maguk mellé egy jó ügyvédet (egyetemi előadótanár). Ebbe beleegyeztünk, de szóba sem állt velünk. Mindig tudta, hogy meddig mehet el. Egyszerűen tiszta volt előttük, ők is tudták, hogy meddig mehetnek el, és mi is tudtuk, hogy a szerencsétlen meddig mehet el a védőbeszédeivel és a kérdéseivel. A felső katonai ügyészségen volt egy olyan tábornok, aki szinte elaludt a mi perünkön. Emlékszem, soha nem tudom elfelejteni, annyira érdekelte az „ürgét”, hogy ez milyen fontos dolog s emberekéről van szó, hogy szinte elaludt. Most itt ki szeretném hangsúlyozni, hogy tekintettel arra, hogy minket összeesküvéssel gyanúsítottak, ezért nem egy bíró volt, aki döntött és nem egy bíró volt, aki folytatta a tárgyalást és vezette a tárgyalást, hanem egy egész testület, öt tagból álló bírói testület. Azt, amikor nekünk havonta hosszabbították meg a letartóztatásunkat akkor vettük észre, amikor többen voltak, tehát ismét öten voltak, és olyankor meghosszabbították egyszerre három hónapot a letartóztatásunkat. Ekkor vettük észre, hogy megváltoztatták a büntetésünket. Ez azt jelentette, hogy nem ellenséges propagandatevékenységgel vádolnak, hanem a szocialista társadalommal szembeni összeesküvéssel, és itt egészen halálig megy a dolog.

Amint mondtam, a felső katonai törvényszék is elítélt bennünket és meghagyta a büntetésünket. Mi nem akartunk fennebb menni, mert láttuk, mi a helyzet, ugyanúgy, mint ahogy az ügyvéd úr esetében, hisz őt sem kértük. Azt mondták, hogy ilyen nincs. Soha nem felejttem el azt, amikor a felső katonai törvényszékről mentünk vissza a „hotelbe”, hogy

így mondjam. Külön mentünk, nem együtt, és amikor beérkeztem a kapuhoz, hát ott minden úgy ment, mint a gépezet a szekuritáténál. Ott rögtön értesítették a Popa alezredes urat, az ismét kijött fehér ingben, és – soha nem felejttem el – ahogy mentem be a kapun, kiszálltam az autóból, becsukták a kaput, ő odajött hozzám, megölelt és azt mondta: „Ne törődj, Laci, eltelik!” Az jutott eszembe, hogy gyerekkoromban mennyi regényt olvastam, ilyen krimiregényeket, hogy ez is hasonló volt azokhoz. Valahol kölcsönös szimpátia is létrejött köztünk, de nem tudtam megbocsátani ennek az embernek, mert egy eszköze volt a szekuritáténak és egy jól képzett tisztje. Ezek az emberek nagyon jó memóriával rendelkeztek, mindenre emlékeztek, nagy figyelmük volt és mindent észrevettek. Az volt az érdekes, hogy a szekuritáténál ezek az emberek mind civilben jártak, de bent, az irodában a khaki ruhák fel voltak aggatva, és onnan tudtuk meg, hogy ki milyen rangú. Mindegyiknek volt egy irodája és a khaki ruhája fel volt akasztva a szegre és egy nylonnal le volt terítve. Még az illat is az irodákba egyforma volt. Nem akarok ennyire részletesen kitérni a dolgokra. A lényeg az, hogy amikor letelt ez a 11 hónapom, akkor már várhattam, hogy visznek a börtönbe. Akkor még mindig civil ruhában voltam, és rá egy-két napra, egészen pontosan január 13-án autóba vágta, és elvitte a börtönbe.

Kivitték Bukaresten kívül az alexandriai útra. Ahogy kimentünk Bukarestből, jobbra volt egy borzalmasan siralmas börtön. Soha nem felejttem el, az autóból kinéztem, és ki volt írva nagybetűkkel, hogy Institutul de reeducare. Na, oda minket bevitték és bekerültünk az 5-ös szekcióba. Ott volt a cellában a két Barabás testvér és még volt egy másik fiú is. Férivel és Jánossal nagyon megörvendtünk egymásnak, összeöleleztünk.

Na, én ebben az elosztóbörtönben voltam, a bukaresti elosztóbörtönben február 16-ig, de olyan mostoha körülmények között, hogy azt hittük, nem éljük túl. Fűtés például egyáltalán nem volt, a cellában pedig megfagyott a víz. Sétálni egy 2 x 2 méteres helyre vittek, és borzasztó ocsmányul, durván beszélgettek velünk. Eszközei, kiszolgáltatottjai voltunk ezeknek az embereknek. És ők ezzel éltek is. Itt azt szeretném meg-

jegyezni, hogy ebben az elosztóbörtönben általában az 5-ös szekcióba tették a politikai foglyokat.

Mielőtt bevitték volna, átöltöztettek bennünket. Én soha életemben csíkos ruhába nem öltöztem. Mindenemet elvették, volt vagy két csokoládém, azt is elvették, megnyírtak, fürdettek, poroztak és felöltöztettek. Amikor felöltöztem, a folyosón volt egy tükör, megnéztem magam, és nem hittem szememnek, nem ismertem magamra, Elnevettem magam, még a rossz körülmények között is, és azt mondtam magamban, hogy ez nem igaz. Akkor már tudtam, hogy mennyit kell leülnék, de a felfogásom más volt a börtönről és más céljaim voltak. Kacagtam magamon, hogy hogy nézek ki.

Bent a börtönben pontosan a halálraítéltek mellett voltunk. Borzalmasan csattogtak az ajtók, és hallom egyszer, hogy mintha olyan lánc zörögne, amit marhák fejére szoktak tenni. Nem tudtam elképzelni, mi lehet az. Nemsokára rájöttünk, hogy ez tulajdonképpen a halálra ítélték cellája, és mi mellettük vagyunk. A halálra ítélték láncra voltak verve, lánchoz voltak kötve olyanképpen, hogy az ágyba fel tudtak ülni, le tudtak feküdni, de a lánc egy karikához volt kötve lent a padlón. Amikor kimentünk levegőzni, láttuk, hogy pontosan annak a területnek a tetején vannak a cellaablakaik, olyan rácsos ablakok. Gyakran megszólítottak onnan minket nagyon halkán, hogy adjunk nekik cigarettát. Még volt cigarettánk akkor, és adtunk is nekik, szerencsétleneknek.

Egy másik dolog, amiről muszáj szólni, hogy milyen becsstelen módon fűrésztöttek meg bennünket. Ordítottak, mi pedig a folyosón kellett szaladjunk, gyorsan levetköznünk, majd amikor levetköztünk, akkor ránk eresztették a forró vizet. Olyan volt, hogy gőzölgött, elégetett bennünket, majd gyorsan hidegre váltottak. Nem is tudtuk megmosni magunkat, azonnal kellett öltözni és futni vissza. A cellában olyan hideg volt, hogy nem tudtunk aludni, felvettük a pokrócot magunkra, egymás mellé ültünk szorosan az ágyban, hogy egymást melegítsük, úgy, mint a tyúkok a pajtában. Így voltunk egy hónapot, miután bevagonérozta.

A Barabás testvérekkel mentem én együtt és egy, ha jól emlékszem, Traznea nevű ezredessel február 16-án. Jól emlékszem rá, mert február 16. a

vasutasok napja, és ezt a dátumot azért tudom, mert édesapám mozdonyvezető volt. És amikor mentünk át Csíkszeredán, egy olyan 3 x 3 mm-es lyukon át láttuk a várost, láttuk a madéfalvi állomást, a csicsói állomást, láttam a kocsivizsgáló lakatosokat, akiket mind ismertem. El sem lehet képzelni, milyen fájdalmas volt, hogy én ilyen körülmények között látom őket és nem tudom jelét adni annak, hogy itt vagyok a vagonban. Erről írtam is egy cikket annakidején.

Aztán Tövisen leszedtek a vagonról és betettek egy autóba. Egy börtönautóba, rabszállító autóba, és éjszaka vittek be a nagyenyedi börtönbe. Hát mi semmit nem ismertünk ott, mentünk úgy, mint az állatok, ha hajtják, mentünk gondolkodás nélkül arra, amerre vezettek. Bevittek a börtönbe, ott kiraktak bennünket és betettek egy cellába hármunkat, a két Barabás testvért meg engem. Az egy olyan cella volt, melyiknek nem volt ablaka. Egy priccs volt felhúzva a cellafal oldalára. Nemsokára megtudtuk, hogy ez tulajdonképpen az elkülönítő részlege a börtönnek, vagyis az izolare, ahogy mi mondtuk. Ott voltunk tíz napot, de azt hittük, hogy soha nem lesz vége. Amikor találkoztunk, kontaktusunk volt az örökkel, könnyörögtünk nekik, hogy vigyenek minket egy rendes börtöncellába. Könnyörögtünk, hogy vigyenek ki onnan. Hát a szeku tudta, mert ők rendeztek mindent. A börtönben is egy szekus ezredes volt, aki Lazárnek hívták, és anélkül még moccanni sem lehetett a politikai foglyoknak, hogy ő ne tudott volna róla. Ő mindent kellett tudjon.

Ebben az elkülönítőben voltunk, mint már mondtam, 10 napig. Erről a helyről még azt kell tudni, hogy nem volt benn vécé. Vécézőedényt adtak, és azt kellett mi, miután elvégeztük a dolgunkat, kimossuk, tiszta vízzel felengedjük és letegyük a helyére. Így voltunk ott 10 napig. Ezalatt a 10 nap alatt senkivel semmilyen kontaktusunk nem volt, mindaddig, amíg egy alkalommal el nem vittek fürödni bennünket. Mikor bevittek a fürdőbe, láttam, hogy ilyen gőzös-nedves fürdő volt, rengeteg csóré emberrel. Nem tudtam elképzelni, hogy hova vittek. S hát látom Pál Béla bácsit, a tanár urat, aki velünk volt bezárva, ott mosakodott. Pál Béla bácsi a szekuritátén velem volt pár hónapig egy cellában, ott ismerkedtünk meg. Odamentem Béla bácsihoz nagy örömmel, és mondtam: „Szervusz,

Béla bácsi!” Visszaköszönt ő is, hogy: „Szervusz, Laci.” De már olyan beteg volt, hogy nem tudott megállni egyenesen. Állandóan inogott, ilyen ingó mozgásokat végzett szegény. Kérdeztem, hogy Ernő hol van, tud-e valamit róla, mire azt mondta, hogy hát ott van benn. Hol? Hát van még egy része ennek a fürdőnek. Bementem, s hát látom, hogy Ernő mosakodik rettenetesen, de háttal volt nekem, úgy szappanozta magát. Odalopakodtam és bevágtam egyet a csóré fenekébe, és mondtam, hogy: „Szervusz hé!” Gyorsan hátrafordult megijedve. Így találkoztunk aztán Ernővel is.

A fürdés után aztán kis idő múlva kivittek a börtönbe és betettek a 69-es cellába a nagy Barabással és még volt ott egy besúgó gyerek, aki nem politikai elítélt volt, hanem csak egy közbűnöző. Úgyhogy velük voltam az első alkalommal a négyszintes T alakú épületben a földszinten. Itt a politikai foglyoknak egy külön részlegük volt az 1B részleg, és minket külön őriztek itt.

Ki szeretném hangsúlyozni, hogy bennem megfogalmazódott az, hogy miután elítéltek és miután bekerültem az elosztó börtönbe, hogy valami hasznosat kell tennem. Azon is gondolkodtam, hogy ki is vagyok én, mit is cselekedtem. És tulajdonképpen arról van szó, hogy a 80-as években mi felléptünk Ceaușescu és a kommunista diktatúra ellen, és az, hogy egyszerűen kinyilvánítottuk a véleményünket és azért, mert fel akartuk emelni a hangunkat az elnyomás ellen, minket elítéltek. Tulajdonképpen nekem bűnérzésem nem volt. Azt mondtam, hogy bűnhődök, de nem vagyok bűnös. Így éreztem, és tudtam, megerősödtem abban, hogy ki kell bírjam. Ekkor fogalmazódott meg bennünk, hogy nekünk egymást istápolnunk kell, egymást segítenünk kell, és ki kell bírjuk azt, amit ránk mértek, azt a sok megaláztatást és az éveket.

Amint mondtam, bevittek minket ebbe a T alakú épületbe, ebbe a 69-es cellába, és ott kezdődött aztán az a három év, amit Nagyenyeden ültem. Tulajdonképpen 4 évet ültem a börtönben és 5 és fél órát összesen. Meg kell jegyezzem azt is, hogy habár 6 évre ítélték először, a börtönbüntetést 4 évre csökkentették. Ceaușescu kegyes volt, kegyelmet adott különböző pártfordulókra meg ilyen neves kommunista ünnepek alkalmával, és így kaptunk mi is 1/3-os büntetés-csökkentést, és ezért maradtam

4 évre. Ez az 5 és fél óra meg az volt, hogy engem 11 órakor tartóztattak le végérvényesen, és délután fél 5-kor engedett el Lazár szekus ezredes úr.

Szóval itt kezdődött nekem a hároméves létem a börtönben. Ebből összesen 22 hónapot dolgoztam és addig dolgoztam, amíg megtagadtam a nyilatkozatadást. Kell tudni, hogy Lazár, a szekus mindent kellett tudjon. Azokat az embereket, akik tudtak írni és a középiskolát legalább elvégezték, azokat az embereket általában havonta vagy kéthavonta kivette a munkahelyről vagy a cellából. Elvitette magához, szóba állt vele és az le kellett írja, hogy mi történik a cellában. Természetesen mi egymásról találgattuk is, hogy melyik a besúgó, melyik a nem besúgó. Ez addig ment, amíg én megelégedtem, és egyszerűen megtagadtam azt, amikor magához hivatott, hogy leírom, mi történik a munkahelyen és mi történik a cellában. Azt mondtam, hogy márpedig én többet nem írok. Azt mondta, hát ilyent ne csináljak. Én erre azt feleltem, hogy márpedig én csinállok, még ha fejbe lövet, akkor is, de nem fogok többet írni. Akkor úgy láttam, hogy egyszerűen meglepődik, hogy én megtagadtam a nyilatkozatadást. Olyan kicsi ember lett előttem, olyan gyámoltalan embernek láttam akkor. Soha nem felejttem el. Azt mondtam, hogy legyen szíves és azonnal vezettessen vissza a cellámba, és többet nem akarok se nyilatkozatot írni, sem semmit. Világos, hogy ekkor kiemelte engem a munkából, többet nem engedtek, hogy dolgozzak. Ez volt az egyik büntetésem, a másik büntetésem pedig az volt, hogy megvonták tőlem a látogatási lehetőséget a család részéről és megvonták a csomagot is.

El szeretném még mondani azt is, hogy milyen megalázó a börtönben, hogy egy cellában négyen, haton, ketten, attól függ, mennyien vagyunk, egymás előtt kell vécézni. El lehet képzelni, akár beteg emberekről van szó, akár egészséges emberekről. Egymást kellett tűrjük, és mindig azt vártuk, hogy vigyenek ki a levegőre, hogy egy kicsit változzon nekünk az életünk, az életritmusunk. Szomorúan mentünk vissza 5-10 perc séta után a cellába. Néhány alkalommal megtörtént, hogy 20 percig is kint tartottak a levegőn. Természetesen négy fal között volt a sétálás, és akkor tudtunk kontaktusba kerülni más cellatársainkkal is. Csupán két alkalommal történt meg, hogy vagy 30 percig ültünk kint a levegőn, egy-

szerűen meg voltunk lepődve, hogy hogyan történhetett ez, nem tudtunk kideríteni az okát.

Fontosnak tartom kiemelni, hogy nagyon sokat köszönhetek annak, hogy a Pillangót elolvastam, mielőtt börtönbe bekerültem volna. Sokat tanultam ebből. Mind visszaidéztem, hogy a Pillangó hogyan viselkedett. És meg kell mondjam, hogy az elosztóbörtönben hasznos dolgot végeztem. 13-án bevittek, és én 13-án elhagytam a cigarettát és a mai napig sem cigarettázom. Persze azért volt nekem cigarettám és tudtam adni ezeknek a közbűnözőknek, akik nagybüntetésűek voltak. Az egyik az ételt osztotta, a másik borbély volt, a harmadik fürdetett bennünket, a negyedik a fehérneműinket, az ágyneműinket cserélte ki stb., stb. Ezekkel volt nekünk kontaktusunk. A legtöbbet a borbély tudott nekünk mesélni, hogy mi történik kint, hiszen mi teljes hírzárlat alatt voltunk. A borbély el tudta mondani, hogy hol miről beszélnek, hogy valakik megszöktek, vagy hogy Bécsben ez történt meg az történt, és ebből tudtunk következtetni sok mindenre.

A fürdés itt szintén ahhoz volt hasonló volt, mint ahogy az előbb elmeséltem, de még szorosabban voltunk itt egymás mellett, mert ez egy kis cella volt, és a cellában összesen, ha jól emlékszem, 8 zuhanyozófej volt. Az egyik működött, a másik nem. Hol hideg vizet engedtek, hol meleg vizet, úgy voltunk, mint Auschwitzban, úgy képzeltem el. De ki kellett bírjuk. Még azt szeretném a fürdővel kapcsolatban elmondani, hogy szegény Visky Árpáddal – Isten nyugtassa – fürödtem egy alkalommal, a színésszel, aki Sepsiszentgyörgyön volt színész, velem egyidős volt. Mondom Árpinak, hogy engedd meg, hogy a hátadat szappanozzam be, de jó gyorsan, hogy te is aztán tudjad mosni az enyémet. Azt mondja nekem, te Laci, te biztos vagy benne, hogy én innen megszabadulok? Mondom, te Árpi állandóan sírsz, mint egy bárcás kurva, mondom, biztos megszabadulsz, már hányszor megmondtam neked, hogy megszabadulsz, te Árpi. Azt mondja, hogy igen, igen tudom, de tudod-e milyen jól esik, hogy halljam tőled, amikor te azt mondod, hogy megszabadulok. Hát, tényleg megszabadult Árpi, szegény, de azután fel-

akasztotta magát, illetve felakasztották, ezt nem lehet tudni, hogy hogyan is történt pontosan a halálesete. A fürdőről ennyit.

Az ételről szeretnék mondani még néhány szót. A szekuritáténak a celláiban az étel minősége közepes szintű volt, az elosztóbörtönben már gyengébb. Jó volt a paszuly, de az volt a baj vele, hogy nagyon sok csiga volt benne. A tetejéről lemertük a paszulyt, azt ettük csak meg. És mégis vártuk, hogy paszuly legyen, mert minden más ehetetlen volt. Nyú több volt benne, mint ehető étel. A nagyenyedi börtönben a legfájdalmasabb az volt, amikor következett árpilis hónap és kezdték a spenótot adni nekünk. Ez a spenótevés tartott úgy 45-től 60 napig. Ezt úgy kell elképzelni, hogy lekaszálták a spenótot, s úgy, ahogy jött, abban burján, abban fűszál, abban minden volt. Azt úgy feltették a rabok remorkára, behozták, slaggal lemosták, mert kövel is tele volt. Nem lehetett megenni. De nem tettek se zsírt, semmit rá, ilyen szempontból nehogy valaki azt gondolja, hogy tükörtojással ettük. Egyszerűen nem tudtuk megenni. Emellett még azt is kell tudni, hogy az árpakása mindennapos volt. Azok a politikai foglyok, akik nem jártak munkába, azok csak 125 gramm kenyeret kaptak és kaptak egy 40 dekás puliszkát vagy málét, de az úgy volt megőrölve, hogy a kalapácsmalommal jobbat lehet őrölni, mint ahogy meg volt őrölve az a kukorica. Egyszerűen nem tudtuk megenni, gyomorfájást okozott. Úgy tengettük magunkat, hogy egymást segítettük. Azok a fogolytársaink, akik kint voltak munkába, azok adtak egy szelet kenyeret és az nekünk nagyon sokat számított, mert az tartotta bennünk a lelket. Ugyanakkor még kaptunk – 5 havonta – látogatás alkalmával csomagot, meg három hónap múlva ismét kaptunk egy 5 kilós csomagot. Ezt úgy osztottuk be, hogy egyik csomagot a másik utolérje. Ott az ember megtanulta, hogy hogyan kell gazdaságosan gazdálkodni az élelemmel.

Amikor kimentem dolgozni, akkor én is segitettem mást, és ez így ment. Segítenünk kellett egymáson. Hogy hol dolgoztunk? Mi egy műhelyben. A műhelyben általában 8-10, 11-12 ember dolgozott, mind politikai foglyok. Be voltunk zárva és volt egy Sandu nevezetű közbűnöző, aki a feleségét féltékenységből megölte és 18 év börtönbüntetést kapott, az egy televízió-javító férfi volt Iasi-ban, azt tették mellénk, és ő látott el

bennünket alkatrészekkel és abból készítettük mi az ún. villantókat az autókra, ezt a girofart. Ezt a forgójelző készüléket, amelynek mi megkaptuk a különböző alkatrészeit, mi kellett tekericseljük úgy a statort, mint a rotorrészt, és össze kellett rakjuk szénkefékkel és azzal kellett működjön az a girofar vagy a villantó, és ezeket kellett mi megcsináljuk. Ez volt a munka napközben, délután pedig mentünk vissza a cellába. Amikor dolgoztunk, sokkal jobban telt. A cellában ülni nagyon nehéz volt. Mi azt tartottuk – és azt is mondták nekünk –, hogy az olyan cellában ülés, mint amilyenben a politikai foglyok voltak, három év után az ember megzavarodhat, ha gyenge idegzetű. És természetesen az orvosi ellátás is nagyon gyenge volt. Az orvos nem azért hívott ki, hogy meggyógyítson bennünket, hanem azért, hogy mondják azt, kihívott az orvos. Én például a fogamat vesztettem el, a szemfogamat, mert hat hónapig kértem, hogy vigyene ki a fogorvoshoz, de addigra tönkrement. Aztán megmondta a fogorvosnő, hogy nagyon sajnálja, de akkor már mindjárt kellett szabaduljak, és egy másik fogamat tömte be. Azt mondta, hogy ez úgyis elveszett és nincs értelme, hogy ezt kezeljük. Egy másik fogamat tömte be, és azt meg tudtuk menteni. Orvosi ellátásra csak akkor vittek ki, amikor akartak, és ha a szekus engedte. Ha nem voltál jó fiú, vagy valami panasz volt, valaki panaszkodott rád a cellából, akkor Lazár nem engedte, hogy az orvos fogadjon. Én vagy két alkalommal voltam kinn az orvosnál. Egyik alkalommal a legrosszabbul az esett, amikor megláttam, hogy az orvos civilnek van öltözve, nyakkendősen, elegánsan és Kentet szívott lezserül. Eszembe jutott, hogy én hol vagyok és micsoda megalázó, hogy egyszerűen figyelembe se vesznek bennünket.

– Egészen más dologért voltatok elítélve... Ceaușescu-ellenesség, kommunizmus-ellenesség, ezt tudjuk. A román politikai társaitok, ők hogyan vélekedtek arról, hogy ti tulajdonképpen a magyarok elnyomása, elnyomottsága, háttérbe szorítása miatt léptetek fel, vagy próbáltatok valamit tenni?

– Mi ezt nem vitattuk velük, mert nekünk nem csak ez volt az álláspontunk, nekünk az volt az álláspontunk, hogy mi van itt Romániában, és ezt nem lehetett elszakítani attól, amiben a román nép szenved. Ezt úgy hozták ki ők, hogy a Szabad Európa Rádió befolyása alatt voltunk, és

ezért rendszerellenes összeesküvést találtunk ki és próbáltunk előkészíteni. Nekünk nem szakították ki azt, hogy a magyarság és a magyar nemzet Romániában hogyan él. Nem kezelték külön azt, hogy az egész Romániában milyen a lét és milyen elégedetlenség van és azt mi hogyan tettük szavá.

- *De én a „kollégáitokra”, a román politikai foglyokra, a börtöntársatokra gondoltam.*

- Tulajdonképpen a román politikai börtöntársaink között volt vita. Mi vitatkoztunk arról, hogy mi van Romániában, és ők elismerték. Dumitru Iugával voltam egy cellába vagy 6 hónapot, és egy adott pillanatban Iuga egy kétcentis ceruzával – amivel az újság szélére írtunk, mert beadták a Scânteiat meg az ilyen központi lapokat – az újság szélére ráírta, hogy: „Mi a véleményed a demokráciáról?” És ideadta nekem. Ő is a felső ágyban volt, a harmadik ágyban, ahogy én is. Gondoltam, hát Istenem, mit tudjak én erre írni? Fogtam magam és azt írtam, hogy majd amikor itt lesz az ideje, hogy erről beszéljessünk, akkor én megmondom, hogy mit értek én demokrácia alatt, de addig nincs értelme, hogy erről tárgyaljunk.

És egy másik ilyen helyzet az volt, amikor a vallatóm, Popa azt mondta nekem, hogy: „Mit akartok ti, hát a székelyek, ti csak Mária Terézia idején jöttetek be!” Valószínű csak adta a hülyét, azt akarta, hogy kihúzzon belőlem ilyen vagy olyan dolgokat. Én nem feleltem semmit. Ezek annak a jelei, hogy ők azért tudták, hogy nekünk tulajdonképpen a mély fájdalomunk az az elnyomatás, ami létezett a magyarságnak Romániában és az a románosítás, ami létezett és sajnos még most is létezik.

A cellai élet, mint már mondtam, nagyon nehéz volt. Szerencsére tudtunk sakkozni, de az embernek nincs mindig kedve ahhoz sem. Általában úgy volt, hogy a cellatársak is, én is, más is, egy adott pillanatban, ciklikusan, depresszióba estünk, s akkor nem kellett velünk foglalkozni, mi már tudtuk azt, hogy ezt kell hagyni, nem kell vele foglalkozni, mert két-három nap alatt helyrejön az ember. Egy ilyen alkalommal lettem megbüntetve ismét. Nagyon depressziós állapotban voltam és jött az őr, kinyitotta a cellaajtót, ilyenkor vigyázzba kellett állni, ott, ahol éppen kapott bennünket. Én fenn voltam az ágyban és nem ugrottam le.

Mondta, hogy szálljak le az ágyból, de azt feleltem, nem szállok le. Még egyszer mondta, hogy szálljak le az ágyból, de ismét azt mondtam, hogy nem. Idegesen becsapta a cella ajtaját és persze utána megbüntettek.

A harmadik büntetésem akkor volt, amikor én keményen mozogtam a cellában és sportoltam, az én kedves Ciuta barátom, aki őrzött bennünket, benézett és meglátta, hogy én szaladok a cellában. Egy négyzetméteres területen lehetett szaladni és én azt úgy oldottam meg, hogy majdnem szinte helyben forogtam. Azt is mondták a cellatársak, hogy én olyan dolgot művelek el egy óra alatt, hogy repülésnek is jó lennék, mert bírom ezt a sok forgást. Ez a Ciuta nevezetű cellaőr meglátott, és azt mondta, hogy fejezzem be, mert ha nem fejezem be, akkor jelentést fog írni. Mondtam jó, majd befejezem. Becsukta a betekintőt, a vizetát, és én folytattam tovább a sportolásomat. Természetesen megírta a jelentést. Egy adott pillanatban kinyílik a cellaajtó, rá vagy egy hétre, két hétre, és szólít a fegyőr, hogy „Buzás fogoly!” Mondom, én vagyok. Nem azt mondtam, hogy jelen, vagy prezent, nálunk ilyen nem volt. Azt mondja, menjek ki a cellából. Mikor kimentem, láttam, hogy ott van a főhadnagy is. Mondta, hogy menjek oda a főhadnagy elvtársához. Odamegyek, és erre azt mondja a főhadnagy, hogy „Hogy kell lejelentkezz? Cum trebuie să te prezinți?” Mondom, nem tudom. Azt mondja, „Hát nem tudom, nem tanították meg?” Mondom, nem biza. Nem tudom, tessék megmutatni. Erre felvette a kezét és azt mondta: „Sunt deținutul Buzás, la ordinul dvs!” Mondom, én ilyen nem fogok mondani soha, mert én politikai fogoly vagyok. Azt mondja, tudom-e, hogy meg vagyok büntetve? Mondom, nem, de most már tudom. És miért vagyok megbüntetve? Azért, felelte, mert zavartam a programot a cellában. Én tudtam, hogy miről van szó, de nem szóltam semmit. Erre elbocsátott, de odaszóltam, hogy kérdezhetek-e valamit. Mondta, hogy tessék, poftiți. Mondom, de attól én még sportolhatok, ugye a cellában? Rám nézett, azt hitte, hülye vagyok. Rám szólt, hogy menjek vissza a cellába. Visszamentem és mondom a gyerekeknek, hogy félre mindenki, mert én most sportolok. És elkezdtem sportolni. Ekkor voltam harmadszor megbüntetve.

Természetesen, amikor kivettek a munkából, azután megnehezedett a sorsom, de akkor már vártam a szabadulásomat, nemsokára szabadulnom kellett. Nem érdekelt akkor már semmi. Tudtam, hogy nem tudnak nekem ártani.

El kellett monddjam még azt is, hogy a cellába lehetett olvasni is, amolyan könnyebb regényeket. Szerencsénk volt a besúgóval, mert annak több beszélgetése volt és az kapott jó könyveket, a könyvtárból is kivehetett, és mi is elkértük tőle s olvastunk éjjel-nappal. Így olvastam el egy iasi-i írótól egy olyan könyvet, hogy egy alkalommal mondom Ernőnek, te, én úgy vettem észre, hogy nemcsak én vagyok egyedül hülye. Kérde Ernő, hogy miért? Hát, mondom, ezzel az íróval, aki ezt írta, pontosan egyetértek, és akkor már ketten vagyunk hülyék, márpedig az olyan jó dolgokat írt, mondom, annyira szellemesen, hogy csak a sorok között kell olvasni és akkor minden érthető, ami le van írva. Ernő elnevette magát, és azt mondta, hogy hát ez így van, Laci.

Amikor a feleségem bejött hozzám látogatóba, őt is megváratták. Volt eset, hogy ott kellett legyenek estig. Eljöttek hosszú úton Enyédre és estig kellett várjanak, majd este vagy délután kivitték bennünket. Mikor lejárt az összes közbünlővel a beszélgetés, akkor tettek be minket beszélgetőre, mert fel kellett vegyék a beszélgetésünket. Meg volt határozva, hogy mikor kezdhethünk beszélgetni. Aki benn volt, a szekus altiszt, az mondta, hogy: „Na, most kezdhettek a beszélgetést.” Mi tudtuk, hogy a magnót bekapcsolta és minden beszélgetést felvett. Hát mit tudtunk mi beszélgetni? Hogy vagytok? Jól vagyunk. Az, hogy mi hogy vagyunk, jól vagyunk, s ennyi. Nem tudtunk semmi mást, csak hogy egymást láttuk és ennek örültünk. Nem lehetett semmi olyan célzatos beszélgetést folytatni, amiből következtethettek volna bármire is a szekusok.

Nem tudtam elképzelni, hogy hogy néz ki a börtön. Annyi kapuja volt, hogy nem tudtuk pontosan, hány is van. Most sikerült meglátni, hogy három kapuja van.

Az üzemből, amikor egyszer mentünk vissza, mondom Jánosnak, hogy nézd meg, milyen szépek a fák a nagyenyedi hegyen. Erre azt kér-

dezte János, hogy mikor fogjuk mi közelebből megnézni? Mondom, ha megszabadulunk, megnézzük. Hát most sikerült azokat a fákat megnézzük.

A börtönben nagyon kicsi volt a hely. A két sor ágy között éppen csak be lehetett férni, én most be se tudnék férni oda. De tettek arról, hogy akkor beférjünk rendesen, nem volt ilyen probléma.

Elmondanék egy történetet, ami nagyon fájt nekem akkor, amikor egy beteg embert megverték a nagyenyedi börtönbe. Én a 69-es cellában voltam, vagy a 68-asba, és egy alkalommal délután Pál Béla bácsinak a hangját hallok, hogy „Nem, nem, nem!” Mondom, kivették Pál Béla bácsit. Akkor olyan hallásunk volt, úgy ki volt élesedve, mindent tudtunk, hogy melyik cellába, hol, mi nyílik. Pál Béla bácsit kivitték és rúgni kezdték, ütni-verní azt a szegény beteg embert, és az fájt a legjobban, hogy nem tudunk ez ellen semmit sem tenni. Én a cellaajtónak tettem a fülem és hallgattam, s a könny kiesett a szememből, hogy egy ilyen beteg embert ütnék és ordítják, hogy „Dusmanul poporului! A nép ellensége, az ország ellensége, nem szégyelled magadat?” Nem tudom, mit csinálhatott, mert azután sem kérdeztem meg Béla bácsit. De az az igazság, hogy annyira beteg volt, hogy idő előtt elengedték, nagy-nagy közbejárással és a szerencsétlen felesége harca árán kiengedték, de nemsokára rá meghalt ő is, és elsősorban ezért halt meg, mert tönkretették a börtönben.

- Az eddigiekből kiderül, hogy többen voltak a politikai foglyok között magyarok. Volt a foglyok között egy olyan nézet is, és ez nem csak nézet volt, hanem a valóságban is így volt, hogy legtöbbször Buzás László volt az, aki a többiekben is tartotta a lelket.

- Mindent összegezve, én azt tudom mondani, hogy a börtönben, főleg a magyarok között, de a románokkal szemben is, én voltam az egyik ember, aki lelket öntöttem másokba. Nagyon sokat köszönhet Borbély Ernő, a bányász is. Mi úgy mondtuk, hogy Borbély Ernő a tanár és Borbély Ernő a bányász. Borbély Ernő a bányász nagyon el volt keseredve és nagyon elengedte magát. Túl sokat lelkizett ez az ember, nem tudta átvergődtetni magát ezen az állapoton. Soha nem felejt el, mindig jön, és mindig mondja nekem, hogy miket mondtam én neki akkoriban. Mondtam, hogy ne ereszd el a szárnyaidat, mint az ázott veréb, szedd össze

magadat. Mondta, hogy igen, igen, te Laci, de... Mondom, figyelj ide, úgy képzeld el, hogy egy olyan alagútba mentünk be, amelyik pontosan középen ketté van törve, egy derékszögbe. S amikor elérsz az alagút közepébe, akkor fogod csak látni, hogy hol van a kijárat, de ahogy mész tovább és tovább, mindig nagyobbodik a kijárat és a világosság, és ez téged erősítsen. Hát én csak egy példát akartam elmondani, de egyébként nagyon, hogy is mondjam, lehet, hogy Isten adta nekem ezt a szerencsét vagy ezt az adottságot, de megfogalmazódott bennem az, hogy ezt mi ki kell bírjuk. De másokba is, mert például Iancu Marin is egy nagyon erős tartású ember volt. Hogy mondjak a románok közül is egy példát, aki kikérte magának, hogy ha egyes szám második személyben tegezték, vagy mondjak például el egy történetet Ernővel kapcsolatosan, Borbély Ernővel, a tanárral. Amikor vittek ki bennünket munkába és mi elkezdtünk magyarul beszélgetni a sorban, jött egy civil ember a börtön mellett és mondta, hogy álljunk meg. Megálltunk ott, ahányan voltunk, voltunk vagy 12-en a sorban, mentünk be munkába. Kérdezte ez az ember, hogy ki beszélt magyarul? Mondtuk, hogy mi. Na, maradjunk csak vissza. Ernővel mi ottmaradtunk, mire mondja ez a civil, hogy mi hogy képzeljük, hogy magyarul beszélünk itt a börtönben? Ernő akkor nagyon hangsúlyosan és nagyon nyomatékosan azt mondta, hogy addig, amíg az Alkotmány nekünk biztosítja ennek a nyelvnek a használatát, addig mi beszélhetünk magyarul. Erre úgy meglepődött az illető, hogy azt mondja, na, menjenek tovább. És így mentünk mi munkába. Tehát volt bennünk azért tartás, mert mint politikai foglyok sok mindent megvitattunk, nagyon sok mindent, és tudtunk érteni a szóból. Ezért mi támogattuk egymást. Én a börtönéletről mást nem akarok mondani, mert biztos, hogy a társaim már elmondták, vagy elmondják. A szabadulásomat már elmeséltem. Bevittek az elkülönítőbe, s három napig Lazár még ott tartott, és még a szabadulásom napján is egészen fél 5-ig tartott bent. A lényeg az, hogy mindenem, amim volt, én otthagytam a fiúknak és úgy jöttem ki.

A feleségem és a sógornőm vártak, de akkor nem lehetett járni autóval, télen le volt tiltva, február hónapban, és vonattal mentünk. Amikor kimentem a börtönből, alig tudtam menni a járdán, úgy elszoktam a

járástól négy év után, nem tudtam, hogy hol vagyok, mi van velem. Így szabadultam meg, hazamentünk és azt mondtam Terézkének, hogy „Terézke, nem mondok hat napot, és a szekura fognak hívatni.” Hát négy nap múlva hívtak a szekura, s hát ki hívat, Butiurca, és ha jól emlékszem Moldovan őrnagy. Bevisznek egy szobába, leülök, elhelyezkedem a fotelbe és azt mondja nekem Butiurca, hogy tudom, hogy nem sikerült téged újraneveljünk vagy megneveljünk. – „Știu că n-am reușit să te reeducăm”, újraneveljünk. Nem szóltam neki semmit. Beszélgettünk, kérdeztünk, mi a véleményem. Mondtam, hogy akarok dolgozni és mondom neki, kapitány úr, de azt mondja nem kapitány, hanem őrnagy. Mondom, mi a szösz, úgy látszik, hogy jól dolgozott az őrnagy úr. Megnézték, nem szóltak semmit. Egy kis idő múlva mondom, hogy de most már meg vagyok nyugodva teljesen, mert tudom, hogy most már nekem dossziém sincs itt önöknél. Ezek néztek rám, mintha hülye lennék, vártam egy kis időt és mondom, ...hanem egy szekrény, egy vasszekrény, s rámutattam egy vasszekrényre. Azt mondják, hogy én gúnyt űzök belőlük, mondom, hogy nem ez az igazság. Őszintén mondom, ott olyan „szpícsünk” volt bent, hogy mikor mentem ki, Moldovan őrnagy a csapóajtót kinyitotta, nem kellett én kinyissam. Úgy kísérték ki.

Azután is zaklattak és figyelmembe ajánlották már a vállalatnál, hogy amikor kiszabadulunk, hagyjuk el az országot és gondolkozzunk. Akkor én fogtam magamat és bejelentkeztem a munkaügynél, mert tudtam, hogy beleköthetnek abba is, ha nem jelentkezek be, de tudtam azt is, hogy nem kapok munkahelyet. Írtam 10-10 kérést, 10 kérést intézmények fele, bankok fele és 10-et a vállalatok fele. Elkezdtem járni, róni a vállalatokat, de sehol nem kaptam helyet addig, amíg egy alkalommal kimentem a legelős vállalatához és ott volt nekem az ismerősöm, dr. György Antal igazgató, és amikor bementem hozzá, kiesett a könny a szeméből és megölelt, megcsókolt, és azt mondja, Laci, végre hogy láthatlak. Egy intelligens, ügyes emberről van szó. Mondom, hogy miért jöttem, azt mondja, Laci ha az állásomba kerül, akkor is felveszlek. Mondom, hogy ezt nem így kell nézzük, hanem elmegyek én Butiurcahoz és megkérde-

zem, hogy meg tetszenek-e engedni, hogy dolgozzak a legelővállalatánál. Azt mondták, hogy igen.

Így kerültem én a legelősök vállalatához, a legelő-feljavítási vállalathoz Csíkszépvízre mint farmkönyvelő egészen addig, amíg kitelepedtünk Magyarországra.

De azelőtt még el szeretnék mondani egy fontos epizódot. Én már áprilisban bementem az osztrák követségre, hogy akarok beszélni az osztrák követséggel, mert tudtam, hogy a Szabad Európa végigkürtölte a mi dolgainkat, tudtam, hogy ők nem árthatnak nekem és tudtam azt is, hogy ehhez nekem jogom van. Hát természetesen, hogy ott össze-vissza telefonáltak, mert ott lejelentkeztem a rendőrnél, a portán, azt mondta várjak egy kicsit. Egészen délig kellett várjak, és aztán azt mondták, hát a nagykövet úr elment és nem tudok vele beszélni. Elment repülővel, ilyen dolgokkal etettek engem. Elég az hozzá, hogy én nyugodtan elmentem, megnéztem a Tibet a bukaresti kiállítást, onnan hazajöttem. Csak meg akartam tudni, hogy hogy reagálják le ezek az én ilyen ténykedésemet, mert arról volt szó, hogy mi megegyeztük, hogy ki fogunk telepedni az országból.

Másnap elmentem dolgozni és összekerestek mindenütt, hogy hol van Buzás. Későn mentem haza, azt mondja a feleségem, hogy kerestek 6 órakor, hogy 6 órára menjek fel, de ez már este nyolckor volt. Mondom, majd felmegyek én másnap. Másnap felmentem és mondták, hogy menjek be az egyik szobába. Bementem és ott volt egy simára hátrafésült, sűrű barna hajú férfi, akit soha nem láttam életemben, és ott ült az asztal mellett. Köszöntem neki. Nem fogadta a köszönésemet, csak annyit kérdezett, hogy hol voltam én az utóbbi időben. Kérdelem, leülhetek, azt mondja igen. Leültem és nem szóltam semmit s ismét feltette nekem ezt a kérdést, hogy hol voltam az utóbbi időben, meséljem el. Kérdeztem tőle, hogy tulajdonképpen kihez van szerencsém nekem? Akkor magához tért és azt mondta, hogy „Sunt căpitanul Bucur din partea inspectoratului general al miliției”, hogy ő a Bukaresti rendőr-főkapitányságról van, Bucur kapitány. Na, mondom, így akkor már kezdetjük. S mondom, hogy valószínűleg arra kíváncsi, hogy az osztrák követségen mit keres-

tem, azt kerestem, hogy hogy lehet kitelepedni. Hát kérem, ha ön azt keresi, hogy hogy lehet kitelepedni, miért nem jön hozzám? Mondom, hát miért menjek én önökhöz, amikor az osztrákok kell befogadjanak. Azt mondja, mi elintézzük mindent, s mi megmondjuk, hogy hogy kell törvényesen kitelepedni.

Nem lett ebből semmi, végül is a kitelepedési kérésemet letettem, aztán letette Ernő is utánam, s azután Kati. Valószínűleg egymásra tették, mert Kati ment ki előre, utána ment Ernő, utána mentem én ki. Csomagokkal mentünk ki, amit a határnál leszállítottak. Bevittek egy váróterembe és mindent kipakoltattak velünk. Ott volt még egy palacsintasütő is, azt is vittünk egyet, mert azt mondtuk, hogy ha szükséges, legyen.

Így telepedtünk ki Magyarországra, mert azt mondtuk mi Ernővel, hogy Magyarországra megyünk, mert onnan jobban tudjuk segíteni az erdélyi magyarságot, mert közelebb vagyunk hozzáuk és a magyar kormányra kell hatást gyakoroljunk és nem Amerikából és nem Angliából, és nem Németországból vagy Svájcban, ahová hívtak. Egyszerűen az amerikai konzulnő, a Mrs Cristensen el nem akarta hinni, hogy mi van, mi meg vagyunk kettyenve, hogy nem akarunk menni Amerikába, hát ott nekünk jó dolgunk van és garantált sorsunk lesz. Hát mi nem vállaltuk ezt, elmentünk Magyarországra. Hat nap múlva már munkába voltam állva, a feleségemnek a barátaink ott elintézték.

Így kerültem én Budapestre. Ernő már ott volt, és akkor Ernővel azt egyeztük meg, hogy írunk egy szintézist, hogy hogyan látjuk mi a magyarságot, az erdélyi magyarságnak a sorsát és mivel lehetne azt javítani. Ekkor próbáltunk mi Szokaival szóba állni, aki államtitkár volt. Nem is fogadott. Majd azután, évekkel később, meg is mondtam neki, amikor találkoztunk, hogy annak idején, amikor akartunk veled beszélgetni, még csak nem is fogadtál. Akkor kérte a bocsánatot, de hát ennyit a magyarországi kormányról és a magyarországi fogadtatásról.

- Melyik évben, ki volt a császár Magyarországon?

- Mi 89 őszén mentünk ki, és rá egy pici időre Szűrös Mátyást megválasztották az ország elnökévé, én már akkor ott voltam. Az 1989. decemberi eseményeket én Ausztriában éltem meg. Akkor mentem ki

életemben először nyugatra a feleségemmel, kimentünk az unoka-húgomékhoz Ausztriába, és ott láttuk az eseményeket. Ott hallottuk a rádióban, hogy hogyan lőnek Temesváron, majd azután a bukaresti eseményeket is ott figyeltük, és ott láttuk a televízióban. Hihetetlen volt számomra, nem akartam hinni, amikor Ceaușescu az erkélyről elkezdett makogni a nagy tömeg előtt és hogy nem tudja, nem hiszi, hogy ez megtörténik. Én nem hittem abban, hogy ez történik, de drukkoltam, mintha egy futballmeccsen lettem volna. Végül tényleg mutatták azt is, hogy még a helikopterrel is elrepült, de azután nem akartam hinni, hogy megölték Târgovisten, azt hittem, hogy ez csak megjátszás és egyszerűen az eufóriától nem tudtam gondolkodni. Bizsergett az arcom, nem tudtam, hogy ez létezik Romániában, láttam azt, hogy Ceaușescunak a fiát megfogták, Nicut, és belevizelt a nadrágjába, mutatta az osztrák televízió. Azt hittem, hogy ez nem igaz.

Amikor bent voltam a szekuritáténak a cellájába, akkor egy Petrescu nevezetű főhadnagyot lefogtak, aki egy stréber ember volt, aki megcsalt 43 embert, hogy autót vesz nekik és mindeniknek a pénzét elszedte. Az mondta nekem, hogy ez a Nicu ki volt és milyen mulatozásoknak jártak a végére a tengeren és Bukarestben, és 1200 lejért vették a dinnyét télen és ették a dinnyét, amikor nem volt a román népnek, amit egyen. Ők mondták el. És ez a Nicu most belevizelt a nadrágjába, és én láttam ezt. Nem jött, hogy higgyem.

Végül tényleg megtörtént ez a puccs, vagy minek nevezzem, ez a fordulat és természetesen a magyarság is el kezdett szorgoskodni. Olyannyira, hogy Csutak István és Demeter Attila egy alkalommal utánunk jöttek, hogy menjünk haza, mert nekünk ott a helyünk. Ernő lakásán találkoztam velük Budapesten és ennek a hatására, meg annak a hatására, hogy nem tudtam elfelejteni a Hargitát és az itt folyó patakokat, hazatelepedtünk, visszatelepedtünk a Székelyföldre, de pontosan akkor telepedtünk vissza, amikor volt a marosvásárhelyi pogrom, a marosvásárhelyi események és még Ernővel kijártunk a Hősök terére tüntetni. Ott még mi tüntettünk a pogrom ellen, a magyarság kivonult oda, s a ma-

gyarság onnan tovább vonult a Dózsa György úton, el egészen a román követségig.

És a román követség előtt tüntettünk és én a következő nap indultam vissza a feleségemmel. Ismét csomaggal, nem hoztunk semmit magunkkal, azt lehet mondani, de jöttünk haza, és én azt mondtam, hogy hazajövök akkor, ha lesz, ahol dolgozzak, és ha lesz lakásom. Hát lakásom lett, Isten nyugtassa László Pali volt a polgármestere Csíkszeredának akkor, és azt mondta Laci, kell várjál, mert a lakást, amit megígértem neked, később fogják átadni, megkésétt az átadás, de gyere, mert nézünk egy garzonlakást és ha kell, azt addig, amíg átköltözől egy rendes lakásba, azt addig használhatod. Azt mondtam, Pali, nekem van sógorom, sógornóm, elmegyünk oda, azt az egy-két hónapot kibírjuk. Hát sajnos hat hónap lett belőle és elég kellemetlen volt ott egymás hátán élni, de már ha így döntöttünk, akkor kivártuk azt.

Felajánlott nekem egy aligazgatói funkciót a szállítási vállalatnál Kolumbán Tibor. Nem fogadtam el, azért, mert az RMDSZ-nél azt mondták, hogy van egy főkönyvelői állás. Akkor elvállaltam a főkönyvelői állást, ott pontra tettem az ügyvitelt. Hajdu Gábor volt az elnök és egy hónapra rá megtudtam, hogy volt egy alelnöki poszt is. Azt már nem ajánlották fel és akkor beesett nekem, hogy itt már kezdődik az a politikai harc, s az a politikai affér, amibe nekem nincsen helyem. Akkor felkértek, hogy legyek a romániai magyar kisgazdapártnak az országos elnöke, és így vállaltam el, és ott voltam két évig, míg a torgyánizmus a magyar kisgazdapártba nem ütött be. Természetesen, hogy én bíráltam Torgyánt és azt mondtam, hogy amíg Torgyán lesz a kisgazdapárt elnöke, addig én a kisgazdapárt küszöbét Budapesten nem lépem át. Ezért ellenem szegült és felhasználta a bérenceit és én rögtön észrevettem. Ezért lemondtam 1992 májusában.

A vártemplomban volt Marosvásárhelyen a kongresszus, ott mondtam le és akkor kitüntetett Borbély Ernőt és engem a Bajcsi Zsilinszki érdeméremmel. Nem akartuk elfogadni, legalábbis azt mondtam, hogy visszaadom. Nem adtam vissza.

A lényeg az, hogy a politikából kiszálltam volna, de az RMDSZ-nél még maradtam és megpályáztam a polgármesteri címet Csíkszeredában. Nem sikerült, és azóta kiszálltam a politikából.

Itt vagyok, nem bántam meg, hogy visszajöttem, viszont nem politizálok és élem a mindennapi életemet.

- Az elején, amikor az elkövetett ún. bűncselekménynek az elméleti megalapozásáról beszélt, akkor többek között elmondta, hogy az egyik kiváltó ok az éppen a románosítási politika volt, az akkori románosítási politika, ami nagyon kiéleződött és nagyon eldurvult a 80-as évek elején. Mit gondol, ma van románosítási politika Erdélyben, Székelyföldön?

- Ha meggondoljuk, ma is van románosítási politika és egy nagyon rafinált románosítási politika van, és itt igazat kell adjak Tőkés püspök úrnak, amikor ő konkrétan megnevezi és konkrétan kimondja, hogy ma is van románosítási politika. Milyen románosítási politikáról lehet ma beszélni? Hát elsősorban ott a katonaság. Meg lehet nézni, Sepsiszentgyörgyön katonák vannak, Csíkszeredában is katonák vannak, katonai alakulatok, nem is egy, hanem kettő, Gyergyószentmiklóson, Székelyudvarhelyen szintén katonai alakulat van, Székelyudvarhely és Csíkszereda között szintén, és sorolhatnám tovább, és ezek a katonaságoknak a tisztjei családot hoznak magukkal, a családok rokont hoznak, gyermeket szülnek és nem is egyet szülnek, hanem többet, és ezek szaporodnak el. A rendőrségen szintén. Sajnos mi is segítjük, mert a rendőrségre valahogy a magyarok nem akarnak menni, és elsősorban azért nem akarnak menni rendőrnek, mert nem sikerül a felvételijük. Olyan eset is volt, hogy többen elmentek és felvételiztek, és nem sikerült a felvételijük. Most történt meg az első évben az, hogy garantálták, hogy sikerül a felvételijük is, tehát nem lesz visszaélés.

Nem tudom, hogy most hogyan történik, viszont még mindig nagyon sok román igazgató van, nagyon sok román intézményvezető, itt Csíkszeredában is például, akik ugye románokat vesznek fel nagy előszeretettel. Ugyanakkor a privatizálásról, ha beszélünk, a privatizálásban a románok első helyen vannak. Azok, tekintettel arra, hogy a korrupció meg van engedve és a korrupció el van hatalmasodva látszerűen a

központtól, tehát Bukaresttől leképeződik a korrupció egészen hozzánk, egészen a falukig, ha kell, és ezek az emberek pénzre tesznek, szert különböző eszközökkel a korrupciót kihasználva, hatalmas vagyonokra tesznek szert és megkaparintják a tulajdonjogot. Az ősi juss, ami a magyarságnak a jussa, veszélyben van, és ezen keresztül, hogy ő megkaparintsa, románt vesz fel, behozzák a románokat. Most is lehet látni, tapasztalni, hogy Csíkszeredában olyan románok vannak, akik most jöttek be, dolgoznak itt, dolgoznak ott, hozzák be őket. Ez a románosítás.

És az ortodox egyháznak a terjedése. Kolostorokat építenek. Meg kell nézni Marosfőn, milyen kolostort építettek. Hát honnan van a magyarságnak annyi pénze, hogy egy olyan kolostort építsen, ne egy olyan kolostort, csak amilyen kert van odatéve kőből, amilyen kert van oda rakva. Honnan? Suceavai kocsikat láttam, tehát a suceavai kolostor támogatásával építették ezt a nagy kolostort. Bent van Csíkszeredában a püspökség, bent vannak a papság, Gyimesen szintén kolostort építettek Felsőlokon, és azt mondják, hogy ez teljesen indokolt, ahol egyszerűen románok nincsenek is Felsőlokon. Nem tudom, hogy minek építették. Azt mondja, hogy emlékmű, monument. Tehát ilyen eszközökkel románosítanak nálunk.

A másik dolog pedig az, hogy mi nem harcolunk az autonómiáért, egyszerűen elfelejtettünk az autonómiáért harcolni. Nem tudjuk, hogy mi az, hogy autonómia. Most ha megkérdezed az úton, hogy mi az, hogy autonómia, a magyarság egyszerűen nem harcol a saját autonómiájáért. Nem tudunk elérni már oda, hogy meghatározzuk mi, hogy ki jöhet be és ki nem jöhet be egy településre. Ahogy nem tudta Székelyudvarhely megállítani a Cserehátnál a cserehádi ügyben a nem tudom milyen nővéreknek a betelepítését.

***

Amikor munkába jártunk egyszer arra lettem figyelmes, hogy az asztalomon patkányszemét van. Ilie Ion dolgozott előttem és mondom, hogy Ilie úr nézze meg az asztalt. Ilyen sima műanyag lapja volt az asztalnak, mindig tisztára kifényesítettük, azon dolgoztunk. Természetesen a munkakörülményt az ember teremti meg. Azt mondja Ilie Ion,

hogy domnul Buzás, én is láttam. Hát azt vesszük észre, hogy a következő nap többet, a rákövetkező nap még többet... elleptek a patkányok. Olyannyira, hatalmasan elszaporodtak, hogy egyszerűen, amikor mentünk be, az asztalunkon szaladgáltak le és fel, és akkor tűntek el a lyukakon mindenhova, hogy a börtönigazgatóság kellett intézkedjen, mert nem bírtak a patkányokkal. Mit tudjanak csinálni, egy alkalommal azt mondták, hogy vigyázzunk, mert mérég van letéve ide, ide és ide. Azt a bűdösséget, azt a dögszagot, amit éreztünk azután, azt elmondani nem tudom. Hogy micsoda fertőzött góc volt ott és abban kellett dolgozzunk, mert a patkányok elbújtak ugye, lemérgeződtek és akkor ott rothadt el a testük. Rettenetes, valami rettenetes dolog volt, soha nem tudom elfelejteni. Egyébként a cellánkba nem, de a börtönbe a folyosón meg a fürdőben láttunk döglött patkányt, és a folyosón ilyen lefödött patakszerű csatorna volt, abban is voltak patkányok.

Ugyanakkor el szeretném mondani azt, hogy hogyan történt nálunk a börtönben a havi cellavizsgálat. Este jöttek, jött a borbély, aki nyírt bennünket, jöttek a rendőrök többen, és akkor kicsattogtatták, kinyitották a cellaajtókat, „Kifelé mindenki!” Mindenünket ki kellett vigyük és vittük a pokrócot is magunkkal, természetesen. Akkor leterítettük a cella elé a pokrócokat, egymás mellé, és le kellett vetközzünk teljesen csóréra és úgy kellett várjuk, amikor jönnek, hogy ellenőrizték, hogy mink van, és akkor ezek felrúgták ott a dolgainkat, a holmijainkat, meg belenyúltak, hogy nincs-e valami vágóeszköz vagy írószer vagy valami rendellenes eszköz, amit a börtöntörvény tilt. És biza itt is eszembe jutott Papion, amikor még benéztek a fenekünkbe is, rettenetes volt, megalázó volt előre, de azután aztán meg kellett magyarázzam magamnak, hogy ezeken én át kell essek. Havonta volt vagy kéthavonként, de mindig megcsinálták. Amikor bementünk a cellába, akkor azt vettük észre, hogy a szalmazsákjainkat is feltúrták, szinte ki is borogatták. Úgyis eldugtuk a ceruzát, meg ami volt nekünk, úgysem kapták meg. Soha nem volt olyan, hogy valami rendellenes dolgot kaptak volna. Talán egy alkalommal, de nem mondták senkinek, csak elvették, s elvitték, úgyhogy nem is tudtuk, hogy miről van szó.

BORBÉLY ERNŐ

(Csíkszereda)

Borbély Ernő vagyok, csíkszeredai lakos, 1951. március 30-án születtem. Egy olyan politikai cselekedetről kellene beszélnem, amelynek következménye többévi börtön és meghurcoltatás volt. Természetesen nehéz egy ilyen történetet elkezdni, valahol az előzményeket kellene keresni.

Nem a gyerekkoromtól indulnék, de talán annyit elmondanék, hogy annak idején megtapasztaltam a kommunista rendszer egyes túlkapásait, mint például a kollektivizálást, amikor nagyszüleimet kényszerrel állították be a kollektívbe, megkínózták, megverték őket, amíg alá nem írták az „önkéntes” belépési nyilatkozatot.

Ennek ellenére, Nagytusnádon, elemi iskolás diákként kitűnő tanuló voltam. Ott láttam először autót, traktort, televíziót, először hallottam rádiót. Ezek mind gyerekkorom élményei, vittek pionír táborokba, és mesélték, hogy milyen rossz és nehéz volt, milyen elnyomatás volt. Valahogy sikerült úgy nevelniük, hogy hittem a rendszerben, bíztam az új világban. Ez a hit igazából nem is a kollektivizálás idején tört meg, hanem további tanulmányaim során.

1974-ben kerültem a kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem filozófia karára, és az ottani tanulmányaim teljesen megváltoztatták a marxizmus-leninizmusba, de főleg a leninizmusba vetett addigi hitemet, amelyet tömondatokban, tankönyvekből adagoltak hozzá nem értő tanítók; ők sem voltak filozófusok és társadalom-szakértők.

Akkor én megálltam, nem azt mondanám, hogy Kantnál, pedig jogosan mondhatnám például az esztétikájáról vagy az etikájáról, de megálltam Hegelnél, és számomra a filozófusok filozófusa máig is Hegel maradt. Ennek a gondolkodásnak már az egyetemen voltak következményei. A filozófián az volt Kolozsváron bevált módszer, de nemcsak ott, hanem az egész országban, a gyárakban, az intézményekben, hogy a tevékeny, jól haladó, jól dolgozó diákot, munkást, értelmiségit beszervezték a kommunista pártba. Ezt nálunk, az egyetemen elkezdték már úgy másodéven, és természetesen én is sorra kerültem, és éppen elveim miatt megtagadtam, mondván, hogy én nem érzem még magam marxistának. Fenn is állt harmadéven annak a veszélye, hogy talán el is távolítanak az egyetemről, mivel már a dékánnal is vitatkoztam. Hát, végül is meg-

értette, hogy nálam nem érvényesülési kérdésekről, hanem abszolút meggyőződésbeli, elvi, tudati és tudományos kérdésekről van szó. Jó diák voltam, sőt egyike a jó diákoknak a filozófia karon, így végül – habár három hétig nem jártam egyetemre emiatt az ügy miatt – megtartottak, anélkül, hogy kényszerítették volna, hogy beálljak a Román Kommunista Pártba.

Elmondhatom, hogy tudomásom szerint Románia egyetlen filozófia tanára voltam a '80-as években, aki nem volt párttag. Kényszerhelyzet volt, hiszen tanár voltam, ez volt a mesterségem, és úgy tanítottam a marxista filozófiát a középiskolában, már amennyire azt tanítottam, hogy közben én magam nem voltam párttag.

Talán ide vezethető vissza minden, ami később történt. Elvégezve az egyetemet, tovább tanultam, olvastam, rengeteg külföldi anyagot Magyarországról próbáltam beszerezni. Elmondhatom, hogy ebben volt egyetemi tanáraink és azok gyerekei is segítettek. Egyed Péter kollégám volt, az apja, Egyed Ákos történész professzor. Kolozsváron az egyetem alatt két évig gyakorlatoztunk a magyar gimnáziumban, mint leendő tanárok, így tanítottam az elhunyt Bretter György professzornak a fiát, vagy a kolozsvári szobrászművész, Szervátiusz Tibor fiát. Tőlük is több könyvet kaptam, így próbáltam magam formálni, nevelni, olyan forrásanyagokhoz jutni, amelyek Romániában román nyelven elérhetetlenek voltak. Akkorra Magyarország oda jutott, hogy fordították már abban a félkommunista rendszerben a nyugati világ nagyjait. Ezekhez, mint forráshoz, ilyen utakon, nehezen, de hozzá lehetett jutni. Ezért volt az, hogy mi, a magyar csoport tagjai – túlzás nélkül állítom, és még talán szerény is vagyok – 3-4-szer többet tudtunk és tájékozottabbak voltunk, mint román kollégáink. (A kolozsvári egyetem filozófia karán volt egy öt diákból álló magyar és egy népes román csoport.) Ennek oka nem az ő lustaságuk volt, nem volt meg nekik az a forrásanyag, amihez mi hozzájutottunk. Még Aluș professzorunk, aki nemrég hunyt el szegény, és akit mi nagyon szerettünk, – egy kitűnő demokrata és szociológus, magyarul tudó ember – is adott nekem Magyarországról származó magyar szociológiai könyveket. Egy Heller Ágnest vagy egy Max Webert elolvasni Romániában nem adatott meg egy csak románul tudó embernek, azt vagy elolvastad magyarul,

vagy németül, más kiút nem volt, de akkor egy német nyelvű könyv sem volt a kolozsvári egyetemi könyvtárban.

Azt hiszem, innen indul az egész. 1978-ban végeztem az egyetemet, tanár lettem egy évig Szentkeresztbányán (Vlahița), utána Csíkszeredában az építészeti líceumban, ahogy akkor nevezték. Azt mondhatom, hogy egy sikeres, fiatal, energikus, nagy tudású tanár voltam. Így is értékelték, több helyre is próbáltak beszervezni, például hívtak megyei KISZ-titkár helyettesnek stb. Minden ilyen kommunista politikai beavatottságot, beavatást, lovaggá ütést kerültem, és visszautasítottam diplomatikusan, de sikeres tanáregyéniség voltam. És egyre jobb hírnevem volt, a családi helyzetünk jó volt. A szüleim mind a ketten dolgoztak, én is, tehát jövedelmünk volt. Abban az időben olyan nagy jövedelembeli különbségek nem voltak. Még egy vezérigazgató és egy takarítónő között sem volt több mint egy kétszeres, max. háromszoros fizetéskülönbség, míg a mai világban százszorosa is lehet. Tehát anyagilag jól szituált voltam.

Személyes érintettség vagy érdek vezetett? Ezt a kérdést sokszor feltettem, amikor később a börtönben találkoztam több olyan emberrel, aki bizonyos tetteket elkövetett. Nálam személyes indok nem volt.

Ami viszont felhozható a személyes érintettség okán, az éppen az volt, hogy láttam, hogy fogynak a magyar nyelvű osztályok. Saját bőrömön tapasztaltam, hogy szakmát már nem lehetett Romániában anyanyelven, magyarul vagy németül tanulni, csak románul. Főleg menő szakmát nem, tehát valaki lehetett építész vagy kőműves magyar nyelven, de biztos, hogy elektronikus már nem lehetett. Ugyanígy saját bőrömön tapasztaltam a kultúrába való durva beavatkozást, a tiltásokat, tehát a külföldi folyóiratok, lapok letiltását. Emlékszem, Sepsiszentgyörgyön voltam diák, a Székely Mikó Kollégiumba jártam, és amikor kiengedtek, – mert internátusban laktam, és kiengedtek minket heti kétszer – 2-3. lejért meg tudtuk vásárolni a Le Monde-ot, a L'humanite dimanche-ot, az utcán az újságárusnál. És utána azt értük meg, hogy semmilyen, semmilyen külföldi lapot nem hogy megvásárolni nem lehetett, de be se engedtek. Nekem egy francia barátom előfizetett a L'humanite dimanche-ra, azt nem engedték át a határon, hiába rendelte meg Párizsban az én

címemre és fizette ki a postaköltséget, hozzám a lap soha nem jutott el. Tehát egy olyan bezártság, korlátozás és beszűkülés következett, hogy lassan Románia el volt zárva a külvilágtól. A televízió műsorszórását is korlátozták, tehát napi másfél-kétórás dicshimnuszok voltak a Ceaușescu házaspár viselt dolgairól, vagy talán rosszul mondom, szerepléseiről, nagy tetteiről. Teljes zárlat következett be, és ugyanakkor a borzasztóan nacionalista politika, ami próbált megfosztani anyanyelvtől, könyvektől, kultúrától, lapoktól. Én például azelőtt az Echinoxban tanulmányokat közöltem, Kolozsváron az egyetemi lapnak fotoriportere, de szerkesztője is voltam, vezettem a filmklubot. Ezek a lehetőségek így mind beszűkültek. Akkor hagytam abba az írást, amikor megtiltották, hogy a magyar lapokban és folyóiratokban a helységneveket magyarul írják. Amikor engem arra köteleztek, hogy a magyarul írott cikkben Csíkszeredát úgy írjam le, hogy Miercurea-Ciuc. Tehát, hogy Miercurea-Ciucban ekkor ez és ez történt, vagy Odorheiu Secuiesc-en jártam. Vagy ne mondjam a nagygalambfalvi történetet, hogy milyen nehéz az angolhoz vagy a franciához képest a magyar nyelv, mert úgy írják, hogy Porumbenii Mici és úgy ejtik, hogy Kisgalambfalva. Ezek borzasztó dolgok voltak. Olyan tudati feszültséghez vezettek bennem, hogy azt mondtam, egy ilyen világot nem lehet túrni, és nem szabad túrni, és ha már értelmiséginek tartom magam, akkor kötelességem, hogy valamit tegyek azért, hogy mások se éljenek ilyen helyzetben. Ez nem embernek való világ, ez nem élet, vagy rosszkor születtem. Eddig is voltak emberek a történelemben, akik kiálltak, valamit tettek, valamit próbáltak azért, hogy a világuk, az általuk kibírhatatlanak érzett, vagy gondolt világ megváltozzon. Úgy éreztem, hogy nekem is morális, erkölcsi kötelességem, ha már ennyit tanultam, tenni valamit.

Innen kezdődik a konkrét történet. Ez már a '80-as évek eleje. Buzás Lászlóval, aki csíkszeredai közgazdász volt a megyei építkezési vállalatnál, tulajdonképpen Kolozsvárt ismerkedtem össze, Ő akkor végezte az egyetemet a látogatás nélkül. Az ottani véletlen találkozásból, mint csíkiak az Arizona kávéházban, nagyon szoros barátság született. Találtak a meggyőződések, az elvek, az elképzelések és talált a hozzáállás, a

bátorság. Én azt kell mondjam, hogy Buzásban rengeteg akaraterő, energia és bátorság volt, de ma is van. Az az ember, aki ha valamit gondol, és meg van győződve valamiről, akkor azt szeretné látni megvalósulni. Azt hiszem, hogy ez a lelki attitűd talált bennünk, és hozott minket össze annyira, hogy elképzeléseinket egyre gyakrabban vetettük össze, egyre sűrűbben találkoztunk, egyre nagyobb viták kerekedtek az egészből. És egy szép nap, '81 vége fele, úgy döntöttünk, hogy valamit tenni kell. Volt egy közös ismerősünk, Biró Katalin, aki szintén a megyei építkezési vállalatnál dolgozott, mint középfokú közgazdasági szakértő. Őt is bevontuk az elképzeléseinkbe, főleg azért, mert neki nagyon sok külföldi kapcsolata volt, nemcsak Magyarországon, hanem Ausztriában és Franciaországban is. Biró Katalint sokan keresték meg, sokan látogatták. Ezeket az embereket, rajta keresztül megismerve, bekapcsoltuk a mi elképzeléseinkbe, és nagyon sok szamizdatot hoztak nekünk. Olyan írásokat, amelyek még Magyarországon is tiltva voltak, tehát ott is csak zuglapokként, rosszul mondom, híd alatt, illegálisan jelentek meg. Például Kun Szabó Ferencnek, a nagy magyar történésznek a híres írását. A modern népirtás Erdélyben, ők hozták. Később sikerült életben is találkoznom Kun Szabó Ferencsel, aki például a Széchenyi életműve című munka szerzője. Biró Katalin kapcsolataira nagy szükségünk volt, nemcsak anyagokkal tápláltak, hanem később a szervezkedéseinkbe, elképzeléseinkbe is bevontuk őket.

Vita vitát követett, hogy mi legyen, mit csináljunk. Hát, az első döntés az volt, hogy valamit tenni fogunk, ez volt, azt hiszem, az a pillanat, amikor azt mondtuk, hogy vége a vitáknak. Akkor úgy döntöttünk, hogy végre cselekszünk. És elkezdődtek a tervezgetések, hogy mit cselekedjünk és hogy cselekedjünk. Az elképzelés az lett, hogy a közvéleményt kell megmozgatni. Nemcsak az erdélyit, nemcsak a magyart. Mindig tisztában voltunk azzal, hogy a románság ugyanúgy szenved, mint mi, és abban az időben nem is voltak gondok közöttünk. Ha belegondolok, hogy milyen ma a román-magyar viszony Romániában, akkor tökéletes barátság és egyetértés volt, és nem voltak feszültségek. Az ellenség ugyanaz volt, ugyanaz a kommunizmus, ugyanaz a diktátor, ugyanaz a

Ceaușescu házaspár, ugyanazok a gazemberek. A mi fellépésünkben is benne volt, hogy mi nem csak egoista módon, önmagunkért, erdélyi magyarokért – habár ez volt az elsőrendű – próbálunk fellépni, hanem együtt az egész romániai társadalomért, hisz ugyanabban a bajban, ugyanabban a szenvedésben, ugyanabban a szarban vagyunk. Ebből kell kimászni, és ezt nem lehet csak együtt. Hogy éltük meg mi, magyarok ezt a kibírhatatlan világot? Miért mentek el a németek, a zsidók, ha itt olyan paradicsom volt? Ceaușescuék még pénzt is kerestek azzal, hogy eladták az itteni németeket, eladták a zsidókat. Csak nekünk, magyaroknak nem volt ahová menni, mert Magyarországon is kommunista világ volt. Kádár értünk nem adott volna pénzt. Hát hogy adott volna, amikor Ceaușescu jó Tokai-borivó barátja volt.

Úgy döntöttünk, hogy a közvéleményhez kell fordulni, a lakosság tudatához. Erre nem volt más lehetőség, csak a Romániában elérhető információs források kihasználása, mint a Szabad Európa Rádió, a Deutsche Welle, az Amerika Hangja. Ezek a nyugati rádiók magyarul és románul is közvetítettek műsorokat. Munkatársaik tulajdonképpen kelet-európai emigránsok voltak, ők szerkesztették az adást. Ma nagyon sokan közülük itthon vannak, és öröm volt húsz év után olyan emberekkel megismerkedni, találkozni, akik rólam beszéltek akkor a műsorukban. Rajtuk keresztül akartunk a romániai közvéleményhez, az erdélyi magyarsághoz, az egész ország lakosságához fordulni. Egy röpiratot terveztünk eljuttatni hozzájuk, hogy azt beolvassák. Ugyanakkor a röpiratot az országban, és nemcsak az erdélyi magyar városokban, hanem Ploiești-en, Pitești-en, Galați-on, Iași-ban is terjeszteni akartuk kis példányszámban.

A technikai megoldás az lett volna, hogy fémdobozokba rakunk 1000 vagy 2000 röpiratot, amely dobozok elektromágneses kioldóval nyílnak az aljukon, amit egy kvarcórához hasonlítható elektronikus berendezés vezényel, aminek egy elektromágnes a kioldója. Amikor '82 nyarán Magyarországon voltam, műszaki szakemberek ezt meg is tervezték. Ez Romániában potom pénzért összeilleszthető volt, mert érdekes módon barkácsolás azért Romániában is volt. Itt is voltak rádióamatőrök, magnetofonosok, meg disc jockey-ik abban az időben, tehát elektronikai cucco-

kat és kellékeket lehetett vásárolni, végülis ezek egyszerű szerkezetek, ha elektronikában gondolkozunk. Úgyhogy ezeknek a rajzait, a technikai leírását, alkatrész-lehetőségeit, mindent felmérve, romániai lehetőségekre meg volt tervezve, és teljesen működőképes lett volna. Ha valaki kíváncsi lenne, akkor ma is az egészet bemutathatnám, hisz nem nagy dolog. Bevallom, valamelyest én is értettem és értek az elektronikához. Arról volt szó, hogy mi óraszerkezettel időzítjük ezt, és tízemeletes tömbházak tetejére felrakjuk a vízmentes pléh dobozokat, és azok egyszerre – beállítva ugyanabba az órába –, kioldanak, és a lapok kihullnak. Mi napokkal azelőtt már azokból a városokból eltűnünk. Ugyanaznap este beolvassák a nyugati rádiók, és akkor nem mondhatja senki azt, hogy ez nyugatról jövő propaganda, hanem igaz az, hogy itt ezek a röplapok egyszerre több városban terjednek. Hogy hányan szedik fel, és kik olvassák el, ki kapja meg, ez nem érdekes, hanem az, hogy a valóságban lehulltak, és utána pár órára rá a rádiók bemondják, hogy Romániában ez történt. Ugyanez az elképzelés volt a folyóirattal.

Természetesen ez az elképzelés nem állt meg a röplapok és a tervezett folyóirat szintjén, amelyeknek már a vázlatait is elkészítettük, hanem több vita, vajudás, néha egyik napból a másikba menő vitatkozás, beszélgetések után tovább léptünk, és úgy gondoltuk, hogy megpróbálunk létrehozni egy szervezetet. Egy romániai magyar szervezetet, amely az emberi jogok mellett áll ki, általában az emberi jogokért és magától értetődően elsősorban a romániai magyarság jogaiért. Ennek próbáltunk nevet is adni: Erdélyi Magyar Egyesület. Azt hiszem, hogy nem jártunk messze a lehetséges elképzelésektől, hisz másfél évtizedre rá, de nem is, még egy évtized sem telt el, és lett belőle egy erdélyi magyar szervezet, amit ma RMDSZ-nek neveznek. De lett más is, volt itt, vagyis van már Erdélyi Magyar Kezdeményezés, Romániai Magyar Kisgazdapárt, vagy Szabadelvű Kör stb, tehát vannak, és voltak, és lettek olyan magyar kezdeményezések, amelyekhez hasonlót mi annak idején elképzeltünk.

A modellt a szervezetépítéshez Leon Uris könyvéből vettük, az Exodus-ból, amit Romániában nem lehetett megkapni. Magyarországról szereztük meg, szintén Biró Katalin kapcsolatain keresztül, ahol leíródik,

hogy hogyan jött létre az izraeli állam. Az egy dolog, hogy az Amerikai Egyesült Államok nagyon akarták, meg több hatalom, de 1945-ről lévén szó, alig lett vége a világháborúnak, nem mindenki akarta, és főleg a térségben, de bizonyos európai országok sem. Közben a haláltáborokat túlélő zsidók menekültek, nagy többségük Ciprusig jutott el. És akkor, amikor a zsidó állam létrehozásának terve megszületett, kitalálták, hogy összeszedik őket Ciprusban egy hajóra, mert teljes európai blokád volt a Földközi-tengeren, nem lehetett bejutni Izraelbe, illetve Palesztinába, mert akkor még Palesztina volt, ott építették, készítették a zsidó államot. Nem lehetett odajutni, és akkor David Bengurionnak a fia, vagy éppen az apja kitalálta, hogy megszervezik, hogy a Ciprusban lévő gyerekeket feltegyék egy hajóra. Természetesen ott az összes titkosszolgálat működött. A zsidó állam alapítójáról van szó. Egy olyan hajót kerestek, ami nem juthatott el Izraelbe, tehát a palesztinek nem figyelték, mert azt mondták, hogy az a hajó mozgásképtelen, tehát ezzel nem lehet semmit kezdeni. Ettől nem féltek. Ők mind arra figyelték, hogy ki hogy próbál illegálisan, a blokád ellenére is bejutni Palesztinába. Bengurionék összeszedték a haláltáborokból menekült zsidó gyerekeket a hajóra. Azt hiszem, éppen innen jön a könyv címe is, az Exodus, mert úgy hívták a hajót. A gyerekek a hajón éhségstrájkba kezdtek. Pár gyerekből az éhezés és a ciprusi meleg, a hőség kiszedte a lelket, és valóban meg is haltak. Ebből borzasztó nemzetközi cirkusz kerekedett, hogy nem elég, hogy ennyi évet szenvedtek és ennyi zsidót megöltek, hanem még most is szenvedniük kell azért, hogy a zsidóknak végre országuk legyen. Ezért ment David Bengurion, mondván, hogy ezt a fia csinálta, az ENSZ-hez, ahol ki is harcolta, hogy a szervezet jóváhagyja a zsidó állam, Izrael létrejöttét.

Tehát a modellt innen vettük, az elképzelés az volt, hogy föld alatt addig építjük ezt a szervezetet, amíg jó pár tag, 50, 100, 150, annyi és olyanok, akik számítanak a társadalomban nem lesz. Összegyűlünk egy stadionban, a kolozsvári stadiont képzeltük el. A kapcsolataink már megvoltak nagyjából, azokat kiépítettük, összeszedjük a világsajtót, és akkor hivatalosan bejelentjük a szervezetet, amelyet többet már nem lehet letagadni és megállítani, hisz a szervezetet ugyanazon törvény alapján

akartuk létrehozni, amely '45 óta érvényes Romániában, vagy '47 óta, ha nem tévedek, amelynek alapján '89 után létrejöttek az összes alapítványok és egyesületek. A múlt évig, tavalyig, tehát 2000-ig nem született új törvény egyesületekre, alapítványokra, szervezetekre, ugyanazt a régi királyi törvényt használtuk mi is a demokráciában. Az a törvény a Ceausescu-időben is érvényes volt, teljes jogot adott a szabad szervezkedésre. Tehát mi úgy gondoltuk, hogy több mint százan és fontos emberek, bejelentjük egy stadionban, hogy mi igenis máttól létezőnk; ennyi embert nem lehet bezárni.

Tudtuk, milyen veszélyes országban élünk, és ahhoz, hogy ne merjenek kivégezni, ne merjenek ennyi embert bezárni, egy hivatalosan bejegyzett szervezetre van szükség, arra, hogy körülöttünk legyen a világ és a világsajtó. Elképzeléseinknek sok vonatkozását láttam utána egy az egyben megtörténni, megvalósulni.

Nagyon sokakkal fel is vettük a kapcsolatot. Beleegyezésük, engedélyük nélkül nem említenék most neveket.

Rábólogattak többen, bele is egyeztek, és sokan mellénk álltak, ebből aztán elég nagy cirkusz kerekedett utána. De talán amikor a vallatásról beszélek, a kivizsgálásról, akkor mondanám el, hogy bizonyos emberek nevét máig nem tudta meg a szekuritáté, ha létezik még ma is szekuritáté, akkor most már tudhatja, de hiába tudja.

A lényeg az, hogy előkészíteni az egészet, közös megegyezés alapján Biró Katalinnal és Buzás Lászlóval '82 nyarán kimentem Magyarországra. Rengeteg emberrel felvettem a kapcsolatot. Szintén nem mondanám el a nevüket, érthető módon, nem kérdeztem meg őket, nem kértem engedélyt. Ha majd erről egyszer egy könyvet írok, akkor velük megbeszélem, hogy beleírhatom-e a nevüket és a lakcímüket. Ott készítettük elő, hogyan jutnak el az általunk megszerkesztett anyagok külföldre. Ott vettük fel a kapcsolatot ausztriai és franciaországi polgárokkal, akik vállalták a segítséget és a közbenjárást. Úgy nagyjából a hálózatot kiépítettük. Annak is tudatában voltunk, hogy ebből mi lehet. Számítottunk arra – és ez normális –, hogy ebből borzasztó nagy cirkusz lesz, nemcsak nemzetközi cirkusz, hanem baj lesz a két ország között, Magyarország és

Románia között. Úgy gondoltuk, hogy nem ártana valahogy a magyar kormányhoz közelebb kerülni. Nem vártunk tőlük segítséget. Nem képzeltük azt, mert nem is lehetett elvárni, hogy egyik kommunista a másik ellen valakit segítsen, de azt, hogy tudjanak róla, hogy itt mi készül, ennyit akartunk. Ezeket a lépéseket meg is tettem. Uram, mit akar tőlem? A kérdést meg is kaptam, és meg is válaszoltam. Semmit, csak közölni akarjuk, csak mondja el Kádár Jánosnak, hisz szomszédja és barátja, hogy mi készül, és nem kérünk semmit, csak ne forduljanak ellenünk. És mondja el, hogy ne próbáljanak ellenünk tenni. Mondják azt, hogy semmi közük hozzá. A lakásán voltam, Illyés Gyulánál, a nagy költőnél. Illyés Gyula meg is ígérte. Érdekes módon, történik mindez '82 nyarán. Azt hiszem '85-ben egyszer jött anyám az enyedi börtönbe, meglátogatott, mikor engedték. Akarta közölni velem, hogy meghalt Illyés Gyula, és azt mondta, hogy Illyés nagybátyád meghalt. A beszélgetőkön mindent figyeltek, mindent magnóra vettek, szegény anyám ilyen madárnyelven próbálta közölni a hírt. Honnan tudtam volna, hát persze, hogy nem tudtam.

Visszatérve tehát a szervezkedéshez, itt mi azért elég sok embert beavattunk. Nem túl sokat, de elkezdtek. Egyik példaképünk, eszmei képünk, akit mind Buzás László, mind én ma is nagyra tartok, igazi, vérbeli elődünk, Király Károly volt, az ő ellenállása, kiállása és megtörhetetlensége. Bárki bármit is mondjon, hogy Király Károly volt kommunista és központi bizottsági tag, hát az volt, de amikor ő úgy döntött, hogy szembefordul, szembefordult; azt az embert többet se megtörni, se visszafordítani nem lehetett semmilyen áron. És veszített és szenvedett rengeteget. Az az ember egyszer döntött életében és örökre kitartott döntése mellett.

Így szervezkedtünk, építettük az egészet, meglették a vázlatok, az elképzelések stb. Hát ezért kaptak a házkutatáskor nagyon sok dokumentumot.

Az előkészületek fázisában tartóztattak le '82 november 23-án. Reggel 6 órakor dörgettek, felverték, kiszedték úgy pizsamában az ágyból, aztán még vécére se engedtek csak kísérettel stb., és akkor kezdtek mindent szétszedni. Még mindenki otthon, a szüleim 7-re jártak munkába,

anyám aznap nem is volt szolgálatos, én meg 8-ra vagy 9-re kellett menjek tanítani, azt hiszem 7-kor kellett volna keljek. Vagy ötön jöttek házkutatni, akkor tudtam, hogy baj van.

Amit a letartóztatásról mondanék, azt hiszem, hogy anyám viselkedése volt az érdekes. Megérezte, hogy itt nagy baj van, nem tudtak a szüleim semmit az egésztől. Van egy – nem hiába mondják –, van egy anyai ösztön, én azóta hiszem, hogy van. Hisz azt mondták, hogy „jön velünk egy nyilatkozatot adni, és aztán hazajön a fia”. Anyám megérezte, talán azt érezte meg, hogy itt valami elvágódott, megszakadt, amit még én se feltételeztem, hát nem racionálisan, de lelkileg, pszichikailag megérezte. Ahogy elbúcsúztam tőle, úgy sírt, hogy megöleltem, és éreztem, hogy én olyan sirással soha életemben nem találkoztam, semmilyen körülmények között. Pedig már veszítettem el hozzátartozóimat és rokonaimat. Egész testéből sírt, egész testéből zokogott, ő tudta, ő érezte. Nyugtattam, hogy ne anyukám, bemegyek megírom a nyilatkozatot, mert valami problémák vannak, és aztán este hazajövök. Ez délben történt, úgy 3 óra körül.

Így tartóztattak le. Utána is sokan megkérdeztek, hogy ki sugott be. Nem sugott be senki, gyakorlatilag – és ma is azt mondom – nem létezett egy olyan személy, aki az egész ügyről annyit tudott volna, hogy ő besúg és emiatt lefognak. Azért fogtak le, mert felfigyeltek a szamizdatok, folyóiratok, könyvek terjesztésére, és akkor kezdtek gyanítani, hogy itt egyéb is van, és azt az egyebet jól feltételezték, meg is találták.

Sok évvel utána tudtuk megfejtetni, hogy mi történt, hol hibáztunk, hogy fogtak le minket. Jeleznem kell, de nem, még nem, még nincs ott az ideje. Mi nem voltunk profi konspirációs emberek, nem voltunk profi kémek, ez is szakma, erre is képezik az embereket. Nem tudtuk a konspirációnak bizonyos alapszabályait. Egyet mondanék, amikor az ember nekifog egy illegális, tiltott konspiratív dolognak egy államban, egy társadalomban, akkor ne csináljon kettőt, mert egyikkel veszélybe hozza a másikat. Nálunk ez történt. Már említettem, hogy mi nagyon sok illegális kiadványt, könyvet, folyóiratot, sőt még Magyarországon, Lengyelországban vagy Csehszlovákiában is illegális kiadványnak, tehát szamiz-

datnak számító dolgot kaptunk. Ezeket mi nyugodtan terjesztettük. Erre figyelt fel legelőször, okosan a szekuritáté, s azt mondta – itt jön be, hogy ők a szakemberek –, ha ennyi van, ez még nem a világvége, lássuk, hogy egyéb nincs-e, s ekkor kezdtek megfigyelni, kezdtek lehallgatni. Legtöbb beszélgetésünk Bíró Katalin lakásában történt és – a teteje az, szinte nevetséges – ő pont szemben lakott a megyei rendőrség és a szekuritáté épületével. Ha ott nem lehetett lehallgatni, akkor hol, de mindenhol lehallgattak. Arra vigyáztunk például, hogy telefonon ne mondjunk semmit egymásnak, telefonon mi nem beszéltünk ilyen dolgokról, mert feltételeztük, hogy ez nagyon veszélyes. De telefonon egyeztük meg a találkákat. Nálam ott voltak a szüleim, tehát ott nem lehetett ilyen konspiratív dolgot végezni. Buzás László nős volt. Bíró Katalin élt egyedül, tehát az volt a legjobb terep, ahol hárman találkozhattunk. Mai ésszel belegondolva, hogyne lett volna kíváncsi a szekuritáté, miután látta, milyen szamizdatokat terjesztünk barátok közt, haveri körben stb. Az volt számukra érdekes, hogy – hiába nem derül ki semmi a telefonbeszélgetésekből, a lehallgatás nem ad eredményt, – három ember, akikből kettő férfi egy egyedül élő nőnél rendszeresen találkozik, akkor ott valami történik, vagy gruppen szex vagy egyéb, de valami, amire nagyon kíváncsiak lettek, és ki is derítették, hogy mi történt. Hát nem volt gruppen szex, konspiráció volt.

Ezért tartóztattak le 1982. november 23-án. Minket kettőnket letartóztattak, és elvittek a csíkszeredai rendőrség fogházába. Bíró Katalin Félixfürdőn volt szabadságon, őt ugyanaznap ott fogták le, hazahozták. Este megtudtam a rendőröktől, hogy Bíró Katalin is megérkezett. Később derült ki, hogy Buzás Lacit nem tartóztatták le, hát nagyon furcsa volt, hogy Buzást miért nem. Ezt nem értettem. Aztán kiderült, hogy Buzás Lacit még szabadon hagyták úgy három hónapig. Őt csak a következő évben tartóztatták le, év elején. Több ok is lehetett. Az első és legfontosabb ok szerintem az, hogy akarták még látni, hogy ő merre mozog, mit csinál, kivel beszél, kinek üzen. Őt is naponta meghurcolták, többszáz oldalt íratnak vele, vallaták stb., de szabadon hagyták. Az egyik ok ez, tehát a háromból kettőt lefogunk, de egyet hagyunk, hogy lássuk még a

mozgásteret, még kit lehet bevonni, kit lehet még elfogni, kit lehet nyakoncsípni, kit lehet még letartóztani. A másik dolog, tehát ez is fontos érv volt, hogy Buzás Lászlónak a bátyja, Buzás Balázs volt Csíkszereda párttitkára és polgármestere. Egy nagyon aktív, tevékeny ember, neki köszönhetjük ma is, hogy a Suta-tó van. Leváltásának az ürügye a sport- és szabadidő-komplexum volt, valójában mi törtük kettőbe a karrierjét. Azt hiszem, addig amíg el nem döntötte a hatalom, hogy mi legyen a párttitkárral, a polgármesterrel, addig Buzás Lacit nem is akarták letartóztatni. Aztán amikor úgy döntöttek, hogy véget vetnek a polgármesternek is, akkor Lacit is lefogták.

Végül aztán kiderült, amiatt nem ítélték el, hogy nem tudták eldönteni, mi legyen a párttitkár polgármesterrel, Buzás László bátyjával, Buzás Balázssal. A leváltását azt hiszem, nem itt döntötték el, hanem Bukarestben, de amikor döntöttek, a Buzás Balázs leváltásában nagyon fontos szerepe volt a csíkszeredai Pataki Imrének, aki abban az időben fontos pártelvtárs, és a rendszerváltás után is egy darabig megyevezető volt.

Térjek vissza a történetekhez, mi bekerültünk a fogdába Bíró Katalinnal, azt persze csak az öröktől tudtam, hogy Kati is bent van. Személyesen nem találkoztunk, betettek egy cellába egy közbűnözőhöz, ő azt mondta, hogy szeredai. Azt hiszem, ez volt a tipikus módszer, hogy ő még szedjen ki belőlem információkat, és aztán jelentse, de ez tárgyaltan.

Bevittek, elvittek, megkezdődött a vallatás, a nyilatkozatok írása. Érdekes módon nem a csíkszeredai szekus tiszték vallattak. Erre az ügyre kihoztak Bukarestből a szekuritáté bünyügyi vizsgáló osztályától egy ezredest, akinek a neve König Adrian, és végig ő vallatott. Hát, a vallatás elsősorban kikérdezésről szólt, és utána ő diktálta, hogy mit írjak. Tehát az egész dossziében nincsenek olyan szövegek, amiket én magamtól fogalmaztam, vagy fogalmazhattam volna. Erről nem is lehetett szó, a fogalmazás mindig az övé volt. Megpróbáltam megtagadni, ezért meg is büntettek. Aztán egy adott pillanatban rájöttem, hogy nem nagyon van, amit tagadni, mert nagyjából mindent tudnak. Megkapták a vázlatainkat a házkutatás során, nemcsak nálam, Bíró Katalinnál és Buzás Lászlónál is; megkapták a dokumentumokat, azokat összegyűjtötték, mérlegelték,

elemezték, tehát nagyjából a tények ismertek voltak. És akkor a konkrét tény előtt egy, a tetteit vállaló ember nem is próbálja azt mondani, hogy uraim, nem én csináltam, amikor evidens, hogy én. Inkább az érdekelte őket, hogy miért, hogyan. Aztán, ami még nagyon érdekelte őket, hogy a diákjaimat nem próbáltam-e befolyásolni, vagy így nevelni. Emiatt a gimnáziumban is, ahol tanítottam, óriási kivizsgálást csináltak, zaklatták a tantestületet, a diákoktól, osztályokból füzeteket szedtek össze azokból a tantárgyakból, amelyeket én tanítottam. Én megmondtam, hogy uraim, nem, én ezt a konspirációt felnőtt emberekkel csináltam, azokkal próbáltam. Nálam van egy olyan, hogy ha engem egy iskola alkalmazott, mint tanárt, én azért a fizetésért azt a munkát végeztem, amit vállaltam. Meg is győződtek arról, hogy ez valóban így van, így igaz, én nem voltam az az ember, aki a munkaadóm vagy a munkáltatóm bizalmával visszaéltem volna.

Érdekes volt ott a csíkszeredai fogdában. El kell mondjam, hogy nem volt ott a cellában kagyló, vagy vízvezeték, vagy ilyesmi, tehát egy vedret használtunk például a dolgunkat elvégezni, küblit, a börtönökben valamikor küblinek nevezték. Ez egy közönséges veder volt, amibe végeztük a dolgunkat, egy másik vederből ittuk a vizet. Ezt aztán naponta kihordtuk, cseréltük. Ami érdekes, az örök viszonyulása volt. Az egyiknek a fia éppen tanítványom volt, hát az biztos elmondta az apukának, hogy a tanár bácsi milyen ember. Közeledett – mondtam november 23-án tartóztattak le – karácsony; szüleimmel nem lehetett találkozni, csomagokat be lehetett küldeni, hozni. Még olyan is volt, hogy – hisz végül is nagyon közel, talán 200 méterre laktak a szüleim a rendőrség székhelyétől, ahol én fogoly voltam – anyám meleg húslevest hozott be vagy küldött nekem, de személyesen találkozni, látogatni nem lehetett az egész kivizsgálás idején. Karácsonykor történt meg az, hogy beküldött nekem valami narancsokat, és én úgy döntöttem, hogy az akkor éppen szolgálatos öröknek, akik ketten voltak, ez már olyan éjjel 11 óra körül történt, adok egy-egy narancsot, és boldog karácsonyt kívánok. Nem akarták elfogadni a narancsot. Az egyik ór a volt tanítványom édesapja volt. Megkértem, hogy ne vicceljenek, én ebből nem csinálok ügyet, nem fogom

elmondani senkinek, karácsony van, és értsék meg, nekem így esik jól. Egy félóra múlva nyílt az ajtó, és meghívtak az őrszobára, éjjel olyan 1 óra körül, és adtak egy kávét, és ott beszélgettünk és szivaraztunk; és ez volt a karácsony.

Anyám nagyon vad volt, megtörtént, hogy az emberek mondtak ezt-azt, hogy mi van, mi történt. A szekuritáté próbált lejártni, mindenféle rémhírt meg hülyeséget terjesztettek, hogy engem pornófotók miatt, meg aranyügyben fogtak le, mert nem akarták elmondani, hogy tulajdonképpen mit csináltunk. Az emberek is pletykáltak, meg mondtak ezt, meg feltételeztek azt, és olyant is mondtak, hogy az se biztos, hogy élek, hogy vagyok. Anyám addig harcolt azzal a Butiurcă Ioannal – aki a legvadabb szekusa volt egész Hargita megyének, akkor kapitányi rangban –, hogy kivívta azt, hogy egyszer láthassanak apámmal együtt; beszélgetni nem szabadott, de megmutattak. Egyszerűen felvittek egy irodába, és arra kértek, hogy mondjam el, hogy itt vagyok, így nézek ki, élek, szerusztok és kész. Ez is ritka eset volt, és csak az anyám vadságának köszönhető, hogy ezt kiharcolta, mert gyakorlatilag a letartóztatottaknak – amíg nem volt ítélet – beszélgetést, találkozást nem engedtek a szülőkkel, családtaggal, senkivel.

A másik ember, akitől ez a Butiurcă nagyon félt, az Barabás Ferenc volt, a sorstársam, hisz Ferenc felfogadta, hogy neki az életben csak egy emberrel van elszámolnivalója, s egy szép nap el is számol vele. Aztán a forradalomkor elmenekült a gazember Butiurcă Szeredából. Az elsők között volt, aki menekült, azonnal elrohant családotól. Nem mert szembenézni többet a szeredaiakkal és a Hargita megyeiekkel, úgy értékelte, hogy a bőrét, ha még élni akar, mentenie kell, és azt hiszem, hogy jól értékelte.

Annak ellenére, hogy engem egy bukaresti ezredes, König Adrian vallatott, a csíkszeredai szekuritáté is beavatkozott a kivizsgálásba. Voltak olyan esetek, hogy ők hivattak, és nem konkrétan az általunk elkövetett, úgy mond „bűncselekmény” ügyében, hanem más ügyekben. Amikor kiderült, hogy mindent tudnak, és nem volt értelme tagadni, én akkor azt mondtam, hogy nincs tovább tagadás, én ezt vállalom, végül is én

csináltam, én akartam, és vállalom is emberként, férfiként, hát mi a franc, ez van és tessék, lássuk, mi lesz belőle. Ellenben megtörtént az, hogy a csíkszeredaiak, Butiurcă Ioan meg a kollégái, elém tettek egy névsort barátaimról, tanár kollégáimtól, hogy mindenkiről írjak nyilatkozatot, amit én megtagadtam. Nekem nem fért az agyamba, és ma se értem, hogy fért az ő agyukba. Én létre akarok hozni egy szervezetet a kollégáimmal, mondjam úgy bűntársaimmal együtt, a polgárok, embertársaim, az erdélyi magyarság érdekében, és akkor ők azt képzelik, hogy elém tesznek kb. 50 nevet, és én azokat, kiről mit tudok, be fogom árulni. El is mondtam, hogy ezt én nem értem, hogy Önök úgy képzelik, hogy beárulom azokat, akikért én tenni akarok valamit. És megtagadtam a nyilatkozat írását. Ezért meg is büntettek, és akkor éhségsztrájkba is léptem és elkülönítőbe vittek, láncba raktak, tehát a szokásos börtönbeli büntetéseket alkalmazták. Nem részletezném, hogy milyen a lánc a lábon, meg milyen a kézen a bilincs, az ember a fenekét se tudja megtörölni, amikor a dolgát végzi, meg a nadrágot lehúzni vagy visszahúzni sem, egyáltalán nyűg, egy kínzás, kínszenvedés. Hagyjuk ezt a részletet.

Utána tudtam meg, amikor szabadultam, hogy hány ember, aki közeli barátom, kollégám, jó szomszédom volt, vagy két évig reszketett, mert tudták, hogy én mit tudok róluk. Elmondták, hogy nem azt feltételezték rólam, hogy én őket besúgom, hanem azt gondolták, hogy engem annyit fognak kínozni, hogy ha akarom, ha nem, ha tetszik, ha nem, el fogom mondani, hogy én róluk mit tudok, és ebből bajuk lesz. Elmondták, hogy el kellett teljen két és fél, három év, hogy meggyőződjenek arról, hogy Borbély Ernő róluk nem mondott egy mukkot se, mert eddig már rég nyakon csípték volna őket. Én úgy fogtam fel, hogy ha ki nem végeznek, és egyszer kijövök, én azokkal az emberekkel szembe akarok nézni, és ma is szembenézek, és ma is barátaim.

Voltak a vállalatnak olyan aspektusai, amikor szörnyűek voltak a csíki vállalatotisztek. Mindig az van, ez a túlbuzgóság, egy bukarestinek, aki ott van a fővárosban, aki román, de bukaresti román, nem kell bizonyítani, hogy ő jó hazafi, ő jó pártember, ő jó bukaresti, ő jó központi. Ezek itt a széleken, ezek mindig bizonyítani akarnak, hogy ők a jobbak,

ők a hevesebbek, ők a keményebbek és ennek a levét ittuk. Mennyei manna volt, amikor bevitték Csíkszeredából Bukarestbe, ez már '83 márciusában történt, éppen március 8-án, nők napján.

Beraktak egy kocsiba örökkal, rendőrökkel, és szépen bekocsikáztattak a szekuritáté bűnügyi kivizsgáló osztályának a fogházába, a Rahova utca, nem tudom hány szám alá. Mások voltak ott az emberek, a hangulat is más lett, ők már nem voltak ilyen vadak, nem voltak ilyen aljasok, nekik nem kellett bizonyítani, ők ott voltak. A kivizsgálást ugyancsak König Adrian folytatta ott is, aki addig kijárt rendszeresen Bukarestből. Nagyon későre ítélték el, de a hangulat, a viszonyulás megváltozott a csíkihoz képest. Azt vizsgálták még nagyon, hogy nem volt-e Szócs Gézáékhoz meg Ara Kovács Attiláékhoz közünk, hisz szintén '82-ben történt az Ellenpontok Mozgalom Erdélyben. Erről annyit mondhatnék, hogy sokkal jobban koncipiált, átgondoltabb cselekedet volt, mint a miénk. Mi talán elhamarkodtunk dolgokat, ők ügyesen egyből a Helsink-i Értekezlethez, Madridhoz fordultak, nyugaton közleményeket tettek közzé, meg tanulmányokat, és mivel a nyugati figyelem egyből rájuk irányult, nem tartóztatták le őket, de nagyon meghurcolták és sokat üldözték. Végül is az Ellenpontok Mozgalom embereit, élükön Szócs Gézával, kitoloncolták az országból. Az nagyon érdekelte őket, hogy nem volt-e valami közös szervezés, egyezkedés, hisz tudták, hogy az egyetemi éveim kezdetétől, tehát '74 óta, Szócs Géza közeli barátom volt és azóta is az maradt. Aztán kiderült, hogy a két szervezkedés között nem volt semmiféle kapcsolat, nem volt közünk egymáshoz, nem úgy hozta az élet, nem úgy hozta a sors. A kettő két külön szervezkedés volt, talán jobb lett volna, ha közünk lett volna egymáshoz. Itt, a bukaresti kivizsgáló központban hónapokig tartottak, később derült ki, hogy már nem volt amit kivizsgáljanak, néha hetekig ki se hívtak a cellából. Ott egy bizonyos Dinu Giorcăneanu nevű emberrel voltam, aki Románia kőolajipari berendezéseinek az építésével foglalkozott, nagyon sokat volt az arab világban, és nem tudom, mit mondott, vagy mit követett el ő Kuwaitban, ami miatt letartóztatták. Ma se tudom, hogy igazából mi történt. Az biztos, hogy az arab országokban való kőolajipari építkezések, beruházások az ő

kezén mentek keresztül. Nagy pénzekről volt szó, nagy hatalomról, ma sem tudom, elítélték, nem ítélték. Annyit tudok, hogy jó kolléga volt, nagyon művelt ember, ő próbált angolul tanítani, persze az én kérésemre. Legalább öt nyelven tudta például Shakespeare-t kívülről szavalni. Arról az emberről ilyen szempontból csak jót mondhatok.

Ami érdekes volt ott, a szekuritáté fogházában, az az, hogy mellettünk egy cellában ott volt Triță Făniță. Az a Triță Făniță, aki ma Románia egyik szenátora. Mielőtt letartóztatták volna, Svájcban dolgozott a GAT-nál, és akkor is Románia mezőgazdasági exportjával, de főleg gabona-exportjával, a búzával foglalkozott a világtőzsdén. Lophatott szerintem, mit tudom én, mit csinált, minden esetre, le volt tartóztatva, és az egész szekuritáté fogházát azzal tartotta sakkban, hogy ő öngyilkos lesz. Ezért az volt, hogy azon a kicsi beleső lyukon, ami minden cellaajtón van, azon örökké, 24 órából 24-et egy ór leste, nehogy Triță Făniță öngyilkos legyen. Tény az, hogy ma szenátor, és azt is tudom, hogy ma is ő adja-veszi Románia gabonáját, nála nélkül itt a mezőgazdaságban nem történik semmi. Ezt nem én mondom, ezt mondják a televíziók. Ennyit a fogházzal, mert azt hiszem, ez volt a legérdekesebb.

A fekélyem miatt – mert nekem gyomorfekélyem volt, sőt vérző gyomorfekélyem, amivel meg is operáltak a '70-es években – nagyon sokat szenvedtem, ezért kétszer elvittek a Jilava-i börtönkórházba. Ott láttam először igazi börtönt, igazi fogságot, és két dolog döbbsentett meg nagyon. Léven börtönkórház, oda behoztak rabokat az ország különböző börtöneiből, azoknak a lábukra, tehát beteg emberek lábára láncokat raktak, kezükre bilincset, és ezeket a kórházban senki nem vette le. A kórház parancsonkának az volt a jelszava, hogy „aki neked feltette, az majd leveszi”, és úgy kezeltek, meg mütöttek is embereket, hogy a láncok rajtuk voltak. Ez ami számomra érthetetlen, megdöbbsentő és hihetetlen volt. A másik, amit láttam, hisz volt és ma is van egy női részleg is, hogy terhes nők születtek ott a börtönkórházban. Érdeklődtem, hogy ott lettek-e terhesek, kiderült, hogy nem, úgy tartóztatták le és úgy zárták be őket. Mit csinált egy ilyen nő? Hát, lopott 100 lejt, 200 lejt, sikkasztott mint könyvelő 500 lejt. Tehát apró bűnökért, nem volt közveszélyes, nem volt

gyilkos, nem volt pszichés beteg. És az a rendszer nem volt képes kinn tartani addig, amíg megszüli a gyereket, és utána büntetni meg. Egyszerűen bezárták és hagyták, hogy ott szüljenek. Hát milyen gyerek lesz az ilyenből, akit ilyen lelkiállapottal szülnék meg és ilyen lelkiállapotban? Ma sem tudom elképzelni, ez számomra ma is a kegyetlenség tetőfoka.

Kétszer vittek oda, volt kollégám, aki elmesélte, és állítja ma is, hogy ott különböző kísérletek folytak embereken. Én ezt nem tudnám állítani, viszont annyit elmondhatok, hogy egyszer – a fekélynél röntgenezni kellett –, hát bevitték a röntgenre, és mit tudom én, úgy 10 perc után már szóltam az orvosnak, hogy be kellene fejezni, mert ez nagyon ártalmas. Ő azt mondta, hogy fogjam be a számat, és hallgassak. Úgyhogy még vártam vagy 10 percet, de mikor már vagy 20 percet – és nem túlzok – vagy még többet – tartott a röntgenezés, akkor azt mondtam, hogy ez olyan besurgárzás, hogy végem lesz. És ma sem tudom felmérni, hogy mennyit ártott, de akkor az orvost felrúgtam székestől, és kiszálltam a röntgenből. Érdekes módon még meg sem büntettek az egészért.

1983. őszén ítélték el, nem, nyarán, első fokon. A vád kezdetben a szocialista rendszer elleni propaganda volt, ezzel tartóztatták le, aztán megváltoztatták államellenes összeesküvésre, mivel hárman voltunk. Itt a büntetés egy évtől 25 évig ment, vagy halál és teljes vagy részleges vagyonekzobzás. A vallatás alatt fenyegettek is, hogy ha nem mondom ezt, vagy nem írom azt a kollégáimról, vagy nem árulom be ezt, vagy nem tudom mit, akkor ők majd több évet adnak nekem, hisz a törvény megengedi, megmutatták a törvénycikkelyt. Mondtam, jó, uraim értsünk egyet, az olló is, a posztó is az Önök kezében van, fejezzék be, engem ne fenyegeessenek, döntsék el, hogy mennyit adnak, mit adnak, és én elviselem, fejezzük be, s hagyjanak békén. Nem voltam hajlandó olyan gerinc-hajlásokra, amilyeneket ők elvártak volna, vagy szerettek volna. Aztán végül megtörtént a tárgyalás, 7 évre ítélték és a vagyon negyedének az elkobzására, meg 5 évig az állampolgári jogok megvonására. Buzás László kollégámat 6 évre ítélték, Bíró Katalint pedig 5 évre. Ebből rögtön kiderült az, hogy Bíró Katalin szabadulni fog, és szabadult is a tárgyalás napján, hisz '82. decemberében volt egy kegyelmi rendelet, ami a 10 évig

terjedő büntetéseket harmadolta, az 5 évig terjedőeket pedig elütötte. Ebbe Bíró Katalin beleesett, ő a tárgyalás napján szabadult. Mi pedig, Buzás Lászlóval háromnegyedét le kellett üljük a büntetésünknek, így ültem le én 4 év és 8 hónapot.

A szekuritáté fogházában a bűnügyi kivizsgáló osztály főnöke Vasile Gheorghe ezredes volt. A tárgyalás előtt egy nappal felhívatott. Még azelőtt egyszer vittek az ő irodájába. Egy disznóképű, fekete bőrű, hogy ne mondjam tovább mi lehetett, egy törpe, utálatos alak. Közölte, hogy na fiú, holnap viselkedjél a tárgyaláson. Rákérdeztem, hogy mennyit kapunk, és akkor azt mondta, hogy a hölgy megszabadul, ti, a fiúk ültök, abból tudtam meg, hogy 5 évnél többet, nem mondta meg pontosan, hogy mennyit. Másnap aztán megtudtam. Abban biztos voltam, hogy halálra azért éppen nem ítélnék, őszintén mondom, ettől sose féltem, de azt mondtam, hogyha mégis megteszik, akkor ám lássák. Hisz, nem kellett abban a rendszerben senkit halálra ítélniük; volt technikájuk ahhoz, hogy úgymeghaljon 3-4 éven belül, hisz ilyet is láttunk utána Enyeden a börtönben. Erre nem volt szükségük, ettől nem féltem, de tudtam azt, hogy 5 évnél többet fogok kapni. Az ügyész egy Ștefănescu nevezetű ember volt, egy precíz, pedáns, aprólékos, szőrszálhasogató, tipikus katonai ügyész, és tudtommal a legtöbb '80-as évekbeli romániai politikai fogolynál ő volt, aki a vádat megfogalmazta.

A bíró, hát nekünk nem egy bírónk volt, mi akkora államellenes, lásd uram, tetteket követtünk el, pedig a valóságban el sem követtük, csak terveztük, tehát minket a szándékért ítélték el, nem az elkövetett tettetért, a szervezetet nem hoztuk létre, a folyóiratokat, rölapokat még nem terjesztettük, csak megvázlatoltuk, megterveztük, ennyi volt. Egy nem létező tettért egy 5 tagú bíróság ítélt el, amelynek az elnöke Sitaru Valeriu ezredes volt. Mit ad Isten, sok évre rá, '90-ben képviselő lettem Románia parlamentjében, és '91-ben – akkor alakult újra a legfelsőbb törvényszék, annak két részlege, a civil és a katonai – jóvá kellett hagyjuk, hogy kik legyenek a legfelsőbb törvényszék bírái. És mit látok, az élen ott van a katonai törvényszéknél Sitaru Valeriu neve. Kimentem a pulpitus-hoz, elmondtam, hogy tisztelt kollégák, nem csak én vagyok az, akit

elítélt, hanem vagyunk vagy 40-en Romániában, akiket ez az ember ítél el, kérem, ne szavazzák meg. Hát az akkori FSN füttyöt mutatva és mosolyogva megszavazta a legfelsőbb törvényszék katonai részlegének elnökévé ezt a Sitaru Valeriu-t.

Miután elítéltek első fokon, következett a fellebbezés, előre látható volt, hogy az nem fog semmit változtatni az egészen. Nem is reméltem ezt. Szegény szüleim megpróbáltak ügyvédet fogadni mind a két tárgyalásra, helyesebben az elsőre. Butiurcă nem engedte meg ezt, sőt Ördög ügyvédet, akivel beszéltek, és aki vállalta volna, meg is fenyegették, hogy ha beleavatkozik az ügybe, akkor ő is odakerül mellém a börtönbe. Hivatalból adtak ügyvédet, az ott eldarált valamilyen szöveget, pedig önmagát egyetemi előadótanárnak nevezte, és nemcsak ő, hanem mindenki úgy titulálta. Természetesen az ő kiszolgálójuk, beépített emberük volt, úgyhogy a jelenléte nem jelentett számunkra semmit, nem is reméltük, de formailag megjátszották a teljes jogszerűséget, törvényességet. Emlékszem, hogy minket úgy próbált védeni mint ügyvéd, hogy ő azelőtt való este nézte a televíziót – mondta a tárgyaláson. És hát a televízió másfél órás műsora a Ceaușescu családról és hőstetteiről szólt. Elmondta, hogy ő azt nézte, és a műsorban az „omul nou”, az új ember kialakításáról, formálásáról volt szó, és hogy ő elgondolkodott azon, hogy neki másnap milyen tárgyalása lesz a mi ügyünkben, és lám, mire is vállalkozott a kommunista társadalom, és hogy ő és a kommunista emberek mekkora feladatot vállaltak, hogy milyen nehéz dolog ez, de hát a kommunizmusért meg kell tenni. Mert lám-lám, vannak bukások, vannak félrecsúszások, vannak selejtek, mint mi, de azért azokkal nem kell durván elbánni, meg kell érteni őket, mert ilyen az új ember formálása. Ilyen az új társadalom építése, hogy az néha bukásokkal és kudarcokkal is jár. Ezért nem kell senkin a port elverni, és arra kérte a bíróságot, hogy legyen megértő és elnéző velünk szemben. Nem kérte a felmentésünket, csak azt, hogy nagyon ne ítéljen el, nagyon ne büntessen meg, hisz mi végül is az új ember formálásának, és a kommunista társadalom építésének egy-egy ilyen véletlen, elenyésző, számot nem tevő kudarcai vagyunk,

és hát ezekkel az emberekkel azért nem kell olyan durván elbánni. Ez volt a védőbeszéde.

A tárgyalás és a fellebbezés után – azt hiszem mondtam –, hogy nagyon későre – hónapokig csend volt –, valami 9 hónapi vallatás után, minden lezárult, átvittek az igazi börtönbe, a bukaresti börtönbe, hivatalosan ez a neve, de úgy nevezték a foglyok és úgy neveztük mi is, hogy a rahovai börtön. Még elmondanám, fontosnak tartom, hogy a tárgyalás, az elítélés előtt König Adrian ezredes nyomozó felhívott az irodájába, és elem tett három vaskos dossziét, hogy olvassam el, persze, erre kevés időt adott. Szerintem a három dosszié átolvasásához három nap is kellett volna. Belelapoztam, ide-oda. Az egyik dosszié tartalmazta a nyilatkozataimat, amelyeket ő diktált és kényszerített, hogy megírjam. A másik dosszié tartalmazta azokat a grafológiai vizsgálatokat, különböző bizonyítékokat, dokumentumokat, a vázlatainkat és elképzeléseinket, mindazt, amit leírtunk és összeszedtek Buzás Lászlótól, Bíró Katalintól és tőlem a házkutatások alkalmával, meg a különböző szamizdatokat, elko-bozott dolgokat, dokumentumokat.

A harmadik volt, ami érdekelt, és abba komolyabban belenéztem. A többinek a tartalmát nagyjából ismertem, rólam lévén szó, kívülről tudtam. Ez az egyetemi kollégáimtól és tanáraimtól, volt ismerőseimtől, barátaimtól és tanártársaimtól szerzett nyilatkozatokat és véleményezéseket tartalmazta. Sok helyről sok mindent összegyűjtöttek. Itt találkoztam olyan nyilatkozatokkal, amelyeket volt közeli emberek, volt barátaim tettek. Például az iskolák, ahol tanítottam, vagy az egyetem, azok pozitív véleményezéseket adtak, amit el is vártam, de meg is tették. Kellemes meglepetés talán Bács Károly volt. Ő abban az időben Hargita megye tanfelügyelőségén a társadalomtudomány szaktanfelügyelője volt. Ő segített, hogy én Szeredában tanári állást kapjak, valójában az ő tanári állását foglaltam el, hisz minden tanfelügyelőnek fenntartottak valamelyik iskolánál egy katedrát. Mivel én oda kinevezést az egyetemről nem kaphattam, mert Csíkszeredában, amikor minket neveztek ki, nem volt állás. Ezért Bács Károly barátom azt mondta, hogy nem baj, Ernő, hazajössz, és mész az én állásomra, és amíg én tanfelügyelő vagyok,

addig, ez a katedra a tied, és majd közben kerül egy katedra, ahol te kinevezett lehetsz, ahogy akkor mondták, tituláris. Ezt a Bács Károlyt meghurcolták utána miattam, a barátságunk miatt. Innen tudtam meg, hogy soha rólam rosszat nem mondott, pedig rengeteget tudott rólam, szinte mindent, minden gondolatomat, elképzelésemet, nemhogy közöltem vele, megvitattam, rengeteget sakkoztunk együtt, römiztünk, kanasztáztunk, sokat beszélgettünk, a bizalom kölcsönös volt, igazi barátság volt. Ebből a dossziéból derült ki, hogy ez az ember, habár meghurcolták, és ki is rúgták a tanfelügyelőségről, utána vissza kellett menjen katedrára, és többet nem lehetett tanfelügyelő, és miattam nem lehetett, ez az ember nagyon szép nyilatkozatot, tanúvallomást tett, és ellenem egy szót sem vallott, sőt dicsért, dicsérte a tudásomat, a képességeimet, és mintha érezte volna, hogy én sem teszek soha ellene vallomást, mintha az az ember tudta volna, ennyire bízhatott bennem.

Azt is el kell mondjam, hogy életem nagy barátja, a legnagyobb, nem mondom most a nevét, de talán egyszer elmondom, vagy megírom, ő viszont ellenem vallott, és ma is úgy tudom és úgy gondolom, de nem akarom kimondani a nevet, mindaddig, amíg én is a ma törvény adta lehetőséggel nem élek, és a szekus kivizsgáló bizottságtól a dossziéimat ki nem vehetem, a kezembe nem kerülhet. Annyit mondhatnék, hogy fiatalságom, életem nagy csíkszeredai barátja nagyon aljasan és nagyon mocskosan bevádolt, és ellenem vallott, és nemcsak ő, hanem az apja is. És ez egy akkori és még a forradalom után is Hargita megye egyik legnagyobb emberének a rokona, Pataki Imre sógorának a fiáról van szó, hadd pontosítsunk ennyire, mert ha nem, még valaki azt hihetné saját magáról, hogy róla beszéltem. De mondom, szándékom van megnevezni és közzétenni, miután a dosszié a kezembe kerül. Nem akarok dokumentumok nélkül senkit vádolni. De hogy egy baráttól erre nem vártam, szörnyű volt, megdöbbentő.

Elítéltek és elvittek '83 végén, tehát eddig tartott a herce-hurca. A legszörnyűbb időszak az volt, amikor csend volt, nem volt kivizsgálás, megvoltak a dossziék, minden. Miért nem ítélnék el? Már volt olyan, hogy azt mondtam, adjanak 20 évet, csak már tudjam, hogy mennyit

adnak. Hogy lelkiileg tudjak berendezkedni, hogy Ernő fiam, ennyit kell kibírni, erre rendezkedsz be, úgy szeded össze magadat, húzod össze magadat, s húzod össze a seggedet, hogy ennyi van, ezt kell kibírni. Az volt a szörnyű idő, amikor nem tudtam, hogy mennyit adnak, 20-at, 25-öt, halálra ítélnék, nem tudtam, mi lesz. Szerintem az a bizonytalanság, az a semmiben való létezés volt a legszörnyűbb.

Akkor elvittek Rahovára, a rahovai börtönbe. Addig igazi börtönben, kivéve a jilavai börtönkórházat, nem jártam. De az más volt, mert ott még mindig volt hajam, még mindig civil ruhában voltunk. Mint elítélt bekerült az ember, ordibálás, futás, kiabálás, szöktetés, gyorsan levágták a hajamat, kopaszra nyírtak. Vetköztetés, fürdés, tetűpor, ők tudják, miért. Csíkos ruha, és aztán egy tükörben megmutatták, hogy na, nézd meg magad, hát nem ismertem meg magam. Azt hiszem, azért, mert utána a börtönben többet tükör nem volt. Tükör addig nem volt, amíg munkahelyre ki nem vittek a gyárba dolgozni. Tehát amíg cellán voltunk, tükör nem volt. Azt hiszem, azért mutatták meg, nézd meg magad, hogy milyen senki vagy, milyen ocsmány vagy, milyen nulla vagy, hogy megértessék, veled nincs mit kezdjen a társadalom, neked itt a helyed. Aztán bevittek a cellába.

Sok kollégám beszélt a halálra ítéletekről. Mellettünk, Rahován, hármat is kivégeztek, amíg ott voltam. Megadatott, hogy most, a rendszerváltozás után bemenjek abba börtönbe, az már nincs meg, lebontották, egy új börtönbe. A parancsnokkal elbeszélgettem, és elmondta, hogy valóban úgy voltak a kivégzések, ahogy mi is hallottuk, a föld alatt, és ilyen automata lövőkészülékkel, tehát nem személy lőtt, hanem csak egy gombot kellett megnyomjanak. Tehát amiket ott hallottunk, az igaz volt. Három kivégzést valóban ott átéltem. Ilyenkor szigorú szabályok voltak, riadó volt, földre fektettek, hasra. A halálraítéltek ablaka a levegőzőre nyílt, az egy 2x2, vagy 2x3 m-es kis lyuk volt; azon az ablakon keresztül próbáltak a szerencsétlenek – ők le voltak láncolva, a földhöz is meg voltak kötve, úgy voltak ott, mint Rózsa Sándor a szamosújvári börtönben, amit később szintén láttam –, szivarat kérni, és volt nekem szivaram, és adtam is nekik. Ennyit tudtunk kommunikálni velük.

Csak évekkel később, a nagyenyedi börtönben tudtam meg, hogy Scaletchi, a volt hajóskapitány is ott volt a halálraítéltek osztályán Rahován két évig. Amikor Scaletchi Florentin cellatársam, sorstársam, kollégám lett Enyeden, össze is barátkoztunk, és azóta is tart a barátság.

Annyit még elmondhatnék a rahovai börtönről, hogy egész fogvatartásom, börtönéletem, a 4 év 8 hónap legkegyetlenebb időszaka volt. Hideg, fagy, benn a víz megfagyott a cellában, hisz télen vittek oda, év végén. Nedvesség, penész, csepegett a víz ránk. Soha éjszakára sem vetköztünk le, nem volt ilyen, hogy pizsama, vagy hálóing. Mindent, ami egyszer textiliából volt, magunkra szedtünk, hogy kibírjuk azt a hideget, azt a nedvességet. Azt is mondtam magamban, hogy ha végig ott tartanak, akkor biztos nem bírom ki.

Aztán '84 elején vonatra raktak, és elvittek Nagyenyedre. Sokan meséltek már erről a híres börtönvonatról, ez pár vagon volt, aminek ablaka se volt, cellák voltak, ott hárman voltunk. Azt kell mondjam, hogy ahol ültünk, ugyanott végeztük a dolgunkat, volt egy fedő rajta, fafedő, mint a falusi budikon. Ha a fedőt levettük, akkor végeztük a dolgunkat, persze akkor helyet kellett cserélnünk, ha visszatettük, akkor ültünk rajta. Így utaztunk vagy három napig. Egyik vonatról a másikhoz csatoltak, egyik állomásban 10 órát álltunk, a másikban 15 órát. Így jutottunk el három nap alatt Enyedig. Csíkszeredán keresztül mentünk, ott valamit a résen át tudtunk lesni. Fantasztikus érzés volt látni az épületeket, a tömbházakat, az állomást, és ne tudni szólni senkinek. Lehetetlen helyzet volt, hogy egy deszkadarab választ el a világtól. Azt hiszem, akkor értettem meg, hogy végül is az emberek között a különbségek nem egy deszkadarabon múlnak, egy falon, egy rácson, hanem társadalmi viszonyok kérdése, hogy egyik ember mit csinál a másikkal, és mit nem tud csinálni.

Eljutottunk Nagyenyedre. Abban az osztrák-magyar monarchia által létrehozott börtönben azért más világ volt, az egy szabályos, klasszikus börtönvilág volt. Nem tudnék semmit különösebben dicsérni, de azért a rahovai körülményekhez viszonyítva világváltozás volt. Bekerültünk egy szabályos, „normális” börtönrendbe, ahol bizonyos nagyon szigorú, és nagyon durva szabályokat, de legalább betartottak. Az ételről nem

beszelnék, hisz akkor a romániai társadalom éhezett kint is, konzerveken éltek, ha azt is lehetett kapni, jegyek voltak, sorba kellett állni, húst nem lehetett kapni, csirkealkatrészeket, meg ilyesmiket ettek, ezt mindannyian jól tudjuk. A villanyt elvették, víz, fűtés nem volt, nem lehetett benzint kapni, a kocsik közlekedését szabályozták. El lehet képzelni, hogy minket hogy tartottak a börtönben. Én csak annyit mondhatnék, hogy nagymamám – aki Csíkcsatószegben élt, és életében majorságot és disznót, állatokat tartott –, a disznóit jobban tartotta, mint amilyen ételt nekünk Enyeden adtak, és ha ezt mondom, nem túlzok. Sokszor megfogalmaztam, hogy azt a darab pityókát vagy sárgarépat, vagy nem tudom mit, adják ide nyersen, legalább úgy egyem meg, mert ahogy ők megkészítették, az abszolút ehetetlen volt. Ilyen körülmények között éltünk, cellán voltam nagyon sokáig, fekélyes, beteg, rengeteg szódaport szedtem. Úgy havonta, azt hiszem egy orvosnak is furcsa lenne, de így volt, úgy 2-3 kg szódaport beszedtem, hogy élni tudjak. Megtörtént olyan is, hogy Lazár, a szekus ezredes, mert látta, hogy szenvedek, ő maga hozatott Enyedről, a városból szódaport nekem, mert elfogyott a hazulról kapott. Már sok kollégám említette, hogy én mit műveltem egy szép nap. Kértem, hogy vigyenek ki az orvoshoz, óriási fájdalmaim voltak. Kértem reggel úgy hat óra körül, este hétig nem vittek ki, és akkorra már elfogyott minden türelmem, és minden emberi tartás bennem, és elszakadt a cérna. Akkor fogtam abban a kis cellában lévő padot, és azzal összetörtem a fél cellát, tehát mindent, ami törhető volt, kagylót, vécét, asztalt, mindent. Azt hittem, hogy meg fognak szörnyen büntetni, elvisznek az elkülönítőre. Végül is Lațiu százados volt az, aki a dolgokat lecsitította, és számon kérte a felügyelőtől, a börtönőrtől, hogy miért nem vitt ki az orvoshoz. Lațiu kapitány tudta, hogy nagyon beteg vagyok, és megértette a helyzetemet, kivitetett az orvoshoz, kezelésben részesültem, és végül úgy döntött, hogy nem büntetnek meg.

Egy szép nap az történt, hogy Kugler Ottó kollégánk, aki cellatársam is volt, kisebb fokú agyvérzést kapott és kórházba került. Ő a börtön mellett működő fémipari vállalatnál dolgozott a műszaki irodában. Műszaki rajzoló volt, és kerestek egy embert, aki ért a műszaki rajzhoz. A

sorsnak, a szerencsének köszönhetem, hogy én a 66-os cellában voltam, a híres központi épületben, a T-ben, amit azért neveznek T-nek, mert T-alakú az egész épület. Ott volt nekünk, a politikai foglyoknak egy elkülönített részlegünk a földszinten. Az első cella volt ez tulajdonképpen, és abban a cellában kezdtek el érdeklődni, hogy ki ért a műszaki rajzhoz, mert ha a másik felén kezdik, ott volt vagy 5 mérnök, építész, informatikus, fizikus, akik mind értettek hozzá. A szerencsém az volt, hogy nálam, a filozófia tanárnál kérdik meg, hogy ki ért a műszaki rajzhoz. Én azonnal jelentkeztem. Valóban értettem hozzá, nem sokat, nem annyit, mint egy mérnök. Reál szakot végeztem, abban az időben Sepsiszentgyörgyön a Székely Mikóban sok műszaki rajzot tanítottak, volt is érzékem, tehetségem hozzá, és úgy döntöttem, hogy jelentkezem, megpróbálom, nem veszt-hetek semmit, legfennebb nem fogadnak el. Azt már tudtam, hogy dolgozni a börtönben arany dolog. Az maga a mennyország egy fogolynak, ha dolgozhat. Jött a főnök, aki magyar ember volt, a gyárnak egy civil alkalmazottja, Tóth János, aki végig fantasztikusan rendes és úriember volt. Ő mindig vagy Borbélynak vagy tanár úrnak szólított, én persze őt Tóth úrnak. Azért voltak ilyen emberek is a börtönben, mert a hivatalos megszólításunk az volt, hogy deținut, vagy hé, fogoly, vagy te, fogoly. Tehát volt ilyen emberséges kommunikáció is emberekkel, már akiknek volt tartásuk. Azt mondta, Borbély, adok rajzokat, másold át, ha jó lesz, akkor maradsz, ha nem, visszamész, és mást keresünk. Én ezt a munkát elvégeztem, neki tetszett, és ott maradtam. Az egyik legnagyobb, legmegrázóbb börtönélményem volt ez, tehát hogy a cellából, ahol nem lehetett egy gombostű, egy darab ceruza, egy darab papír semmi, semmi, kivittek oda a műszaki irodába. És ott volt. Pauszra kellett rajzolni, és ott volt tűshúzó felszerelés, papírok, füzetek, ívpapírok, vázlattömbök, ott dolgozni kellett. Hogy egy értelmiséginek mit jelentett annyi év után végre papírhoz, tollhoz, tűshúzóhoz, ceruzához jutni? Hát, akkor elbőgtem magam.

Fogvatartás. Elmondhatom magamról, hogy Románia egyetlen foglya voltam, nemcsak politikai, hanem egyetlen foglya, aki magyarul beszéltem a beszélgetőn. Én ezt kiköveteltem magamnak még Bukarest-

ben, a szekuritáté kórházában is, és ennek két alapvető oka volt. Az egyik az, hogy az Alkotmány a nyelvhasználatot lehetővé tette, mindig erre hivatkoztam, ezzel érveltem. A másik ok az volt, hogy szegény édesanyám egy kukkot nem tudott románul. Tehát, amikor próbáltak kötelezni, hogy románul beszéljünk, akkor ő csak bögött a szerencsétlen, ő nem értett egy szót abból, amit mondok. Én közöltem a börtön parancsnokságával és a szekuritátés tiszttel, Lazárral, hogy vagy megengedik vele az anyanyelvemen beszélni, amit az Alkotmány lehetővé tesz, garantiál, vagy többet nem akarom látni a szüleimet. Többet, amíg börtönben leszek, nem jövök ki beszélgetőre, végeztem. És megengedték. Egyszer történt, hogy egy beszélgetőn, már Enyeden voltam úgy két éve, ez úgy '85-'86-ban történhetett, igen '86-ban. Megjelent ott az enyedi börtönszekusok között egy Ispas Ioan nevezetű fiatal hadnagy, és ő úgy döntött, hogy nem engedi meg a beszélgetőn, hogy én magyarul beszéljek a szüleimmel, ahogy az addig megszokott volt. Kitört a cirkusz, megmondtam a szüleimnek, hogy többet ne jöjjenek, anyám szegény újra elkezdett sírni, persze én is, apám próbált csitítani minket. Ispas belekiabált, hogy beszéljek románul. A beszélgetőn hokedlin ültünk szemben a szülőkkel, persze üvegfal választott el, és akkor én fogtam a hokedlit, és Ispas hadnagyhoz vágtam, úgyhogy ott belül összevissza szakadt magnó, meg mit tudom én, milyen irodai felszereléseik voltak nekik. Úgy gondoltam, hogy megbüntetnek, aztán megmondtam a szüleimnek, hogy ezzel végeztünk, többet, amíg nem szabadulok, ne jöjjenek. Visszavittek a gyárba, és aztán este csak kivittek újra találkozni a szüleimmel, és próbáltak engem is csitítani, hogy fogadjam el a beszélgetést. Utána tudtam meg, hogy apám azt mondta, hogy jól van, rendben van, ő, amire a fia kérte, betartja, többet nem jönnek, de ő elmondja minden nyugati kapcsolatának. Hisz voltak már, akkorra kiépítették, például Szócs Gézánn keresztül is a különböző kapcsolatokat, vagy Király Károly öccsén, Király Istvánon keresztül. Az amerikai nagykövetségtől már oda járt egy Pazral nevű politikai tanácsadó. Ezek után büntetés nélkül, és anélkül, hogy elkülönítőt, szigorítottat kaptam volna, az egész úgy rendeződött, és továbbra is a szüleimmel

magyarul beszélhettem, és a szüleimet udvariasan megkérték, hogy ezután is jöjjenek, és látogassanak meg.

A munkáról talán még annyit, hogy történt egy szinte hihetetlen dolog. Jött a gyár igazgatója, hogy bilincsekét kellene tervezni, és azokat én tervezem meg. Azt mondtam, hogy igazgató úr, hogy lehet egy fogolytól olyant kérni, hogy tervezzen bilincset, ez egy ilyen auschwitz történethez hasonló. Szerencsétlen megszabadult zsidók mesélték, hogy megásatták a saját gödrüket, ez már rémfilmbe való dolog. Megtagadtam. Azt mondta, hogy ha megtagadom, akkor a következményeket ismerem, tehát többet munkába nem mehetek, ezzel elesek bizonyos jogoktól. A munkával telt az idő, meg több kenyeret kaptunk, jobb ételt, meg lehetett élni. Nem azokban a lehetetlen cellákban telt a nap, az tette tönkre az embert, a cella. Kivesznek a munkából, de meg is büntetnek, elkülönítőbe visznek. Azt mondta nekem ironikusan, kissé mosolyogva, hogy próbáljam kényelmesebbekre tervezni a bilincseket. Na most, addig a bilincsek úgy működtek, volt nekem is a kezemen, nem is egyszer, mint az ajtó sarka, tehát merev, rögzített, csak sarokszerűen hajlottak. Én akkor azt megértettem, hogy ha nem teszem meg, akkor megbüntetnek, tehát magamnak ártok. Nem nagyon volt kiút. Milyen kiútja, vagy szembezárási lehetősége van egy fogolynak? Ha szembezárl, akkor büntetik, végülis magával tol ki, ez nem politikai kérdés volt, csak erkölcsileg volt számomra nagyon nehezen megemészthető. Aztán azt mondta, hogy legyen kényelmesebb. Adtak francia meg izraeli bilincsmoделleket, nem mondom, hogy saját eredeti találmányom minden, de akkor találtam ki, hogy legyen egy láncszem, ami már megengedte, hogy nemcsak mint az ajtósarok nyíljon a bilincs, hanem el lehetett mozdítani. Óriási dolog ez: egy megbilincsel ember már ilyen mozdulattal tud cigarettázni, tud enni. Mert mint az állat evett a másik bilincessel. Aztán a bilincs széleinek a görbületein is változtattam, hogy ne sértse annyira a kezét. Hát így terveztem meg azt a hat fogvatartó bilincset, amiket – meglepetéssel tapasztaltam 2001-ben –, még ma is használnak a börtönrendszerben; azóta a televízióban is, már több filmen is viszontláttam a magam tervezte bilincseket.

A börtönélet érdekessége az is, hogy sajátos viszony alakult ki az örök és a foglyok között. Minket, politikai foglyokat nagyjából eléggé tiszteltek, és az örök többsége, kivéve egy pár primitív vadembert, eléggé emberségesen viselkedett velünk. Érthető is, mi nagyjából értelmiségi társaság voltunk, akik valamiért, valami koncepció és eltervezett cselekedetek miatt jutottunk börtönbe, tehát mi nem voltunk közbűnözők, közönséges rablók vagy gyilkosok. Azt hiszem, azért is bírtuk ki a börtönt, és szabadultunk ki ép ésszel, ép lélekkel nagy többségünk, mert nekünk nem volt büntudatunk. Nem tudom, mit jelent úgy börtönben ülni, hogy érzem és tudom, hogy valami bűnt követtem el, öltem, sikkasztottam, loptam, raboltam, én ezt az érzést nem ismerem és azt hiszem, szörnyű lehet.

Akkor Romániában nincstelenség volt, ez a nincstelenség az őreinket is személyesen érintette. Megtörtént, hogy mi, akik a gyárban dolgoztunk, onnan loptuk például a mosószer, a foszfátot, amivel a fémeket kezelték. Az kitűnő mosószer volt. Volt olyan börtönőr, aki reggel, amikor kísért munkába, mert a börtönőrünk csak a gyárkapuig jöhetett, ott más ór, más rendőr vett át minket, aki a gyárért felelt, ideadott egy literes üveget, rejtsem el a kabátomba, hozzak neki a gyárból egy liter petróleumot. Ez közönséges lopás, és az érdekes az volt, hogy én loptam a börtönőrnek, de ez volt Románia, ez volt a rendszer. Természetes dolog volt, hogy a börtönőr, aki őrizte a tolvajokat – rengeteg ember volt az enyedi börtönben lopásért –, ő lopatott a fogollyal petróleumot. Ez benne volt a pakliban, úgy ahogy az is benne volt, hogy volt vagy két olyan fiatal börtönőröm, altisztek, akik akkor végezték az esti líceumot. A diplomavizsga dolgozatukhoz műszaki rajz is kellett, és velem, mint fogollyal, mint műszaki rajzolóval az irodában rajzoltatták meg. Meg is rajzoltam ezeket, a honorárium annyi volt, hogy amikor mentünk át a gyárból vissza a börtönbe, a celláinkba, és ők megmotoztak, ha én loptam valamit a gyárból, drótot, vasat, festéket, ami nekünk kellett, papírt abrosznak, impregnált kartont, mi azt raktuk az asztalra a cellában abrosz helyett, akkor ők „nem érezték”, hogy nálam van valami. Tehát ilyen kapcsolatok is kialakultak a börtönben fogoly, fegyőr, rendőr között. Nagyon soku-

kon láttuk, hogy ők is másképp tekintenek ránk, másképp kezelnek, már az értelmesebbje, mint a közbűnözőket.

Az egyik ilyen kedves fegyőrünk volt Ciuta Vasile, akit meg kell említek, mert apróság volt, de akkor óriási dolognak számított, amit tett. Este 10-kor volt a lefekvés, reggel 5-kor kellett kelni mindig, nem volt ünnep, nem volt karácsony, nem volt augusztus 23-a, nem volt szilveszter. Ő volt az az ember, aki néha megengedte, hogy maradjunk még az ágyban, hogy üljünk fel az ágyban, ezzel enyhítette a körülményeket. Apró dolgok voltak ezek, de óriási tettek, ha arra gondolunk, hogy például Buzás Lászlót azért büntették meg egyszer, mert a zubbonyán a legfelső gomb nem volt az előírás szerint begombolva. Ha Lazár, a szekus ezredes, vagy Ispas, az a kegyetlen gazember úgy döntött, hogy valakit meg akarnak büntetni, akkor egy gombért, egy apróságért is megbüntették. Erről sokan mesélhetnének, például Ion Ilie, aki egyszer arra ébredt, hogy meg van büntetve, csak mert annyit kért, hogy vigyék ki az orvoshoz. Ezt olyan vehemens követelésnek tartották, hogy megbüntették és elvitték az elkülönítőbe. Ion Ilie-vel, a pitești-i közigazdással keveset voltam egy cellában, de eleget ahhoz, hogy megismerjem és megkedveljem. Kölcsönös volt az értékelés közöttünk, és én már akkor úgy fogalmaztam, hogy kevés ember volt a börtönben, akinek olyan tartása és viselkedése lett volna mint Ion Ilie-nek. Született úriembernek tartottam, és máig meggyőződése, hogy nem tévedtem. Egy ritka tartású, ritka pedantériával, precizitással és józan ésszel rendelkező ember.

Mesélhetnék még Iancu Marinról, akivel legtöbbet voltam egy cellában. Ő bukaresti milicista tiszt volt, akkor kapitányi rangban. Hazaárulásért zárták be, 9 évet kapott. Vele is dolgoztam a gyárban, a fémipari vállalatnál egy irodában, ő könyvelt, én – amint már említettem – műszaki rajzzal foglalkoztam, tervezéssel. Fantasztikusan családszerető ember volt, rengeteget szenvedett emiatt lelkiileg. Soha nem tudott elszakadni – a több mint 5 év börtön alatt – a családjától, a feleségétől, a két lányától. Ezért nem lepett meg, amikor évekkel később, a mai rendszerben, viszontláttam az általa írt könyvet, és elolvasva, éppen az tűnt szembe, hogy az egész könyv a családjáról szól. Mélyen megrázó életének

tragédiája: nem volt elég, hogy több mint 5 év börtönt letöltött, hanem utána, a forradalomkor, az ún. forradalomkor, tehát '89 decemberében, a nagyobbik lányát meglőtték, ma se lehet tudni ki, honnan, hogyan.

Érdekes világ volt a politikai foglyok világa. Nagy többségében egyetemet végzett emberek voltunk, hisz ki más lázadhatott, lázadt volna a rendszer ellen. De voltak köztünk fantasztikus tartású egyszerű emberek is, munkások, érettségivel rendelkező emberek. Kölcsönös tisztelet, szép emberi viszony alakult ki közöttünk. Előadásokat tartottunk egymásnak, mindenki a szakmájából, ilyen dolgokkal próbáltuk túlélni a napokat. Nem voltak köztünk különösebb nézeteltérések, mindig segítettük egymást, megosztottuk a csomagjainkat, hisz valamennyien éhezünk.

Megdöbbenő volt látni, amikor Enyedre bekerültem, hogy vannak mások is, hogy nemcsak én vagyok, nemcsak Buzás László van, hogy mások is próbáltak, mások is tettek. Megdöbbenő élmény volt találkozni Iuga Dumitruval, aki a bukaresti televíziónál volt technikus és egy országos szervezetet próbált létrehozni. És azt hiszem, hogyha így visszagon-dolok, hogy ki mit tett, ki mit követett el közülünk, nagyon széles a skála, és nagyon vitatható, hogy ki volt rendszerellenes, diktatúraellenes, vagy ki cselekedett elméleti vagy lelki meggyőződésből, és ki tette a személyes érintettség miatt, de mindannyian politikai tetteket követtünk el, tehát ez mindannyiunkat összeköt, ez tény és valóság. Visszatérve tehát Iuga Dumitru-ra, én ma is azt mondom, hogy valamennyiünk közül az övé volt a legkiterveltebb, a legmegfontoltabb politikai tett, ill. „bűncselekmény”.

Nem akarom összehasonlítani a miénkkel, de szenzációs volt például – ismétlem, vele voltam legelőször egy cellában –, Iancu Marin százados-nak a tette, hogy megpróbálta Homșteanuék, az akkori belügy-minisztert feljelenteni. Még hitt – ő mint milícista tiszt – a párt központi bizottságának igazságosságában, tehát megpróbálta ott feljelenteni. Amikor látta, hogy semmi válasz, semmi reakció nincs, akkor a Nyugathoz fordult, ezért zárták őt be, és ítélték el hazaárulás vádjával.

Aztán egy adott pillanatban megjelent Scaletchi Florentin. Megdöbbenő volt, hogy Románia, de szerintem Európa legfiatalabb hajós-

kapitánya börtönbe kerül, mert ellopott egy hajót, azt a hajót, aminek ő volt a parancsnoka. Egy többezer tonna kapacitású szállító hajót, és azzal próbált meg külföldre szökni, amikor már eltiltották neki a külföldre járást, ahogy én tudom, éppen azért, mert nem volt hajlandó a szekuritáténak fejet hajtani, beállni közéjük, és besúgóvá válni. A konstancai színház igazgatójával együtt próbált szökni, aki Iancu Spiru Lucian, neves színész, színházigazgató volt, aki nemcsak színházban szerepelt, hanem filmekben is, sokan láthatták és láthatják ma is az országban, és egy harmadik kollégájukkal, Alexandru Mateescuval, aki éppen a hajó kormányosa volt. Megdöbbenő volt ilyen emberekkel találkozni, majd együtt lenni, együtt viselni a börtönéletet; és természetes, hogy hasonló indíttatású, felfogású, mentalitású, művelt emberek között szoros kapcsolatok, barátságok kötődtek.

Az enyedi börtönéletnek egyik érdekessége az, hogy jónéhányan voltunk ott magyarok. Ott volt Pál Béla, a Barabás testvérek, Buzás meg én, Visky Árpád, az ismert, tehetséges sepsiszentgyörgyi színész. Róla talán azt monhatnám, hogy ő is agitált a sorbanállás, a húsjegyek, a kenyérjegyek stb. ellen, és addig agitált, amíg végül is lefoglák és bezárták. Humorával, színészi tehetségével és pozitívista, jó lelkével rengetegünkben tartotta a lelket. Ő mondta el, hogy néha úgy ébredt, hogy két kutya, és azt álmodta, hogy harapják egymást. Aztán miután szabadult, Árpi – állítólag – öngyilkos lett. Én ezt, ahogy elbeszélgettem több sepsiszentgyörgyi ismerőssémmel, ma sem hiszem, és ma is úgy fogalmazok, hogy nem tudom, lehet hogy az lett, de lehet, hogy megöngyilkolták Árpit.

Visszatérve tehát a börtönhöz, ilyen emberek, ilyen kollégák között emberi kapcsolat alakult ki. Persze, hogy felvetődött, ennyi magyar lévén, hogy hogyan viszonyultunk mi, magyarok és románok egymáshoz, habár ott volt Kugler Otto, ő szász volt, ott volt három szerb Băleni-Sârbi-ből, Dâmbovița megyéből, Totu Victor, Vlăsceanu Florea és Pavel Gheorghe, és voltunk magyarok vagy nyolcan. Romániának a nagy baja és a nagy rákfeneje még ma is a magyar-román viszony. Hisz eladták a zsidókat, eladták a németeket, a többi nem számít, se a lengyel, se az örmény, se a szerb, mindenből van, ukrán, lipován, meg minden, de borzasztóan

kevés, ahhoz, hogy tényező legyen. A nagy kérdés, a román-magyar viszony, itt is előkerült. Megdöbbenő volt, hogy ezek a nacionalista viszonyulások, attitűdök, a kommunista párt és Ceaușescuék által szorgalmazott, gyakorolt nacionalista politika hatásai a börtönben nem tükröződtek. Érdekes módon a román kollégák közül legtöbbszörük meglepte, hogy van ilyen probléma, addig nem is találkoztak ezzel a kérdéssel. Hisz honnan voltak, Pitești-ről, Ploiești-ről, Băleni-Sârbi-ből, Mălăești-ről, Constancáról, tehát olyan világból, ahol nem nagyon találkoztak a nemzeti kérdéssel. Talán a kolozsváriak igen, de a többségük nem. És beszélgetések, viták során, hisz volt idő, egész nap reggel 5-től este 10-ig beszélgettünk, sőt még utána is, úgy lassan, szépen megértették – a beléjük oltott iskolai, kommunista nevelés, nacionalista mentalitás ellenére –, hogy végül is mi magyarok kettős elnyomásban vagyunk. És itt említhetném Drăghici Gheorghet, Ion Iliet, Iancu Marint, Iancu Luciant vagy Scaletchit, de neki nem is kellett sokat magyarázni, hisz ő járt Nyugaton, ő tudott mindent, vagy Iugat. Megértették, hogy azon felül, hogy a bajunk ugyanaz, az ellenség ugyanaz, az elnyomás, a terror, a diktatúra ugyanaz, aki ezt csinálja, a Ceaușescu család ugyanaz, nekünk kettős elnyomásban van részünk, mert minket nyelvünkötől is, kultúránktól is, mindentől meg akarnak fosztani. És megértették, hogy mit jelent nekünk, hogy a Székelyföldet románosítani akarják. Összeállítottunk egy listát, amin úgy hatvan személy van, akik Nagyenyeden politikai foglyok voltunk a '80-as években, és nem tudnék háromnál több sorstársat megnevezni, aki kifejezetten nacionalista és fajgyűlölő volt.

Érdekes és meglepő volt az említett, többnyire értelmiségi politikai foglyok között felfedezni úgymond egyszerű embereket. Akik nem éppen elméleti megfontolásból követték el politikai tetteiket, de tetteik politikai jellegűek voltak; és ellenszegülésük szembenállás, rendszer- és diktatúra-ellenes megnyilvánulásnak minősült. Akkor jöttem rá igazából, és értettem meg, hogy nemcsak az értelmiségiek, hanem az egyszerű emberek körében is volt szembenállás, rendszerellenesség. Őket is érintette, nekik is a lelkükbe, a szívükbe mart az elnyomás, a diktatúra, a nincstelenség, a megalázás, a kiszolgáltatottság, a követés, a nyomozás, a lehallgatás.

Olyan embereket ismertem ott meg mint például Ion Nicolae, aki műszaki ember lévén, rádió-tévé szerelő Bukarestben, röplapokat nyomtatott, és a maga fantasztikus technikai érzékével, műszaki leleményességével az akkori román mosógépből nyomdagépet csinált, és azzal több száz-ezer röplapot sokszorosított, amit szét is szórt, szintén olyan intelligens módon, egy kis Fiat 600-asból, úgy, hogy annak az alját kilyukasztotta és onnan szórt. Amikor az autó elrobogott, akkor nem lehetett tudni, hogy az csak átment a röplapokon, vagy pedig abból szórták, tehát nem ablakból próbálta meg szórnival, ahonnan azonnal fel lehetett volna fedezni. Vagy ha jól emlékszem, a brailai származású Bugan Ioan rendszerellenes dühében egy szép napon fogta magát, feltett a saját autójára egy tiltakozó táblát Ceaușescu fényképével, és azzal végignyargalta Bukarest központját, az egész város megdöbbenésére, már akik látták azt, és órákat nyargalt az autóval, amíg végül lefoglák.

De ott voltak a szerbek, a Băleni-Sârbiek, akik az aszfaltra írták, hogy Le Ceaușescuval, egyszerű emberek, Vlăsceanu Florea, Totu Victor és Pavel Gheorghe. Megdöbbenett, hogy egyszerű emberek fejében is ugyanúgy megfordult mint a miénkben, hogy tenni kell valamit, nem lehet tűrni, nem lehet kibírni. Nekem a börtönben mesélt az egyik, Totu Victor, akitől megkérdeztem, hogy miért tette. Azt mondta, hogy ő huszonévesen látta és érezte, hogy az ő életében semmilyen elképzelés, terv, fantázia nem lehet, hogy minden úgy kell történni, ahogy azt Romániában betervezték. Mész, dolgozol, fizetést kapsz, megnősülsz, gyereket csinálsz, meghalsz. Vége. Előre látta az egész életét, és ezzel ő huszonévesen nem tudott egyetérteni, azzal, hogy neki a saját életébe nem lehet beleszólása. Megdöbbenett és megrázott ez a hozzáállás, ez a gondolkodás ilyen egyszerű emberektől, akik nem tanultak filozófiát mint én. Ott volt egy Lițoiu Nicolae nevű kollégánk, egy nyurga, magas fiatalember, 180 valahány centi, a szerencsétlen, hát ő volt a legsoványabb közöttünk. Mindig próbáltuk etetni azokból a hozzánk alig bejutó, 5 hónapban kétszer 5 kilós csomagokból, néztük, hogy ez meghal, ez elfogy. Nem ragadt rá semmi. Próbáltuk táplálni, mégse lehetett, azt hi-

szem, hogy lelki okok miatt. Lițoiu sem tartozott – és ezzel nem akarom megsérteni, de azt hiszem, nem túlzok, hogyha ezt mondom –, a szakmailag legkupáltabb emberek közé. De fantasztikus lelki és emberi tartás és erkölcsiség volt benne, és ezt ma, 2001-ben igazolja is, hisz ma prédikátor, egy fantasztikus ember. Megtudtam, hogy volt mersze, volt gatyája ahhoz, hogy robbanószerkezetet gyártsanak, és az műszakilag működött is. Ploiești központi könyvesboltját, ami tele volt Ceaușescu és Elena könyvekkel, kötetekkel, felrobbantották és a könyvek kirepültek a főtérre. Halálra is ítélték első fokon, aztán később átváltoztatták 25 évre. Én azt mondtam, hogy ilyen ember nem létezik, pedig létezett, ott volt velem, és mondom, hogy nem filozófiai megfontolásokból csinálta ezt. Csinálta, mert úgy érezte, hogy tovább ez így nem mehet.

Érdekes állatkert, érdekes világ egy börtön. Magamról talán még annyit mondanék el, hogy a börtönben nem sok mindent lehetett csinálni, de lehetett olvasni. Újságok közül a Scânteia-t kaptuk, és szólt egy hangszóró a falon, már amikor bekapcsolták, az mindig a bukaresti rádió volt. Ennyi volt a külső információnk: a Scânteia és a hangszóró, az ún. difuzor. Ez Romániában egy mindenki által ismert kifejezés. De lehetett olvasni, néha a könyvtárba is kivittek, nagyon ritkán. El kell mondjam, hogy az enyedi börtön könyvtára elég nagy volt és elég gazdag, hisz régi börtön, több száz éve működik. Hazulról is kaphattunk könyveket, igaz, hogy volt vagy két-három szabály. A könyv csak román nyelvű lehetett, csak romániai kiadású, tehát nem nyugaton kiadott román nyelvű, csak romániai és csak '68 utáni kiadású, tehát a Ceaușescu hatalomra jövése utáni kiadás lehetett. Ezt betartva kértem szüleimtől könyveket. Meg is mondtam, hogy honnan szerezzék be, a többségét beszerezték barátaimtól, ismerőseimtől, a csíkszeredai meg a Hargita megyei könyvtárból, innen-onnan, tudták ők, hogy kiktől. Meg is mondtam a beszélgetéskor, vagy leírtam a havonta egyszer küldhető levelezőlapra. Én a 4 év 8 hónap alatt, ahogy magamnak összeszámoltam, valami 287 könyvet olvastam ki. A tévedés nem lehet több két-háromnál. Na most, őszintén bevallom, hogy én a négy év egyetem alatt ennyi könyvet nem olvastam, és mégis jelesen végzettem az egyetemen, például az államvizsgám 10-es

volt. Annak ellenére, hogy voltak megszorítások, azért én például Hegelből, Kantból rengeteget pótoltam a börtönben, Max Webert újraolvastam.

Olvasmányaim között akadt egy lelkileg számomra nagyon sokat jelentő könyv. Úgy magyaráznám az egészet, hogy van egy érdekes szokásom: amikor egy emberrel találkozom, megismerem, mindig megnézem az arcát és összehasonlítom magamban egy állattal, már amivel össze lehet hasonlítani. Hogy madár típus, hogy veréb, meg réce vagy ruca, meg mit tudom én mi, vagy disznópofa, mint Vasile Gheorghe, a szekuritáté bünyügyi vizsgáló osztályának a főnöke. Összehasonlítom az embereket és az állatokat, s nekem mindig szimpatikus a majompofa vagy a kutya-pofa. Különös vonzódásom van a majmokhoz vagy a kutyákhoz, szerintem ezek a világ legkedvesebb állatai vagy emberei. Néha azt hiszem, hogy bennem egy kutya lelke rejtőzik, mert néha vad is vagyok, meg mondtam már, hogy kolerikus is. Elfogott néha ott a börtönben az ugathatnék, és akkor ugattam, egyszerűen ugattam. Kiugattam az ablakon, ha tehettem, vagy az ajtóba, még olyan is volt, hogy a börtönőrre, a milicistára is rávakkantottam. Feltettem magamnak a kérdést, hogy lassan bedilizek, megbolondulok, nem is lett volna abban semmi rendellenesség, hisz mással is megtörtént. Aztán kezembe került egy könyv, Kropotkinnak, az orosz trónörökösnek az önéletírása, aki talán azért nem tudott Oroszország cájra lenni, mert a világ anarhista mozgalmának a vezére volt. Őt börtönbe zárták Franciaországban, bezárták Svájcban. Ez a Kropotkin egy fantasztikusan művelt, tanult és világotjárt ember volt. Leírja, hogy őt is bizony, mind a franciaországi, mind a svájci börtönben el-elfogta az ugathatnék, és akkor egyszerűen ugatott. Na, akkor azt mondtam, hogy én még mindig nem vagyok bedilizve. Azt hiszem, hogy – lelki megélésben – életem egyik legszenzációsabb olvasmánya volt.

Amikor kikerültem a munkába, ahol volt papírom, írószerszámom, meg saját füzetem, össze is írtam az olvasmányaim listáját. Ezt ki is szerettem volna hozni a börtönből, de amikor szabadultam, nem engedték. Lehet, hogy ma is megvan valahol, nem tudom. Kérést írtam Lazár szekus ezredesnek, könyörögtem, mégsem engedték kihozni. Pedig a

fogvatartással kapcsolatosan semmi nem volt benne. Jegyzeteim voltak benne, például az olvasott könyvek listája.

Így teltek a börtönévek, így teltek a börtönnapok, megalázással, pszichológiai terrorral, mígnem eljött aztán egyszer a szabadulás napja. Én ezt valahogy úgy képzeltem el, hogy amim van – törülköző, gatyá, sapka –, azt, ami szerény, kevés cucca lehetett egy fogolynak, otthagynom a kollégáknak. Ezt én a szabadulásom napjára terveztem, de nem így történt. Még három hetem hátra volt, amikor kivettek, hogy pakolják össze. Nem tudtam, hogy mi lesz. Összepakoltam, és elvittek az elkülönítőbe, a szigorítottba, a büntető részlegre. Ma sem tudom miért, én semmi olyant el nem követtem, hogy az jogos lett volna, és úgy szabadultam, hogy előbb három hetet abban az elkülönítőben húztam le, ami maga volt a pokol. Ma sem tudom miért. Eljött a szabadulás napja, kiszedtek, megborotváltak, felöltöztettek, kivasalták a nadrágomat, úgy ahogy a klasszikus szabadulás szokott történni. Próbáltam kihozni egy pár dolgot, hogy ezt én terveztem, én csináltam, én rajzoltam, a gyár legyártotta, nem engedték, mindent elvettek. A legmegalázóbb az volt, és nem tudom, hogy nekem volt-e megalázóbb, vagy a börtön alkalmazottjának, annak a törzsőrmesternek, aki csinálta. Az orvosi rendelőben azt mondta, hogy meg kell nézze, hogy a fenekemben nem hozok-e ki valamit. Mondtam, ne hülyéskedjen. Ő elmondta, hogy nincs műanyag kesztyűjük, egyszerűen nincs, mert ilyen szegény Románia, elfogyott, és ne haragudjak, de ő csóré kézzel be fog nyúlni a fenekembe. Minden tiltakozás, cirkusz ellenére ezt – fizikai erőszakot végezve, ketten lefogva engem – megtették. És ez az ember a kenyeréért, a szerencsétlen, a saját csóré mutató ujjával benyúlt a seggembe, teljes mélységbe, ameddig beért. Máig nem tudom megérteni, hogy lehet eddig egy diktatúrát, a kommunizmust szolgálni, a másik seggéig. Hát akkor mindent meg lehet egy néppel tenni, akkor azt mondom, hogy a diktatúrák pontosan tudják, hogy mit kell csinálni és hogy kell. Ha egy ember ezt megteszi, akkor érdemes ezt az embert ugratni és futtatni, hát csinálja. Én nem szégyellem, én a nevét nem tudom, én addig életemben nem láttam, de ő megtette. Hogy hogyan, ezt nem tudom felfogni.

'87 nyarán, júniusában szabadultam 4 év 8 hónapi börtön után. Tudtam a szüleimet értesíteni, anyám jött értem, fogadott egy csíkszeredai ismerőst kocsival. Ahogy kimentem a kapun, azonnal be is ültem a kocsiba, a kocsi be is indult, útközben öltöztem át. Úgyhogy amikor sok év múlva visszakerültem Nagyenyedre, 2000-ben, 13 év után, börtönprogramokkal foglalkozva, érdekes módon, annak ellenére, hogy több mint 3 évet ültem abban a börtönben, a város központjában meg kellett érdeklődnem, hogy merre van a nagyenyedi börtön, ezt én kívülről nem tudtam, halvány fogalmam sem volt. Történesek és sorsok ironiája és vicces oldala ez, ahogy az író mondja, a napos oldal. Elhoztak autóval, ott az autóban közölték, hogy az Amerikai Egyesült Államok befogadna, hogy kijártak a szüleimhez, hagytak névjegykártyát, címet, telefonszámokat, azonnal keressük őket. Azt is mondtam viccesen, hogy menjünk akkor direkt Bukarestbe, aztán szegény anyámat megnyugtattam, hogy eszem ágában sincs külföldre menni, csak úgy viccből mondom. Utána kiderült, hogy Németország is hajlandó befogadni. Végül is az Amnesty International szervezet intézte ezt a két befogadót, amiről én személyemre szólóan tudok. Nem éltem, és eszem ágában sem volt ezzel a lehetőséggel élni, én úgy álltam hozzá, hogy maradok itthon.

Hazamentem, hivatott a szekuritáté, jelentkezni kellett. Az első és a legfontosabb számomra a munkahely volt, hát próbálkoztam, mint akkori neves tanár, utána még nagyobb nevem lett a letartóztatás és a börtön miatt. Nem nagyon volt ember, aki Szeredában ne tudjon rólam, vagy ne ismerjen. Idementem, odamentem, igazgató barátokhoz, ismerősökhöz. Jól van Ernő, van hely, alkalmazunk. Aztán két nap múlva kiderült, hogy ne haragudj, de a szekuritáté közbeavatkozott, és nem engedik; ezt úgy elsuttozták folyosón, udvaron, kapuban. Biztos, hogy nem az ő rosszindulatuk volt az akadály, hanem az, amit Butiurcăék műveltek. Végül rájöttem, hogy amíg oda nem kerülök, amit a szekuritáté akar, vagy hajlandó megengedni, addig nem lesz munkahelyem. Egyrészt akadályozták a munkába állásomat, másrészt megfenyegettek, hogy munkakerülésért börtönbe zárnak. Végül került egy ember, egy gyár-igazgató, aki azt mondta, hogy egye fene, ő vállalja, hisz neki még van-

nak börtöntöltelékei, volt is vagy 60-70 ilyen alkalmazottja, még egyet felvesz. S aztán ha hívatják, megmondja, hogy a törvény ezt megengedi. Így is történt, utána meghurcolták. Mincsör Bálint, a csíkszeredai bútorgyár, a mai Mobihar igazgatója felvett mint szakképzetlen munkást, és akkor ott kezdtem dolgozni. Ott dolgoztam néhány hónapot, de egy szép nap úgy döntöttem, hogy ezt tovább nem csinálom, és került egy másik ember, aki segíteni akart rajtam. Antal Mihály csíkszépvízi úriember, aki akkor a szövetkezetek igazgatója volt, ma magánvállalkozó, keresett egy fotóst a szövetkezethez. Én azt mondhatom – és nincs túlzás benne –, hogy profi fotós vagyok, hisz gyerekkoromtól fotóztam, sok fotót publikáltam, könyveket illusztráltam, kolozsvári lapnak voltam a fotóriportere, egyetemi fotóklubot vezettem. Oda szeretnék menni, ezt közöltem is a szekuritátéval, de megakadályozták, és éppen Butiurcă, aki akkor már századosból, azt hiszem éppen a mi ügyünk, a mi bezáratásunk, meg a Barabás testvérek bezáratása révén, kiérdemelte az őrnagyi címet, egyszerűen közölte, hogy erről az állásról szó sem lehet, hisz nem tudnak ellenőrizni. Akkor meg kellett értsem, hogy nekem csak olyan állásom lehet, ahol tudnak engem ellenőrizni. Meg is mondtam, hogy jó, jó Butiurcă úr, de van egy törvény, dolgozni köteleznek, a munkakerülőket bezárják, de a törvény azt mondja, hogy mindenkinek a képesítése és a végzettsége szerint adnak állást. Hát nekem egyetemem van, tesseneek állást adni. Persze, próbáltam én, hogy könyvtár, azt mondták nem, ott tömeggel van dolgom, éppen az kéne, hogy újság – a Hargitához szerettem volna menni újságírónak. Tehetségem volt és van ma is hozzá. A fotózást is letiltották. Akkor kijelentettem, hogy addig munkába nem megyek, amíg nekem olyan állást nem adnak, ami a végzettségemnek megfelel. És akkor én szinte röhögtem is magamban, hogy na, nekem ezek nem fognak találni semmilyen állást. Hát megtalálták, beraktak a rendelőintézetbe kedvesnővérenek. Ilyen minőségben alkalmaztak, gyakorlatilag a gyermek ideg- és elmegyógyászati osztályon írrok voltam, és közben lassan eldőlt, hogy mivel filozófiát végeztem, és nem kevés pszichológiát is tanultam meg, szociológiát, átképzem magam gyerekpszichológusnak. 16 éves korig foglalkozhattam gyerekekkel, tesztelhet-

tem őket, végezhettem felméréseket, mert szerintük ez az a kor, amikor én politikai befolyást nem tudtam rájuk gyakorolni. Ott telt el egy év. Állandóan behívtak, zaklattak, még a szüleimet is.

Egy szép nap közölte az új szekusfőnök, hogy a legjobb lenne, ha elhagynám az országot. Ez már két évvel a szabadulásom után történt. Tisztán megmondta, hogy elégük van belőlem, nem győznek követni, ez nekik túl sok pénzbe és energiába kerül. Én is láttam, tudtam, hogy követnek, s megpróbáltam 1001-szer átverni őket. Olyan is volt, hogy nevetségessé tettem őket, megmutattam a balkonból a fenekemet, meg rá is vertem, hogy fiúk, hát mit gondoltok, még meddig. Akkorra Romániában már egyre feszültebb lett a helyzet. Azt is bevallotta, hogyha bárki csinál valamit, és ők tehetetlenek, semmi baj. De ha én csinállok valamit, és ők nem állítanak le idejében, akkor nekik végük van, lefejezik őket Bukarestben, kirúgják, sőt egyéb is történhet. Azt is megmondta, hogyha én rosszul közlekedek a járdán, és elüt egy autó, akkor a Nyugat nem azt fogja mondani, hogy Borbély Ernő hülye volt, félrelépett, szabálytalanul közlekedett, hanem soha lemosni magukról nem tudják, hogy engem a szekuritáté gyilkolt meg. Hiába volt az én személyes hibám. Értsem ezt meg, és menjek el. Mindent megadnak.

Meg is adtak. El is mentem, nem Amerikába, nem Németországba, habár nagyon jólesett a nyugati hozzáállás, a befogadók, a nagykövetségi beszélgetések. Én úgy gondoltam, hogy nem megyek ki abból a nemzeti és kulturális környezetből, amelyhez tartozom, ezért Magyarországra mentem, Budapesten telepedtem le. Ez történt '89 nyarán, és hát nem részletezném az ottlétemet, csak annyit mondhatok, hogy megértem valamit, ami kevés embernek – jó, hát egész Magyarország lakosságának meg jó pár nyugatinak, de kevés keleti kommunista országból származó embernek – adatott meg. Egy változást, egy rendszerváltást. Változott Kelet-Németország, mentek át a kelet-németek Magyarországon keresztül, változott Magyarország. Csendesen, szépen lebontották a kommunizmust, a diktatúrát, megváltozott a világ. Szűrös Mátyás lett az elnök. Ott voltam a téren, ott tapsoltuk meg, ott bögtünk a himnusz alatt. Azóta megismertem, ma barátoknak mondhatjuk egymást. Nagy élmény volt

átélni azt a változást egy olyan embernek, aki valamit képzelt, és azért kiállt, ez fantasztikus dolog volt. Én akkor még nem hittem, hogy Romániában is megtörténhet, ami megtörtént Magyarországon, megtörtént Kelet-Németországban. Én azt hittem, hogy ez a diktatúra keményebb, stabilabb, durvább, és ez még kitart.

Megdöbbsentettek a hírek, amelyek decemberben kezdtek szivárogni, hogy van itt egy Tőkés László, hogy Temesváron valami megmozdult. Jó, láttam még azelőtt a televízióban, hisz a magyar tv készítette el vele az interjút. Akkor azt mondtam, hogy na, még van ember, aki okosabban állt hozzá, mint én, vagy mi, ez már tudja, mit akar. De nem tudom, hogy ő hitte-e, hogy azzal az interjújával egy világot változtat meg. Ezt még nem beszéltem meg Tőkés Lászlóval. Én se hittem volna, de az események egymást követték, annyira, hogy megtörtént Temesvár, ott lőttek, megtörtént Bukarest. Nem tudom, mennyire volt megrendezett, vagy nem. Én ott Budapesten úgy éltem meg, hogy ez színház, ez megvan rendezve, de azt is megértettem, hogy a lakosság, a nép részéről ez nem volt színház. Ők mentek, ezt komolyan vették, forradalomnak vették, és legyilkoltak több mint 1000 embert. Ez volt az egészben a megdöbbsentő. Ha ma valaki forradalomnak nevezi ezt a – szerintem – megtervezett, megrendezett hatalomátvételt, államcsínyt, akkor jogosan nevezi annak, ha a lakosság, az ország népe, az egyszerű ember szemszögéből fogalmaz. A hatalom szemszögéből disznóság volt, aljasság, és nem hiszem, hogy szükség volt a több mint 1000 ember áldozatára. Színház volt a kivégzés, a per, minden. Én például elkeseredtem, amikor Ceaușescut meg Elenát lelőtték, nem mintha sajnáltam volna őket, mert én személyesen, saját kezemmel is szívesen meggyilkoltam volna őket. De én, amíg a perük tart, egy alapos, komoly per, addig egy vasketrecben kiraktam volna őket Bukarest központjába. Nekem jogom lett volna, és lett volna még kollégám, aki megtette volna. Mert minket ők is vasketrecben tartottak, és ott ment tönkre az életünk és az egészségünk. Nekünk jogunk lett volna odarakni őket, hogy amíg a perük folyik, az emberek nézzék és köpjék le ezeket a gazembereket. De alapos, komoly perben kellett volna elítélni,

legalább olyan színházzal, ahogy velünk megjátszották a komoly pert, velük is el kellett volna ezt játszani. Hadd lássák, milyen egy komoly per.

Hihetetlen, hogy a diktatúra összeomlása Romániában is megtörténhetett, bekövetkezett. Mondom, én későbbre gondoltam, tudtam, egyszer meglesz, de nem olyan hamar. Úgy látszik, nagyon megtervezett és kiszámított módon, az egész kelet-európai kommunizmusnak a lebontása meg kellett történnie. Én akkor értettem meg, és ez a lényeg, ezt akartam elmondani, hogy mennyire gyenge egy diktatúra, mennyire labilis, milyen könnyen meg lehet ontani. És akkor mondtam, hogy mi '82-ben nem tévedtünk. Ha nekünk, Iuga Dumitrunak, Ilienek, vagy mit mondjak, Nicolae Ionnak sikerül, amit terveztünk, hát az fantasztikus lett volna. A diktatúrák olyan gyengék, csak tudni kell, hogy melyik téglát kell kihúzni, egyet kell kikúzni alóluk, és az egész, mint a kártyavár összeomlik. Mert a diktatúrák hazugságra, érdekre, árulásra, haszonlesésre vannak felépítve. Nem komoly, stabil rendszerek, csak tudni kell, honnan kell megontani, és az egész magától tovább omlik. Ezt a történelmi igazságot akkor értettem meg. És azóta nem csodálkozom például a dél-amerikai diktatúrák egyik napról a másikra történő összeomlásán sem. A diktatúra ilyen.

A diktatúrák gyengesége Kelet-Európában, Nyugat-Európában, sőt Dél-Amerikában sem igazolódott, a diktatúrák csak közvetlenül bukásuk előtt gyengék, két hónappal, két héttel, másfél órával összeomlásuk előtt. De egyik napról a másikra buknak meg. Én még stabil demokrácia leépítését egyik napról a másikra nem láttam. Leépítheti a történelem, leépítheti az idő múlása, a rendszerváltás, az, amit gazdasági meg 1001 más tényező vált ki. Stabil, komoly rendszerek hirtelen összeomlását én még nem láttam. Csak diktatúrákat láttam egyik napról a másikra összeomlani.

Mi készítetett arra, hogy megszervezzem a nagyenyedi börtön egykori szenvedőinek találkozóját? A válasz nem egyszerű. Összeültünk Szócs Gézával, régi barátommal, egyetemi kollégámmal, aki Svájc-ból jött vissza, és ott élt Magyarországon, a Szabad Európa Rádió magyarországi szerkesztőségét vezette, és a volt-üldözöttel, Buzás Lászlóval, és feltettük a kérdést, hogy mit csináljunk. Ha mi Erdély és az erdélyi magyarság

ügyében akarunk továbblépni, akkor nem maradhatunk külföldön, azt itthon kell csinálni. Úgy döntöttünk, hogy hazatelepülünk.

Haza is jöttünk mind a hárman és felkérésre közéleti szerepet vállaltunk. Természetesen beléptem a Volt Politikai Foglyok Országos Szövetségébe, az RMDSZ színeiben parlamenti képviselő lettem, utána voltam RMDSZ elnök és önkormányzati képviselő Hargita megyében, Csíkban, ma is politikusnak tartom magam. Hazatelepülve Csíkszeredába, a rendszerváltás után saját bőrömön kezdtem meg tapasztalni, de a kollégáim, a volt enyediiek sorsán is, akikkel azóta is tartom a kapcsolatot, az utóbbi időben egyre többekkel – hisz hála Isternek, nagy többségük még életben van –, hogy körülöttünk, a '80-as évek politikai foglyai körül úr van, csend van, hallgatás, mintha nem is léteztünk volna. Nem nagyon értettem, hogy mi történik. Végiggondoltam, hogy mi lehet az oka. Kerestem a magyarázatot.

Elmondtam már, hogy '91-ben az én parlamentbeli FSN-s képviselő kollégáim Sitaru Valeriut – ő volt a bukaresti katonai területi törvényszék elnöke, aki a legtöbbünket elítélt, megdöbbenésemre és tiltakozásom ellenére megválasztották a legfelsőbb bíróság katonai szekciójának elnökévé. Talán éppen ezen eset mentén kezdtem megfejtetni, hogy a hallgatás magyarázata abban rejlik, hogy azok közül a szekus nyomozók, bírák és ügyészek közül, akik minket lefogtak, letartóztattak, bezártak, vallattak, elítéltek, megaláztak, nemhogy sokan ma is élnek, hanem sokan ma is nagyon fontos – és a mai napig, 2001-re is mondom ezt – állami funkcióban vannak, hatalmi funkciókban, beépültek ide-oda, különböző állami struktúrákba. Tehát megdöbbenő volt, hogy létrejött ugyan a Volt Politikai Foglyok Szövetsége, hogy a médiák, mindenki – gondolok itt a liberális pártra, a parasztpártra, pártelnökökre, párttisztviselőkre stb. – foglalkozik a volt pártok bezártjaival, a deportáltakkal, az üldözöttek, a Duna-csatorna megszenvedőivel, nagyon komolyan foglalkoznak úgy '68-ig, '70-ig, vagyis Ceaușescu igazi hatalomra jöveteléig, az utána történekről azonban csend van, mintha nem létezett volna semmi ellenállás. Sőt, a román demokrácia első parlamenti ciklusának szenátuselnöke, Birlădeanu interjúkötetében, aminek a címe, ha jól emlékszem Dej, Ceau-

șescu és Iliescu azt írja, ma, '90 után, hogy '64 után nem léteztek politikai foglyok, mert ekkor általános amnesztiát hirdettek. Ezt mondja egy ún. demokrata állam szenátusának az elnöke. Akkor úgy döntöttem, nem is úgy döntöttem, hanem megérett bennem és nemcsak bennem, a felismerés, hogy rólunk szándékosan hallgatnak. Bizonyos embereknek érdekük a hallgatás, hisz – amint mondtam – funkcióban vannak, köztünk élnek, és nem akarják elismerni, szégyellik, tagadják tetteiket. És ráébredtem, hogy nekem kellene valamit mozdítani azért, hogy a román társadalom, és általában a közvélemény – nem túlzok, a világ közvéleménye is – szerezzen tudomást rólunk. Hisz a mi meglátásunk és meggyőződésünk szerint Romániában, de nem csak Romániában, a szomszédos országokban is, a kommunizmussal, a rendszerrel, a diktatúrával való szembe fordulás folyamatos volt. Az nemcsak az '50-es, '60-as évek története, hanem a '70-es, '80-as éveké is, és mi része voltunk-vagyunk ennek. A változást, a rendszerváltást, a forradalmat, nevezzük így azt, ami történt, azt nem mi robbantottuk ki, nem miattunk történt, de hogy semmi részünk nincs benne, semmi hozzájárulásunk, ezt azért nem mondanám, ennyire nem értékelném le tetteinket.

Ilyen következtetések alapján döntöttem úgy, hogy egymást meg kell keresni, össze kell gyűlni, lépéseket kell tenni. Így született meg az ötlet, hogy legyen egy videodokumentum, abból legyen tévéfilm, azt mutassuk be. Abból legyen könyv, legyenek könyvek, azokat is mutassuk be. Hisz érdekes világ volt, nem is olyan rég, 15 éve. De aki akkor, a diktatúra alatt 7-8-9 éves gyerek volt, az ma felnőtt. Akkor még nem érthette meg és nem értelmezhetette azt a világot, amiben élt. Azt hiszem, hogy el kell mondani, hogyan szerezték be apukáék a húst, a szalámit, vagy a kenyeret. A fiatal generáció elé kell tárni, hogy volt ilyen, és nem is olyan rég, egyáltalán nem rég, ez nem egy emberöltő, ez egy pár év.

Fantasztikus és szörnyű az, hogy semmi garancia nincs egy ilyen átalakuló társadalomban, még 10 év után sincs, hogy még egyszer nem lehet ilyen. Ezek az ún. új kelet-európai demokráciák – legtöbbjük – még olyan gyenge társadalmak, ahol semmi nem lehetetlen. Nemcsak a nagy sikkasztás, a nagy gazdasági lopás vagy a nagy korrupció nem lehetet-

len, hanem a rendszer visszaváltozása sem. Ne felejtjük el a Keletet, ne felejtjük el a Távolkeletet, és ne felejtjük el, hogy még milyen rendszerek vannak. Azt is még kellene gondolni, hogy érdekes módon az emberiség fele – milliárdokról van szó –, még mindig ilyen rendszerben él. Ez nem vicc. Ezek borzasztó globális politikai kérdések. Ezért döntöttünk úgy, hogy színrelépünk; nem tartjuk magunkat hősöknek. Egyszerűen arról van szó, hogy volt-e valami értelme a mi tetteinknek, volt-e valami haszna? Én is feltettem magamnak a kérdést miután szabadultam, de a volt kollégákkal való beszélgetésekből kiderült, hogy mindnyájan úgy éreztük, hogy megkerülhetetlen ez a kérdés. Hogy személyes hasznunk nem volt, az biztos, egyikünknek se, éveket töltöttünk börtönben, egészségünk ráment, mindegyikünk többféle betegségről panaszkodik. Érdekes módon mind hasonlóak, tehát szív, reuma, vese, általában gerinc; nem mint erkölcsi elferdülés, hanem mint gerinckihülés azokban a kegyetlen hideg betoncellákban. A betegségeink hasonlóak, tehát valamennyien rámentünk. Volt-e értelme, miért csináltuk, mi értelme volt? Hát ezt meg lehet válaszolni, nem is annyira a világnak, habár annak is meg kell, a közvéleménynek, hanem önmagunknak. És évek alatt, sok idő alatt, sok vajúdás alatt a válasz megszületett. Ha nem is tettünk többet, de egy társadalom tudatának az ébrentartásához és az erkölcsi tartásához hozzájárultunk. Hozzájárultunk ahhoz, hogy azok az emberek, akik hallgatták a Szabad Európát vagy Amerika Hangját, és ki nem hallgatta, Ceaușescu-tól kezdve mindenki, az utolsó emberig, akinek rádiója volt, hallgatta, azt mondhatták, hogy igen, vannak még emberek, még van, aki szembe mer szállni, még van, aki mer tenni, hogy még nem veszett el a román nép, még nem veszett el a román nemzet és ugyanígy mondhatták rólunk, mint erdélyi magyarokról, hogy még nem veszett el az erdélyi magyarság sem. Ennyi a tettünk, nem több. Nem hősiesség, nem nagy dolog. De feltehető a költői kérdés, hogy ezek nélkül a tettek nélkül lett volna-e '89 decembere.

Megdöbbenő volt azoknak az embereknek a viszonyulása, akik közé az általam szinte 5 évvel azelőtt otthagyt Csíkszeredába visszakerültem a szabadulás után, a volt ismerősök, rokonok, barátok viszonyulása.

Nagyjából két táborra oszlottak; volt, aki az utca azon az oldalán ment ahol én is mentem, és kezet fogott és megölelt, vagy éppen meghívott egy kávéra és volt, aki átment az utca másik oldalára. Talán nem is a volt a leglesújtóbb az egészben, hogy ki ment át az utca másik oldalára lehet, hogy neki is megvoltak a maga szempontjai vagy érdekei, nem ítélem el, sőt nem is vártam mást, erre számítottam. Hanem hihetetlen élesítő volt néhány régi barát, haver viselkedése. Amikor szabadultam azzal kellett szembenézzek, hogy ezek az emberek arra irigyek, és az nem tudják nekem megbocsátani, hogy én be mertem magam zártni. Hogyhogy én, nem ők, a hősök, a nagyfiúk. Hogy mertem magamnak megengedni, hogy valamit csináljak az ő megkérdésük nélkül, és hogy mertem én egyáltalán egy volt politikai fogollyá, egy névvé, egy személyiséggé, egy Borbély Ernővé válni Csíkszeredában. Ezt nem tudták megbocsátani. Megdöbbenő és nagyon szomorú átélés volt ez számomra.

'89 decemberében azok a szekusok, akik minket vallattak, lefogtak, bezárattak és utána a családot, a barátokat meg minket is zaklattak, eltűntek Csíkszeredából. Én ahogy a csíkszeredai legelőt látom, olyanok maradtak itt, akiknek nem volt személyes kapcsolatuk a lakossággal. Eltűnt a hírhedt Butiurcă Ioan, tudtommal, és ezt biztosan tudom, Marosvásárhelyre menekült, eltűnt Șandru Vasile, akiről nem tudom, hol van, de annak idején, amikor én tanár voltam, ő az iskoláért felelt, és volt vele többször személyes afférom. Osztályfőnökként olyanoknak tett kötelességem, hogy el kellett ezt-azt mondjak a diákjaimról. Persze, nem volt abban kényszer, mondtam, amit akartam, ennél tovább nem mentek, megkérdőjeleztek. Bár érdekes, hogy már 15-16 évesekről kezdtek érdeklődni, hogy ez milyen fiú, az milyen leányzó. Nem tudom ma sem, hogy azért-e, hogy óvintézkedéseket tegyenek ellenük, vagy inkább azért, hogy ki leszen az a diák, az a növendék, ki nő úgy fel, hogy beszervezhetik és szekusok csinálhatnak belőle. Ugyanezt velem is elkövették az egyetemen, amikor harmadéves voltam. Pénzért, egyenruháért, nagyobb fizetésért, szolgálatteljesítésért próbáltak beszervezni fiatalokat. Főleg a szegény falusi családokból származó fiatalok közül egyesek be is adták a derekukat. Fiatalon, tizen-, huszonevésen még nem tudták, hogy hova kerülnek.

propaganda az volt, hogy a hazát, a népet fogod szolgálni. Ez mindig nagyon szépen hangzik, demokráciában és diktatúrában egyaránt. A haza, nép, nemzet jelszavakkal mindig lehet hűlyíteni a népet. Tehát ez a Șandru Vasile a tanüggyel foglalkozott, ő is elmenekült Csíkszeredából, és még sokan közülük.

Tudtommal nem történt egyéb, mint egy átrendeződés, tehát az egyik szekus átment az egyik városból a másikba. A legtöbbjük beépült a mai SRI-be. Ma is látok szekusokat, egyesekből üzletember lett. Állítólag őket kirúgták a szekuritátéból, szerintem nem igaz, ők a mai SRI-nek a gazdasági ügynökei, megbízottai, akik a SRI-nek kell szerezzék a hatalmat, a vagyont, a pénzt, és szerintem ugyanolyan aktív tisztek, mint amilyenek 89 előtt voltak.

Hogyan éltem meg a 89-es változásokat? Ha az egyéni életemet nézem, akár sikeresnek is mondhatnám. De ha azokra az elképzelésekre, szándékokra gondolok, amik miatt engem, és nemcsak engem a nagyenyedi börtönbe zártak, azt mondhatom, hogy a közösséget szolgáló szándékaink csak kis részben teljesültek.

...

TARTALOMJEGYZÉK

Egy alapművel gazdagabban	
FILIPESCU RADU	
ION ILIE	
GHERGHINA BEȘCIU GHEORGHE	
NICOLAE ION	
IVĂNESCU MIHAI	
LIȚOIU NICOLAE	
SCALEȚCHI FLORENTIN	
IANCU LUCIAN	
MATEESCU ALEXANDRU	
MUȘAT GHEORGHE	
IANCU MARIN	
BUGAN ION	
FILIP IULIUS	
OLTEANU CAROL	
GHEORGHE PAVEL	
VLĂSCEANU FLOREA	
BORBÉLY ERNŐ	
BARABÁS JÁNOS	
LANDRY (BARABÁS) PIROSKA	
BÍRÓ KATALIN	
BUZÁS LÁSZLÓ	
BORBÉLY ERNŐ	

